

Vrouwe Courtmans

Brieven aan haar zoon Emile
met inleiding en toelichting uitgegeven

door

Dr. Gilbert DEGROOTE

II.

BRIEVEN

BIJ DE UITGAVE...

Het lag aanvankelijk in onze bedoeling de hier volgende 124 brieven van Vrouwe Courtmans aan haar zoon Emile, die een vrij bewogen periode uit haar leven omsluiten, uit te geven, aangevuld met enkele „Varia”. De brieven van Emile aan zijn moeder zijn niet bewaard.

Naderhand troffen we nog een aantal brieven aan van en aan haar, dat niet zelden bij de eerste reeks aansluit. Zevenendertig van deze stukken publiceren we onder de titel „Varia”, wegens de gedwongen beperking echter zonder toelichting. Op het verband tussen brieven uit de „Varia” met de eerste reeks hebben we in de aantekeningen gewezen.

Hiermee is ongetwijfeld de belangrijkste kern, en voor zover dit binnen het eerder beperkte kader van een tijdschrift mogelijk is, van de bewaard gebleven correspondentie van en aan Vrouwe Courtmans samengebracht.

De documenten hebben we genummerd, resp. van 1-124, van 1-37.

Al de brieven van Vrouwe Courtmans aan haar zoon Emile zijn in het bezit van Emiel Courtmans, zoals reeds in de inleiding werd vermeld. Dit wordt niet telkens bij iedere brief herhaald. De losse stukken uit de „Varia” zijn uit verschillende bronnen herkomstig, die ter plaatse worden aangeduid, waarbij, evenals een enkele

maal in de noten, de afkorting AMCV wordt gebruikt voor het Archief en Museum voor het Vlaamse Cultuurleven te Antwerpen.

Om een objectief en onverminkt beeld van de schrijfster te bewaren, zijn alle documenten hier voor het eerst integraal en volgens de originele handschriften uitgegeven¹. Alleen enkele brieven, die onder de „Varia” voorkomen, met name de nummers : 4, 5, 6, 11, 16, 22, 24, 25, 29, 34, 35 waarvan we geen autograaf konden raadplegen, geven we weer, met vriendelijke toelating van Prof. Dr. Willem Pée, volgens de kopieën van Dr. Julius Pée in een niet als zodanig gepubliceerde bundel *Nota's*, waaraan we overigens in de aantekeningen ook een aantal biografische gegevens in verband met de familie Courtmans ontleen. – Brief 3 onder de „Varia” werd evenmin rechtstreeks uit het origineel overgeschreven, maar wordt hier in het licht gegeven volgens de tekst, die door Emiel Courtmans werd samengesteld in *Handelingen van den Kon. Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen* XLIX, 1945, blz. 122-124. De verzameling autografen, waaruit de elementen voor deze brief herkomstig waren, bleek onvindbaar bij ons bezoek aan het Mechelse Stadsarchief in augustus 1964. – Brief 12 onder de „Varia” hebben we in *De Toekomst*, Brussel, 1868, blz. 478-479 aangetroffen. – Brief 14 onder de „Varia” wordt weergegeven naar een fotocopie, die ik door bemiddeling van Prof. Dr. W. Pée van het origineel ontving. Dit is in het bezit van Juffr. O. Rens, die welwillend publikatie ervan toestond.

Zoals we reeds schreven : we hebben ons van elke normalisering onthouden, d.w.z. dat de slordigheden of onjuistheden op het gebied van spelling, woordenschat, zinswending en interpunctie, die in de oorspronkelijke stukken voorkomen, onverbeterd, en zelfs zonder een waarschuwend sic, worden behouden. Zulk een tekstbeeld is immers niet alleen voor Vrouwe Courtmans typerend, maar enigszins ook voor het geestelijk „Arm Vlaanderen” met zijn vaak zo gebrekkig volksonderwijs. Om het onverfraaid te handhaven, hebben we de drukproeven telkens op de originele documenten zelf verbeterd, behalve in de enkele gevallen waar we over geen autograaf konden beschikken.

1. Dr. J. Pée heeft voor zijn uitvoerig werk : *Mevrouw Courtmans. Een letterkundige Studie*. Antwerpen, 1933 en voor bijdragen in *Maldegemsche Momenten* (Bij het vijftigjarig overlijden van Vrouwe Courtmans, 1941). Uitgave van het Provinciaal Verbond van Westvlaamse Willemsfondsafdeelingen (1941), herhaaldelijk aan deze brieven ontleend. Zoals gezegd in onze inleiding (*Handelingen Kon. Zuidnederl. Mij*, 1964, blz. 121), was zijn opvatting van uitgave van brieven kritisch-normaliserend.

Reeds in haar tijd zelf werd erop gewezen, b.v. door J. F. J. Heremans, dat er aan haar „stijl geene genoegzame zorg werd besteed”². Haar brief van 15 september 1868, die onder de „Varia” (nr. 12) uit een vergeten tijdschrift weer wordt openbaar gemaakt, is een scherpe reactie tegen een recensie in *De Toekomst*, 1868, blz. 388 van haar *Moeder Daneel*, waarin haar „te groot gemis aan taalzorg” werd verweten. We weten anderzijds, dat ze haar werk in het begin taalkundig liet nalezen door Prudens Van Duyse (vgl. „Varia” 1 en 2). Blijkens haar eerste brief aan Van Duyse had ze diens supervisie zelfs zo dringend nodig, dat ze een stukje aan het adres van diens verloofde, Sophia Wouters, te Veurne, nastuurde, waar hij toen vermoedelijk verbleef. J. Nolet de Brauwere van Steeland was lange jaren haar taal- en letterkundig raadgever. Hij hielp haar, ook in stilistisch opzicht, bij de voorbereiding van haar *Genoveva* („Varia”, 8), zette haar aan haar volledig werk, naar het voorbeeld van D. Sleenckx, uit te geven („Varia”, 18 en 19), maar had het niet minder over „ligte vlekjes” en „onoplettendheden” in verband met haar taal („Varia”, 19).

Ook Dr. J. Pée constateerde, dat onze schrijfster „zich weinig om spraakkundige regels, aangenomen spelling of leestekens bekommerde”³.

In haar brieven, waar spontane uiting van gevoel nog meer dan in haar verhalen de bezinning over de vorm overtreft, komen woorden en schrijfwijzen als de volgende voor : zich vertoonend, men verzekerd, gy my toezend, almoes, iets dat niet gewaardeerd word, laaste, melde, gegroeit, ondersteunt worden, enz. Men kan zich afvragen : hoe komt het, dat deze ontwikkelde vrouw, die bovendien tot een milieu met didactische neigingen behoorde, zo dikwijls blijkt overhoop te liggen met de elementaire gegevens van spelling en grammatica ? Haar echtgenoot en leermeester, J.-B. Courtmans, auteur van de in zijn tijd gewaardeerde : *Nederduitsche Spraek-kunst*, Gent, 1842, van de *Handleiding voor het Aenvankelyk Onderwys in de Nederduitsche Tael*, Gent, 1845 en van de *Praktische Spraek-kunst*, Mechelen, 1847, had zich nochtans ingespannen haar met de basiselementen van het Nederlands vertrouwd te maken. Hebben haar dialectische gebondenheid en Franse opvoeding wellicht een grondiger beheersing van het Nederlands verhinderd ? Wanneer men haar in dit opzicht b.v. met de door haar zo vereerde H. Conscience vergelijkt, is het opvallend, dat zij ver beneden hem staat. Was het te wijten aan een gebrek aan inspanning, ofschoon ze zelf verklaarde te schrijven „ter verheerlijking

2. Dit citaat van J. F. J. Heremans bij Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 82.

3. *Mevrouw Courtmans*, blz. 82.

onzer moedertaal" („Varia" 12) ? Of was het voor haar algemene regel, ook in haar brieven, zo dicht mogelijk te blijven bij de taal van de eenvoudige mensen, de lezers van haar verhalen, zonder daarom het dialect zelf, gelijk b.v. C. Buysse, te willen hanteren ? Maar... dit hoefde nog geen verwaarlozing van elementaire grammaticale begrippen en het gebruik van vele gallicismen in te sluiten.

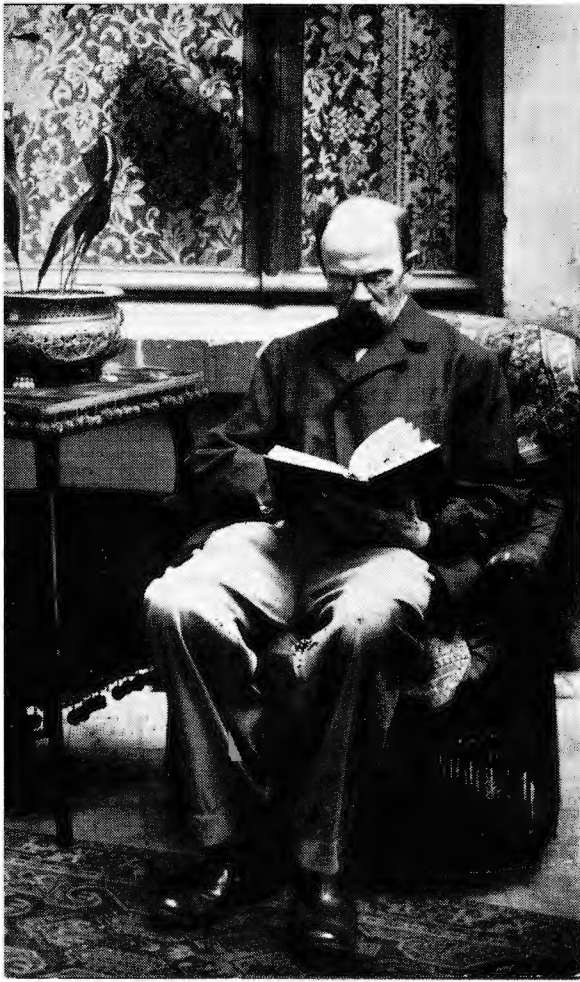
Wat nu verder de tekstuitgave betreft : onderstrepingen in de brieven werden door cursivering vervangen. Stilzwijgend hebben we een paar afkortingen opgelost en enkele klaarblijkelijke verschrijvingen verbeterd ; toevoegingen tussen rechte haakjes verantwoord en een onleesbaar woord door een korte stippellijn tussen rechte haakjes aangeduid. Doorhalingen en bovengeschreven letters of woorden zijn eerder zeldzaam ; ze zijn overigens zo onbelangrijk - wijzen b.v. niet op een werkelijk kritische hertoetsing van gedachte of woordkeus, dat ze onvermeld blijven.

De stukken van de hand van Vrouwe Courtmans zijn vrij gelijkvormig wat soort van postpapier, formaat enz. betreft. We hebben niet elke brief afzonderlijk beschreven. Meestal wordt door haar wit, geruit of gelijnd postpapier gebruikt. Het zijn nu vergeelde en soms donkere velletjes waarvan de grootte over het algemeen 13,2 cm. bij 20,8 cm. bedraagt. Briefomslagen met poststempel en adressering zijn niet bewaard. Op de brieven zelf komen maar zelden adresseringen voor. Haar handschrift bestaat doorgaans uit een kleine en vlot leesbare letter.

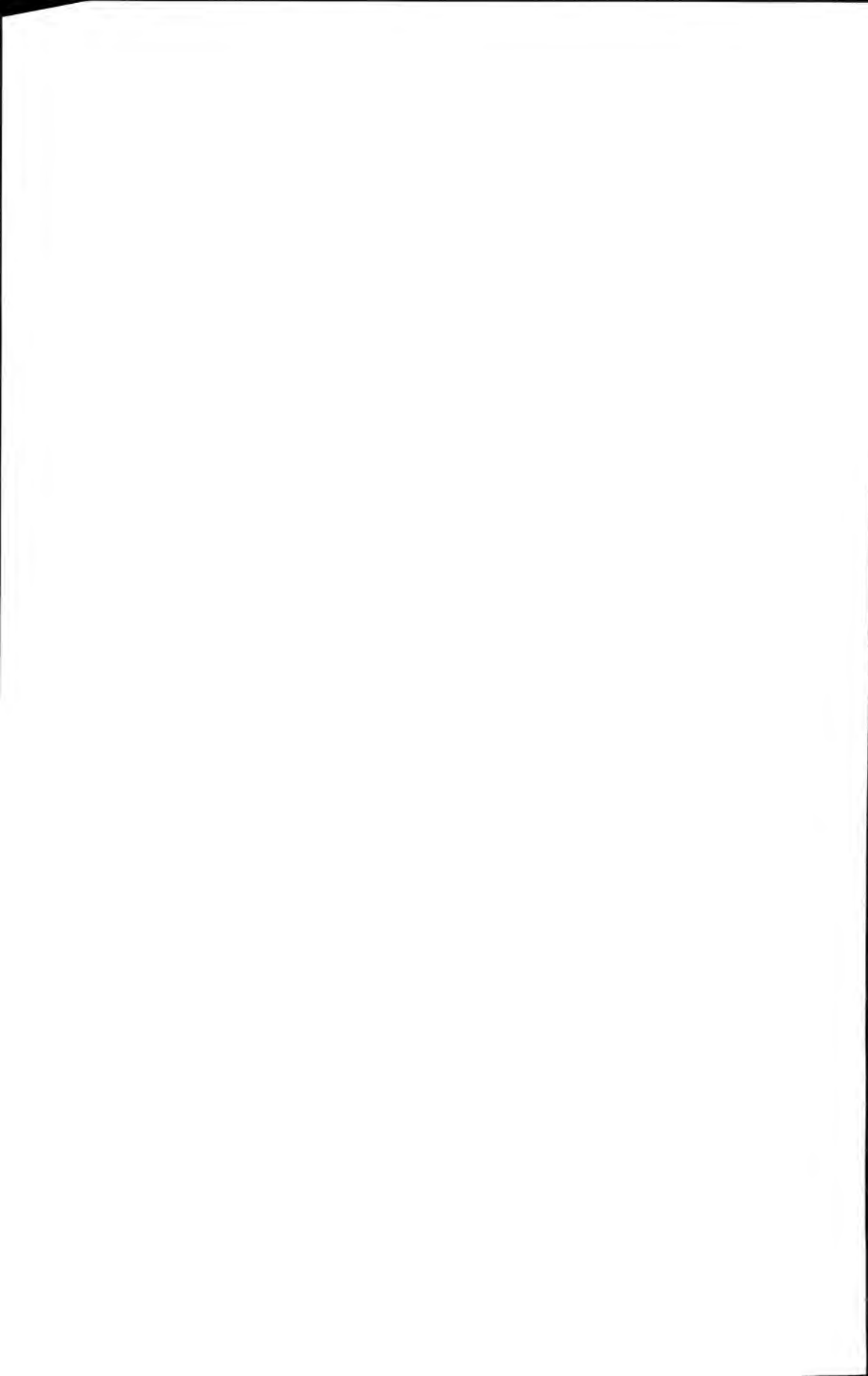
Zoals uit onze inleiding⁴ reeds bleek, vertonen deze brieven een psychologische zijde en zijn ze ook vrij sterk aan hun tijd gebonden. Ze hebben als achtergrond een sociaal-politieke, taalkundig-culturele en menselijke werkelijkheid, die we in onze aantekeningen zeker niet in alle schakeringen hebben toegelicht, maar die we getracht hebben in haar complexiteit van feiten, figuren en toespelingen zoveel mogelijk te benaderen.

4. *Handelingen Kon. Zuidnederl. Mij voor Taal- en Letterk. en Geschiedenis*, XVIII, 1964, blz. 121-168.

Emile Courtmans

1

Maldeghem 11 Mei 1881

Lieve Kinderen.

Wat is het lang geleden dat wy elkander geschreven hebben ! Denk niet dat ik niet gestadig op u peis. Telkens dat de zon zich vertoond denk ik, dat gy nu wel spoedig naar Maldeghem zult komen, met den lieven *Pip*¹. Wy allen hopen u, weldra te zien.

Ik hoop dat gy alle drie welvarend zyt, met ons is alles wel volgens gewoonte. Myne gezondheid is beter, ik ben al drie zondagen in de mis geweest, en hoop op volledige herstelling.

George² heeft geschreven dat hy volgens eene schikking met Mr Loomans naar Antwerpen ging wonen. 't Is een geluk voor den armen jongen dat hy zoo moedig is. 't Is toch maar sukkelen.

Anna³ zal waarschynelyk binnen eenige dagen eene aanvraag doen, voor de Normaalschool van Antwerpen.

Zie hier waarom.

Te Gent bestaat eene Voorbereidende school voor leerlingen onderwyzeressen, men verzekerd dat er een honderdtal leerlingen zyn die zich zullen aanbieden. Deze zyn dus afgericht, en de gentsche leerlingen werden te Gent altyd bevoorreedigd.

Mathilde⁴ heeft er met Mynheer Van Der Borgh⁵ over gesproken.

Zyne dochter is sedert een jaar in de Voorbereidende school te Gent iets wat veel geld kost. Het speet hem dat hy ze niet naar Hoboken heeft gedaan. Verleden jaar hadden zich daar min postulanten aangeboden als er leerlingen mochten aanvaard worden⁶. Dit jaar zal het wel zoo gemakkelyk niet zyn, maar te Gent bestond er voor Anna naar myn inzien geen kans. Zy heeft nogthans goed gestudeerd.

Te Brugge bestaat er geene Normaalschool voor meisjes⁷. De nonnen die ze bestuurden hebben hun ontslag gegeven, en zy zyn niet vervangen.

Als men er voorstaat moet men er door dus naar Antwerpen.

M^r D^r De Vreeze is inspecteur Principaal te Antwerpen. Ik zal hem schryven om Anna aan te bevelen.

Mathilde heeft in de begrooting van 1880 verhooging van jaarwedde⁸ gekregen in plaats van f 1300 heeft zy thans, (schoolgelden inbegrepen) 1700 fr. Gy kunt denken hoe bly zy zyn.

Integendeel is men te Maldeghem aan het knoeien. Het budjet van 1880, is hier nog niet kunnen toekomen, uit oorzaak dat de gemeenteraad het telkens met zoovele beknibbelingen terug zond. Voor de lessen van den Godsdienst hebben wy nog niets ontvan-

gen. Alhoewel de gemeenteraad de sommen in de begrooting van 1880 had gebracht. De Maldegemsche begrooting voor 1881 was zoo schandalig, dat de Inspecteur ons de stukken heeft toegezonden om zelf onze bemerkingen te maken. Zoo iets is vroeger nooit gebeurd. Verder spreken wy over alles als gy naar Maldegem komt.

Lieve Antonia, wat zullen wy veel te praten hebben ! Lieve Peet Oom tracht m $\acute{e}$ e te komen. Wy verwachten u allen met open armen.

Natalia⁹ verteld nog alle dagen van den lieven Pip.

1000 hartelyke kussen van ons allen.

De groetenis aan Vader Van Leemputten¹⁰.

Dus tot wederziens.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

1 — 1. *Pip* : naam, die aan Antoon (1878-1941), zoon van Emile en Antonia werd gegeven, herinnert aan de gelijknamige kinderfiguur in Ch. Dickens' *Great Expectations* (Vgl. Charles Dickens, *Great Expectations*, with an introduction by Bernard Shaw, London (1947)). Daar Ch. Dickens een geliefkoosd auteur was van Vrouwe C. (Vgl. *De Strijd*, 1890, 25 apr., nr. 268), is het zeer waarschijnlijk, dat zij zelf deze naam aan haar kleinzootje had gegeven. — 2. *George* : haar jongste kind (1853-1919). Volgens J. Pée, *Nota's*, werd George fabrikant van vernissen. — 3. *Anna* : kleindochter van Vrouwe C. ; dochter van Mathilde C. en Pieter Verstrijnghe ; bedoeld wordt de Normaalschool van Antwerpen (Hoboken). — 4. *Mathilde* : haar oudste dochter (1837-1919). Na onderwijzeres te zijn geweest aan de Courtmansschool, gaat ze als gemeenteonderwijzeres naar Adegem. Huwt Pieter Verstrijnghe en vestigt zich later te Oostende. — 5. *Van Der Borcht* : L. Van Der Borcht, was „kantonale schoolopziener te Caprijck” blijkens *De Volksbode*, 1890, 28 sept. — komt verder nog voor. — 6. ... *mochten aanvaard worden* : dertig tot veertig leerlingen mochten aanvaard worden, vgl. Gaston Moorkens, *Groot Gedenkboek der Lierse Rijksnormaalschool (1844-1944)*, Antwerpen, 1947, blz. 42. — 7. *Normaalschool voor meisjes* : te Brugge was er wel een Rijksnormaalschoolafdeling voor meisjes (vgl. brief 5). Daar zal ze later voor onderwijzeres studeren. Haar broer, Fernand, zal studeren voor onderwijzer aan de Rijksnormaalschool voor jongens te Brugge, zoals verder blijkt. Voor deze instellingen, zie Koninklijke Besluit inhoudende het algemeen reglement van 's Rijks lagere normaalscholen en normaalfdelingen in *Verzameling van Wetten en Koninklijke Besluiten van België*, Jrg. 1884, Dl. LXXI, Brussel, 1884, blz. 829 vlgg. (Bekend gemaakt door den *Moniteur* van 22 September 1884, nr. 266). — 8. *verbooging van jaarwedde* : door minister P. Van Humbeeck was deze wedde tot 1800 fr. opgevoerd (Vgl. M. Coulon, *Jeunesse à la Dérive*, Mons, 1945, I, p. 40). — 9. *Natalia* : gewoonlijk Lie genoemd ; was gedurende 36 jaar de trouwe dienstbode van Vrouwe Courtmans ; ze overleed op 3 dec. 1889, tien maanden vóór de schrijfster (Vgl. *'t Getrouwe Maldegem*, 1889, 8 dec. onder „Sterfgevallen”). — 10. *Vader Van Leemputten* : Jan-Frans, vader van Antonia. Volgens Paul Fierens (e.a.) in het *Dictionnaire des Peintres*, Bruxelles (s.d.), p. 361 i.v. *Leemputten* : „Peintre animalier. Oeuvre au musée d'Ostende : 'Coq et poules' ” ; en verder nog : „peintre peu connu”.

2

Maldeghem 1 Augusti 1881

Lieve Kinderen,

Goede Emile, ik heb over veertien dagen, eene lyst ontvangen ¹ gelyk degene die ge my toezend. Ik heb zoo nauwkeurig mogelyk de titels myner werken opgegeven, alsook de tijdschriften, waarin sommige verschenen waren, ook melding gemaakt van de vertalingen.

Ik gaf op: De hut van Tante Klara, vertaald door Emile Courtmans, onder den titel Les dentellières des Flandres, feuilleton van L'Echo du Parlement ².

Ik heb ook zoo goed mogelijk de titels der werken van Papa opgegeven. t Was wat mijne werken aangaat eene lange reek ³, en dan nog die van Papa. Wy hebben eene bijlijst moeten maken.

Wanneer ik alles had ingezonden kreeg ik eenen brief waarin men mij de ontvangst melde, en men vroeg my het adres van Mr Emile Courtmans, ik heb het opgegeven.

Nu veronderstel ik dat men verlangt al de Belgische schrijvers te kennen, en dat zy denken dat gy nog meer werken vertaald of geschreven hebt. Daarom zullen zy u die lyst gezonden hebben.

Wilt gy nu opgeven welke kleine novellen gy geschreven hebt, welke vertalingen gy gedaan hebt en in welke tydschriften of dagbladen gy hebt medegewerkt, om zoo uwen naam by dien van Papa en van my te voegen, schryf my dan eene briefkaart en ik zal u dadelyk de lyst opzenden.

Indien gy verlangt niet bekend te zyn, zult gy om beleefd te zyn toch moeten antwoorden om uwe reden opgegeven en daarom zend ik u het adres terug.

Ik meen dat gy genoeg geschreven hebt op letterkundig gebied om de opgave te doen. Er zullen er zyn die minder kunnen opgeven. Handel zoo als gy verkiest.

Joseph ⁴ is hier geweest met zyne vrouw en zyn kind, zy zyn verleden Zondag gekomen. Jef is twee dagen gebleven en terug naar Luik vertrokken. Anna is naar Everghem gegaan by hare zuster. Ik heb geen oude koeien uit den gracht gehaald om den vrede te behouden.

Lieve Antonia, Emile schryft dat gy *waarschynlijk* Zaterdag zult komen. Schryf my zoodra het vastgesteld is, alwaar het slechts eene briefkaart om by tyds voor de wieg enz te kunnen zorgen.

Wy verheugen ons in de komst van Nonkel Mil Tante Tonia en den allerliefsten Pip.

Alles gaat hier goed volgens gewoonte.

1000 groetenissen en 1000 kussen van ons allen.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

3

Lieve Kinderen

Die miskening¹ mag u geen enkelen traan kosten. Ge ziet hoe kalm ik u schryf. Hoe dikwyls ben ik miskend geweest ! Het minste leed dat een myner kinderen ondergaat doet my meer pyn dan die onrechtvaardigheid.

Beschaamd moet ik niet wezen. Ik heb geen voet verzet of geen letter geschreven om die onderscheiding te bekomen.

Als men my zegde dat ik het Kruis moest vragen heb ik geantwoord :

Ik wil niet van de deur gejaagd worden gelyk een stoute bedelaar.

Ik herinnerde my het vers van Van Beers :

Er is niets te geven en de deur valt toe².

Ja ik had willen gedecoreerd zyn om mijne kinderen genoeg te doen. Voor my is 't niets. Heb ik iets goed iets doelmatig geschreven het zal voortleven...

Nu zal ik al de triumfzangen en de feestbeschryvingen uit Dixmude³ moeten lezen gelyk ik die gelezen heb over Conscience maar weest gerust ik zal er koel bij blyven. In dezen oogeblik voel ik dat ik eenige grootheid van geest bezit. De zegepraal mijner vyanden⁴ roert my niet.

Ik heb nu afgerekend met de letterkundige wereld. Waarom zou ik mijn oud hoofd nog overspannen om iets te schryven dat

2 — 1. *eene lijst ontvangen* : deze lijst met de nauwkeurige opgaven, zoals ze verder schrijft (vgl. ook brief nr. 3), verscheen in *Bibliographie Nationale - Dictionnaire des Ecrivains Belges et Catalogue de leurs Publications 1830-1880*. Bruxelles, 1886, I, pp. 301-302, waar ze echter ten onrechte „directrice de pensionnat” genoemd wordt. Ook Jean-Baptist komt er voor (pp. 300-301). Emile evenwel niet. — 2. *Les dentellières des Flandres...* : nergens vonden wij enige vermelding wanneer juist het werk als feuilleton verscheen. We raadpleegden de krant en troffen aldus aan : „*Feuilleton de l'Echo du Parlement Belge. Les Dentellières des Flandres* Par Mme Courtmans, née Berchmans. (Imité du Flamand)” in negentien vervolgen. Het eerste stuk in het nr. van „Mardi 4 Août 1874 (17e Année, n° 241)”. Zoals men kan vaststellen, is de naam van Emile Courtmans niet als vertaler vermeld. — 3. *reek* : rij. — 4. *Joseph* : haar zoon (1846-1913). Leerde schilderen te Luik bij oom Quirinus. Was een talentvol kunstschilder (Vgl. J. Pée, *Nota's*).

5 Nov. 1881

Lieve Kinderen

In mijn kennis mag u geen enkel
brave Koppen. Ik weet hoe Kabin etc. en
schryf. Hoe dikwijls ben ik misthond
gewest! Het minste leed dat een inget
Kinderen ondergaat doet mij meer pijn dan
die onrechtvaardigheid.

Beschaamd moet ik niet weten. Ik heb
geen voet Fust of geen letter geschreven
om die onderscheiding te bekennen.

Als men mij zegt dat ik het kenid moet
vragen heb ik geantwoord:

Ik wil niet van de dienst gegaagd worden
gelijk een slanke bedelaar.

Ik heb u mijn lief Kind van Van Burt.

It is niet te weten en de dienst valt toe.

Ik ik had willen gederend zijn om
mijn Kinderen gewogen te doen. Voor mij
is 't niet. Heb ik iets goed iets doelmäßig
geschreven het dat voortleven.....

En dat ik al de triumpfen en de
feestbeschrijvingen met 'Diamond' moeten lezen
gelijk ik die jelden heb ofte Conscience
meer West gericht ik dat er skal bij blyden

In dezen oogenblik voel ik dat ik eenige
grootheid van geest behit. De dezerpraal
mijner Vyanden doert my siet.

Ik heb me affgetand met de letterkundige
wereld. Waarom kan ik mijn oud broef nog
overspannen om iets te schryven dat toch
niet gewaarderd word. Wanneer gy in de
bibliographyke statienneke te lichte der
werken die ik geschreven heb zult liken
nuttig zy verbaasd zyn over het groot getal
Deuzen dy of denzen dy sint. Sommige
meenen toch dat er wouken toe goet
worden in geseten.

Ik heb voor het Vlaemsche Volk
geschreven, en als het Volk my dan dank
is om ik voldaan.

Lieve Antonie, ik dank u voor eenen
lieken brief. Het verheugd ons allen
dat gy een goede woning hebt gevonden.
Ons lief Pijpken heeft ons niet vergeeten
en wij spreken alle dagen van hem.
Hoe dikwijls zeggen wy: Tant Marie zal
hoeken Hoopen.

Marie is bynwoordig erg denensdicht
en ik vrees dat er die droete Leete

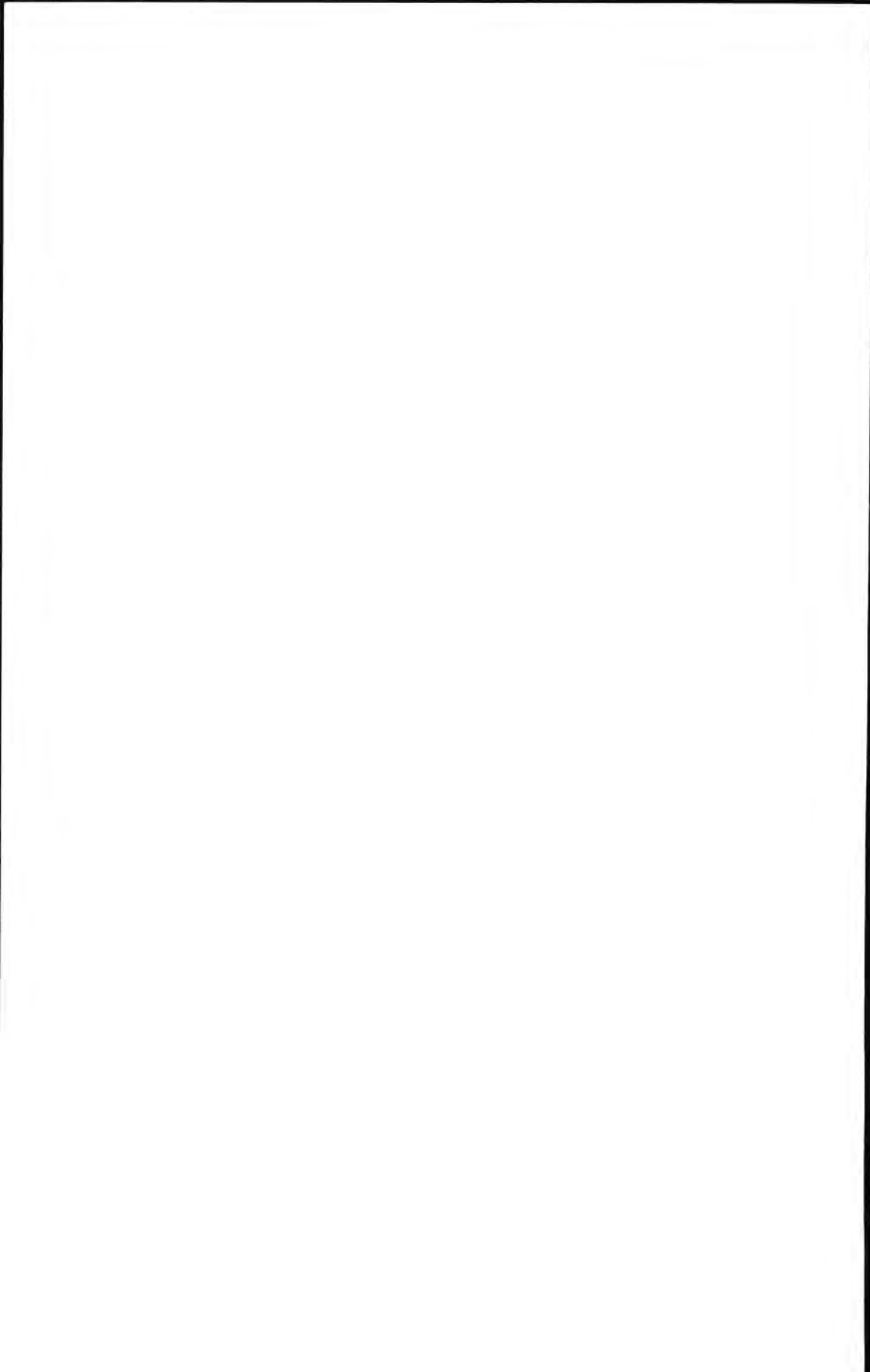
Van het Heilig Kruis heb ik aan Joven,
doch hoe het by wy meekter ons aan
onderweyzen.

God behenke my daer toe d. Kruicht!

De hartelykste groetenis van allen.
Omhelte kleine Pijp voor ons.

Wy omhelken u duitendmaal
u. liefhebberde moeder,
W. C. van der Meulen

Malvergen 5 gbr 1881

toch niet gewaardeerd word. Wanneer gy in de bibliographie Nationale de titels der werken die ik geschreven heb zult lezen zult gy verbaasd zyn over het groot getal. Deugen zy of deugen zy niet. Sommige meenen toch dat er wenken ten goede worden in gegeven.

Ik heb voor het Vlaamsche Volk geschreven, en als het volk my dankbaar is ben ik voldaan.

Lieve Antonia, ik dank u voor uwen lieven brief. Het verheugd ons allen dat gy eene goede woning hebt gevonden. Ons lief Pipken heeft ons niet vergeten en wij spreken alle dagen van hem. Hoe dikwijls zeggen wy : Tant Maï⁵ zal koeken koopen.

Marie⁶ is tegenwoordig erg zenuw ziek en ik vrees dat er die droeve zaak van het Kruis kwaad zal aan doen, doch hoe het zy wy moeten er ons aan onderwerpen.

God schenke my daartoe de kracht !

De hartelyksche groetenis van allen. Omhels kleine Pip voor ons.
Wy omhelzen u duizendmaal

uwe liefhebbende moeder,
W^{we} Courtmans

Maldeghem 5 9ber 1881

4

Maldeghem 6 maart 1882

Lieve Kinderen,

Het verheugd ons te vernemen dat het u allen goed [gaat]. Antonia is welvarend en dat is gelukkig. Emiel werkt met lust en onze Pie, beloofd verstandig te worden ; hy is zeer ontwikkeld voor zynen leeftyd, en dat hy een kleine schelm is, getuigd dat hy gezond is. Ik hoop dat hy u altoos veel vreugd zal verschaffen eene vreugd waerin wy deelen.

3 — De tekst van de brief is volledig, maar de onderste helft van het tweede blad is afgescheurd. — 1. *Die miskenning* : ze is niet benoemd in de Leopoldsorde. — 2. *Van Beers* : Jan Van Beers (1821-1882), dichter, redenaar en leraar. Bevorderde actief de ontwikkeling van de Nederlandse taal en cultuur. Werd in 1875 lid van de Antwerpse gemeenteraad. Zijn vers : „Daar's niets te geven ! en de deur valt toe !” komt voor in het gedicht „Bij de wiege van een kind des armen” (Vgl. Jan Van Beers, *Gedichten*, Eeuw-feest-uitgave, Antwerpen, 1921, blz. 49). — 3. *uit Dixmude* : feesten ter ere van de benoeming in de Leopoldsorde van Mevr. M. Van Ackere-Doolaghe (over haar : bij 21bis, aant. 1). — Conscience was gehuldigd te Brussel op 25 september 1881. — 4. *vyanden* : die haar benoeming verhinderd hebben. — 5. *Tant Maï* : Tante Marie, jongste dochter van Vr. C., geboren op 3 mei 1848 (J. Pée, *Nota's*) ; Maï is waarschijnlijk de uitspraak van de naam Marie door de kleine Pip. — 6. *Marie* : zie onder 5.

Lieve kinderen, Julia¹ zal als het zoo ver is op haren post zyn², en met vreugd hare plicht vervullen. Lieve Antonia goeden moed!

Wat gy over de politieken gezichteinder zegt lieve Emile stelt ons voorloopig gerust. Mathilde was hier gisteren, en gy weet dat zy zeer ongerust is over haren toestand als onderwyzeres, door uw schryven, dat gy geen enkel zwart punt aan den gezichteinder ziet, volgens uwe inlichtingen, was zy gansch opgebeurd.

De Katholieken Van Iseghem³ stelt zich te Oostende voor, 't is een sterke Candidaat toch ik hoop dat de kiezers van Oostende verstandig zullen zyn.

Het gaat hier en te Adeghem voor hetgeen de school betreft volgens gewoonte, de bewaarschool⁴ die hier met nieuwjaar is ingericht, telt 24 leerlingen, dat is veel, daarin ligt de toekomst der scholen.

Met myne gezondheid is het altyd gelyk. 't Is Winter, met den zomer zal het wel beteren. Maar die gestadige onrust over George, die gejaagdheid by dag en nacht is onuitstaanbaer, ik denk dat hy kwaad op my is, hy heeft myn laaste brief niet beantwoord, hoe pynelyk my dit valt kunt gy begrypen. Niets zal nogthans my bewegen tot het veranderen van myn besluit. Nooit zal ik toestemmen. Ik wil gerust sterven⁵.

Met Marie is het in den laasten tyd erger geworden. Arm kind!

Denk niet lieve kinderen dat ik moedeloos ben, ik doe myn best om gezond te worden. Gy weet hoe gelukkig ik my gevoel by het gedacht dat gy gelukkig zyt. By Mathilde gaat het ook goed, en iedereen moet zyn kruis dragen.

Omhels de lieve Pie voor ons. Hartelyke groetenis van Pieter van Mathilde enz en van ons allen.

Wy omhelzen u allen, en tot wederziens.

Uwe liefhebbende moeder,
W^{ve} Courtmans.

4 — 1. *Julia* : haar dochter (1839-1905), onderwijzeres aan de Courtmansschool. De data bij J. Pée, *Nota's*. — 2. *op haren post zyn* : houdt verband met de geboorte van een kindje (verder blijkt dat Emmatje te zijn). — 3. ... *Van Iseghem* : J. van Iseghem (1816-1882) was burgemeester van Oostende en volksvertegenwoordiger, vgl. A. van Iseghem, *Notice biographique*. — 4. *bewaarschool* : deze bewaarschool van de Courtmansschool zal niet lang bestaan. In de gemeenteraadszitting van 27 febr. 1885 wordt reeds de hulponderwijzeres aan deze bewaarschool, Mej. Leonie Roets, (die nochtans 39 leerlingen had) op wachtgeld gesteld (G. De Lille, IV, blz. 28). — 5. *Ik wil gerust sterven* : het betreft haar weigering de echtscheiding en het nieuw huwelijk van George goed te keuren.

5

Maldegheem 20 maart 1882

Lieve Kinderen,

Toen ik dezen morgend wakker werd was myn eerste gedacht dat ik u eens moest schrijven. Vooreerst om uw te vragen of het u allen voortdurend goed gaat, en ook tegen wanneer myne lieve Antonia rekent dat Julia naar Brussel zal moet[en] gaan.

Lieve Antonia, wy hebben maar zeer weinig oud lijnwaad het is de moeite niet waard om het op te zenden. Wy zullen er zelf doeken van maken en Julia zal ze mée brengen.

Het is God dank, beter met Marie gedurende zekeren tyd had zy soms tweemaal daags aanvallen, en nu heeft zy sinds gisteren veertien dagen niets meer gewaar geworden. Met my is het sedert eenige dagen beter, de andere zyn welvarend en te Adeghem gaat het goed. George schryft my niet meer, gy kunt denken hoe my dat pynigt.....

Lieve Emile, in uwen laasten brief schreeft gy : Dat gy geen enkel zwart punt zaagt aan den politieken gezichteinder, dat gaf my moed. De kiezing te Oostende is goed uitgevallen een uitmuntend voortteeken tegen de maand juni. Te Gent ziet het er goed uit. Lippens de Kerkhove zal zich in Juni aangeven voor de Kamers en zynen vader August Lippens zal zich voordragen voor den Senaat. Iedereen heeft er moed op.

Het wezentlyk schandaal te Doornyk¹ is andere peper als het geharrewar der clericalen in den gemeenteraad, alles klaart zich op.

Ik ben langen tyd zeer ongerust geweest over den uitslag der kiezingen in Juni nu is die groote onrust voorbij.

Gy weet dat Jdalie van den ontvanger overleden is. Zy is gestorven van het vliegende flerecyn² in de gewrichten, haar kinderen dat drie weken oud was is hier by den Ontvanger. Het verdriet is daar groot.

Anna gaat zich nog eens aangeven voor de Normaalschool te Brugge. Zy studeerd goed. Lukt het nu niet dan zullen wy er een kruisken over maken.

Byzonder nieuws is er niet.

Ik hoop dat onzen lieven Pie altyd even geestig en even deugeniet is. Zoo ! Hy heeft zyne pop Madame Berneys geheeten. Madame Bernays³. O Hoe beklag ik haren armen vader, die in den vreemde by zyne zieke dochter zit. Wat moet hy lyden !

Dagen en nachten heb ik zuchtend doorgebracht als er iets haperde met myne kinderen, maar als men die zaak Vaughan⁴ door-

grond, als men ook aan den toestand der moeder der betichten denkt, dan moet ik beschaamd zyn over myn gejammer, doch een ieder voelt zyn leed !

Wees gelukkig lieve kinderen, omhels onzen Pie voor ons. Ons Toontje wil ik zeggen, hy word toch zachtjes aan eenen grooten Antoon.

De groetenis van allen, wy omhelzen u allen hartelyk
Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

6

{tussen 20 en 24 maart 1882}

Lieve Kinderen

George heeft gisteren avond geschreven. Ik las den brief. 't Sloeg in myn hoofd ik was krankzinnig, nu eerst ben ik in staat u te schryven.

Emile zoekt George seffens om hem te spreken. Hy schreef als ik neen zegde : Dat hy dan het kind Georgette naar u zou zenden, dat gy een goed hart hebt.

Zend hy het kind met vreemde menschen aanvaard het. Wy zullen het by u seffens komen halen.

Ik heb hem nog eens neen geschreven, terwyl ik waarlyk krankzinnig was. *En het blyft neen.* Ik heb te veel voor myne kinderen gedaan om in de overtuiging te sterven dat ik eeuwig voor George moet branden.

Ik kan niet. Hy sprak my toch zoo schoon hy smeekte zoo bitter..... Voor God alleen heb ik het moeten weigeren.

5 — 1. *Het wezentlyk schandaal...*: „Le vrai scandale de Tournai — On lit dans le *Courrier de l'Escaut* : Nous apprenons que S.G. Mgr. l'Evêque, cité comme témoin par le juge d'instruction, a comparu devant M. Bonnet, juge d'instruction suppléant, lundi dernier. Son interrogatoire a duré près de trois heures. Il fut relatif à la disparition d'un prêtre qui, paraît-il, aurait abusé indignement de la confiance de son évêque, et aurait emporté des valeurs assez considérables, destinées exclusivement aux œuvres diocésaines. Quelques ecclésiastiques sont cités également, pour le même objet, devant le juge d'instruction", vgl. *L'Echo du Parlement*, Samedi 11 mars 1882, 1e blad ; verder nog over die zaak : *ibid.*, Mardi 14 mars 1882, Jeudi 16 mars 1882, Vendredi 17 mars 1882. — 2. *vliegende fletcyn*, vgl. brief 9, aant. 1. — 3. *Madame Bernays* : toespeling op de Antwerpse advocaat G. Bernays, die door Leon Peltzer werd vermoord. Deze laatste werd, na een ophefmakend proces op 22 dec. 1882 ter dood veroordeeld. Uitvoerig wordt hierover gehandeld o.a. in *De Zweep*, zond. 22 jan. 1882 (14e jrg., nr. 4). Zie ook *Affaire Léon & Armand Peltzer*. Plaidoiries de Me Edmond Picard. Réunies et éditées par Ferdinand Larcier. Bruxelles, 1885. — 4. *die zaak Vaughan* : onder de naam Vaughan had Peltzer getracht, vanuit het buitenland, het Belgisch onderzoek door een paar in het Engels geschreven brieven te misleiden. (Vgl. *De Zweep*, 22 jan. 1882).

Zoek hem seffens Emile, indien het kind nog niet by u is, is het nog niet te laat. 't Is zelfmoord die te wachten staat.

Lieve Antonia ik vraag u vergiffenis voor het verdriet dat ik u aandoe door het schryven van dezen brief. Lieve kinderen sta my by.
Uwe bedroefde moeder
W^{ve} Courtmans.

7

Maldeghem 24 Maart 1882.

Lieve Kinderen,

Dank lieve Antonia om dat gy zoo spoedig gegaan zijt.

Dank aan alle twee voor de volledige *dépêche* die ons gerust gesteld heeft.

Ja 't is eene schandalige Commedie die hy met zyne oude moeder speelt. Weet hy niet dat zulke bedreiging doodelyk voor my kan zyn, dat ik in 7ber 1879 eene soort van beroerte heb gehad? Kent hy den toestand van Marie niet?

Julia maakte zich kwaad als zy het uitwerksel van dien ellendigen brief zag. Zy zegde:

Als hy mama en Marie in den put gestoken heeft, *is hy er niet meer te goed voor.*

Doch gy hebt gelyk lieve Emile, hy begrypt niet welk een kwaad hy veroorzaakt.

Myn hoofd is nu gansch helder maar de schrik zit nog aan myn hart. Ik zal myn uiterste best doen om my weder op te beuren. Ik zal trachten zoo lang mogelyk te leven voor al myne kinderen. Ik zou zelfs niet durven denken dat er een onder hen is die naar myne dood tracht... om vry te zijn.

Toen het spel met de luiker walin begonnen is heb ik een groote krak gekregen, sedert ben ik niet meer gezond geweest. Myn leven is sinds het leven eener martelares. Van in het begin heb ik *hem* gezegd: dat ik nooit zou toestemmen in een tweede huwelyk om dat het kerkelyk huwelyk niet kan ontbonden worden. Het is dus niet om dat de tweede ook eene Walin is waarmêe er een tweede bedryf van het treurspel te Luik zou kunnen gespeeld worden, dat ik weiger. Waer zy eene ryke gravin geweest ik had ook geweigerd.

De mensch heeft grondbeginselen of hy heeft er geen... Met myn geweten kan ik geene transactie aengaen. Ik heb tot nu toe

6 — Ongedateerde brief. In potlood werd deze datum aangebracht. We zien geen reden om een andere datering voor te stellen. Dit is nog voor andere brieven het geval.

voor zoo veel mogelyk myne moederplichten vervuld. Ik mag dus wel myne plichten jegens myn zelven vervullen.

Na vier jaren marteling legt hy my op de pynbank. Ook die foltering zal ik trachten te verduren. Hoe gelukkig zou ik geweest zyn in mynen ouden dag ! zonder die kuren van George. Hoe gelukkig door de overtuiging dat al myne kinderen my liefhebben. Maar het is gelyk gy schryft lieve Emile, hy weet niet *wat hy doet*. Hy is te loszinnig om het gevolg zynere daden te berekenen.

Hy schreef ook in zynen laasten brief : Dat men hem by de bevalling van Maria in 't kot zou steken. Wie kan hem in het kot steken, als zy regelmatig gedomicilieerd zyn ? Meent hy dat ik kinds geworden ben.... maar 't moest eene springbom zyn die op myn hart viel.

Denk niet dat ik hem daarom minder liefheb. Myn kind is myn kind ! Gy zyt allen myne kinderen en *Hy* is de ongelukkigste.

Toen hy eens aandrang om te mogen trouwen en zich afschilderde als een verwoording, heb ik hem gesmeekt : Dat hy geduld zou hebben, ik heb hem geschreven : Dat de trotsche Carman van Luik meer dan twintig jaren zoo leeft. Dat hy met die vrouw te Luik en overal aan den arm gaat. En dat hy toch professor aan het Conservatorium is. Ik zegde dit niet omdat ik zulk een samenleven goedkeurde. Ik deed het om best wil. Om ongelukken te vermyden. Dan is er nog iets : Binnen een jaar is hy 30 jaar en zou hy eene afvraging minder mogen doen als ik dan nog zou leven. Gy ziet dat ik kalm redeneer, en vast blyf by myn besluit.

Denk eens er stond ook in zynen brief : Dat ik in geen veertien dagen de gazetten mocht lezen. Juist alsof zulk een ongeluk dat geheel het land zou weten voor my verborgen zou kunnen blyven. Zyn brief die aldus sloot : was geteekend : uw vastberaden zoon.

Marie die sedert 14 dagen geen aanvallen meer had, heeft het tamelyk goed doorstaan. Twee dagen heeft zy kleine aanvallen gehad en nu is zy weer goed.

Ja, lieve Emile, spreek dien ongelukkigen George *op uwe manier* en laat ons het beste verhopen.

Nog eens voor alles dank ! O kondet gy zoo gelukkig zyn als ik het u wensch !

Wees gelukkig lieve kinderen. Kus de kleinen Pie voor ons, lieve Antonia.

Julia zal op den tyd letten.

Wy omhelzen u allen hartelyk.

In afwachting van u te zien

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

5 april 1882

Lieve Kinderen

George heeft gisteren de Notaris gezonden. Ik dacht : nu ben ik dubbel gedwongen. Gedwongen door de Wet en verder door de schrik voor zelfmoord. Ik kan hem nog doen wachten maar intuschen kan er een ongeluk gebeuren waar ik verantwoordelyk voor ben. Zoo bracht ik het overeen met myn geweten en ik stemde toe op de eerste afvraging. Maar nauwelyks was de notaris weg, of de wanhoop begon. Wat ik sinds en vooral dezen nacht geleden heb is onbeschryfelyk. Helaas het is niet te herstellen. Ik denk dat wy dit jaar onzen Paasschen niet zullen mogen houden, en al mochten wy het doen tegen onze geestelyke kan of mag ik de zaak niet uitleggen. Zy zouden my denk ik nog meer tot wanhoop brengen.

Nu, het is te laat, het is onwederroepelyk. Op honderd duizend moeders is geen enkele die moet doorstaan wat ik doorstaan heb.

Let op de Notaris zegde dat het huwelyk van George drie jaar moest ontbonden zyn eer hy kon hertrouwen. De Notaris is geen advokaat en hy heeft de zaak slecht verstaan. Ik verzocht hem dat hy by het overzenden der stukken George zou waarschuwen.

Nu de notaris is mis. By het eerste helder oogenblik heb ik het burgerlyk wetboek nagezien er staat :

4de Hoofdstuk.

Van de gevolgen der echtscheiding :

295. De echtgenooten die om welkdanige oorzaak het zy, tot echtscheiding overgaan zullen zich niet meer kunnen hereenigen.

296. In gevalle van echtscheiding *voor bepaalde oorzaak* uitgesproken, zal de gescheide vrouw niet kunnen hertrouwen dan na tien maanden sedert het uitspreken der echtscheiding.

(Voor de man word er in het wetboek geen tyd bepaald, het is dus alsof hy weduwnaar was)

297. In gevalle van echtscheiding *by wederzydsche toestemming*, zal geen van beide echtgenooten een nieuw huwelyk kunnen aangaan, dan na drie jaren sedert de uitspraak der echtscheiding.

De Notaris heeft zich vergist, hy heeft die twee artikelen verward.

George is gescheiden voor *bepaalde oorzaak* tegen zynen wil.

Wegens de echtscheiding by wederzydsche toestemming is 't eene gansch andere proceduur.

Wilt gy nu zoo goed zyn lieve Emile van die artikelen der wet over te schryven en ze aan George te behandigen omdat de notaris hem niet in verwarring zou brengen.

Ik wil hem niet schrijven...

Binnen 6 of 7 dagen zal hy in het bezit zyn der toestemming, dat is te zeggen zoodra zy geenregistreerd is. Dan kan hy seffens trouwen, hy moet zelf geene respectueuse maand wachten, de afvraag dient als acte van toestemming.

Hy heeft dus zyn zin en zyne moeder moet in wanhoop blyven leven. Zonder myne vrees voor zelfmoord had hy de drie afvragingen moeten doen, en trouwen, met eenen dwangakt.

Hy was daags te voren by Mathilde geweest en Anna kwam zeggen :

Moeder zegt dat gy moet toestemmen hy is meer dan half zot, hy zal zich van 't leven brengen en dan zyn wy allen zot of dood !

En ik heb het gedaan !

Vader Willems en zyn zoon¹ zyn hier getuigen geweest, zy waren hier reeds als de Notaris kwam, een Notaris van Eecloo, niemand der geburen heeft iets bemerkt.

Den ganschen nacht heb ik myn hoofd gebroken, met Catechismusvragen. By voorbeeld : V. Waeruit kunnen wy weten of eene zonde doodelyk of dagelyks is ?

Als zy geschied met volle verstand vryen wil enz.

Heb ik gehandeld met vryen wil. Ik was gedwongen door de wet, en zedelyk gedwongen door de vrees voor zelfmoord. Doch ik moest de drie afvragingen doen doen, om gerust te kunnen zyn. Van daar myne wanhoop. God alleen weet dat ik niet gewild heb. Maar het is te laat.

Nooit mag die vrouw waarvoor hy my al dat verdriet heeft aangedaan onder myne oogen komen, en als ik dood ben lieve Emile zult gy immers voor Julia zorgen, die met liefde zorgen zal voor myne arme Marie.

Papa is byna 26 jaar dood, en hy is gerust mogen sterven. En ik ? Arme oude moeder.

Lieve Antonia, ik kan nu niet veel schryven over u en onzen lieven Pie. Myn hoofd en myn hart is te vol. Dus tot later.

Hoe bly zal ik zyn als ik u wederzie.

De groetenis van allen.

Wy omhelzen u allen hartelyk

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

8 — 1. zoon *Willems* : Camille Willems (1853-1883) volgens G. De Lille. Schreef gedichten en politiek getint proza, zoals hier verder ook blijkt.

9

Maldeghem 18 mei 1882.

Lieve Kinderen,

Wy zyn gelukkig te vernemen dat het u allen en voornamelijk de lieve Antonia goed gaat, met ons is ook alles wel volgens gewoonte. Marie verbeterd nog altijd.

De kandidaat voor Eecloo is nog niet gekend. Gisteren was er vergadering in de li[berale] Associatie te Eecloo maar er is nog niets beslist. Vandaag vergaderd men te Gent. Mijnheer Cabuy¹ ligt te bed met het vliegende flerecyn in de knie, als wy op het ontvangen van uwen brief om inlichting gingen, zaten er 12 boedzuigers op. Hy kan dus niet gaan. Hy denkt dat hy eene depêche zal krygen. Krygt hy die dan télégraphieer ik u dadelyk.

Er zal een kandidaat zyn. Mynheer Van Brussel (zoon) van Watervliet zou liever mijnheer Van Loo zien optreden, maar het schynt dat hy toch zal aanvaarden als Van Loo weigert.

In al de gemeenten van het arrondissement zyn de kiezerslysten opgemaakt.

Men reket in Maldeghem op de helft der stemmen. Adeghem zal 14 liberalen hebben op 42 stemmers. Middelburg en St Laureyns zyn slecht.

Waarschoot is goed.

Caprycke meer dan de helft liberalen.

Bassevelde en Assenede ook meer dan de helft.

Zelzate byna *allen* liberaal.

Bouchaute schynt slecht te zyn, maar Watervliet Ste Margariete St Jan, en Waterland-Oudeman, is alles goed door den invloed van Mr Van Brussel. Blyft Eecloo.

Daar meent men niet alleen op de liberale maar op de vlottende kiezers te kunnen rekenen.

Nu zoohaast ik iets weet, weet gy het ook.

Dank voor uwen goeden brief. De uitslag van Philippeville, had ons erg ontsteld, alhoewel ik sterk voor dien uitslag had gevreesd. Ik vraag my af : zou er eene reactie in het kieselement ontstaan zyn ? Myne redeneering antwoorde : Dat is onmogelijk !

Uw brief heeft eene plaaster gelegd, op de wonde die de vrees had geslagen. Mathilde zal nu ook gerust zyn.

Het gaat dus goed met George, goed met Bastien, het zal allemaal goed gaan, hoop ik.

Ik verheug mij in uw rustig leven, Antonia en Emile hebben elkander innig lief en onze lieve Antoon maakt hunne vreugd uit. Wat wil men meer !

Wij zullen nu met vertrouwen den uitslag der kiezingen afwachten, en is die goed dan hoop ik te herleven. 't Zou al te erg zyn indien de onderwyzers in de handen van Woeste² en Comp^{110 3} moesten vallen, dan zou men moeten bekennen dat onderwyzers en onderwyzeressen, de martelaars zyn, der strevingen naar vooruitgang. God verhoede het !

Lieve Antonia, Emile en Antoontje wy omhelzen u allen hartelijk. Julia verheugd zich op voorhand tegen dat zy naar Brussel mag komen.

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans.

P.S. Ik zal uwen brief
ter geruststelling naar
Mathilde zenden.

10

Maldegem 28 mei 1882

Lieve Kinderen,

Emile gy zult de Volksbode¹ wegens de kiezing gelezen hebben. Ik zend u hiernevens den Meetjeslander².

Een artikeltje in den geest van het uitknipsel dat gy gezonden hebt zou goed doen. Daarenboven wekt de verscheidenheid in styl de aandacht der lezers. 't Is het oogenblik voor ons en voor allen om op de bres te staan.

Ik weet lieve Emile dat gy overlast van werk hebt, en toch val ik u lastig.

Deze week heb ik het schier onmogelyke gedaan.

Het art. *Het nieuws van den dag* enz is van my.

Het art. *Wij staan er voor en wy moeten er door* ook Het art. *Wat men den armen geeft* enz. is van Julia.

Julia kan deze week niets doen. Zy zit nog met een uitgebreid Conferentiewerk dat den 1ⁿ Juni moet verzonden worden.

9 — 1. *Cabuy* : volgens de bevolkingsregisters van Maldegem : Francies Josef Cabuy, geboren te Mechelen op 29.3.1835, drukker, overleden te Maldegem op 10.12.1917. Fr. Cabuy was de uitgever van het liberaal weekblad *De Volksbode*. Hij was voorzitter van het Comité voor de Courtmanshulde te Maldegem in 1883. — *het vliegende flesjyn* : gewrichtsreumatiek, vgl. L. L. De Bo-J. Samyn, *West-vlaamsch Idioticon*, Gent, 1890, blz. 283, i.v. flesijn (vliegende flesijn, fr. rhumatische articulaire) — met de toen gebruikelijke medicinale bloedzuigers (vgl. *Woordenboek der Nederl. Taal*, II, kol. 2888). — 2. *Woeste* : Charles Woeste (1837-1922), was in 1873 volksvertegenwoordiger, in 1884 minister, werd door Leopold II, samen met V. Jacobs, uit minister-functie ontslagen. Was lange tijd leider van de katholieke partij (Vgl. zijn *Mémoires*, Bruxelles, T. I, 1927 ; T. II, 1933). — 3. *en Comp¹¹⁰* : hiermee wordt o.a. de zoëven gemelde V. Jacobs bedoeld.

Wat my betreft Van daag ten twee uren komt Tante Trinette³, en zoolang zy daar is zal ik niets kunnen doen.

Camille⁴ moet alle weken 800 exemplaren Volksbode drukken en nog andere dingen allemaal voor de liberale associatie van Eecloo. Hy moet zelf drukken enz. Gy zult bemerken dat hy zelf de drukproeven niet goed kan nazien.

Nu vind gy tyd om een artikeltje te schryven doe het om mynen t'wil, doch ik wil niet dat gy u vermoeid

Dank voor uwe goede tyding wegens het vooruitzicht op de kiezingen.

Dag Antonia Emile en Antoontje

Wy omhelzen u allen hartelyk

Uwe liefhebbende moeder
W^we Courtmans.

In haast.

P.S.

George is hier deze week geweest,
hy was moedig.

11

Maldeghem 5 Juni 1882.

Lieve Kinderen,

Zaterdag namiddag hoorde men in Eecloo niet anders dan Vivat de Volksbode, in de liberale associatie in de herbergen overal was 't : Hebt ge mynheer Kervyn gezien ? en dan lachen ! lachen ! lachen ! Doktor de Sutter en Comp^{nie} liepen met hunnen Volks-

10 — 1. *de Volksbode* : behalve aanhalingen uit *De Volksbode* in *De Zweep* hebben we van dit weekblad niets kunnen terugvinden. Volgens Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 119-120 bestaat de verzameling niet meer. Vgl. Fr. De Potter, *Vlaamsche Bibliographie*, Gent, 1893 (Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Letterk.), blz. 762 : „De Volksbode van Maldeghem. Fr. Cabuy 1878-1890”. — 2. *De Meetjeslander* : „opgesteld door L. De Vriese (Zondag). Gent, 1874 (1e jaar) - 1888”, aldus vermeld bij Fr. De Potter, *Vlaamsche Bibliographie*, blz. 755. Over dit blad wordt door Vrouwe Courtmans gehandeld in een brief aan L. De Vriese, naar aanleiding van een artikel van C. Willems, dat haar werd toegeschreven. We hebben de bewuste jaargang van „De Meetjeslander” noch in onze universiteitsbibliotheken noch elders kunnen terugvinden. — 3. *Tante Trinette* : Trinette Berchmans ; volgens J. Pée, *Nota's*, was deze zuster van Vrouwe C. geboren op 9 dec. 1882 en gehuwd met landbouwer J. Bogaert. — 4. *Camille.....* : Camille Willems. Deze schreef in een ongedateerde brief aan Julia Courtmans : „Ik ontvang zoeven tijding uit Eecloo dat ik iedere week van nu tot de kiezing eene oplag mag drukken van 800 exemplaren Volksbode (...). Bovendien zal er een kiesblad verschijnen, getiteld „De Ontwaking”. Hij vraagt haar vaste medewerking, ook die van Mevr. Courtmans, en met name „opstellekens... liefst als 't kan, elken dag iets. Niet te groot ; kleinigheden worden gretigst gelezen”. (Deze brief is in het bezit van Emiel Courtmans).

bode rond. Mr Verstrate van Adeghem is te Eecloo geweest tot Zondag middag, en hy die nooit geestdriftig is, was het nog volop toen hy thuis kwam. Uw artikel was ook een prachtige satire. Mynen Emile alleen kan zoo schryven.

Als uw artikel gedrukt was bemerkte Julia dat zy twee dingen had overgeslagen in het afschrijven de minuten by de geboorte en het *geen zeer* doen der in het papier gerolde haringen. Zy had er groot spyt van. De sloor is overlast van werk. Zy schreef het over om dat de letterzetter moeite zou hebben met uw schrift. Hoe veel werk heeft zy! Julia en Adèle¹ en Mathilde moeten nu alle Zaterdag naer Eecloo naer de teekenles, en binst de week haar teekenwerk afmaken. Niettegenstaande dit onnauwkeurig afschryven heeft uw artikel het schoonste effect gemaakt. Camille Willems zei als hy het las :

Alles raak ! Elke volzin, elk woord heeft zyne waarde. En dan ten slotte : De groote druppel en de slaapmuts !

Ik meen dat ik u geschreven heb dat er wekelyks tot aan de kiezing door de liberale associatie 800 Meetjeslanders en 800 Volksboden worden verspreid. Zaterdag kwamen die gazetten toe, en de Meetjeslander werd als men den Volksbode had gezien, *ingehouden* hy was niet doelmatig genoeg. Nu nog eens Vivat de Volksbode.

Zie hier den toestand.

Zonder het onverstand van Maldeghem waar Mr Van Loo zeker gekozen. Al de gemeenten ten Noorden zyn goed.

Zelzate zal de 3/4 der stemmen of nog meer geven.

Assenede meer dan de helft.

Bassevelde zeker de helft.

Caprycke de helft.

Eecloo de helft of meer. Watervliet en St. Margriet en St. Jan meer dan 2/3. Waterland-Oudeman 14 kiezers² allen liberaal.

Te St. Laureyns ziet het er beter uit dan men dacht, men rekt daar op de helft.

Adeghem zal 1/3 der stemmen geven. Veel voor Adeghem ! Middelburg slecht. Van 8 kiezers 2 liberalen. Maldeghem. Valsch ! Volgens sommige zal het nog geen 1/3 der stemmen geven. Volgens anderen de helft doch ik geloof het laaste niet.

De rekening te Eecloo is als volgt. 885 kiezers.

Goede 422

Slechte 362

Twyfel 101

885

Doch van die twyfelaars zou men maar 30 stemmen moeten hebben om boven de helft te zyn.

Volgens Jan Lille die te Gent deel maakt van de associatie reket men te Gent op 600 stemmen meerderheid. Mocht die hoop verwezentlykt worden !

Dus overal stryd. Zelf te Brussel. Gy begrypt onzen angst. Nogthans moet ieder verstandig mensch bekennen dat de Clerikale met slechte wapens stryden.

Malou³ en Jacobs⁴ hebben op onvoorzichtige wyze het woord gevoerd, vooral op het punt van Gemeente- en provinciale vryheid. Dat waar gemeente en provinciaal bestuur boven het hoogere bestuur stellen. Is dit grondwettelyk ?

Is het verstandig te verklaren, dat de kloosters by middel van het vry onderwys 's lands gelden zullen binnenpalmen ? Ik denk het niet. Kan de gemeente de door den Staat herkende school afschaffen, al waren er geene leerlingen, wanneer men het onderwyzend personeel niet kan in beschuldiging stellen ?

Daarenboven de Catholieken zyn te ver gegaan met hunne vervolgingen. Een verstandig man kan voor hunne party niet meer kiezen.

Wy hopen, maar onze benauwdheid is groot. Gy zult in de Volksbode het artikel van Mathilde van Julia en de myne gekend hebben.

Toekomende Zondag zullen wy voorzichtig sluiten. Nog eens dank voor uw schoon portret van mynheer Kervyn.

De priesters komen weer op de stoel der waarheid ? Toekomende Zondag zullen zy hunnen grootsten troef uitspelen.

Lieve Emile als gy iets weet dat onzen moed kan opbeuren, zult gy schryven. Niet waar ?

Lieve Antonia ik hoop dat het u voortdurend goed gaat en dat alles wel is met ons lief Antoontje.

Ik hoop dat ook alles wel is by George.

By ons is alles wel volgens gewoonte.

De hartelykste groetenis van allen, en 1000 kussen.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

11 — 1. *Adèle* : dochter van Vrouwe C., samen met Julia onderwijzeres aan de Courtmansschool. Volgens J. Péé, *Nota's*, geboren op 25 febr. 1845, overleden in 1915. Verhuisde in 1891 naar Oostende. — 2. *14 kiezers* : alleen zij die een bepaalde som belastingen betalen mogen immers kiezen, later ook degenen die aan bepaalde andere voorwaarden beantwoorden, waarover verder. — 3. *Malou* : Jules Malou (1810-1886), lange tijd hoofd van de conservatieve partij, eerste minister van 1871-78 en in 1884 (Vgl. Baron de Trannoy, *Jules Malou*, Bruxelles, 1905). — 4. *Jacobs* : Victor Jacobs (1838-1891). Was in 1870-71 minister van Financiën,

12

Maldeghem 14 Juni 1882

Wij zegepralen ¹ lieve Kinderen de zege is aan ons.

Verbeeld u onze blijdschap na de groote onrust.

De laatste brief van mynen lieven Emile had ons eenigsinds gerust gesteld, ik zeg eenigsinds omdat wy den toestand van Gent kenden. De bisschop van Gent had 5 *Millioen* ter beschikking zyner mannen gesteld, en daarmêe is gewerkt, gewerkt !!!

Welke stemmen hebben de clericalen bekomen ? Al de stemmen der landbouwers ! Zy beloofden hun twee jaar kwytschelding van hunne pachten als het gouvernement omver lag. Zy zegden daarenboven : Nu betaald gy aen het gouvernement, geeft geld voor de catholieke scholen en als wy boven zyn moet gy niets meer betalen voor het onderwijs. In de stad hebben zy de wissels der genen betaald die in slechte zaken waren.

Het zyn dus de boeren en de zoogezegde bankroetiers die dien toestand in Gent hebben verwekt.

Wy zyn er door !

Dank lieve Emile voor al uwe goede zorgen. De blydschap van Mathilde is onuitsprekelyk !

Gisteren na den algemeenen uitslag der kiezing zyn al onze vrienden ons komen geluk wenschen. Er zyn halvekens ² in overvloed gedronken.

Eergisteren avond zegde Van Mullem ³ te Mietje Van Poucke's ⁴

Morgen laten de liberale hunne laatste scheet. enz. enz.

Wat hebben wy geleden !!!

Nu is het triumph ! Tot in de nacht zyn er benden door de straten van Maldeghem getrokken roepende :

Weg met de 't jeeven ⁵. A bas Malou enz. enfin de kaart is gekeerd !

Lieve Antonia nu is weer alles goed. Verheugd u met ons !

Hoe bly zal ik zyn als ik u met myn goede Emile en het lief Antoontje wederzie. Wat zullen wy vertellen, van alles wat er by de kiezingen gebeurd is.

Nog eens dank over alles.

Uwe gelukkige zusters en allen allen ! omhelzen u 1000 maal uit de verte.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

in 1884 van Binnenlandse Zaken en Onderwijs. Mede onder zijn impuls vooral werd de schoolwet in 1884 goedgekeurd ; (Vgl. L. Bellemans, *Victor Jacobs*, Bruxelles, 1913).

Hadden zy nu moeten komen [i. winnen]. Hoe zouden zy gejubeld hebben! Zy hadden dan gejubeld om dat zy door hun verzet tegen de schoolwet⁶ de zege hadden behaald.

Nu zyn hunne banbliksems uitgelopen op eene colossale *farce*.

Lieve kinderen tot wederziens!

In het Walenland, heeft het schoolonderzoek⁷ zyn uitwerksel gehad. Leve de Walen. Is 't niet treurig voor ons flaminganten te moeten bestatigen: Dat het liberalismus geen wortel kan vatten in Vlaamschen grond?

13

Maldegem 4 Juli 1882

Lieve Kinderen,

Dank voor de goede tyding. Wij kregen het nieuws om 3 $\frac{3}{4}$ uren en het nieuws vloog voort gelyk de wind.

Clara¹ ging bij de vrienden met den telegram. Wallemacq² ging naar Verbekes gy weet hoeveel volk daar 's maandags is, en de 't jeeven stonden verslagen.

De kiezing van Namen heeft eene groote beteekenis. Het is de goedkeuring der daden der Regering. De goedkeuring der schoolwet die nu in alle geval vast staat.

Ik hoop dat het voortdurend wel gaat met mijne lieve Antonia, wagens haar verwachten wy ook eene goede tijding. Ons lief

12 — 1. *Wy zegepralen...*: in de grote steden voornamelijk waren de liberalen nog vooruitgegaan, zie de inleiding in *Handelingen der Kon. Zuidnederl. Mij*, 1964, blz. 145-46. — 2. *halvekens*: halveke(n) „Een glaasje genever of anderen korten drank. Het halvetje, ook druppel genaamd, is meerder in de eene plaats als in de andere. Een halvetje brandewijn" (L.-L. De Bo-J. Samyn, *Westvlaamsch Idioticon*, Gent, 1890, blz. 353 i.v.). — 3. *Van Mullem*: Desiré Van Mullem, dokter en brouwer, speelde een belangrijke rol in de Maldegemse politiek: was reeds gemeenteraadslid in 1863, burgemeester van 1871 tot 1879 en van 1885 tot 1889. Onder zijn bestuur werden de Courtmansschool (1885) en de gemeenteschool (1889) gesloten. Vgl. G. De Lille, *o.c.*, IV, blz. 1-2. — 4. *Mietje Van Poucke*: voor de naam Van Poucke, zie G. De Lille, IV, blz. 28; *te Mietje Van Poucke's*: typische West- en Oostvlaamse elliptische genitief die aan het Engels doet denken (at my aunt's), zie verder b.v. nog *naar Mietjes* (br. 36, 1), *bij Mietjes* (br. 120), *naar Verbekes* (br. 13). — 5. *'tjeeven*: „schimpnaam: aanhangers der katholieke partij. Tseef (...) Persoonsnaam: Joseph. Gewoner Dzeef" Vgl. Is. Teirlinck, *Zuid: Oostvlaandersch Idioticon*, Gent, Kon. Vl. Ac., 1921-1922, III, i.v. — *De Zweep*, zond. 7 mei 1882 gebruikt het woord naar aanleiding van de *Vlaamsche Leeuw* „dat geestdrift verwekkend nationaal gezang, waarvan de Tjeefkens zich willen bedienen als een strijdzang tegen de liberalen..." — 6. dit verzet was reeds in 1878 begonnen. — 7. *schoolonderzoek*: volgens het wetsvoorstel van volksverteenwoordiger Neujean diende het schoolonderzoek betrekking te hebben op „la situation morale et matérielle de l'enseignement primaire en Belgique, sur les résultats de la loi de 1879 et sur les moyens employés pour entraver l'exécution de cette loi" (P. Verhaegen, *La Lutte Scolaire en Belgique*, Gand, 1905², p. 325; vgl. ook de rede van Neujean in *Annales Parlementaires Chambre des Représentants*, 20 janv. 1880, p. 254).

Antoontje zullen wy wel veel gegroeit vinden als hy naar Maldeghem komt.

Julia zegt : Gy moet Emile schryven dat wy nog altyd bly zyn omdat hy terug gekeerd is uit Hongarie³, en dat zyn wy zeker niet alleen om dat gy ons zulke uitmuntende telegrams zend, maar voor alles ! Voor alles !

Met ons is alles wel. Marie krygt geene aanvallen meer, met my gaat het volgens gewoonte, met de andere is 't opperbest maar de zusters hebben veel werk. Zy moeten gedurende twintig weken 's Zaterdag, namiddag naar Eecloo naar de teekenles en dan in de week het teekenwerk afmaken. Morgen moeten zy naar Bassevelde naar de Conferentie. Enfin veel werk maar nu hunne positie verzekerd is, doen zy het met lust.

By Mathilde is ook alles wel.

Tot wederziens, lieve kinderen alle drie in afwachting dat ik mag zeggen : alle vier.

De hartelykste groetenis van allen.

Wy omhelzen u allen uit de verte.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

14

[26 Juli 1882]

Proficiat lieve Antonia, Proficiat Emile, Proficiat mijn lief Pipke met uw zusterken¹. Allemaal proficiat vandaag. Anna ! Mathilde die Anna zoo goed heeft bereid en vader Pieter.

Julia zal zaterdag namiddag komen uit Maldeghem om 1 uur vertrekken.

Ik voel dat het goed gaat met myne lieve Antonia en met de kleine Emma enz.

Myn hart is zoo vol ik kan niet schryven van aandoening. Ik heb geweend van blydschap twee gelukkige zaken te gelyk.

Het is Sint Anna dag dus geen school.

Wy hadden den telegram ten 9 uren.

13 — 1. *Clara* : kleindochter van Vr. C., dochter van Mathilde. — 2. *Wallemacq* : Xavier Wallemacq is onderwijzer aan en ook hoofdonderwijzer van de gemeenteschool geweest. — 3. *terug gekeerd is uit Hongarie* : Emile was als leraar Frans in dienst van graaf Batthyány (zie *Gothaisches genealogisches Taschenbuch der gräflichen Häuser*, Gotha, 1885, S. 57-60 i.v.) en verbleef bij hem geruime tijd in Hongarije, o.a. te Egyed (Vgl. *Vlaamsche Gazet*, zat. 31 oogst 1912, artikel : *J. B. Courtmans*). Bij Emiel Courtmans berusten verschillende brieven, die Emile uit Hongarije aan zijn moeder schreef, o.a. dd. 10 maart 1870, 17 juli 1870, 12 aug. 1870, 1 dec. 1870 en 25 dec. 1870.

Julia liep seffens naar Adeghem, en daar blydschap over alles dat kunt gy denken.

Omhels het lieve meisje en hare moeder en onze slimme Pip voor ons.

Wy omhelzen u uit ganscher hart en tot wederziens lieve kinderen.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

15

Maldeghem 10 November 1882.

Lieve Kinderen,

Hartelyk dank voor al de moeite die gy u geeft voor de manifestatie ¹. Nu begin ik te gelooven dat het er zal van komen.

Ja, de Vlaamsche jongens in Brussel doen hun best.

Zoodra ik l'Organe de Mons ² zag bemerkte ik dadelyk aan wie ik het Artikel te danken had en ik verstond de kunstgreep.

's Anderdaags ontving ik l'Organe met de poststempel *Mons* ik herkende het schrift op het Adres. 't Was van Charles de Rantere van Brugge de kantmensch, opvolger van Jufvrouw Catrien, de jongen die zoo veel gesukkeld had, is te Mons getrouwd met eene Juffrouw Hoevenagel eene zangeres waar er soms over geschreven word in de Flandre Libérale.

Het artikel in l'Organe zal veel effect gemaakt hebben, ook in het Walenland.

Als George de eerstemaal in Amsterdam geweest is, heeft hy my geschreven dat die menschen *Aristo* waren, zy hebben hem dikwyls laten voelen dat zy verlangden dat hy zich beter zou inrichten.

Als hy hier gelyktydig met tante Sisca ³ was sprak hy er over, en tante zei: Gy moet het doen, maar als hy met my alleen was, zegde hy moet ik dat doen dan moet Emile alweer wachten en wy zyn nu aan het sparen om Emile zyn geld terug te geven.

Ik heb daar niets op geantwoord. Hy moest het weten.

Ik meen nothans dat het best was van den wenk van Mynheer Van Son gehoor te geven, en dan voor u te zorgen, nu hy na al die sukkeling eene plaats gekregen heeft, waarop hy kan

14 — Datum ontbreekt. Werd later in potlood aangebracht. De datering berust ongetwijfeld op de geboorte van Emma. — 1. *zusterken*: Emma, geboren op 25 juli 1882 te St.-Jans-Molenbeek, overleed op 6 april 1884 (blijkens huwelijksboekje van Emile C. en Antonia Van Leemputten).

uitsparen om aan zyne verplichtingen te voldoen, mocht hy zich niet in den neus steken ⁴. Gy zult dit begrypen.

Voor het naar Brussel verhuizen van Jef ⁵ ben ik bevreesd, omdat ik denk dat zyne vrouw nog niet gantsch hersteld is van hare ziekte. Hy moet voorzichtig zyn.

Lieve Antonia zoo lang gy niet bemerkt dat het veel zuigen van Emmatje u nadeelig is, is het niet slecht dat zy nog niet eet, maar gy moet oppassen dat gy er niet door lyd.

Zoo! onze Pip word van nu af anarchist. 't Zal een knappe Kerel worden.

Hier is alles wel volgens gewoonte, 1000 kussen van ons allen
Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

Ik vergeet nog te zeggen dat Julia en Clara Zondag by Anna geweest zyn, het gaat er *zeer* goed mede. Alles is er goed ingericht. *Goed den kost*, en de Bestuurster heeft gezegd: dat zy moedig studeerd

16

[vóór 4 dec. 1882]

Allerliefste zoon,

Iets onder ons.

Julia meent dat gy Peter by George zyt.

Als het te pas komt moet gy het houden staan. Moest zy weten hoe die vrydenker met zyne kinderen doet, het zou een eeuwige vyandschap zyn. Nooit zou hy hier niet meer in huis mogen komen, het zou myne dood zyn.

Zeg dit tegen George tegen Antonia en tegen Maria. Julia zou soms in het gedacht krygen van naar George te gaan, en als Mathilde te Antwerpen geweest is, heeft Maria de zaak van het doopen verteld. Moest dit gebeuren met Julia! ach God! ach God! gy ziet dat ik u bevend schryf van schrik.

Julia mag ook niet weten dat er woordenwisseling tusschen Antonia en Maria geweest is.

15 — 1. *manifestatie*: het „Vrouwe-Courtmans' Jubelfeest”, dat op 12-14 mei 1883 zal gehouden worden. — 2. *l'Organe de Mons: l'Organe de Mons et du Hainaut*, mercredi 1 nov. 1882: *Intérieur. Correspondance particulière de l'Organe de Mons*, Bruxelles 29 octobre, het art. is niet ondertekend, door Emile opgesteld. Wijst op de hulde die Vrouwe C. zal gebracht worden, op de decoratie die ze verdient, op haar „groots werk”. Verheerlijkt haar als een moeder, die elf kinderen heeft gehad die alleen maar op zichzelf kon rekenen om ze op te voeden... — 3. *tante Sisca*: deze figuur hebben we niet aangetroffen in de *Nota's* van J. Péé. — 4. *mocht by zich niet in den neus steken*: mocht hij de misnoegdheid (van de heer Van Son) niet opwekken. — 5. *Jef*: haar zoon Jozef die te Luik woont.

Gy weet hoe ik voor de vrede ben. Maak gy dat in orde myn goede Emile. Spreek ze alle dry. Myne rust hangt er van af. De rust van ons allen.

Wat heeft dien ongelukkigen George my hierdoor doen lijden.

Ik hoop dat door myn geduld en goedheid nog alles kan te recht komen. Ik betrouw op u.

Uwe liefhebbende moeder
W^{wc} Courtmans.

17

Maldeghem 4 December 1882

Lieve Kinderen,

Ik hoop dat het u allen goed gaat.

Met ons is ook alles wel volgens gewoonte en te Adeghem ook.

Ik denk dat men voortgaat voor de feestviering. Dr Amand de Vos¹ is hier verleden week geweest om mij in naam der gentsche ondercommissie te vragen, of het met mijne goedkeuring was dat men de clericale maatschappyen uitnoodigde?

Ik heb geantwoord:

Dat ik lief[s]t zou gezien hebben dat de bytredding algemeen was. Doch dat ik er eene eer zou instellen de clericale te zien weigeren.

D^r De Vos is ook by Camille² geweest, doch Camille heeft mij niets gezegd.

D^r De [Vos] zegde dat hy 's anderdags naar Antwerpen ging om de mannen te spreken, hy zet zich vooruit om de zaak te belopen.

Ge weet dat ik met hem rechtuit mag zyn. Hy zegde dat zy reeds voetstappen hadden gedaan voor het vormen der definitive Commissie en dat zy er deze week voor te zamen kwamen.

Wagner³ heeft zich verontschuldigd wegens last van overtollige werkzaamheden 'twas hem onmogelyk deel te maken van de Commissie, maar op al andere wyzen zou hy medewerken, Hy was er hoog meê in.

Heremans⁴ verontschuldigde zich voor gezondsheidreden. Mijnheer de Vos zegde dat hy wezentlyk ziek is. Doch hy kent den man.

Onlangs zyn er twee zeer gunstige beoordeelingen⁵ van de Hoogmoedige in holland verschenen, een in het Rotterdams nieuwblad, het ander in de Tijdspiegel.

D^r De Vos zegde my.

In de Tydspiegel werd eerst De Hoogmoedige beoordeeld en dan volgde eene beoordeeling van het laatste werk van Max Rooses⁶.

Het *Volksbelang* word door Heremans bestuurd. Welnu dat blad nam de beoordeeling van Rooses over⁷, het myne voorbygaande. Dr de Vos nam die partydigheid euvel op. Hy had reeds aan het *Volksbelang* geschreven om de beoordeeling van myn werk te doen overnemen, Zal Heremans toestemmen?

Het *Volksbelang* is de eigendom der liberale associatie.

Gy ziet dus dat die man nog altyd voortgaat met my te verguizen. Onze opvatting by de kruiskens geving schynt juist geweest te zyn en ik vrees dat onze vijand nog alle mogelyke middelen zal inspannen om de huldebetooning te verydelen.

Hoe het zy het Vlaamsche Volk waardeert my. Dat is voldoende.

Lieve Antonia ik denk dat ik u, op eene andere wijze eene blyk van genegenheid zal moeten geven, dan door de zending van varkenvleesch.

Ons zwyn leeft nog, doch het is na de pokken niet meer gezond geworden. Eerst eene ziekte in de beenen, en dan leelyk zweeren overal.

George die het vroeger gezien heeft zegde: dat hy er niet zou durven van eten.

Als gy naar Maldeghem komt zullen wij liever eens goed kermis houden.

Wy vernemen dat Anna goed studeert.

Onze lieve Pip studeert ook goed volgens ik hoor en onze lieve Emma zullen wy niet meer herkennen als zy naar Maldeghem komt. Ik verlang naar dit oogenblik. Wy spreken alle dagen van u.

De hartelykste groetenis van de zusters van Pieter, Mathilde, van de kinderen en van Lie. Dag Emile, dag Antonia, dag lieve kinderen.

Wy omhelzen u allen 1000 maal

uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

17 — 1. *Dr A. De Vos*: 1840 geb. te Eksaarde in het Land van Waas, vandaar zijn ps. Wazenaar. Legerarts (1871-1890). Schreef o.a. *Een Vlaamsche jongen* (1878) en *In de natuur* (1884) waarover hier verder. Overleed te Gent in 1906. (Vgl. L. Baekelmans, *Dr. Am. De Vos*, in: *Jaarboek der Kon. Vl. Acad. voor Taal- en Letterk.*, 1946-48, blz. 53-75). Was „Schatmeester” van het „Inrichtings-Comiteit” van het „Vrouwe Courtmans’ Jubelfeest”. Over de reeks huldgingen: H. Conscience op 25 sept. 1881, Virginie Loveling op 30 okt. 1882 en Vrouwe Courtmans in 1883, zie Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 122. Het initiatief van deze laatste hulde ging eigenlijk uit van L. De Vriese, die onmiddellijk steun vond bij Dr. A. De Vos. — 2. *Camille*: de hierboven reeds vermelde C. Willems. — 3. *Wagner*: A. Wagener: „hoogleeraar en tegelijk beheerder-opzichter van de Gentsche hoogeschool, lid van de Kamer van volksvertegenwoordigers...” (Dr. J.

Maldeghem 11 xber 1882.

Lieve Kinderen

Ik ben zeer getroffen geweest by de lezing der Cantate¹. Hoe juist is zy ! Natuurlyk kon ik myne tranen niet weerhouden, waar de dichter van mijne kinderen sprak². Mijne kinderen !

Hoe juist als hy zegt : gezwegen in den nood. Wie heeft ooit mynen nood mogen kennen ? en terecht heeft hy doen verstaan dat ik alle grieven heb getrotseerd.

Ik zal doen gelyk gy zegt. Er aan niemand van spreken, en als het my word toegezonden, officieel bedanken. Door officieel bedanken versta ik : een bedankingsbrief aan den dichter schrijven³, waarin van niets gesproken word, dan betrekkelijk het gedicht. Heb ik het mis *dan laat gy het my weten*. Indien het feestplan word uitgevoerd dan zult gy my dikwyls moeten inlichten. Van zulke dingen heb ik nooit iets bygewoond.

Ik heb een briefje aan Mr Joz. Van Hoorde⁴ geschreven om hem te zeggen : Dat zyn bezoek my aangenaam zou zyn enz. Ik verwacht dus zynen persoon of zyn antwoord.

Wat het proces Peltzer betreft. Ik deel in uw gevoelen. Zoo is't, en men tracht den Moor of liever de Mooren wit te wasschen.

Nu iets anders. In de Normaalschool moet men drie talen aanleeren. Anna heeft verkozen engelsch te leeren, denkende dat zy later door eigen studie duitsch zou kunnen leeren.

Nu vraagt zy ons een engelsch woordenboek. Dat zult gy ons wellicht kunnen bezorgen lieve Emile, gy weet welk een woordenboek het moet zyn. Gy bezit een, of gy zult het te Brussel wel kunnen koopen een oud of een nieuw. Gy brengt het dan m^êe met Kerstdag. Anna komt met Kerstdag voor een tiental dagen in vacantie, zy kan het dan m^êenemen.

Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 125). Hij staat toch vermeld op het „Vrouwe Courtmans' Jubelfeest“, *Oproep aan het Nederlandsche Volk*, onder „Het Inrichtings-Comiteit“. Tekst in het bezit van Emiel Courtmans. — 4. *Heremans* : J. F. J. Heremans (1825-1884) hoogleraar te Gent, op taal- en letterkundig gebied bedrijvig en liberaal politicus. Vgl. P. Fredericq in *Liber Memorialis*, Gand, 1913, I, p. 158-164. Zoals hier verder nog blijkt, was hij Vr. C. niet zeer gunstig gezind. De redenen ontgaan ons ; wellicht heeft haar weinig verzorgde taal Heremans' houding tegenover haar enigszins beïnvloed. — 5. in *het Rotterdamsch nieuwsblad*, dat we nergens, ook niet in Nederland hebben aangetroffen ; in *de Tijdspiegel* : in *De Tijdspiegel*, 's-Gravenhage, 1882, derde deel, blz. 342 vlgg. werd *De hoogmoedige* door Vrouwe Courtmans geboren Berchmans, Dordrecht, J. P. Revers, zeer gunstig besproken. — 6. *het laatste werk van Max Rooses* : zijn *Nieuw Schetsenboek* (Gent, 1882), beoordeeld in *De Tijdspiegel*, 1882, blz. 359. — 7. *Het Volksbelang nam de beoordeeling van Rooses over* : inderdad op zaterdag 11 november 1882, nr. 45, onder de titel : „Onze Letterkunde in Noord-Nederland beoordeeld“.

Wat kosten de boeken schrikkelyk veel geld. Reeds meer dan 50 fr. den eersten trimester, maar ik denk dat de grootste kosten nu gedaan zyn.

Alles is hier wel en ik hoop dat gy ook allen welvarend zyt.

Myn hart is by u, kust dat slim Toontje en de kleine Emma voor grootmoeder en voor allen.

Lieve Antonia wat zal ik bly zyn u⁵

19

Maldeghem 13 xber 1882

Lieve Kinderen,

Mijn brief en uw voorlaaste hebben elkander gekruist. Gy zult den uwen ontvangen hebben terwyl ik den mynen kreeg.

Gy kunt denken hoe uw laaste brief my getroffen heeft. Daar waar men sprak van *het huis* ! dat plan is volgens my onuitvoerbaar. Dat men er het gedacht van opgevat heeft, ziedaar wat my, wat ons allen trof ! Ik weet dat ik zoo iets nooit heb verdiend, doch dat ik het goede gewild heb is waar. Ja de Gentenaars moeten daar over gesproken hebben.

Bij zyn bezoek vroeg dokter de Vos my :

En gy woont hier by uwe kindren ?

„Natuurlijk Julia heeft vrije woning van de gemeente.

„O ! dan behoort het huis aan de gemeente ?

18 — 1. *Cantate* : gedicht door Emm. Hiel met als titel : *Mevrouw Courtmans*, „getoondicht door Fr. Van Duyse”, gedrukt te Gent, C. Annoot-Braeckman. — 2. *van mijne kinderen sprak* :

Heil, brave moeder, goede moeder,

Uw Volk hebt ge als uw kindren lief !

Gij waart voor hun een baak, een hoeder,

Voor hun verdroegt ge nood en grief....

— 3. *een bedankingsbrief*... : ze schreef deze inderdaad op 13 dec. 1882. Zie onder „Varia” nr. 28 deze brief en onder nr. 28^{bi} het gedicht zelf „Mevrouw Courtmans”. — 4. *Ik heb een briefje aan Mr Joz. Van Hoorde geschreven*... : Joz. Van Hoorde-De Koninck is een der eerste biografen van onze schrijfster ; zijn boekje *Vrouwe Courtmans*... hebben we in de inleiding reeds aangehaald. Op blz. 1 aldaar komt de tekst van bewust briefje voor :

„Waarde Heer,

Mijn zoon Emiel schrijft mij dat hij het genoeg heeft u dagelijks bij de zittingen van het assisenhof te Brussel te ontmoeten. Verder zegt hij, dat gij groot belang stelt in het ontworpen feest dat men de *oude vrouw* hoopt aan te bieden... Aangenaam zou het mij wezen met uw bezoek vereerd te zijn en persoonlijk met u kennis te maken...

Met ware hoogachting,

Uwe onderdanige kunstzuster,

Vrouwe W^e Courtmans, geboren Berchmans

— 5. Hier einde eerste blad verso ; tweede blad is afgescheurd ; brief onvolledig.

„Neen het is de eigendom van het hospicie. De gemeente huurt het, anders zou zy eene schadeloosstelling aan Julia moeten geven.

Dan hebben wy van andere dingen gesproken maar als ik hem uitgeleide deed zegde hy, op ons voor wijzend :

En dat is uw hof ?

Ja zegde ik en er is nog wat grond achter ons huis.

Als hy weg was, zegden wy allen, Lie ook. Waarom vroeg hy dat alles wegens ons huis ?

Ik zegde : dat is om in een gazetartikel of andersinds te kunnen zeggen : Zy woont in een klein buitenhuis enz.

Nu, na het ontvangen van uwen brief begryp ik het beter. Het huis was het doel van het bezoek van Dr. De Vos. Men zal er in de gentsche Commissie van gesproken hebben.

En ik, die meende dat er tegenwerking in Gent zou geweest zyn !

Waarschynlyk hebben die heeren gedacht, het huis te koopen waar ik woonde, waar ik het meest geschreven had, en dat is eene onmogelykheid.

Het hospicie heeft dat huis in 't begin dat wy hier woonden, van het Armenbestuur gekocht om het later by het hospitaal te leggen. Dat huis koopen is eene onmogelykheid, en zoo valt dat plan in duigen, maar myne dankbaarheid is en blyft even groot.
't Is te veel ! Veel te veel !

Dat ik iets verdiend heb weet iedereen, maar zoo vereerd worden door de Vlamingen ! Wie had dat ooit verwacht.

Lieve Antonia, gy die tot eene familie behoort waarin men elke kunst eerbiedigd¹, gy ook deelt in ons genoegen, en gy zult te zamen met Emile het kunstgevoel in uwe kinderen opwekken.

Ik heb u geschreven dat Dr. De Vos bij Camille gegaan was. Camille is hier Zondag geweest. Julia zegde, Dr De Vos is by u geweest.

Ja zegde hy, en Julia antwoorde : Het was zeker om van de *zaak* te spreken.

Als hy binnen kwam zei Camille begon hy seffens van de gezondheid van Madame te spreken. Hij zei : Dat hy haar gezonder en sterker vond dan over twee jaar en daar was hy blyde m^ê.

Verder zei Camille byna niets, doch ik denk dat hy ook uitgehoord zal zyn over *het huis*.

Van Jos. Van Hoorde heb ik tot hier toe niets gehoord.

De Volksbode zal Zondag het gedicht opnemen in den zin gelyk gy het bevolen hebt.

Ik heb dezen morgen aan Mynheer Hiel geschreven om hem te danken.

Ik heb zoo even het gedicht nog eens herlezen. Het bevat geen klatergoud om eene kroon te vlechten voor uwe oude moeder. Hy

heeft er echte onbreekbare paarden, de paarden onzer moedertaal voor uitgekozen en die te saamgevluchten.

Indien ik zelf aan myn talent geloofde en een greintje hoogmoed bezat, ik zou door de hulde die de groote dichter mij brengt, aan het suffen geraken, doch dit is God zij dank ! niet zoo.

Ik zal Zondag een Volksbode aan nonkel Q.² zenden, dat zal toch een zyn, die trotsch zal wezen.

Wat het woordenboek betreft. Ik denk dat Anna engelsch leert by middel der fransche taal doch ik ben er niet zeker van, daar kunt gy beter over oordeelen dan ik. Ook met het engelsch Vlaamsch boek zou zy zich kunnen behelpen. Als ik er voor 24 dezer iets van verneem zal ik het schryven.

Gij kunt denken hoe ik verlang van met u te praten.

Indien ik gezond waar ik zou geen dag uitstellen om naar Brussel te gaan, by Emile, by myne lieve Antonia en by de zoete kinderen. Omhels uwe lieve kleinen voor ons.

Voor alles hartelyken dank.

Wy allen omhelzen u 1000 maal

uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

20

Maldeghem 1 Januari 1883

Lieve Kinderen Emile, Antonia, Antoontje en Emmatje.

Dank voor uwen goeden nieuwjaarswensch. Met liefderijk gevoel hebt gij hem uitgedrukt. Uwe moeder, de zusters en Lie sturen u ook hunne hartelijkste heilwenschen toe. Weest gelukkig !

Ja lieve kinderen, de overeenstemming in de huisgezinnen, is de bron van Geluk. Zij schenkt liefde en aardsche zaligheid.

Lieve Emile en Antonia blijft elkander beminnen gelijk gy elkander tot nu toe hebt bemind. De liefde bedaard de stormen des levens.

Ik schrijf u tusschen de vlagen door. Later schrijf ik meer uitgebreid. Ik wilde niet langer wachten met mijnen heilwensch aan mijne kinderen.

19 — 1. *kunst eerbiedigd* : haar vader, Jan-Frans, was kunstschilder (zie br. 1, aant. 7); haar twee broers waren kunstschilders : Cornelis (1841-1902), die inzonderheid als schilder van dieren bekend was ; Frans (1850-1914) was een gewaardeerd schilder van landschappen. Vgl. E. Bénèzet, *Dictionnaire des Peintres, Sculpteurs, Dessinateurs et Graveurs*, 1952, V, pp. 474-475. — 2. *nonkel Q.* : Quirinus Berchmans, haar broer (1821-1896). J. Pée, *Notis* geeft deze data. Q. was te Luik gevestigd en leidde er een groot schildersbedrijf.

Mr Joz. Van Hoorde heeft mij geschreven volgens uwe aanduidingen. Hy verzocht notas over mijn leven en myne werken en zal die naar Maldeghem komen halen. Ik zal breedvoeriger zijn dan ik tot nu toe geweest ben, en als het geschreven is zal ik er u een afschrift van zenden, om als het u bevalt, aan M^r Th. Coopman¹ te geven. Die heer schijnt van goeden wil te zyn. Reeds dezen morgen kreeg ik zyn nieuwaarkaartje.

Ik zal eens nazien hoe groot de *Verscheurde Bladen*² zyn. Ik bezit in alle geval andere kleine novellen.

In de hoop van u alle vier weder te zien zend ik u 1000 nieuwaarkussen over.

Ook de andere omhelzen u hartelijk.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

21

Maldeghem 5 Januari 1883

Lieve Kinderen,

Ik hoop dat mijn brief u alle vier in goede gezondheid zal aantreffen.

Lieve Emile ik heb nu breedvoeriger over mijn leven en myne werken geschreven. Ik zend u het stuk, indien het u bevalt kunt gy het aan den heer Coopman behandigen, of er ander gebruik van maken.

Men vraagt my de volledige lyst myner werken voor eene feest-commissie uit Gent. Ik ga die nog van daag schryven. Ik heb zoo veel werk op mijnen winkel, dat ik heden weinig kan schryven.

Lieve Antonia later schryf ik meer uitgebreid.

Cosyn-De Buck¹ heeft my geschreven, hij schryft onder ander :

20 — 1. *Th. Coopman* : (1852-1915). Stichtte met V. de la Montagne in 1877 de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle*; met L. Scharpé publiceerde hij de *Geschiedenis der Vlaamsche Letterkunde* (Antw. 1910). Hij vroeg Vrouwe C. reeds op 28 aug. 1882 een bijdrage (br. in het bezit van Emiel Courtmans) voor de *Nederlandsche Dicht- en Kunsthalle* (Bestuur en Redactie, Robianostraat 27, Brussel). Hij dankte haar op 21 maart 1883 (br. in het bezit van Emiel Courtmans) voor de ontvangen bijdrage. Het was een novelle, die in gemeld tijdschrift in 1883, blz. 7-30 verscheen onder de titel : *Pachtverhooging* door Vrouwe Courtmans geboren Berchmans. — Th. Coopman wou ook een biografie van Vrouwe C. laten verschijnen, zoals hij in 1883 er een van H. Conscience (in samenwerking met V. de la Montagne) had gepubliceerd (in de reeks : *Mannen van Beteekenis*, Haarlem, 1883, aflev. 11). Over hem verder : Lode Backelmans in *Jaarboek der Kon. Vl. Academie*, 1946-48, blz. 37-51. — 2. *de Verscheurde Bladen* : als novelle reeds in 1874 te Dordrecht uitgegeven.

Maandag 2de dezer hebben wy ons bureel samengesteld.... Mannen hebben gedacht onze billijke vragen en wenschen te smoren enz.....

Gij ziet dus dat de tegenstrevers werken....

Ik denk dat Cosyn de samenstelling van het bureel van den Zetternam's Kring² bedoeld.

Wat zal er van het feest geworden ? Ik denk dat men reeds te ver gevorderd is, om alles te doen mislukken.

Lieve Emile Antonia Toontje en Emmatje wij omhelzen u allen hartelyk.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

In haast.
Alles wel.

21bis

[Waarschijnlijk is dit het *stuk* dat in brief van 5 jan. 1883 is bedoeld. Wat hier volgt is van de hand van Julia Courtmans :]

Toen moeder acht jaar oud was, ging zij eens op weg om naar de veldarbeiders te zien, onderweg ontmoette zij eenen man met eenen kruiwagen klaver die haar vroeg : hebt gij het boek al gelezen dat ik u geleend heb. Het kind antwoordde : ja, maar ik zal ook een boek schrijven.

Op zeventienjarigen leeftijd kreeg zij eene liefdesverklaring van iemand die geen fransch kende. Daar zij maar zeer gebrekkig vlaamsch schreef, wendde zij zich tot eene vriendin, die haar moest helpen om te antwoorden ; deze wilde niet, zeggende dat moeder dat beter kon dan zij. Hierop stelde deze een fransch briefje op en poogde het te vertalen en daar dit ook niet ging, gaf zij de zaak maar op en liet den brief onbeantwoord.

Toen zij met den onderwijzer J.B.C. gehuwd was, leerde deze haar goed vlaamsch lezen en gaf haar alle de nieuwigekomene werken ter lezing. Zij kreeg ook gedichten te lezen onder andere die van Maria Doolaeghe¹, en daar zij meermaals over die gewrochten hare bewondering te kennen gaf, zegde haar eens Prudens Van Duyse² : „Gij kunt dat ook, beproef het maar.”

21 - 1. *Cosyn-De Buck* : L. Cosyn-De Buck staat als letterkundige vermeld bij de leden van „Het Inrichtings-Comiteit” van het „Vrouwe Courtmans' Jubelfeest” (Oproep aan het Nederlandsche Volk, uitgaande van Gent, jan. 1883). Schreef een gedicht „Aan Vlaanderens kloeke schrijfster en dichteres Mev. Courtmans, geb. Berchmans” in *De Meetsjeslander*, zond. 4 dec. 1881. - 2. *Zetternam's Kring* : deze kring uit Gent is één van de culturele verenigingen, die aan de huldebetoging deelnemen (zie Dr. J. Pée *Mevrouw Courtmans*, blz. 141).

Mr Nolet de Brauwere³ was dan tegenwoordig en deze vroeg haar een albumblaadje. Toen beide dichters vertrokken waren, zette zij zich aan het werk en schreef hare eerste verzen, als volgt :

Mijne eerste verzen
In het album van den Heer Nolet de Brauwere van Steeland

Ware ik Dixmude's dichteres⁴,
Die bloem der dichtren rij,
'k Schonk u een sierlijk bladje
In vlaamsche poëzij.
Thans schenk ik u dit needrig blad,
Schoon smaak- en kleureloos.
Zoo vindt men in den boomgaard ook
De peer naast de abrikoos,
En in den schoonsten bloementuin
De grasbloem naast de roos

1839.

[van nu af van de hand van de schrijfster zelf :]

Een breed gebruik maken van het geen Hiel in zijn gedicht zegt :
Geleden en gezwegen.

In de eerste jaren van haar weduwschap, schreef zy des morgens.
's Namiddags *naaide zy hemden en kielen voor de winkels*. Daar dit werk
geene geestinspanning vergde, bestudeerde zy terwyl ze naaide hetgeen zy
den volgenden morgen wilde schryven.

Vyanden van het onderwys wilden haar het verblyf te Maldeghem
onmogelyk maken, reeds by hare aankomst. Zy verborgen geensinds
hunnen haat tegen eene vrouw die zich met de beste aanbevelingen tot hen
wende. Integendeel zy gaven dien haat op alle mogelyke wyze lucht opdat
hy wortel zou schieten in de gemoederen van het volk en dit gelukte
gedeeltelyk. Zy werd zoo onmenschelyk vervolgd dat eene min krachdadige
vrouw er zou onder bezweken zyn, doch by dit alles verhief zy het hoofd.
Zy trotseerde met waardigheid hare vyanden.

Op het einde van 1839 waagde zy het een dichtstukje bestemd voor het
jaarboekje aan den dichter Fr. Rens⁵ te overhandigen. De nauwgezette
Rens keurde het goed en door de heer J. Nolet de Brauwere en Professor
Speyers⁶ werd het bewonderd.

Het verscheen in het Letterkundig jaarboekje voor 1840⁷. Dr. F.
Sn[ellaert]⁸, die bijna dagelyks de familie Courtmans als vriend des
huizes bezocht, schreef eene beoordeeling van het Jaarboekje in het Kunst
en Letterblad. Hy bracht Vrouwe Courtmans eene steek toe zoo diep⁹ als
wilde hy haar met den eersten stoot van het letterveld verwyderen. De dag
na de verschyning van het artikel kwam hy volgens gewoonte by Court-
mans. Vrouwe Courtmans ontving hem beleefd en zei : Doktor ik moet
u bedanken, zonder den spoorslag die gy my gegeven hebt, had ik misschien
uit oorzaak myner huiselyke bezigheden de pen nedergelegd. Vervolgens
praatte zy beleefd voort.

In 1866 werd er haar een voorstel gedaan om hare pen aan banden te
leggen, tegen vergelding. Zy weigerde Vryheid boven alles bleef haar leus.

22

Maldegheem 26 Januari 1883

Lieve Kinderen

Ik zie dat het u allen wel gaat, een beetje brand van den slimmen Pip, dat is niet erg en Emmatje is lastig denk ik, omdat hare tanden beginnen te schieten.

Met ons allen gaat het goed volgens gewoonte. Lieve Antonia Natalie is niet ziek, maar Anna heeft verleden Zondag geschreven dat zy nog al erg ongesteld is aan de maag, zy word verzorgd door den doktor der Normaalschool. Ik denk dat het niet erg zal wezen. 't Zou ongelukkig zyn indien zy wezentlyk ziek moest worden.

Gy weet dus niets van het feest. Wij weten dat men te Gent vooruit gaat.

21bis — 1. *Maria Dolaeghe* : Mevr. M. van Ackere-Doolaeghe (1803-1884), de in haar tijd beroemde dichteres (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *Biographisch Woordenboek der Noord- en Zuidnederlandsche Letterkunde*, Tweede, omgewerkte druk, Amsterdam (z.j.), blz. 4 i.v.) Een karakteristieke brief van haar aan Vr. C. onder „Varia” : nr. 17. — 2. *Prudens van Duyse* : (1804-1859). Een van de vruchtbaarste dichters van zijn tijd, promoveerde te Gent tot doctor in de rechten en was er o.a. stadsarchivaris (Vgl. J. Micheels, *Prudens van Duyse, zijn leven en zijne werken*, Gent, Kon. Vl. Academie, 1893). Hij was bij haar letterkundig debuut haar literair en taalkundig mentor. Vgl. in dit verband onder „Varia” br. 1 en 2. — 3. *Nolet de Brauwere van Steeland* : (1815-1888), dichter en vinnig polemist (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 554-555 i.v.). Hij was een van haar trouwe beschermers, wat de Courtmansschool betreft, bleef bovendien haar taal- en letterkundig raadgever. Vgl. verschillende brieven van hem aan Vr. C. onder „Varia” : nummers 8, 10, 18, 19. — 4. *Dixmude's dichteres* : Maria Doolaeghe, geboren en woonachtig te Diksmuide (vgl. aant. 1 hierboven). — 5. *Fr. Rens* : Frans Rens (1805-1874). Leidde van 1834 tot 1874 het bekende *Nederduitsch Letterkundig Jaerboekje*. Zijn volledige dichtwerken werden door Lodewijk de Vriese uitgegeven en ingeleid door Emm. Hiel in 1875 (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 645 i.v.). Onder de „Varia” komt een brief voor van Vr. C. aan hem : nr. 14. — Het bewuste dichtstukje, dat zij Rens overhandigde, was : *Lisa* : het berijmd verhaal van een eenvoudig meisje dat door een ridder wordt verleid. — 6. *Professor Speyers* : Frederik Antoon Speyers (1805-1845), kwam uit Zevenaer in Gelderland, promoveerde te Gent in de letteren, werd leraar o.a. aan het atheneum te Gent, auteur en vertaler van uiteenlopende werken waarvan overzicht in J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 749-50 i.v. — 7. Het gedicht *Lisa* door „Vrouw Courtmans, geboren Berchmans, Gent, 1839” verscheen in het *Nederduitsch Letterkundig Jaerboekje voor 1840* (zevende jaergang), Gent, (1840), blz. 44-47. — 8. *Dr. F. Snellaert* (1806-1872). Deze geneesheer was een strijder voor de Vlaamse taal- en volksbelangen. Zijn veelzijdige taalkundige en literairhistorische activiteit is gedragen door deze overtuiging. Hij redigeerde o.m. het hier aangehaalde *Kunst- en Letterblad*, Gent, 1840-43 (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 735-36 i.v.). — 9. *eene steek... zoo diep...* in *Kunst- en Letterblad*, 1840, blz. 30 kon men in verband met *Lisa* lezen, dat Vr. C. wel aanleg had, maar : „Mogten wy eene aenmerking ons veroorloven, het ware dat onderwerpen zoo als *Lisa*, dikwyls een onaengenenam indruk maken, en misschien door de kiesche pen eener vrouw zich niet laten behandelen”.

Over acht dagen heeft men aan Camille de intekening lysten gezonden, de beschrijving die vooraf gaat is ferm opgesteld¹. Camille heeft ze ons laten lezen, en ze dan rustig weggelegd. Gisteren kwam de burgemeester² hier en hy wist van niets³. Hy zegde dat hy er met Camille zou over spreken dat er eene commissie moest zyn enz.

Camille trouwt morgen en acht dagen, niettegenstaande dat hy op nieuwjaaravond eene bloedspuwing heeft gehad. Machtig veel geklonterd bloed en dat hy byna zoo bleek is, als het papier waarop ik schrijf. Ik denk dat het aan die omstandigheid te wijten is dat hij de lysten nog niet in omloop heeft gebracht enz. enz.

Gy hebt waarschyndlyk de namen der gentsche commissieleden gelezen. De lyst is goed samengesteld.

Voorzitter Mr Goossens⁴ Voorzitter. Provinciaal raadslid

D^r Am. De Vos schatbewaarder

Jules De Vigne⁵ volksvertegenwoordiger

Wagner »

Paul Fredericq advocaat

Praion⁶ »

Cosyn - De Buck. Deny Christiaans

maar er zijn 27 leden.

De namen der andere heb ik vergeten

Het feest zal plaats hebben te Gent den 1ste Sinksendag.

Te Maldeghem, 2e Sinksendag.

Wanneer die vertaler⁷ my schryft, zal ik u vooraleer ik hem antwoord zyn brief mededeelen en uw raad vragen.

Gy weet dat Emile Willaert, ook 2 of 3 werken vertaald heeft waar hy geen uitgever voor gevonden heeft.

Nu weet ik niets meer, als dat Cosyn-De Buck my geschreven had dat hy de veertiende naar Maldeghem zou komen, later schreef hy : dat het den 21ste zou zijn. Van hem zou ik iets kunnen weten. Ik verwacht hem Zondag.

Hoe het zy, het zal er moeten van komen. 't Is nu te ver gezet om te onderblyven.

Dag Emile, Antonia en de lieve kinderen.

Wy omhelzen u allen hartelijk

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

22 — 1. *is ferm opgesteld* : volgens Dr. J. Pée in het zoëven aangeh. werk, blz. 130 was het Jan Micheels, leraar aan het atheneum te Gent, die de inleiding opstelde, met name de *Oproep aan het Nederlandsche Volk*, waarin hij o.a. verklaarde dat het feestcomité werd gevormd „met het doel de brave en verdienstelijke vrouw, de gevierde kunstenaressen, op den avond van haar eervol en werkzaam leven, in naam van het Nederlandsche volk, een openbaar bewijs van liefde, hoogschatting en hulde aan te bieden” (naar het document in het bezit van

Maldeghem 4 februari 1883.

Lieve Kinderen,

Ik heb aan den heer Janmoulle geschreven, dat ik vroeger het recht van vertaling voor hetgeen mijne kleine novellen betreft aan een ander letterkundige had afgestaan, doch ik hem op *uw verzoek* voorstelde van *De Hoogmoedige* te vertalen, onder de door hem gestelde voorwaarden. Zijn brief vertrekt gelyktydig met den uwen.

Die plettering van het oorken van Emmatje is niets.

Lieve Antonia indien uwen schoteldoek een beetje in sleet is trekt er een klein stukje af en legt het achter [het] oor. Op twee of drie dagen zal het genezen zyn. Indien uwen schoteldoek te hard is neemt gy een beetje pluk van lynwaad en maakt het nat met regenwater.

Het mutsje of het hoedje van het kind zal wat op het oor gedrukt hebben.

Van Hoste¹ gesproken ik denk dat de Gentenaars zoo zullen gehandeld hebben om dat hy in geen geur van heiligheid by Rolin² staat. 't Is spijtig !

Emiel Courtmans). - 2. *de burgemeester* : D. De Meyere, zie de inleiding, t.a.p. blz. 160. - 3. *dat hij werkelijk nog van niets wist* : blijkt uit het relaas van de hulde te Maldegem door G. De Lille, IV, blz. 25. - 4. Op bewuste oproep komen als voorzitters voor : Fr. De Potter en P. Geiregat ; H. Goossens is er niet als voorzitter vermeld, wel als lid ; Fr. De Potter : in 1834 te Gent geboren, adjunct-archivaris der stad Gent, veelzijdig schrijver en geleerde, later Vast Secretaris der Kon. Vl. Academie (over hem : Th. Coopman en L. Scharpé, o.c., blz. 253) ; P. Geiregat (1828-1902), verteller en toneelschrijver, verbonden aan de „Gazette van Gend” (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, blz. 268 i.v.). - 5. *Jules De Vigne* : over hem, zie br. 76, aant. 1. - 6. *Praion* : bedoeld wordt : Alf. M. N. Prayon-van Zuylen van Nyevelt, jurist en auteur, over hem : Lode Baekelmans in *Jaarboek der Kon. Vl. Academie*, 1943, blz. 33-51. Verder volgt nog : J. Deny Christiaens, nijveraer. Alles samen zijn er 34 leden en niet 27, uit uiteenlopende kringen. - 7. *die vertaler* : d.i. Janmoulle (vgl. brief dd. 4 febr.), die inderdaad schrijft op 31 jan. 1883. Deze brief is in het bezit van Emiel Courtmans. Janmoulle vraagt welk werk hij mag vertalen om te laten verschijnen in de „bibliothèque de M. Gilon”. In een brief van 27 maart 1883 komt hij hierop terug. Zijn voorkeur gaat naar twee bundeltjes novellen : Rozeke Pot, De Bloem van Cleyt, Er in of er uit, Tante Sidonie. Paul Fredericq zal een Inleiding schrijven. De vertaling verscheen inderdaad in 1883, de teksten waren echter van een andere hand. „Bibliothèque Gilon. Madame Courtmans. Tante Sidonie, Dedans ou Dehors. La Fleur de Cleyt. Traduction du flamand par J. Elseni & F. Guewy-Dambois avec une préface par Paul Fredericq” Verviers (1883), waarin deze o.m. schrijft : „Cette année, le lundi de la Pentecôte, ils iront par milliers en pèlerinage à Maldeghem pour témoigner leur gratitude, leur respect et leur admiration à la vénérée septuagénaire dont les livres sont dans toutes les mains. En publiant ici trois récits de madame Courtmans pour ses compatriotes wallons, la Bibliothèque Gilon a voulu s'associer de tout cœur à cette belle manifestation”.

Anna heeft verleden Zondag geschreven dat zy nog een beetje pyn heeft maar voor het overig veel beter is. Mathilde is haar van daag gaan bezoeken. Als er iets verergerd moest zyn, zou ik het u seffens laten weten.

Het Chocolate feest is tot de naaste week uitgesteld. Zeg tegen ons lief Pipken dat *Chamama* Chocolate zal koken als hy naar Maldeghem komt.

Lieve Emile voor de vele moeite die gy u geeft dank voor alles en liefde voor liefde.

Uit het uittreksel van den N.R. Courant³ zien wy dat men er ook in Holland over schryft.

Het is best dat er ook katholieken zyn. Mannen als Fr. De Potter⁴ en Advokaat De Baets en de boekdrukker Siffer. Nu is er niets te beknibbelen.

Lieve kinderen wij omhelzen u allen hartelijk ook Antoontje en Emmatje

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

23 — 1. *Hoste* : Julius Hoste (Tielt 1848 - Brussel 1933), sedert 1857 te Brussel gevestigd, waar hij in het Vlaamse cultuurleven van de hoofdstad een belangrijke rol vervulde. Was er sedert 1868 hoofdredacteur van *De Zweep* en stichtte in 1888 het dagblad *Het Laatste Nieuws*. Schreef ook populaire toneelspelen, o.a. *De Brusselse Straatzanger*, vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 373 i.v. ; Th. Coopman en L. Scharpé, *o.c.*, blz. 354, 366, 368. — 2. *Rolin* : G. H. A. H. Rolin-Jacquemyns, (Gent 1835 - Brussel 1902), volksvertegenwoordiger, minister van Binnenlandse Zaken (1878-1884), vooraanstaand jurist en academiëlid, vgl. *Bibliographie Nationale*, Bruxelles, 1897, III, p. 317-319 ; J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 664 i.v. — 3. *het uittreksel van den N.R.Courant* : daar de N.R.C. uit die periode niet in onze bibliotheken is te vinden, was Mej. Dr. Nienke Bakker zo welwillend voor ons in de Koninklijke Bibliotheek te Den Haag bewuste tekst uit de N.R.C. van 1 februari 1883 (tweede blad) over te schrijven — waarvoor onze oprechte dank — die luidt als volgt : „De regelingscommissie van het huldebetoon aan mevr. Courtmans werd op 28 Januari te Gent samengesteld. Hierbij werd met prijzenswaardige bereidwilligheid gehoor gegeven aan den door de gewaardeerde schrijfster uitgesproken wensch, dat bij de feestviering alle partijchap zorgvuldig zou worden geweerd. In de regelingscommissie werden dan ook personen opgenomen, die tot de verschillende fracties der Flaminganten partij — katholieken, liberalen, onafhankelijken, — behooren. Tot leden van het bestuur werden verkozen, de heeren F. de Potter en H. Goossens, voorzitters, P. Geiregat en mr. J. Obrie, ondervoorzitters, dr. A. de Vos, penningmeester, mr. H. De Baets en L. de Vriese, secretarissen”. — 4. Fr. De Potter zou, zoals gezegd, voorzitter zyn, echter samen met P. Geiregat ; H. De Baets en Alph. Siffer — de bekende drukker-uitgever te Gent — waren leden van het 'Inrichtings-Comiteit' ”.

Maldeghem 20 februari 1883.

Lieve Kinderen,

Wy waren zeer verheugd te vernemen dat Antoontje en Emmatje geheel hersteld zijn, overal is er dezen winter veel kinderziekte geweest. Ik hoop dat gij allen welvarend zijt.

Met ons is alles wel, ik ben tamelijk goed volgens gewoonte.

Anna heeft gisteren geschreven zij is *veel* beter, onze onrust is dus voorbij, wij hadden gevreesd dat zy naar huis zou moeten komen hebben. Die vrees is God dank ! voorbij.

Ik had Mr Janmouille voorgesteld De Hoogmoedige te vertalen, dit werk was te uitgebreid om in de bibliotheek Gilon opgenomen te worden. *Ik ben er dus van af.*

Zoo als gy reeds zult weten zijn de leden voor de feestinrichting verleden Zondag te Gent vereenigd geweest.

Men heeft onder ander gesproken van het gebruik der overblyvende gelden.

M^{rn} Cabuy Louis Van Hoorebeke¹ en de ontvanger Van de Velde² waren tegenwoordig.

Men sprak van het huis waar ik woon te koopen, de Heeren van Maldeghem zegden dat dit eene mogelykheid was. Dat de hospicien het van het armbestuur gekocht hadden om het later by het hospitaal te leggen.

Mr Cabuy zegde, dat ik by myne kinderen woonde en te zamen gelukkig waren en dat het Vlaamsche volk op eene andere wyze de schuld zou kunnen kwyten die het aan my had.

Dan was er een die zegde : Men zou hare werken kunnen uitgeven en haar de opbrengst laten.

Dan zei een ander : Dat beteekend niets het blyft aan de vingers van drukker en boekhandelaar hangen. Wij letterkundigen krygen niets voor onzen arbeid. Het is billijk dat M^w Courtmans door het volk betaald worde, wanneer zy het geld krygt, kan zy hare werken uitgeven of het gebruiken volgens haar genoegen.

Een ander sprak :

Zou M^w Courtmans daar geene vernedering in zien.

Een ander : „En waarom ? omdat zy een gedeelte ontvangt van hetgeen het land haar schuldig is. Wy letterkundigen weten wat vernederingen wy onderstaan hebben om onze werken te kunnen uitgeven. Eerst aan alle bellen trekken om eene intekening af te bedelen, dan eene subsidie in alle nederigheid afsmeeken enz. enz.

Mynheer Cabuy is my dit alles komen zeggen Zondag avond.

Men had ook gesproken van het feest op eerste Sinxendag. Zy wilden my naar Gent doen komen. Men zou mij afhalen, ik zou daar logeeren enz.

Mijnheer Cabuy zegde, dat dit onmogelyk was, dat ik sinds drie jaren niet meer uitging, en dat ik het niet zou kunnen uitstaan. Een dag te Gent feesten en 's anderdags te Maldeghem.... Men verstond dit dadelyk. Aanstaande Zondag en veertien dagen komen zy weer te Gent byeen en dan zal alles beslist worden.

Reeds gisteren morgend kwam Camille Willems, uit vrees dat ik het geld zou weigeren. Hy zegde : Indien men u 100 fr gaf waar gy niet voor gewerkt hebt, het waar eene almoes, maar dit hebt gy tiendubbel verdiend en nog meer. In andere landen zyn de schryvers die min gewerkt hebben dan gy, ryk....

Als Camille weg was zei Julia :

Mama denkt aan onze Marie die ons misschien allen zal overleven... Hoe weinig het is....

Nu heb ik u alles gezegd wat ik er van weet. Te Maldeghem heeft men er moed op, men gaat rond met de intekeningslijsten. Emile Tydgadt³ maakt deel van de Commissie. 't Is in alle geval goed dat de clerikale m^êe doen.

Lieve Antonia wat zal ik bly zyn als ik u wederzie.

Lieve Emile schryf my uw gedacht over alles. Ik meen dat Julia gelyk heeft. Het is eene gewetens zaak, indien ik alleen in de wereld waar, ik zou niets begeeren maar ik heb kinderen en kleinkinderen die in moeilijke omstandigheden kunnen komen. Hoe bedroefd zou ik zyn indien zy my later hulp vroegen, en dat ik zou moeten denken : Ik had ze kunnen helpen zonder mijnen ongelukkigen hoogmoed.

Wanneer zien wy elkander weer ?

Omhelst uwe lieve kinderen voor ons allen,

Wij omhelzen u hartelyk,

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

24 — 1. *Louis Van Hoorebeke*, volgens de bevolkingsregisters van Maldegem : geboren te Maldegem op 10.2.1826, was geneverstoker, overleden aldaar op 1.1.1909. Was, volgens G. De Lille, een bijzondere vriend van Vrouwe Courtmans. — 2. *Van de Velde* : volgens de bevolkingsregisters van Maldegem : August, Jean, Louis, geboren te Adegem op 19.4.1813, Rijksontvanger, vertrokken naar Brugge op 1.4.1885. — 3. *Emile Tydgadt* : Em. Tjtgadt (1853-1927), groothandelaar, kwam op tegen de sluiting van de Courtmansschool, gaf in 1887 ontslag als gemeenteraadslid (vgl. G. De Lille, IV blz. 44).

Maldeghem 22 Februari 1883.

Lieve Kinderen alle vier,

Lieve Emile, wy zyn allemaal bly omdat gy van het gedacht van Julia en van ons allen zyt. Gy hebt de quaestie goed beredeneerd. Had gy er iets vernederend in gevonden. Ik had uw gedacht gevolgd, nu is 't eene afgedane zaak. Alles dankbaar aanvaardden.

Ik weet zeer goed dat het de overblijvende gelden zyn, doch hoe weinig het is, al waar het maar fr 500 't is toch geld.

Nu eene vraag :

Moeten myne kinderen intekenen ? Pieter, Julia, Adèle, Marie enz.

Moeten zy op de algemeene lyst teekenen, of op eene afzonderlyke ? Wat heeft Mevrouw Antheunis¹ gedaan ?

Schryf hierover uw gedacht

Nu Janmouille, gy weet dat ik altoos beleefd schryf. Ik sloot myn brief aan dien heer met den wensch, dat wy op de vertalingen later zouden terugkomen. Het was op uwe aanmerking dat gy er iets tegen had, dat Gilon myne kleine novellen zou krijgen, dat ik zoo gehandeld heb. Gy schryft : Ik zou hem de volledige keuze laten.

Ik zal hem van daag *De Koewachter* en *Rozeken Pot* zenden.

Als gy later iets vertalen wilt, gy weet dat myne schoonste novellekens in het jaarboekje en in *De Vlaamsche School* verschenen, die zal ik voor u bewaren, en als gy later meer tyd hebt zoudt gy ook een werk van meer omvang kunnen overzetten. Alles zoo als *gij* wilt.

Lieve Antonia gy gelooft dat Emmatje twee tanden te gelyk krygt dat is goed, als de tanden regelmatig komen, zyn er eerst twee *van onder*. Zoo zal het zijn, denk ik. Het bezonderste is : Dat de kinderen benevens u en Emile gezond zyn.

Gisteren kwam onze Gust met het stuk schup van Pip van de kelder [...] tot groote ergernis van tante Marie. Wat de schup van haren lieveling gebruiken ! Antoontje had haar gezegd van ze te bewaren. Gust moest lachen en droeg ze seffens terug, en gisteren hebben wy byna den ganschen avond over de toeren van den lieven Pip gepraat.

Met de intekeningen voor het feest gaat het te Maldeghem goed.

Het doet my genoeg dat de *Distel*² het Courtmansfeest bespreekt. Laat ons het beste verhoppen.

Hartelyke groetenis voor mynen Emile voor myne Antonia en voor hunne twee lieve kinderen, van ons allen.

Wij omhelzen u allen 100 maal
Uwe liefhebbende moeder
W^we Courtmans.

26

Maldegheem 27 februari 1883.

Lieve Kinderen,

George heeft my een certificaat gevraagd als bewys zyner vrystelling van de milicie om te kunnen reclameren voor de Garde Civique, ik zend het aan U om het in stilte aan George te geven, het is niet noodig dat zyne vrouw het ziet. Wees zoo goed het te overhandigen.

Nu iets anders.

M^r De Seyn¹ van Roeselare schreef my over het uitgeven myner werken.

Ik schreef aan Vuylsteke² om hem de voorkeur te laten. Vuylsteke zou ze voor eigen rekening niet durven uitgeven, al vroeg ik geen honorarium. Honorarium zou ik van niemand kunnen krygen zoo slecht zit het in den Vlaamschen boekhandel. De Seyn zou ze willen uitgeven voor zyne rekening gelyk hy de Werken Pr. Van Duyse uitgegeven heeft. *Ik zou niets krygen dan de helft der subsidie als er eene verleend word.* Voor Van Duyse hebben zy eene gekregen.

't Is ellendig ! En wat ook erg is : De Seyn zegde dat ik zelf de subsidie zou moeten vragen, dat men nooit eene bylage³ aan den uitgever maar alleen aan den schryver verleend.

Ik deed hem verstaan dat ik geene subsidie kon of wilde vragen, omdat men het *Kruisken*⁴ voor my gevraagd had, en dat men geene twee dingen te gelyk kan vragen.

Dan stelde hy voor : Dat hy aan een lid der feestcommissie van Gent zou schryven om door hare tusschenkomst de verzekering te bekomen dat er een bylage zal verleend worden.

Zoo staan de zaken.

Wat is uw gedacht ? Zoud gy geene inlichting kunnen nemen, om te weten of het inderdaad zoo slecht gaat met den Vlaamschen

25 — 1. *Mevrouw Antheunis* : Maria, dochter van H. Conscience, was gehuwd met de dichter G. Antheunis, publiceerde in 1912 de in deze aantekeningen aangehaalde biografie van haar vader. — 2. *de Distel* : haar vriend K. Bogaerd zal haar namens de kring *De Distel* (Brussel) een album aanbieden. (Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 141). Bewust album in het bezit van Emiel Courtmans.

boekhandel zou mynheer Havermans⁵ het u niet willen zeggen? Er is geene haast by, eer ik in iets toestem, moet gy ermede te vrede zyn.

Als het nu tydens het feest niet kan gelukken, zou de uitgave later nog min gelukken.

Ik doe u veel last aan lieve kinderen, maar het kan niet anders.

Lieve Antonia later zullen wy met meer gemak over uwe lieve kinderen en over het huishouden spreken. Nu heb ik meer werk dan ik doen kan.

De hartelykste groetenis van alle voor u en voor de kinderen.

Alles wel!

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans.

27

Maldeghem 2 Maart 1883.

Lieve Kinderen,

Ik heb de zaak met De Seyn voorloopig met een *neen* uit de voeten gemaakt. Ik zou onbeschoftheid tegen onbeschoftheid gesteld hebben maar ik voel dat ik in dezen oogeblik¹ niemand mag

26 — 1. *M^r De Seyn*: Hendrik de Seyn, geboren te Wijtsgate in 1847, was onderwijzer o.a. te Roeselare, waar hij in 1873 overging tot de oprichting van een boekhandel-uitgeverij. Hij maakte zich verdienstelijk o.m. door de uitgave van de *Nagelaten Gedichten* van Prudens van Duyse (1882-1885, 10 dln), van de *Volledige Dichtwerken* van K. L. Ledeganck (1886, 1889²) enz... We nemen aan op grond van de thans beschikbare documenten, die hier zijn opgenomen, dat hij tegelijk dynamisch uitgever en handig zakenman was. Eug. De Bock, zelf een van onze meest vooraanstaande Vlaamse uitgevers, was zo vriendelijk bij het eerder ongunstig beeld, dat we uit Vrouwe Courtmans' brieven van H. de Seyn kunnen samenstellen, enkele overwegingen in diens voordeel te laten gelden, die we hier als volgt samenvatten: De Seyn waagde het toch een uitgave van de *Verbalen en Novellen* van Vrouwe Courtmans op zich te nemen, waar haar partijgenoot en vriend, J. Vuylsteke, die editie volstrekt niet aandurfde. Het moeizaam toekennen van enig honorarium kon wellicht mede voortkomen uit het feit, dat De Seyn was teleurgesteld door de vereerders van Vr. C., die deze uitgave toch hadden kunnen patroneren en... tot een succes maken. Waar veel onderwijzers toen in financiële moeilijkheden verkeerden, en geen boeken konden kopen, zoals Vr. C. zelf getuigde, heeft dit de kans op verkoop in die kringen zeker niet verhoogd. (Vgl. trouwens br. 76). Het valt niet te loochenen, dat die tijd van „Arm Vlaanderen” ook voor een ondernemend uitgever als De Seyn niet steeds bemoedigend was! — 2. *Vuylsteke*: Julius Vuylsteke (1836-1903) strijdend vrijzinnige figuur, letterkundige, later ook uitgever. Uitvoerig over hem: Th. Coopman en L. Scharpé, o.c., blz. 291-296. — 3. *bylage*: toelage. — 4. *het Kruisken*: zij bedoelt het kruis van ridder in de Leopoldsorde. Dit zal haar toegekend worden bij Kon. Besluit van 14 mei 1883 (Vgl. J. van Hoorde, o.c., blz. 56). — 5. *Havermans*: de Brusselse boekhandelaar en uitgever Xavier Havermans, behoorde tot de vriendenkring van H. Conscience en J. Hoste, zie Mevr. Anthéunis (Maria Conscience), *Hendrik Conscience, Eenige bladzijden uit het leven mijns vaders*, Leiden-Antwerpen, 1912, blz. 137.

kwetsen. Gisteren zyn Fr. De Potter en Amand De Vos hier geweest met drie leden van de Maldeghemsche feestcommissie. Ik heb van het voorstel De Seyn gesproken en even als gy zegden zy : 100 maal neen.

De eerste vraag was : wat ik liefst als geschenk zou ontvangen hebben ? Ik antwoorde dat zy myne eenvoudigheid kenden, en dat ik geene verkiezing had. Dat ik alles wat zy my aanboden dankbaar zou aanvaardden.

Fr De Potter zei : Neem nu uw geschilderd portret, ik zie dat gy twee goed geschilderde portretten bezit, dit waar dus van geen nut. Ik bemerkte dadelyk dat hy trachte te sparen misschien voor die *geldquaeste*.

Men wist niet wat men te Brussel ging doen. Amand De Vos had hooren zeggen, dat Jef Lambeau² van geene bust wist. Ik zegde dat ik onrechtstreeks had gehoord dat hij er aan bezig was, doch dat ik dit niet kon verzekeren.

Fr De Potter vroeg my toen van aan u te schryven, en ik deed hem opmerken, dat die heeren zeer bescheiden tegenover u waren *omdat het u aanging*.

Dan zei De Potter dat ik gelyk had en dat zy zelf aan de Commissie van Brussel zouden schryven, om te weten hoe het daar zit.

Vervolgens werd er afgesproken : Dat de Gentsche Commissie my een goede fotograf zou wenden om myn portret te maken, en op dit portret zou de teekenaar het portret teekenen voor den steendruk, dus eene zeer eenvoudige beslissing.

Indien Jef Lambeau van niets weet wat zou de persoon aan wie gy myne portretten overhandigd hebt er mée gedaan hebben ?

Die heeren zyn in de school geweest om te zien of zy geschikt was voor het banket en zy hebben ze groot genoeg bevonden.

Zy spraken over den stoet en besloten :

Dat de stoet van aan de statie in onze straat zou komen, dat ik my met myne familie in den tuin zou begeven om hem te zien, zy zegden dat dit zoo geweest was met Conscience³.

Te Maldeghem heeft men tot nu toe maar 4 honderd frank ontvangen, laat het tot 6 honderd klimmen en dan nog moeten de vreemdelingen veel aan Maldeghem toelagen. Ik meen dat het mislukt festival onder het bestuur van Van Mullem acht honderd frank aan de gemeente gekost heeft. Waar zyn dan de versieringen.

Mynheer De Potter stelde de burgemeester de vraag :

Wat zal het gemeentebestuur doen ?

Hy antwoorde :

Al de leden hebben ingeschreven of zullen inschrijven buiten *een* (dat is Van Mullem die geweigerd heeft) maar de Gemeente kan

niets doen, en dan begon hy van opcentiemen en anderen armen raas ⁴. De Potter zei : Welhoe als de gemeente in andere gevallen een festival inricht moet zy alleen de kosten dragen. En alsof hy den man begreep, voegde hy er by :

De Inrichtingscommissie zal zich rechtstreeks tot het gemeentebestuur wenden en uw antwoord afwachten....

Persoonlijk is de burgemeester van goeden wil ⁵. Hy heeft op aanrading van Mr Cabuy voor 50 fr geteekend, hy had voor fr 100 willen teekenen maar Cabuy deed hem opmerken dat dit schadelijk zou zyn, dat de raadsleden met geene kleinigheid na hem zouden willen teekenen enz.

Zoo staan de zaken.

Ik heb in een uwer brieven gezien, dat J. Hoste geen deel maakt van de Brusselsche Commissie dat moet nadeelig zyn ⁶. Indien er uit Brussel geen geschenk van belang komt, wat beteekend dan de manifestatie ? Neem nu dat de Gentenaars my het gesteendrukt portret ⁷ en een bouquet geven. Doch ik moet bekennen, dat die heeren voor my meer verzwegen dan bekend hebben.

Nu van de portretten sprekend moet ik eene opmerking van Mathilde doen. Wy teekenen niet in, dus krygen wy geen portret, daar moeten wy op eene andere wyze zien aan te geraken. Doch het is nog tijd om daar eene schikking voor te nemen.

Ik zal aan Mr Coopman schryven en al het mogelyke doen om een novelleken te schryven. Ge kunt niet denken hoe ik in myne bezigheid verhinderd word door bezoeken enz. Nu zal ik nog eens aan Betsy Perk ⁸ moeten schryven. Verleden week heeft zy weer een lang artikel in de *Amsterdammer* over myne werken geschreven, met het oog op de Hut van Tante Clara en voor de vele moeite die zy zich geeft heb ik haar nog niet bedankt, doe ik het dan komt zy my opzoeken vrees ik, en toch mag ik *thans* niet onbeleefd zyn. Over eenige dagen is ook in de Portefeuille ⁹ een beoordeeling verschenen over de Hoogmoedige. Wat loopt men hoog met myn laatste werk.

Lieve Antonia ons lief Pipken zou wel kunnen kinkhoest hebben, wees daar niet bevreesd voor.

Wanneer kryg ik eens een brief van u ? Zodra gy tyd hebt niet waar ?

Wij omhelzen u allen hartelyk

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

Mr Coopman vraagt u een *stukje* [van] my, hy bedoelt toch een novelle meen ik.

Maldegem 9 Maart 1883

Lieve Kinderen alle vier

Lieve Emile ik dank u voor de vertaling van het zangstuk van Hiel¹, men heeft er te Maldegem veel over gesproken.

De feestcommissie heeft de photographie die dien Eecloonaar gemaakt had geweigerd. Gy had dadelyk aan het klein portret gezien dat het eene vod was. Verleden week is hier een photographie van Gent geweest en gisteren kreeg ik het bezoek van acht leden der feestcommissie uit Gent, zy hadden reeds het nieuw portret en het was uitmuntend. Laat het portret dat ik u gaf aan niemand zien. Wy zullen andere krygen.

27 — 1. *in dezen oogenblik* : er zijn „inschrijvingslijsten” in omloop voor het Courtmansfeest. In *De Zweep* b.v. verschenen er „inschrijvingslijsten” van 1 april 1883 tot 27 mei 1883. In *De Portefeuille*, zaterd. 10 febr. 1883, blz. 395 is de uitnodigingsbrief om in te tekenen volledig afgedrukt. — 2. *Jef Lambeau* : op de feestelijke hulde werd haar door Julius Hoste, namens het Willemsfonds (Brussel) en De Veldbloem (Brussel) haar borstbeeld, gebeeldhouwd door de bekende meester, J. Lambeaux, aangeboden (Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 141). E. Bénézit, *o.c.*, V, p. 371 over hem o.a. „Lambeaux J. M. Th. dit Jef, sculpteur, né à Anvers le 13 juillet 1852, mort à Bruxelles le 6 juin 1908”. — 3. *zoo geweest was met Conscience* : H. Conscience aanschouwde de voorbijtrekkende stoet, met zijn familieleden, „in den hof” van het Museum Wiertz te Elsene-Brussel, vgl. Mevr. Antheunis (Maria Conscience), *o.c.*, blz. 100. — 4. *raas* : geraas, dom gepraat, „onnoozele klap”, vgl. Is. Teirlinck, *Zuid-Oostvlaandersch Idioticon*, Gent, 1921-22, 3e deel, blz. 1 i.v. — 5. *de burgemeester...* : D. De Meyere, die driemaal de gemeenteraad diende samen te roepen om het feest te regelen; hij slaagde er maar in acht dagen vóór de viering zelf, op 8 mei, een vergadering te beleggen, dan nog met negatief resultaat (G. De Lille, IV, blz. 25). — 6. *Julius Hoste* was immers voorzitter van het Willemsfonds, afd. Brussel. — 7. *het gesteendrukt portret* : vervaardigd door Florimond Van Loo, als geschenk op de viering aangeboden (Dr. J. Pée, *o.c.* blz. 141; E. Bénézit, *o.c.*, T. V., p. 626 tekenet alleen aan : „Florimond van Loo, lithographe, né à Gand en 1823”. Fl. v. Loo en J. Lambeaux hadden ook de afbeeldingen van H. Conscience gemaakt. (Vgl. Mevr. Antheunis (Maria Conscience), *o.c.*, blz. 105). — 8. *Betsy Perk* : Christina Elisabeth Perk, in de literatuur Betsy Perk, geboren te Delft in 1883, was ook bedrijvig in de Nederl. vrouwenbeweging. Schreef o.a. bijdragen en novellen (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *l.c.*, blz. 602 i.v.). In *De Zweep* van zondag 20 febr. 1887 wordt over haar gezegd dat zij wekelijks uit Brussel knappe kunstbrieven in Nederland publiceert. — In onze bibliotheken berust *De Amsterdammer* niet. Drs. A. L. van Wesemael, Hoofd van de Catalogusafdeling van de Bibliotheek der Rijksuniversiteit te Utrecht, was zo vriendelijk ons mee te delen, dat een artikel van B. Perk over Vr. C. niet voorkomt in *De Amsterdammer*, 1883. Wel wees hij erop, dat *De Amsterdammer*, 1883 een verslag geeft van het huldebetoon aan Vr. C. te Maldegem 14 mei 1883, en een verslag van het feestmaal 24 juni 1883 te Gent, resp. in de aflevering van 20 mei en van 1 juli. — 9. *in de Portefeuille* : nr. van zaterd. 17 febr. 1883 blz. 402, een lovende bespreking van de *Hoogmoedige* (Dordrecht, J. Revers), ondertekend : Deká, die in dit werk humor ziet, die aan Dickens doet denken en o.m. getuigt dat ze „talentvol den geest van laster en babbelzucht beschrijft, de eigenaardige gewoonte in vele plaatsen als die waarheen ons de schrijfster voert”.

Wat word er in Maldeghem veel lawyt van het feest gemaakt ! Hoe kan het anders ? Geheel de feestcommissie van Maldeghem vergezeld gisteren de Heeren uit Gent, zoo dat ik twintig man in huis kreeg. Gy kunt denken hoe vermoeid ik was als ze weg gingen doch ik heb my goed gehouden.

Lieve Antonia gy zult ook begrypen welke beslommeringen wy hier hebben, maar het zal voor zoo veel mogelyk in orde geraken. Boven is het reeds gewit en geschuurd. De kamer en de keuken zyn behangen, en alles geverfd. Als de kleederen enz. nu maar in orde geraken. De tyd begint te korten.

Emile, mynheer Van Hoorde was er gisteren bij, hy vroeg verschooning omdat hy niet vroeger geweest was. Hy laat u groeten. Hy vroeg myne levensbeschryving. Ik zal hem die eenvoudige zenden die ik u in het begin zond, de andere past niet voor de Gazette van Gent. Geiregat was er ook by.

Lieve Emile hebt gy reeds ingeschreven voor het banket ?

Anna is van daag moedig naar Brugge teruggekeerd.

Verder gaat alles goed volgens gewoonte. Ik hoop dat het u beide en den fellen Antoon en Emmatje goed gaat.

Nu ga ik voor Van Hoorde schryven.

Gy hebt den brief van De Seyn gezien over het drukken myner werken. Hewel ! de kerel heeft sinds geen teeken van leven meer gegeven. Ik laat hem loopen.

Tot wederziens lieve kinderen.

Wy omhelzen u allen hartelyk

uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

29

[± 15 maart 1883]

Lieve Kinderen,

Het is ferm aan den gang voor het feest. 't Is te veel !

Dank lieve Antonia voor het door u afgeschreven artikel, wy zyn allen bly dat Toontjes valling genezen is en dat Emmatje maar weinig meer hoest. George is hier Zondag geweest, hy kwam eens zien hoe het hier ging.

Wees ook gedankt lieve Emile voor al de moeite die gy u geeft. Maar 't is voor *uwe* moeder.

Ik ben de novelle aan 't schryven die ik Th. Coopman beloofd heb. Myn hoofd is dus gespannen...

Julia zal dadelyk beginnen de anecdoten enz. op te schryven, die wy ons herinneren, en die krygt gy gedeeltelyk in een aanstaanden brief. Maandag of dynsdag. Eenige dagen later zal ik ook aantekeningen zenden, doch ik moet wachten tot dat ik op een rustpunt ben by het opstellen der novelle, ik moet er in het begin van april mée gereed zyn.

Dezen morgend stond er in het Morgenblad¹ dat Dr Amand de Vos eene inschryving van den Koning heeft ontvangen fr 200 Ik zal my trachten goed te houden.

Alles wel.

Omhels onze lieve kleinen voor ons.

Wy omhelzen u allen hartelyk

uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

30

Maldeghem 17 Maart 1883

Lieve Kinderen

Mijn novelleken is afgewerkt en reeds aan den Heer Coopman gezonden. Nu is myn hoofd [zoo] gespannen niet meer.

Ik was zeven en half jaar als ik naar Lessen ging en negen jaar als ik terug kwam.

Ik ben in Januari 1836 getrouwd. *Van Duyse* was archivist der stad Gent. Als myne eerste gedichtjes in druk verschenen wilde niemand die my niet van naderby kende gelooven dat ik ze schreef, zy dachten : dat zy gemaakt waren door een vriend van mynen man. Na de verschyning van myn dichtstukje *De Arme Wees* (1841)¹ kreeg Mr Rens het bezoek van den Dichter Blicck², en deze zegde : Zegt my nu eens recht wie schryft die stukjes die onder den naam van Mme Courtmans verschynen gy of Van Duyse ?

Na vier uren is mynheer Courtmans thuis zei Rens, wy zullen hem gaan bezoeken en ge zult weten wie de schryver is.

29 — In potlood werd naderhand de er thans bovenstaande datum aangebracht.
— 1. in *het Morgenblad* : niet teruggevonden aldaar. Dr. Am. De Vos had op 9 maart 1883 van de Secretaris van de Koning bericht ontvangen, dat als gevolg van een uitnodiging die het Comité van het Courtmansfeest hem had gezonden, de Koning ingetekend had voor 200 fr. (brief in het bezit van Emiel Courtmans). Op 10 maart 1883 werd door de Penningmeester van de Civiele Lijst van de Koning aan Dr. De Vos meegedeeld, dat bewuste 200 fr. werden overgemaakt (brief in het bezit van Emiel Courtmans).

By hun bezoek werd over letterkunde gesproken ik was er bij....
Als Rens en Blicck ons huis verlieten zei Blicck :

't Is eene dichteres zy zal het ver brengen enz.....

In 1842 kregen wy het bezoek van Van Duyse vergezeld van een Duitsche letterkundige die veel belang in de Vlaamsche zaak stelde, en die dikwyls de Vlaanderen bezocht. Tante Colette³ bracht hem in de achterkamer en van daar zagen ze my op de achterplaats bezig met matraswolfe [te] plukken. Mathilde en Julia speelden aan myne zyde en Emmatje liep in de kevie. Ik ging bij die heeren en zy bleven lang. Later zei Van Duyse dat de Duitscher gezegd had :

Gy moet ze zien aan 't prozaschryven te krygen 't Is eene echt vlamische frau. Myne eenvoudigheid had hem bevallen ; hy zei verder. Dat ik in proza den echt Vlaamschen aard der bevolking zou afschilderen.

Als Dr. Johan W. Wolf⁴ zich te Gent in onze buurt had gevestigd 1842 kwamen wy met hem in betrekking hy gaf toen zyne sagen⁵ enz uit. Deze zegde my ook dat ik moest Proza schryven maar dat ik moest studeeren, studeeren ! *Ik had toen reeds vier kleine kinderen*

In byna al de bloemlezingen die in Holland verschenen werden gedichtjes van my opgenomen. Wegens deze werd het gedicht Marnix van St. Aldegonde het meest geroemd !

In de Dichterhalle⁶, die in 1864 verscheen, werd ik met 41 andere, waaronder Hiel en Karel Bogaerd⁷ buiten gesloten.

Toen schreef een letterkundige die wy allen kennen⁸ eene Taal en Letterstudie over de Nederlandsche Dichterhalle.

Na de namen der verstoelingen opgegeven te hebben schreef hy :

De Heer H[eremans] moge er over denken wat hy wil, maar men zal de volledige geschiedenis der dichtkunst van onzen tyd niet opstellen zonder melding te maken van : Mevrouw Courtmans, schryfster van Marnix van Sint-Aldegonde, van Jacob van Artevelde van de Vlaamsche Poëzy enz.

Ik weet dat wij eene aflevering van de Revue Trimestrielle gehad hebben. Wy hebben de mand uitgepakt alles doorzocht zy zal verongelukt zyn.

Alles wat gy doet is wel

Ik wensch onzen Pip geluk met zyne Vlaamsche jongens schorte. Ik zie dat het u wel gaat. Met ons is ook alles wel.

George is hier deze week geweest op zynen doortocht naar Westvlaanderen. Hy wist geen nieuws.

Hier nevens l'Instituteur Communal^o, de laatste die ik bezit. Ik moet hem niet terug hebben. Gy zult hem beter bewaren dan ik.

1000 kussen voor u allen

uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

30 — 1. *De arme Wees*: in het *Nederduitsch Letterkundig Jaerboekje*, voor 1841 (achtste jaergang), Gent (1841), blz. 43-45 verscheen *De Wees* door „Vrouwe Courtmans geboren Berchmans, Gent, 1840”. In de bespreking van het Nederd. Letterk. Jaerboekje 1841 in het *Kunst- en Letterblad*, 1841, blz. 6 heet het: „De Wees” van Vr. C. „bewijst vordering”. — 2. *Blicck*: Francis-Jozef (1805-1880). Notaris en poëet, o.a. in talrijke dichtwedstrijden bekroond (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 72 i.v.). — 3. *Tante Colette*: zuster van Vrouwe C., geboren te Audegem op 9 dec. 1822 (J. Pée, *Noid's*). — 4. *Dr. Johan W. Wolf* (1817-1855), ongetwijfeld ook de hierboven vermelde „Duitsche Letterkundige”. Uit Keulen herkomstig doorreisde de Nederlanden met zijn vrouw, de dichteres Luysen van Plönnies, om onze volkssagen op te sporen. In zijn *Niederländische Sagen*, Leipzig, 1843, „Vorrede” (gedagtekend: Gent, am 15. October 1842), S. XI heeft hij het over een reis naar Gent en zijn trouwe vriendschap met o.a. Pr. Van Duyse. Over deze reis zegt hij ook in de Nederlandse bewerking *Nederlandsche Volksoverleveringen*, Groningen, 1844, Eerste stuk, blz. III, dat deze „uitstap naar Gent (...) eene geheele nieuwe rigting aan het geheel” had gegeven. J. W. Wolf had grote belangstelling voor de Vlaamse Beweging. Was geruime tijd te Gent gevestigd. Bekend van hem is vooral zijn zoëven gemelde verzameling sagen waarover nog onder noot 5. Over hem, zie J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 900-901 i.v. — 5. *zyne sagen*: in het woord vooraf tot zijn *Niederländische Sagen* dankt J. W. Wolf o.a. „Lehrer Courtmans (...) und nicht minder die als brave Musepriesterinnen bekannten und geehrten Frauen van Ackere und Courtmans” (S. XXI). Deze laatste had hem mondeling enkele sagen meegedeeld, die door Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 29 reeds vermeld werden. — 6. *Dichterballe: Nederlandsche Dichterballe*. Bloemiezing uit *De Nederlandsche Dichters* van de vroegste tijden onzer letterkunde tot op onze dagen, volgens dichtvakken en ouderdom gerangschikt door J. F. J. Heremans. Gent, 1858, I; 1864, II (Uitg. van het Willems-Fonds. N° 32). — 7. *Karel Bogaerd*: (1834-1906) was jarenlang de goede vriend en verdediger van Vr. C., werd te Brussel-Laken een actief liberaal politicus, bundelde gedichten, b.v. *Bloemen in het wilde gegroeid* (1861), met o.a. op blz. 39 een gedicht „Aen Mevrouw Courtmans”. J. van Hoorde schreef over de vriendschap tussen Vr. C. en Karel Bogaerd in een brochure „In Memoriam Karel Bogaerd-Ledeganck”, blz. 13. — Onder de *Varia* komen enkele brieven voor van onze schrijfster aan hem, de nummers: 4, 5, 6, 11, 21, 22, 23, 24, 25, 27, 29, 34, 35 en één van K. Bogaerd aan haar: nr. 26. — 8. *een letterkundige...* wiens naam ons ontgaat; Dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland, *Poezij en Lettercritiek* (1878-1884), Roeselare, 1884, blz. 240-294 handelt over: Dr. J. F. J. Heremans en diens *scheppingen op taal- en letterkundig gebied*, inzonderheid over de *Nederlandsche Dichterballe*, blz. 263 vlgg., waar hij o.m. scherp wijst op de „letterlijke krabbedieverij” van J. F. J. Heremans, daar deze, volgens hem, plagiaat pleegde uit Dr. O. L. B. Wolffs *Poetischer Hauschatz*, 1841, om de „Dichterballe” samen te stellen. — 9. *l'Instituteur Communal* (Huy, 1869): d.i. de vertaling door Ed. Barlet van haar *De Gemeenteonderwijzer* (Gent, 1862).

Maldeghem 19 april 1883.

Lieve Kinderen,

Nu moet ik toch eens schryven om u eenige byzonderheden te zeggen wegens het aanstaande feest.

Maandag avond kwamen mynheer Cabuy en Van Hoorebeke ¹ hier om mij kennis te geven van eenen brief die den Burgemeester ² van het Gents Comiteit ³ had ontvangen. Die brief was het gevolg van een schryven van een onbekende uit Maldeghem, natuurlijk een kwaadwillige brief waarin gezegd werd Dat de liberalen alles alleen wilden doen, en dat er hier door minder geld ingezameld werd. Dat was eene onrechtvaardige beschuldiging.

Verder werd er in gezegd: Dat op de vergadering van aanstaande Zondag het Maldegemsche plan van een vuurwerk af ⁴ te steken sterk zou besproken worden, en inderdaad, indien men Maldeghem liet begaan al de ingezamelde gelden zouden te Maldeghem verteerd en in de lucht geschoten worden, zoo dat er niets zou overblyven voor geschenken. Die van Gent willen besparingen doen. Zy bemoeien zich met alles.

Verder bekloeg men zich, dat er uit Maldeghem nog geene enkele inschrijving toegekomen was voor het banket er bijvoegende:

Dat er tot nu toe nog maar 21 intekeningen voor het banket waren ingekomen.

Mogen wy in deze omstandigheid onze beurs gesloten houden? Neen.

Pieter en Eugeen ⁵ hebben reeds ingeschreven, en nu moet ik u verzoeken lieve kinderen, dat Emile ook zou inschryven, en George eene briefkaart zenden omdat hy zou intekenen voor Joseph en voor hem. Onze gansche hoop volk kan men toch niet uitnoodigen, en word gy uitgenoodigd, dan is 't eene gift in de kas.

Naar het schynt was er by het Consciencefeest geen banket ⁶, dat was gemakkelyker.

Lieve Kinderen, het baart mij hartzeer dat ik u allen onkosten veroorzaak doch wij zitten er voor en moeten er door. Het is de keerzijde der medalie.

Ik denk dat er geen spraak meer is van eene bust, omdat de schilder Van Biesbroeck ⁷ hier verleden week geweest is om myn levensgroot portret te schilderen tot over de knien. Hy heeft eerst eene photographie getrokken, dan de armen afzonderlyk en verder heb ik van 3 uren tot 7 uren geposeerd voor eene schets te schilderen. Cosyn-De Buck heeft gisteren geschreven, dat de schilder

naarstig voortwerkt. Hy had het portret gezien en was verbaasd geweest over de gelijkenis. 't Was een meesterstuk schreef hy.

Het portret zal de kader by begrepen juist zoo groot zyn als onze schouw in de kamer. De schilder heeft de maat genomen.

Lieve Emile teekend toch in voor het banket en laat het aan George weten, doe het ter wille van D^r De Vos, die telkens als hy een vyffrankstuk voor het feest ontvangt, zoo bly is alsof hy 1000 gulden ontving. Nog eens wy staan er voor en moeten er door.

Camille Willems is gisteren middag overleden. De droefheid der beide familien is onbeschryfelyk. Vader Willems is byna krankzinnig.

De Seyn is hier Zondag geweest, wy zyn overeengekomen. De brief die gy gezien hebt is *myne* voorwaarde. Ik heb hem geen letter geschrift gegeven, zoo dat ik niet verplicht ben hem werken te geven, die ik niet goedkeur. De prospectus zal dezer dagen verschynen.

Verschoon my lieve kinderen dat ik zoo aandrings opdat gy zoudt inteeken[en] op het banket voor Emile.

Lieve Antonia kust het lieve Emmatje en den geleerden Pip voor ons, en bekommer u voor de tanden van Emmatje niet, het is nog niet buiten tijd.

Tot wederziens lieve kinderen.

De hartelykste groetenis en teederste kussen van ons allen.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

32

Maldegem 24 april 1883

Lieve Kinderen,

Alweer iets betrekkelyk het feest. Gy weet dat myn portret geschilderd is.

31 — 1. *Van Hoorebeke* : volgens de bevolkingsregisters van Maldegem : Francies Van Hoorebeke, geboren te Maldegem op 28.4.1820, gemeentesecretaris, overleden aldaar op 15.9.1904. — 2. *Burgemeester* : is D. De Meyere. — 3. *het Gents Comiteit* : is het „Inrichtings-Comiteit” van het „Vrouwe Courtmans' Jubel-feest”. — 4. *vuurwerk* : op 14 mei 1883 zal er inderdaad te 21 uur vuurwerk zijn (zie Programma van het feest in *De Vlaamsche School*, 1883, blz. 76). — 5. *Pieter en Eugene* : resp. echtgenoot en zoon van Mathilde Courtmans. — 6. *geen banket* : er was inderdaad geen banket, vgl. het overzicht van de feestelijke huldiging Mevr. Antheunis (Maria Conscience), *o.c.*, blz. 100 vlgg. — 7. *Van Biesbroeck* : J. Van Biesbroeck (1848-1920) ontwikkelde een aanzienlijke bedrijvigheid als tekenaar, schilder, leraar..., vgl. *Biographie Nationale*, Bruxelles, 1936-1938, XXVI, col. 204-208.

Mathilde heeft het Zondag gezien, zy heeft mijne *parure*¹ naar den schilder gedragen om ze juist te kunnen schilderen en zy heeft ze teruggebracht.

Als zy het portret zag stond ze verbaasd, zoo schoon was het. Juist en toch veel schooner. Men zegt dat het een meesterstuk is. Mathilde zegt : Indien men niets zag dan de handen, dan zou men dadelyk zeggen 't zyn de handen van Mama, en de oogen ? O ! zoo natuurlijk.

Nu moet ge weten dat die schilder voor zulk een portret fr 1000 vraagt, nooit doet hy het voor minder, nu heeft hy het voor een betrekkelijk lagen prys gedaan, in de hoop dat het portret zou beoordeelt worden door de bladen die over kunst handelen, men heeft mij gevraagd van er aan U over te schryven.

Zou er daar middel voor zyn ? In een fransch blad waar dit even goed doch de moeielykheid bestaat [.....] ik ken er niets van, ik schryf u daarover omdat een lid der Commissie het my verzocht heeft.

Wy hebben dezer dagen ferm met de feestaffaire moeten lachen. De Maldeghemmenaren stelden zich voor dat al de gelden die er in het land opgehaald worden te Maldeghem moesten verbrast worden. De Gentsche Commissie heeft hun dat anders wys gemaakt. Zy hadden eene schandalige rekening opgemaakt tot de lintjes toe die de knoopgatjes van de feestcommissarissen moesten versieren, moesten betaald worden.

Zondag was 't algemeene vergadering te Gent. Mr Cabuy² kon ze niet bywonen den eersten dag na de begraafing van Camille, en Mr Van Hoorebeke was ongesteld, 't waren dus de *kuffels*³ die moesten gaan met de burgemeester aan 't hoofd.

De Gentenaars hadden het verzameld geld ingevraagd, en de *kuffels* hadden reeds in de herbergen geblageerd dat zy hun geld niet afgaven.

Zy hadden reeds eene rekening ingezonden, en wel zoo groot dat de Gentenaars hun nog fr 500 moesten opleggen boven het hier ingezamelde.

Nu, Zondag hebben ze in de vergadering iets moeten hooren ! Men heeft hun gevraagd : wat zy in vyfentwintig jaar voor my gedaan hadden enz. enz. En nu hebt ge nog geen 10 centimen voor haar over voor een lintje aan uw knoopsgat.

Wy zullen het feest te Gent vieren enz. enz. Dan heeft men de Maldeghemsche voor eene uur uit de zaal verwyderd.

Hoe zullen zy dan zitten pruimen⁴ hebben bij de gedachte :

Het feest ontschiet ons.

Als zy terug in de zaal kwamen waren ze gelyk lammeren. Eerst weigerden zy hun geld te geven, en nu hebben zy een schrift

onderteekend waarby zy zich verplichten het geld in te zenden, en hunne uitgaven te beperken naar goedvinden der Gentsche Commissie. 's Anderdags heeft Mr Cabuy dan naar Gent geschreven om alles in 't zoet [te] leggen.

Wat hebben wy gelachen!

Mynheer Borremans den opvolger van Standaert van Burkel, die de school van Cleyt zoo veel leerlingen heeft bezorgd is Zondag avond van zyn paard gevallen en verongelukt. De jonge liberalen trekken er hier van door. 't Is ongelukkig.

Lieve Antonia, het word tyd om voor onze plunje te zorgen niet waar?

Dag lieve kinderen wy omhelzen u allen hartelyk, omhels de kleinen voor ons.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

33

Maldeghem 7 mei 1883.

Lieve Kinderen,

Ik dank u voor het uitmuntend artikel in l'Echo de Bruxelles¹ enz. enz.

Ik schrijf u in haast. Dezen morgend kwam er een brief van de Commissie by Mr Cabuy om te laten weten dat het banket niet kon plaats hebben by gebrek aan inschryvers. Er waren maar 62 persoonen en er moesten er 125 zyn, gisteren heeft Mr Cabuy er nog 8 by gekregen en van daag loopt hy overal rond. Indien gy te Brussel nog eenige vrienden wist te bewegen.... Mynheer Cabuy heeft seffens naar Gent geschreven om te zeggen:

Dat de Maldeghemsche Commissie bereid was het banket op zich te nemen.

Even als over 18 jaar verzet de pastor zich tegen het luiden der klokken². De Burgemeester van Maldeghem heeft aan den Burgemeester van Gent geschreven om de uitlegging der wet te vragen.

Ik schryf dit in haast.

32 — 1. *parure*: de sieraden haar door Ferdinand I van Oostenrijk in 1843 geschonken (Vgl. onze inleiding tot *Brieven van Vrouwe Courtmans...* in *Handelingen der Kon. Zuidnederl. Mij*, 1964, blz. 130). — 2. *Cabuy...*: hij was immers de schoonvader van Camille Willems. (Deze laatste was gehuwd met diens dochter Marie, vgl. brief 59). — 3. *kuffels*: kuffel = lomperik (Vgl. b.v. L.-L. De Bo-J. Samyn, o.c., blz. 514 i.v.) Met dit woord had zij natuurlijk bepaalde personen op het oog, die wij nu niet nader meer kunnen identificeren. — 4. *zitten pruimen*: pruilen, ontevreden staan kijken.

Lieve kinderen tot Zaterdag. Alles wel Wy omhelzen u allen hartelyk

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

P. Er zyn nog 13 inschryvingen by gekomen.
Men loopt rond.

Zoo even ontvang ik ter gelegenheid dat het morgen Desiderius is (wij vieren Joanna) een prachtige bloemtul levende bloemen.

34

[± 10 Mei 1883]

Lieve Kinderen,

Ik zou oprecht boos op u geweest zijn indien gy met een geschenk afgekomen waart. Wat moest ik daar mée doen? Al volden! Geldverkwisting! Wy hebben allen veel onkosten, ja zoo veel dat ik er mij over bekommer. 't Is zoo bij allen, ook bij Mathilde, al hare kinderen moeten netjes gekleed zijn, zy moeten het zien.

Het banket ligt in duigen en ik ben blij, de dames der Heren van Gent hadden ingeteekend en daar stond ik met myne dochters en schoondochters die niet ingeteekend hadden.

De school zal als receptiezaal ingericht worden. Zoo was't ook voor Conscience¹

Met die ruzie tusschen Maldeghem en Gent heeft de zaak een beetje doen verkoelen doch daar weet het land niets van. Hoe eenvoudiger, hoe beter voor my.

Hetgeen my nog altoos het meeste plezier doet is: Dat de Normaalschool van Lier² komt. Volk zal er genoeg zijn. Uit Blankenberge 128 man die eten gevraagd hebben, gisteren ontving Mietje Van Poucke een brief van Doktor Snoeck uit Aeltre,

33 — 1. *artikel in l'Echo de Bruxelles*: in het nummer van Vendredi 4 et Samedi 5 mai 1883 het bewuste, niet ondertekende artikel: „*Bibliographie. Trois nouvelles* de Mme Courtmans, le célèbre écrivain flamand qui partage avec Henri Conscience la gloire d'avoir donné au roman national une impulsion triomphante, viennent d'être traduites et réunies en un volume par MM. J. Elseni et F. Guewy-Dambois [zie aant. 6 bij br. 22]. Dans quelques jours, une manifestation imposante aura lieu à Maldeghem pour fêter le romancier populaire. La bibliothèque Gilon publie donc ce livre à son heure; il est comme un premier hommage envoyé par les frères wallons à leur sœur des Flandres...” — 2. *luiden der klokken*: 18 jaar geleden was er verzet toen zij (1865) de Vijfjaarlijkse Staatsprijs voor Letterkunde ontving voor haar *Geschenk van den Jager*.

hy vroeg een noenmaal voor 5 man en stalling voor 6 paarden. Zy verwacht hollanders met honderden, die {eten} en stalling vragen. In den brief waarin men het banket afschreef vroegen die heeren of men hun hier een eetmaal wilde bezorgen. 't Zal schrap brood-eten zijn. Gy zult daarentegen goed de kost hebben volgens gewoonte. Gy kunt niet denken hoe bly ik ben dat ik zoo veel tyd niet aan het banket zal moeten blijven. Ik ben thans nu het feest nadert erg zenuwachtig.

Mijnheer Van Hoorde zend mij ook de Gazette van Gent ³. Zyn levensbeschryving is puik. Mynheer Moguet ⁴ heeft het in Madrid getroffen. Hiel schryft eene levensbeschryving voor Holland en al die papieren vliegen de wyde wereld in. Dat heet ik naam maken.

Men heeft naar Maldeghem geschreven dat Mr Geiregat de eerste redevoering zou doen en de Burgemeester van Maldeghem de tweede. Ik zal niet kunnen antwoorden, gy zult het moeten doen lieve Emile. Gy weet dat Paul Frederick ⁵ heeft voor Virginie Loveling geantwoord. Ik heb aan mynheer Van Hoorde geschreven om hem de redevoering van Geiregat te vragen, als ik die ontvang kunt gy uw antwoord Zondag hier schryven, vermits het zoo kort moet zyn. Neen, lieve kinderen ik zal zelf niets kunnen zeggen maar Emile zal my helpen.

't Is al den schrik voor vermoeyenis dat my zoo zenuwachtig maakt.

Nonkel Q gaat Zaterdag naar Antwerpen voor zaken, hy komt met Oscar ⁶ en den man van Louise. Tante Susca komt later. Henri heeft hem deze week een zoon gekocht, die kan daarmee niet komen, het simplificeert ⁷ hem. Tante Trinettje komt.

Wat zal ik bly zyn als alles op korten tyd afgeloopen is. Rusten ! Rusten !

De burgemeester heeft op een eeuwig {stilzwygen} gezegd :

Dat het kruisken er dien dag zal zyn. Hy wist het van Cabuy.

Nu, lieve kinderen tot Zaterdag.

Wy omhelzen u allen hartelijk en als er iets byzonder is zal ik schryven.

Nog iets. Daar de Gentsche Commissie de onkosten niet wilt betalen voor de Cantate ⁸ word zy op de kosten der Maldeghemsche commissie gezongen.

De plakkatens ⁹ werden te Gent gedrukt. De Cantate stond er niet op en men heeft er te Maldeghem een byzonder plakkaat voor aangeplakt. Nu weet ik niets meer.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

Ik zal my zoo fier houden als ik kan.

Maldeghem 27 Mei 1883.

Lieve Kinderen,

De domme beoordeelaar van Er in of er uit. Heeft my de Meuse¹ gezonden. Kwaadaardig genoeg!

Ik vaag er mijn rok aan. Dat is Vlaamsch. Van al onze wetten heb ik de wet op de milicie best bestudeerd.

Hoe komt de man van de Meuse op het gedacht dat de loteling als eenige zoon reden tot vrystelling had. Hy had een broeder. De deserteur. By het schryven van Er in of er uit had ik dit goed doorgrond. En verder:

Iedereen weet hoe de Vlaamsche recruten behandeld worden. Ik heb het eens met eigen oogen gezien te Mechelen in de statie.

Ik wil geene polemiek. De kwaadwillige zou my dan meer en meer in de Meuse afranselen en wellicht met meer reden dan het

34 — Ongedateerde brief. In potlood erop aangebracht: ± 10 Mei 1883. — 1. *zoo was 't ook voor Conscience*: in een der zalen van het Wiertz-Museum werden er „versnaperingen” aangeboden (Vgl. Mevr. Antheunis (Maria Conscience), *o.c.*, blz. 104). — 2. *Normaalschool van Lier*: waar haar man, Jan-Baptist, van 1844 tot 1856 leraar was. Bij K.B. van 17 dec. 1843 werd hij daar benoemd tot „leraar van de hogere leergang van Vlaamse letterkunde”; in 1849 werd hem de „methode-leer” en het bestuur van de Oefenschool toegewezen. (Vgl. Gaston Moorkens, *o.c.*, blz. 132). Er namen overigens 127 leerlingen van die Normaalschool, haar muziekmaatschappij en haar directeur, de Hr. Temmerman, aan de feestelijkheid deel (Vgl. J. De Vigne, *o.c.*, blz. 44). — 3. *Gazette van Gent*: *Gazette van Gent*, Zondag 6 Mei 1883 een artikel over *Vrouw Courtmans-Berchmans*; eerste vervolg in het nummer van Maandag 7 en Dinsdag 8 Mei 1883; tweede vervolg in het nummer van Woensdag 9 Mei 1883; derde vervolg in dat van Donderdag 10 Mei 1883; het vierde en slot in dat van Vrijdag 11 Mei 1883, ondertekend door Joz. Van Hoorde. — 4. *Moguet*: E.-H. Moguet schreef in de *Revue de Belgique* (Bruxelles, 1883): *La Manifestation de Maldeghem* (pp. 101-106). — 5. *Paul Fredericq*: Paul Fredericq (1850-1920), de Gentse hoogleraar — na een professoraat aanvankelijk te Luik — en liberaal publicist en politicus. Vgl. Prof. Dr. H. van Werveke in *Liber Memorialis 1913-1960*, van de Rijksuniversiteit te Gent, uitgegeven onder de hoofdredactie van Prof. Dr. Theo Luykx, Gent, 1960, I, blz. 29-33. — Hij had voor *Virginie Loveling geantwoord*: zijn vader, Cesar Fredericq, was een halfbroer van Virginie Loveling. Zie nu *De „Biografie” van Virginie Loveling* door Prof. Dr. A. van Elslander in *Studia Germanica Gandensia*, V, Gent, 1963, blz. 77 vlgg. — 6. *Oscar*: volgens J. Pée (*Nota's*) zoon van Quirinus, „richtte een olieslagerij op en verkwistte grootendeels het vermogen”. — 7. *het simplifieert hem*: het maakt de zaak voor hem eenvoudig. — 8. *Cantate*: die op 14 mei 1883 zal uitgevoerd worden door 200 „executanten”, woorden van de kort tevoren overleden Camille Willems, muziek van A. Dobbelaere (bestuurder der Fanfare Ste Cecilia), vgl. het programma in „De Vlaamsche School”, 1883, blz. 76. De uitvoering had plaats in de tuin van de gemeenteschool door de Maldeghemse Zangen en Muziekvereniging, vgl. G. De Lille, IV, blz. 25. De „Gentsche Commissie” had de onkosten niet willen betalen, ongetwijfeld omdat te Maldeghem de Cantate van Emm. Hiel blijkbaar werd geweerd voor de tekst van een lokaal dichter. — 9. *plakkaten*: plakkaat: aanplakbiljet, affiche.

nu het geval is. Zy die Er in of er uit lezen weten dat de Kerel ongelijk heeft. Het eenige dat mij deswege zou spyten waar : Dat de uitgever er zou door lijden.

Van daag zal uwe schoone aanspraak die myne lieve Antonia afgeschreven heeft in de Volksbode verschijnen.

Hiel is te Amsterdam... Gy weet dat wy hem het groot Album ² op zyne vraag hebben terug gezonden om nog eenige bladen bij te voegen. Hy heeft het nog niet teruggegeven. Ik denk dat hy er zorg voor zal dragen. Houd dit in 't oog.

Ik heb dit nummer van de Portefeuille uit Holland ontvangen.

Ik heb reeds zoo veel mogelyk aan myne verplichtingen beantwoord. Ik heb bedankt.

Vooreerst door uw uitmuntend artikel aan de Vlamingen. Verder :

De Koning.

De Minister van Binnenlandsche Zaken voor zyn gelukwensch en voor zyn voorstel aan den Koning.

Aan de Inrichtingscommissie.

Aan het Willemsfonds te Gent.

Het Willems-fonds te Brussel.

Het Willems-fonds te Schaarbeek-St. Joost ten Oode.

De Snellaertskring ³.

De Zetternamskring

Nut en Vermaak te Gent

Den Distel

De maatschappy de jonge tooneelliefhebbers Brussel

De Vlaamsche maatschappyyen te Brugge. Klauwaerts, Kunstliefde Liberale Vlaamsche Bond, Van Gheluwe's Genootschap, Vlaamsche Broederbond, Vrambouts kring, Vriendenkring, Willems-fonds.

Die elf maatschappyyen heb ik bedankt met een enkelen brief.

Den Broederbond te Brugge nog eens afzonderlyk.

M^w May ⁴.

Betsy Perk.

De Bestuurder der Normaalschool ⁵ van Lier.

In al die dankbrieven heb ik my zoo veel mogelyk op verschillende wyzen uitgedrukt. Gy zult ze lezen, ik ben er over voldaan en ik ben zeker geen enkele maatschappy vergeten te hebben.

Nu moet ik nog bedanken aan degene die my boeken hebben geschonken, met byschrift ik wil de welvoegelykheid tot het uiterste dryven. De Meuse schyt ik uit zei Pier.

Van mijn brief aan de Normaalschool te Lier ben ik zeer te vrede.

Al die brieven zyn op dezelfde date geteekend en gelyktydig in de post gesteken.

De schryver in de Meuse mag vry werken ten gunste van zyne Waalsche vriendin. Nooit zullen de Walen eene betooging kunnen te weeg brengen gelyk aan die van 14 mei.

Laat ons zoo lang mogelyk den indruk van dit plechtig feest trachten te bewaren, lieve kinderen. Stooren wy ons niet aan de kwaadwilligen. Zy staan beneden ons, en vellen hun eigen vonnis. Als er soms iets zou zyn waarvoor ik iets moet doen, schryft het en als gy naar Maldeghem komt zal ik u, de kleine en de groote, met kussen bedanken.

Pip moet zeker naar Maldeghem komen. De jongen moet *schuppen*.

De hartelykste groetenissen van allen.

Lieve kinderen wy omhelzen U allen 1000 maal

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

P.S. Ge kunt denken hoe vermoeid ik ben van zoo veel verschillende brieven op te stellen en te schryven. Van daer dat ik u niet vroeger geschreven heb. Xavier Berchmans⁶, had in een Duitsch [blad] myne benoeming tot Ridder gelezen. Ik heb zyn gelukwensch beantwoord. Aan Henri Berchmans⁷ en aan al de familie leden schreef ik ook.

35 — 1. *de domme beoordeelaar van Er in of er uit...*: om de toespelingen in deze brief te verstaan lijkt het ons nuttig een beknopte samenvatting te geven van deze korte novelle (Vgl. haar *Verhalen en Novellen*, Roeselare (z.j.), doorlopende paginering na haar verhaal *De Bloem van Kleit*, blz. 55-60): Weduwe Kobbaart beleeft angstige oogenblikken wanneer haar tweede zoon, Karel, moet gaan loten... Haar oudste zoon, Jan, was er in geloot. Hij werd door een Waalse instructeur als „imbécile flamand” zo slecht behandeld, zelfs zo ernstig gekwetst, dat hij in het ziekenhuis moest verpleegd worden, en naderhand uit het leger wegvluchtte. Zo was hij deserteur geworden... Karel had geen dienstplichtig nummer getrokken, maar zijn moeder sterft van vreugde wanneer ze dat verneemt. Enkele dagen later bereikt hem het bericht, dat zijn broer in ballingschap ook is overleden... *La Meuse* van 1883 heb ik in onze bibliotheken niet aangetroffen. De heer R. Bertrand, directeur-generaal van *La Meuse* te Luik, stond ons bereidwillig toe, waarvoor we hem hier hartelijk danken, in het archief van de krant het bewuste artikel te raadplegen: *Mre Courtmans-Berchmans: Littérateur Flamand* in *La Meuse*, Samedi 19 et Dimanche 20 Mai 1883 (28e Année - N° 120, derde blad). De auteur ervan ondertekent met X. Hij wijst op het feest te Maldegem, op Vr. Courtmans' benoeming tot ridder in de Leopoldsorde en geeft een kort overzicht van haar leven en werk. Om aan te sluiten bij de officiële hulde, volgt dan de vertaling van *Er in of er uit* door een van de „confrères” van de steller van het artikel, onder de titel: *Dedans ou dehors*. Het is daarbij opvallend hoe de woorden: un instructeur wallon, homme impitoyable et brutal in italieek worden weergegeven. Na de vertaling volgen enkele „réflexions”, waardoor Vr. Courtmans zich, blijkens het eerste gedeelte van haar brief en verder ook nog even, sterk geërgerd voelt. De auteur haalt als een van de voornaamste fouten in haar vertelling aan: „c'est d'être invraisemblable et de laisser croire qu'il existe, dans les populations flamandes, la plus profonde ignorance de nos lois sur la milice”. Weduwe Kobbaart moest niet in zulk een spanning leven: „comme fils unique et comme fils pourvoyant” hoefde Karel zeker geen militaire dienst te vervullen. — Het is natuurlijk fout hier te spreken van een enige zoon. Karel had immers een broer: de deserteur Jan! — „Il n'y a pas une âme qui ne sache cela dans nos populations

Maldeghem 1 Juni 1883.

Lieve Kinderen,

Dadelyk na het ontvangen van uwen brief heb [ik] een briefje aan Mr Cabuy gezonden, in den zin van George's brief. Mr Cabuy is seffens by mij gekomen met de copie der rekeningen, die hij aan de inrichtingscommissie had gestuurd.

Maldeghem vraagt slechts betaling voor de voorschotten van 14 mei.

Om te toonen dat hij ook den 15 uitgaven had gedaan had hy daar eene nota bygedaan wegens uitgaven van den 15 Mei *doch daar vroeg hy geene betaling van aan de Inrichting Commissie.*

In die aantekening kwam fr 28.60 ct. voor het feestmaal Mevrouw Courtmans aangeboden.

Ik had de Inrichtings Commissie die nota niet moeten zenden zegde hy, vermits het haar niet aanging. Het spyt my dat ik dat gedaan heb.

Wy zyn naar Mietjes¹ geweest om de kwitantie van hetgeen gy daar betaald had. Zy gaven :

Een kwytschrift van fr 12.50 ct door George betaald.

wallones. Les Flamands sont décidément bien ignorants de nos lois militaires". En enigszins cynisch : „Il est vrai que c'est peut-être par sympathie pour cette pauvre veuve que les autorités du village (...) ne l'ont pas avertie que son fils n'avait rien à craindre du tirage au sort. Si elle avait su qu'il serait exempté dans tous les cas, elle serait peut-être tombée morte huit jours plus tôt". Ironisch worden de Vlaamse instructeurs „des modèles de douceur, de politesse et d'urbanité!" genoemd. Tenslotte wordt erop gewezen, dat er in het leger toch een gerecht bestaat : Jan had moeten klacht indienen tegen de instructeur zelf, er was toch het bewijs van mishandeling daar hij in het ziekenhuis was verpleegd. Deze bedenkingen worden als volgt besloten : „Madame Courtmans ne nous paraît pas avoir été des mieux inspirée en écrivant cette nouvelle. Nous ne lui en ferons pas un reproche ; elle ne connaît pas l'armée, — ce qui n'enlève rien, du reste, à son mérite littéraire". — 2. *Album* : het Album, in blauwlederen band, dat haar op het feest door het Willemsfonds (Schaarbeek en Sint-Joost) was aangeboden, met talrijke bijdragen van letterkundigen, componisten en schilders (in het bezit van Emiel Courtmans). — 3. *Snellaertkring* uit Gent : over al deze kringen en de geschenken, zie Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 141. — 4. *Mw May* : Anna May-Van der Cammen, (1825-1915), de met de Courtmans bevriende Brugse toneelspeelster, vgl. Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 43. — 5. *De Bestuurder der Normalschool* : H. Temmerman (1847-1930), zie „Een Levensbeeld" in Gaston Moorkens, *o.c.*, blz. 87-98. — 6. *Xavier Berchmans* : geboren op 31 maart 1816. Werd doctor in de wis- en natuurkunde (Univ. Luik), vestigde zich later te Duisburg. (Vgl. over hem Emiel Courtmans *De Familie Berchmans in Mevrouw Courtmans*, Huldebetoon, 1961, blz. 20-30. — 7. *Henri Berchmans*, zoon van Quirinus, werd kunstschilder, was vader van Jules, beeldhouwer, doctor in de kunstgeschiedenis en hoogleraar aan de Vrije Universiteit te Brussel. Vgl. Emiel Courtmans, *De Familie Berchmans*, aangeh. art., blz. 30.

Een van fr 6.00 betaald door P. Verstrynge-Courtmans². Ik verwacht D^r De Vos. Ik zal hem die kwitanties toonen ten blyk dat gy hebt willen betalen. Het sop is de koolen niet waard. Geheel de zaak is voortgekomen, omdat de Maldeghemsche Commissie op de Algemeene Vergadering te Gent zoo slecht vertegenwoordigd was, gelyk gy weet.

Mr L. De Vrieze³ is natuurlyk op Maldeghem gebeten. Nadat de Gentenaars zich op alle wijzen veel, zeer veel moeite hadden gegeven om inschrijvers voor het banket te krygen, moest het toch achterblijven.

D^r De Vos schryft mij hierover naar aanleiding van een artikel in de Portefeuille van 25 mei⁴. Een artikel dat ook my sterk misvallen heeft :

„Het aantal deelnemers aan hunne maaltijd van 's anderdaags is een doorslaand bewijs van den onwil dezer Heeren, wier zeer ondankbaar gedrag werkelyk stuitend is geweest en onbeleefd in hooge mate”.

Zij moeten het effen zien te krygen. Wy vagen er onzen rok aan, op zyn Maldeghems. Zeg aan George dat er voor uw verteer niets aan de Inrichtings Commissie word gereclameerd, en dat ik tegen Mr Cabuy gezegd heb : *Dat ik alles zou betalen*

Gij ziet lieve kinderen dat alle feesten nawee veroorzaken. 't Is altyd zoo.

Lieve Antonia als gy naar Maldeghem komt zullen wij te zaam overleggen, wat gy liefst op het portret zoudt geschreven hebben.

Intusschen omhelzen wij u allen hartelyk.

In haast. Kust uwe lieve kinderen voor ons

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

36 — 1. naar *Mietjes* : bij het reeds vermelde Mietje Van Poucke ; zie ook br. 12, aant. 4. — 2. *P. Verstrynge-Courtmans* : Pieter Verstrynge, gehuwd met Mathilde Courtmans, wonende te Adegem. — 3. *Mr L. De Vrieze* : deze Gentenaar werd in 1874 redacteur van *De Meetjeslander* ; was secretaris van de „Inrichtings-Commissie” te Gent om Vr. C. te huldigen. Zoals gezegd, was hij de eigenlijke ontwerper van het feest. (Verder over hem : J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 860 i.v.). Zie onder „Varia” brieven aan L. de Vrieze, nummers : 16, 31, 33. — 4. in *de Portefeuille van 25 mei* : aldaar blz. 98-99 onder de „Ingezonden stukken” een br. dd. 21 mei 1883 ; eigenlijk was er reeds over deze feestelijkheid in *De Portefeuille* 19 mei '83, blz. 81-82 gehandeld, in een verslag *Uit Zuid-Nederland*, vooral tegen de Gentse feestcommissie, die „feitelyk niets gedaan [had] om de talrijke vreemdelingen, die naar Maldegem gekomen waren, het leven aangenaam te maken”. Hierover nog in *De Portefeuille* 9 juni 1883, blz. 118, vgl. hier br. dd. 11 juni 1883.

Maldeghem 10 Juni 1883.

Lieve Kinderen,

Mijn goede Emile, weer komt de blijde tijding van U, weer zyt gy de geluksbode ! Wat zijn wij allen blij ! Gy weet hoe gelukkig ik ben by elk gunstig vooruitzicht als het de *Mijne* betreft. Tot hier toe is het jaar 1883 voor mij een gelukkig jaar geweest. Mocht het nog op die wijze wat voortduren.

Ik hoop dat gij allen gezond zyt, mijn lieve oudste zoon, mijne lieve Antonia en de my zoo duurzame kinderen Antoontje en Emmatje, ook voor hen zou ik eenen hoogen ouderdom willen bereiken.

Deze week had ik hoop dat de Kamers weldra zouden uiteen gaan en dat gij in 't kort naar Maldeghem zoudet kunnen komen ¹. Nu zie ik dat de zittingen voortduren doch het zal best zyn dat het hangend werk eerst afgedaan word.

Ik heb een tydschrift uit Holland ontvangen waar de feestbeschrijving in staat. Naar hetgeen gy vroeger zegdet moet het van Hiel zijn. Ik zie dat mynen Emile er niet vreemd aan is. Jongen toch wat hebt gy voor dat feest gezwoegd ! Myn leelyk portret staat er in doch het is wat verbeterd. De oogen zijn te ver opengetrokken anders is 't nog al wel.

Wat zullen wij te praten hebben als gy naar Maldeghem komt, niet waar ? lieve Antonia en nog altoos van het feest en van het naspel !

Zoo als Emile geschreven heeft is 't in de *Kamer* uitgevallen. Niet alleen de 6² maar ook de t seeven staan te kijken. Zij steken zoo trots het hoofd niet meer op. Wat waren ze reeds geweldig ! Het verplichtend onderwijs zal nu vast en zeker doorgaan. Het art. 3³ moet het officieel onderwijs redden. Doch er moet rekening van gehouden worden dat : De schoolcomiteiten in den buiten *niets doen*. Wanneer het gouvernement geene andere controleurs benevens de bestaande Inspectie *van by de inrichting af*, aanstelt, om de vrye scholen te inspecteeren zal de nieuwe Wet eene doode letter zyn. Wordt alles streng toegepast dan zijn de t seeven scholen *en bas !*

Na de school, op 't uur van den middag is Julia naar Adeghem geloopt om de blijde tijding te dragen en daar was men ook bly ! Zeer bly. Ook mijnheer Verstraete⁴ was bly en fier op zijnen leerling en Pieter was zeer ontroerd, ja zoo aangedaan dat er tranen in zijne oogen welden.

Mathilde die de bekwaamheid van Fernand⁵ kende, was er minder verlegen m $\ddot{e}$ e, maar men is toch altoos bly, als het goed afgelopen is.

Nu lieve kinderen tot wederziens en als gij George ziet zegt hem dat hier alles wel is.

De vriendelijkste groetenissen van allen ook van Pieter Mathilde en van de kinderen.

Wy omhelzen u allen hartelijk. Omhelst uwe lieve kinderen voor ons.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

37 — 1. ... naar Maldeghem zouden kunnen komen : Emile was immers parlementair journalist. — 2. *niet alleen de 6* : de zes progressisten of radicalen ; er waren er eigenlijk zeven, vgl. br. 54, aant. 1). Frans Van Kalken in *Le Parti Libéral des origines à 1894* (*Bulletin officiel du Parti Libéral*, juin 1946, p. 89) heeft het over *les Huit*, die reeds in juni 1883 het algemeen stemrecht verdedigden en noemt deze namen : Paul Janson, E. Féron, V. Arnould, E. Robert... ; *zal nu vast en zeker doorgaan* : geheel deze alinea heeft als achtergrond het wetsvoorstel van Frère-Orban betreffende de „réforme électorale pour la province et la commune”, door hem neergelegd op het bureau van de Kamer op 5 juni 1883, en waardoor, volgens Vr. C., progressisten en katholieken „staan te kijken”. Na aldus in Art. 1 achttien categorieën van personen opgesomd te hebben, die aan die verkiezingen mogen deelnemen, „met ontslaging van de voorwaarde van den cijns”, wordt een nieuwe categorie toegelaten : „Art. 2 Par dérogation aux mêmes articles visés ci-dessus de la loi du 5 août 1881, seront en outre électeurs à la province et à la commune, indépendamment de toute condition de cens, ceux qui, après avoir suivi pendant six ans et jusqu'à l'âge de douze ans au moins, les classes complètes d'une école primaire, publique ou privée, organisée conformément au programme de la loi du 1er juillet 1879, ou ceux qui, après avoir suivi pendant cinq ans et jusqu'à l'âge de douze ans au moins, les cours complets de la section préparatoire et de la première année d'une école moyenne, publique ou privée, organisée d'après le programme de la loi du 1er juin 1850, auront subi avec succès un examen sur les matières et dans les conditions déterminées ci-après. Les termes de six et de cinq ans d'études pourront être respectivement réduits à cinq et à quatre années en faveur de ceux qui établiront qu'ils ont suivi pendant deux ans les cours d'une école d'adultes, publique ou privée, dont le programme embrasse les matières déterminées par l'article 6 de l'arrêté royal du 1er septembre 1866”. Dit is natuurlijk een stap in de richting van het verplicht onderwijs. Vgl. *Annales Parlementaires*, Session législative ordinaire de 1882-1883, Chambre des Représentants, Bruxelles, 1882-83, p. 1218-. — 3. „Art. 3. L'examen portera sur l'ensemble des matières spécifiées comme obligatoires par l'article 5 de la loi du 1er juillet 1879, à l'exception des éléments du dessin, de la connaissance des formes géométriques, des sciences naturelles, de la gymnastique et du chant”. Vgl. *Annales Parlementaires*, hierboven aangehaald. — 4. *Verstraete* : onderwijzer te Adegem (G. De Lille, IV, blz. 59). — 5. *Fernand* : zoon van Mathilde, studeert aan de Normalschool te Brugge (vgl. br. dd. 28 april 1884).

Maldeghem 11 Juni 1883

Lieve Kinderen,

Zie hier de zaak. Op een Artikel in De Portefeuille waar de Maldeghemsche feesten in besproken werden. Verscheen er een ander Artikel¹ op 25 Mei, waarin men zegde dat de Inrichtings Commissie *uit den zadel was gelicht* dat was wegens het *banket*. Verder hadden de Maldeghemsche zich beroemd, dat zy de Gente-naars een neus hadden gezet enz.

Als de Maldeghemsche hunne rekening van 14 mei inzonden voegden zij er eene rekening van 15 mei bij. Hierover vroegen zy geene betaling. 't Was hun eenen neus zetten, 't was spotterny! Hier op is de Gentsche Commissie te zaam gekomen en er is besloten :

Op het Artikel in De Portefeuille te antwoorden. Zij willen dien blaam in Holland niet. En verder dat het banket dat op het feestprogramma stond te Gent in te richten.

D^r De Vos kwam hier vergezeld van zyne vrouw, om mij uit te noodigen. Hy zegde : Uw gezondheid laat u toe van het banket bij te wonen. Laat ons niet in de steek. Ik heb het beloofd. Wat zou ik daar doen zonder u, lieve Emile uwe tegenwoordigheid is daar zoo noodzakelyk als de mijne. Schryf in lieve zoon en voegt er de drie frank bij. Zend ze aan D^r De Vos.

Een der zusters zal my vergezellen en Mr Cabuy zal my naar de statie voeren. Denk eens lieve Antonia, ik moet my een nieuwe hoed koopen. Met eene muts kan ik niet op reis gaan. Een hoed die ik slechts eenmaal kan opzetten en die ik by het overige voor altyd moet wegsluiten. Gy verstaat wat het is, gedwongen onkosten te doen, maar het schynt dat de Inrichtings Commissie gezorgd heeft dat er [een] spaarpotje voor mij zal overblyven. Weinig of veel, en wij moeten ons dankbaar toonen.

Ik reken op u Lieve Emile. Ik denk niet dat daar veel zal ver-teerd worden. 't Zal eenvoudig zijn.

Ik en Julia waren zeer blij omdat uw antwoord op de redevoering van Mr Geiregat in de Zweep stond². Had dit stuk moeten verdonkert blyven. Julia waar er gek van geworden. Zij sprak van niets anders.

Lieve Antonia wij verheugen ons reeds tegen den tyd dat gy met Emile en met de kinderen naar Maldeghem komt. Omhels de lieve kinderen voor ons, wij omhelzen u allen.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

39

Maldeghem 21 Juni 1883.

Lieve Kinderen,

Gij weet hoe gelukkig ik ben als ik u allen zie. Allen ! maar ik begryp dat mijne lieve Antonia en ook de anderen het lastig oordeelen, van naar Gent te gaan ter oorzaak der kinderen, te meer daar Maldeghem zoo ver van Gent ligt. De tijd uwer vacantie nadert, en dan zyn wij weer te zamen. Schik dus alles op zyn best, voor Zondag en voor later.

Zooeven ontving ik de uitnoodigingsbrief der Inrichtings Commissie¹, met verzoek dat ik met den trein uit Maldeghem om 9.45 zou vertrekken. Men zal mij om 10.40 aan de statie van Eecloo afhalen, en daar zullen *ten minste myne drie jongens ook zijn*².

Dag lieve Antonia, dag Emile Toontje en Emmatje, omhels uwe lieve kinderen voor ons. Wij allen omhelzen u hartelijk.

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans.

P.S.

Ik ga nu dadelijk aan de Inrichtings-Commissie schrijven, van daar dat mijn brief zoo kort is. Alles wel ! Tot Zondag.

40

Maldeghem 30 Juni 1883.

Lieve Kinderen,

Ja de feesten zyn voorby en 't is goed afgelopen¹ als ik Zondag thuis kwam was ik niet te erg vermoeid, maar ik ben toch blij dat

38 — 1. *een ander Artikel* : zie hierover noot 4 bij br. 36. — 2. *in de Zweep* : in nr. 20, van zondag 20 mei 1883 in het uitvoerig verslag : „Feest ter eere van Vrouwe Courtmans-Berchmans” (door J. Van Hoorde).

39 — 1. *de uitnoodigingsbrief der Inrichtings Commissie* : er was een gedrukte uitnodiging dd. Gent, 5 juni 1883, tot het „Vrouwe Courtmans' Jubelfeest” uitgaande van de „Inrichtings-Commissie. Secretariaat : Regnessenstraat, 3, Gent : „Onze Commissie heeft het genoegen u te berichten, dat het Feestmaal, ter eere van *Mevrouw Courtmans*, welk te Maldegem niet kon ingericht worden, zal plaats hebben, in tegenwoordigheid der gevierde vrouwe, te Gent, in den *Restaurant Bouard, Korte Kruisstraat, den Zondag, 24^e dezer maand, om 2 ure namiddag.*” Er wordt verzocht in te tekenen bij Dr. Am. De Vos, „Schatmeester der Commissie”, Coupure, 233. Ex. in AMVC onder sign. D/37559⁸. — 2. *myne drie jongens* : Emile, George en Joseph.

ik nu gerust zal mogen thuis blyven. Sedert Zondag heb ik van de Gentsche Commissie nog niets vernomen en Mynheer Cabuy heb ik ook nog niet gezien.

Tusschen u en Jef is nu alles opperbest, met u en Jef heeft het niet erg geweest, met Jef en Georges is het ernstiger geweest maar George heeft zich geplooid en zoo kwam het in orde.

Naar hetgeen gij van Mr Hiel schrijft denk ik dat hy een man is die recht door zee gaat. Zoudt gy hem bij gelegenheid niet willen vragen of de muziek voor het prachtig lied van Hiel niet te verkrijgen is, wij zouden ze koopen.

Ik ben gerust in het Album nu ik verneem dat hij ook bevreesst is, dat men het zou bevuilen 't zou spytig zyn.

Het kon niet anders of er moest gedurende het banket zekere gedwongenheid heerschen 't Waren al Vlaamsche jongens maar Vlaamsche jongens met verschillende gevoelens beziel. Ik heb met de Heeren De Potter en Geiregat, over onze overleden letterkundige gesproken. Over Rens, Van Duyse, Tony² enz. Zoo ontmoette ik geene stronkelsteenen. Wij spraken ook van Nolet. Geiregat zei onder andere: Dat de gansche bibliotheek in zynen koopdag verkocht was, wat moet hy daar door geleden hebben. 't is te verwonderen dat hy er niet gansch krankzinnig is door geworden.

Zoo als gy gezien hebt heb ik zeer weinig gesproken op het banket en ik heb ook zeer weinig gegeten of gedronken. Het halveken Schiedam in de statie heeft mij veel deugd gedaan en als wy thuis kwamen hebben ze seffens koffie gemaakt. Mynheer Cabuy heeft ons aan de statie met zyn prachtrytuig doen afhalen zoodat ik van den ganschen dag geene schrede te voet heb moeten doen. Gedurende ons rytoertje, binnen en in den omtrek der stad heb [ik] het meeste genoeg gesmaakt. Ik heb nog eens alles wedergezien waar aan ik reeds in den geest voor altoos vaarwel had aan gezegd. Ik heb het huis gezien waar mynen *Emile* geboren is, en aan herinneringen heeft het niet ontbroken. Ik ben de Heeren dankbaar die my dit genot hebben bezorgd.

Wy zyn opgeruimd thuis gekomen. Ik zag dat Jef zeer gelukkig was, omdat hy nog eens thuis was. De jongen woont toch zoo ver van ons.

'S anderdags was 't wat anders, ons verken was ziek. George was er sterk door ontsteld. Als zy vertrokken, was er weinig hoop dat het zou genezen. Nu is 't hersteld. Zeg dit by gelegenheid tegen George.

Lieve Antonia ik ben bly dat Emmatje gemakkelyk tanden krijgt en wat onze lieven Pip betreft. Hij mag zyne letteren vergeten. Hy heeft nog tyd genoeg om te leeren. Dat zal van zelfs gaen.

Hier en te Adeghem is alles goed.

De Seyn spoed zich om myne werken te doen drukken binnen eenige dagen zal het eerste boekdeel kunnen verschynen. Als het verschenen is krygt gij het seffens.

Nu moet ik nog iets zeggen van te Gent. Hiel presenteerde my Mr Rogghé Willem Rogghé³ die ik gekend heb van als hy nog in de wieg lag. Het kan 14 jaar geleden zyn dat ik hem gezien heb en ik kende hem niet meer zoodanig was hy verouderd. Dus menschen die eene groote fortuna hebben vergaderd verouderen nog spoediger dan anderen. Laat ons dan maar te vrede zyn. Fortuin is niet altyd geluk.

Zoodra ik iets nieuws weet zal ik schryven en intusschen nadert de tyd voor uw bezoek te Maldeghem. Gedurende de feestdrukte hebben wy niet veel kunnen praten lieve Antonia. By uw volgende bezoek zal het beter gaan.

De zusters en Lie groeten u hartelijk, en wy allen omhelzen u uit de verte

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

41

Maldeghem 1 Augusti 1883.

Lieve Kinderen,

Mij dunkt dat het in de *Kamer* te Brussel lang duurt, zoo zou het nog 14 dagen kunnen aanloopen eer gij in vacantie komt.

Ik hoop dat gij gunstiger weder zult mée brengen als het hedendaagsche. Zoo veel regen! Een begin van aardappelplaag en daarbij de vrees dat de oogst niet goed zal kunnen binnenkomen. 't Ziet er niet goed uit. Ik hoop dat het met u allen beter gaat dan met het wêer. Wij allen zijn gezond, maar wij sukkelen met ons zwijn over vyf weken werd het ziek, het genas maar de ziekte zonk in zijne pooten. Nu, mochten er alle rampen mée voorbij zijn.

Over eenige dagen kreeg ik een brief van de Gentsche feestcommissie om mij te vragen: of ik een vertrouwd persoon kon aanduiden om de portretten rond te dragen. Ik kon natuurlijk niets anders dan antwoorden, dat ik mij daar mee zou gelasten. Gisteren kreeg ik de lyst der inschrijvers en de portretten. Mr Vincart de

40 — 1. *goed afgeloopen*: zie o.a. een kort verslag in *De Vlaamsche School*, 1883, blz. 114. — 2. *Tony*: Ant. Bergmann (1835-1874), schreef onder pseudoniem *Tony Ernest Staes, Advokaat, Schetsen en Beelden*, Gent, 1874. — 3. *Willem Rogghé*: (1824-1896) drukker en auteur o.m. van *Gedenkbladen* (Gent, 1898). (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, *o.c.*, blz. 663 i.v.). Onder „Varia” een brief van hem aan Vr. C.: nr. 7.

ontvanger die drie kinderen by ons in de school heeft, had ons verscheide maal doen vragen of de portretten nog niet toegekomen waren. De man had voor fr 5 ingeteekend en betaald, en zijn naam stond op de lijst niet. Adèle ging 's middags naar Mr Cabuy om inlichting. Hy was niet thuis en om 2.uren kreeg ik het bezoek van Mr L. Van Hoorebeke. Ik bemerkte dadelijk dat hij kwaad was, hij zegde : Betrouwen zy er ons niet voor ? Ik bleef by de quaestie. Heeft Mr Vincart ingeteekend ? vroeg ik dan moet ik hem een portret bezorgen.

Die portretten moeten zoo niet uitgedeeld worden zeide hy. (Hij wilde zeggen volgens de lijst) Er zyn inschryvers die het portret zullen in stukken scheuren, er zyn andere die het begeeren. Mijn portret in stukken scheuren, dat lapte hij mij in het aangezicht. Ik was kwaad maar ik moest mij inhouden. Zy die het portret zouden vernielen moesten niet inschryven. Ik heb aan niemand iets gevraagd. antwoorde ik.

Ik begryp dat de vernielers *De Heeren* zouden zyn waar Camille Willems in 8ber een artikel in den Meetjeslander¹ op geschreven heeft. Die daad schryven zy mij toe. Ik zou mij van die vlek willen zuiveren door *na afspraak* met M^r De Vrieze de Meetjeslander te sommeeren om de schryver van het Artikel aan te duiden en het in de Meetjeslander te doen opnemen. Maar de school ? Cabuy² zal boos zyn. En Mynheer Van Hoorebeke die reeds gestekt is³ voor de toezending der portretten ; 't zyn twee leden van het schoolcomiteit en zy hebben hunne kinderen in de school. Als gy naar huis komt zullen wij over dit alles breedvoerig spreken.

Wat moet er geknoeid zyn !

Iedereen zegde dat al de gemeenteraadsleden ingeteekend hadden, uitgezonderd Sis Storme⁴ uit oorzaak van het Artikel : *over de Heeren*. Welnu van de elf raadsleden hebben er slechts vyf voor 5 fr. ingeteekend. Ik geloof er niets van. Geknoei.

Als Mr Hoorebeke weg was sloeg ik het boekje : *Vrouwe Courtmans*, haar leven en hare werken⁵ open en dan heb ik bitter geweend. Overal zoo gewaardeerd worden, en te Maldeghem moeten gebukt gaan onder laster en valsche beschuldigingen !

Mr Hoorebeke zegde ook : Gij zoudt ons de portretten kunnen geven, doch dit doe ik niet. Ik zal de mij opgedragen plicht naar behooren volbrengen. Er kome van wat het wil.

Lieve Antonia, wy hebben moed op uw bezoek. Niettegenstaande de geneverwet⁶ zullen wy toch een halveken drinken niet waar ? en veel, veel praten. Ik heb gezien dat een uwer broeders de gouden medaillie bekomen heeft in de tentoonstelling te Amsterdam⁷. Ik heb geen kaartje kunnen zenden, omdat er de voornaam niet bij stond.

Lieve Emile, ik denk dat het tijd is om nog eens by Mr Hiel aan te kloppen voor het Album. Denk niet lieve kinderen dat ik nêerslachtig ben. Ik ben moedig gelyk altyd.

En nu vooruit. Deze namiddag worden de portretten uitgedragen.

Tot wederziens lieve kinderen alle vier, kust Pie en Emmatje voor ons. Wij allen omhelzen u hartelijk,

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

42

Maldeghem 29 Augusti 1883.

Lieve Kinderen,

Wy verwachten u, wy verwachten de gansche karavaan met open armen.

Lieve Emile ik zie dat gy ook bevreesd geweest zyt over het *Artikel*¹ Mathilde en Julia hebben dit bemerkt op den dag van het banket en zy hebben gelyk gehad.

Waarom moest ik die nooit een regel spotterny geschreven heb dit schande pak blyven dragen ook na mynen dood. 't Was eene vlek op mynen letterkundigen naam, want het Artikel van Camille was niet alleen spottend het was smeurig. Zoodra ik er mede beschuldigd was had ik de Meetjeslander moeten sommeeren om

41 — 1. *artikel in den Meetjeslander De Heeren*, — gericht tegen bepaalde inwoners van Maldeghem — dat we, zoals gezegd, spijt vele opzoekingen niet konden terugvinden. Bij dit artikel sluit aan wat V. De Lille in 't *Getrouwe Maldeghem*, zond. 14 sept. 1890, over *Camiel Willems* schreef. Hij wees erop dat C. W. eerst dichter was, daarna de „gazetschrijversstiel aanvatte”, maar op een ongunstig oogenblik: 1879! En: „Camiel leed veel van de personen waarop hij in zijn blad, inderdaad soms niet zeer streelend, had gezinspeeld. En toch hij deed het ook om goed te doen; of meent gij dat het zoo geestig is u den kop te zitten breken om iemand zijne zaligheid te zeggen (cursivering van ons) en zou hij dat, de minzaamste en zachtmoedigste der menschen?” (Dit nummer hebben we geraadpleegd bij G. De Lille, bezitter van de volledige verzameling). Voor de terechtwijzing betreffende het artikel in *De Meetjeslander*, zie haar brief aan L. de Vriese onder „Varia”, nr. 33. — 2. Cabuy was de schoonvader van Camille Willems. — 3. *gestekt is*: gepikeerd is, zich gekrenkt acht. — 4. *Sis Storme*: was eigenaar van het „Hotel des Flandres” waar Vr. C. logeerde toen zij in 1856 voor het eerst naar Maldeghem kwam (inlichting van G. de Lille). — 5. *Vrouw Courtmans...* door Joz. van Hoorde, Gent, 1883. — 6. *de geneverwet*: bij de wet van 30 juli 1883 werd „le droit d'accise, qui était de 53 francs, porté à 75 francs”. Zie debat in verband met deze wet: *Annales Parlementaires de Belgique, Chambre des Représentants*, Bruxelles, 1884, p. 28-. Tekst van de *Wet houdende vermeerdering en wijziging der rechten op de brandewijnen* in gemelde *Verzameling...*, Jrg. 1883, Dl. LXX, Brussel, 1883, blz. 425 vlgg. — 7. *de gouden medaille bekomen heeft... te Amsterdam*: het was de schilder van landschappen, Frans, vgl. E. Bénézit, o.c., V, pp. 474-475 waar die onderscheiding wordt vermeld.

den schryver bekend te maken, en waarom heb ik het niet gedaan ? Mr Cabuy was lid van het schoolcomiteit, Camille was voorgesteld als lid van het schoolcomiteit. Camille alleen kon zoo iets schryven. In het belang der school heb ik het pak gedragen.

Ik ben M^r De Vrieze dankbaar voor zyn artikel dat hier op verschillende wyzen beoordeeld werd². De Maldeghemmenaren, hadden liever Camille, een inboorling, wit gewasschen gezien. Wy vreemdelingen moesten als daders bekend blyven.

Als de Meetjeslander verschenen was, was 't hier revolutie. Willems deed de boeken van zyne dochter in volle school weghalen. De kleine van Cabuy bleef weg. Blondine³ en de meid van Cabuy liepen rond by de ouders om de leerlingen te doen weg blyven, en dan hebben wy er kort spel mée gespeeld. Julia schreef aan Willems : dat wy niet verder wilden vervolgt worden, *dat hare moeder by de eerste vervolging zou zorgen dat de gansche briefwisseling van Camille met de Meetjeslander openbaar zou worden.* Zoo werd de tong van Blondine gesnoerd. Maar de bom was reeds los gesprongen. 'S anderdaags moesten de zusters van de leerlingen hooren : De Hoorebeken de Dobbelaars, de Ontvangers kinderen enz. blyven ook weg. Hierop moet een der zusters gezegd hebben : 't Zal te gemakkelijker zijn. Dat was eene misdaad. Het schoolcomiteit dat in geen zes maanden gezeteld had, werd te zaam geroepen. Eerst sprak men over het bouwen van eenen hangaar, en dan een[ig]e woorden over de crisis in de meisjesschool. Cabuy Van Hoorebeke en Pieter waren na de zitting by Verbeke, Pieter had ons niets durven zeggen. Daar riepen die heeren Pieter alleen zeggende dat zy de onderwyzeressen gingen denoncereen. Zy hadden gezegd. 't Zal te gemakkelijker zijn. Mathilde die den ganschen nacht had rondgelopen gelyk een dwalende ziel schreef ons alles en dan heb ik er my mée bemoeid. Ik schreef een beredeneerde brief aan Mr Hoorebeke. Hy antwoorde my eerbiedig. Ik heb hem onder ander geschreven dat de onderwyzeressen eene denonciatie verlangden, dat er dan een onderzoek zou gebeuren waaruit zou blyken wat de onderwyzeressen ten voordeele van het onderwys gedurende 27 jaar gedaan hadden. Dat zij in 27 jaar geen enkele blaam ontvangen hadden noch van de Inspectie noch van het gemeentebestuur, en dat zy verzekerd waren dat zy door de Inspectie zouden verdedigd worden. Ik voelde dat men ons wilde bevreesd maken. Mr Van Hoorebeke vroeg my een onderhoud. Ik stond het toe en hy kwam. Dan heb ik de conscience van Cabuy onderzocht enz. Ik denk dat die heeren meenden dat wy ons zoo ver zouden vernederd hebben van zelf excusie te vragen aan Mr Cabuy. Excusie over het geen Camille gedaan had ! Maar 't was mis. Mr Hoorebeke was by mij in de valavond, en .... den

volgenden morgen was de kleine Cabuy in de school, en nu ontbreekt er geen enkele leerlinge meer als Idalie Willems. Al die paretten⁴ hadden plaats na het gejammer van Marie Cabuy in de Volksbode. Had Mr Cabuy liever in zyne broek gescheten als zoo in een artikel in de Volksbode te zetten, *waarin hy niet loochende* of niet kon loochenen dat Camille het Artikel geschreven had. Wat ! Camille moest niet gevlekt worden omdat hy dood was, en na myne dood hadden zy nog mogen zeggen : Die Canaille heeft dat schandalig artikel geschreven. t Is nu voorby maar wy zyn er allen ziek van geweest. Julia heeft twee nachten en omtrent twee dagen overgegeven zonder tusschenpoozen, zy is nog onder de behandeling van Doctor Timmerman, Anna doet hare klas, maar overmorgen is 't vacantie. Julia mag reeds doen beetje eten. Zy is om zoo te zeggen gansch hersteld. Denk wat schrik wij doorstaan hebben ? en dit alles voor den haat die Camille Pierre Hoorebeke⁵ toedroeg.

Lieve Emile, lieve Antonia wy verlangen zeer U, en uwe lieve kinderen te zien.

Ik schrijf niet verder omdat myn brief voor den middag in de post zou zyn.

Wy omhelzen u allen hartelijk,

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

Ik ben bly voor 't Album. Indien het te groote ballast voor u is kunt gy het verzenden.

43

Maldeghem 4 October 1883.

Lieve Kinderen,

Volgens mij komt alles by ons lief Emmatje voort uit het tandenkrijgen, ook de slymen. Het is treurig dat het lieve kind zoo veel pijn moet lyden. Ik hoop dat het zoodra de tanden er door zyn

42 — 1. *het Artikel* : over de Heren in *De Meetjeslander* door Camille Willems, maar dat aan Vr. C. werd toegeschreven. — 2. *M^r De Vriese* : L. De Vriese heeft de auteur van het beruchte artikel kenbaar gemaakt. Zie haar brief aan deze laatste dd. 17 juli 1883 onder de „Varia” nr. 33. — 3. *Blondine* : Mevrouw Willems, moeder van Camille. — 4. *paretten* : „pralerij, gebaar dat ijdel pronk te kennen geeft. Meest gebruikt in het meerv.,” vgl. L.-L. De Bo-J. Samyn, *o.c.*, blz. 773 i.v. prette, parette. — 5. *Pierre Hoorebeke* : volgens de bevolkingsregisters van Maldegem : Petrus V. H., geboren te Maldegem 11.8.1832, koopman in sterke dranken, gemeenteontvanger, overleden te Maldegem op 23.4.1886.

gezond en kloek zal wezen. Let op lieve Antonia dat het bytyds kakt. Dat is het byzonderste in het tanden krygen.

Julia's brief zult gy reeds ontvangen hebben.

Ja de kinderen van den ontvanger zyn naar het klooster. Ik heb aan Mr Paternoster geschreven en over alles uitgeweid. Ik heb zyne verplaatsing met avancement gevraagd.

Dezen morgen heeft Mr Walmacq aan den Minister van Openbaar onderwijs geschreven, alles goed aangehaald en een beetje op zyn Walmacq. Hy vroeg de verplaatsing van Vincart¹ naar het kanton Brecht. Hy zegde onder andere dat Vincart als ontvanger niet alleen invloed op andere ambtenaren maar op de gansche bevolking uitoefend en zoo het officieel onderwijs hatelyk maakt, en dat hy daar voor zou beloont worden met gevele en gestreel door *Notre fougueux Clergé*, tot wiens party hy is overgegaan.

Hy schreef dat Julia die sinds 22 jaren in bediening is te Maldeghem nog nooit de minste blaam heeft bekomen, maar lof wegens hare methode en haar goed bestuur.

Leonie Roets² heeft zynen brief in den post gesteken zoodat hy zeker vertrokken is. Indien Wallemacq's brief door u toedoen kon ondersteunt worden dat zou deugd doen. Tracht iemand te vinden die de zaak van het onderwijs ter harte neemt.

Mr Wallemacq's zegt dat hy aan de twee Inspecteurs over Vincart zal schryven, hy heeft er zoo veel belang in als wy.

Julia heeft aan de Inspecteurs niet geschreven, 't is te pynelyk voor haar.

My dunkt dat het hier, of nooit de plicht is van het schoolcomiteit van zich met de zaak te bemoeien, maar ik denk dat zy het niet zullen doen. De deurwaarder heeft de ontvanger aangesproken over het gerucht dat er liep, maar hy heeft er niets mée gewonnen. De vent is hardnekkig, en toch klaagt hy over onze school niet.

Wallemacq heeft zoo veel leerlingen verloren als wij. Cools³ denkt dat al de zyne zullen weg blyven en zeker is 't dat in de gemeenten waar er gene invloedryke voorstanders van het officieel onderwijs zyn, de scholen waar gelyk by ons nog veel leerlingen zyn geweest, op den duur zullen ledig staan, indien het gouvernement geene afdoende maatregelen neemt. De liberalen kennen den dwang onzer tegenstrevers. Het gouvernement, wil geen dwang uitoefenen, 't is te loyaal, maar zonder te dwingen hadden zy toch iets kunnen doen. Een omzendbrief aan de ambtenaar[s] sturen om hen aan te manen van het officieel naar vermogen te bevorderen. Dat waar toch geen dwang geweest en dan zouden mannen gelyk Vincent hunne kinderen zonder reden niet durven uit de school nemen en zoo een blaam op het officieel onderwijs werpen.

Van het schoolcomiteit mogen wy niets verwachten. Gy kent [de] Burgemeester die voorzitter is, verder Cabuy. De Deurwaarder is goed omdat hy onafhankelyk is. De Ontvanger woont in het huis van Bernard Penne, en verder belangen ! Belangen !

Denk er eens over na lieve Emile en tracht er een paar mouwen aan te passen.

Eugeen studeerd goed voor het exaam hy zal uw raad volgen.

Met Marie gaat het tamelyk goed, met Julia heel goed. Adèle heeft tandpyn, en met het slecht wêer is myne ademhaling moeielyker en ik heb meer slijmen. Doch ik ben moedig.

Dat men madame Van Ackere een Album aanbied zal my zeer aangenaam zijn, als ik geene verzen kan weven zal ik proza schryven.

Ik zit nog altyd aan myne novelle te krabbelen... Wanneer zal zy af zyn ?

Te Adeghem zyn zy allen gezond, en met school is er geene verandering.

Anna en Fernand zyn sinds maandag op hunnen post. Zegt tegen ons geleerd Pipken dat hy de Complimenten heeft van Mynheer de Koewachter.

Lieve Antonia, maak u niet te ongerust over ons lief Emmatje van 10 kinderen zyn er 9 die met de tanden sukkelen.

De hartelykste groetenissen van allen.

Wij omhelzen u uit de verte.

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans.

P.S.

Mr Cabuy heeft zyn zoon by Wallemacq weggenomen en naar de kostschool gedaan. Hy is naar Ternath in Brabant. Is daar eene kostschool ? Zyn dochtertje is by ons teruggekomen.

In het oogenblik dat ik myn brief ging sluiten komt er een brief van Fernand. Hy vraagt een Duitsche Dictionnaire. Zoudt gy hem niet kunnen bezorgen ? Er is haast by.

Het kost toch zoo veel voor de boeken.

Zend hem aan my, als 't mogelyk is.

43 — 1. *Vincart* : hierboven ook reeds vermeld. Volgens mededeling van de dienst voor de bevolking te Maldegem is er over Vincart in de bevolkingsregisters niets te vinden. — 2. *Leonie Roets* : hulponderwijzeres aan de Bewaarschool van de Courtmansschool (G. De Lille, IV, blz. 28). — 3. *Cools* : Theofiel Cools (1846-1892), werd tot hoofdonderwijzer aan de Gemeenteschool te Donk benoemd op de eerste gemeenteraadszitting onder burgemeester D. De Meyere (vgl. G. De Lille, IV, blz. 17 en blz. 59).

44

Maldeghem 12 8ber 1883.

Lieve Kinderen,

Ik hoop dat het u allen wel gaat.

Gisteren is de Coppy van den brief die Mynheer Wallemacq aan den Minister van Openbaar Onderwys had gezonden, verzonden geweest naar den Minister van finantien. Lieve Emile kunt gy daar iets doen ?...

Die zaak van den ontvanger is de school zeer nadeelig te meer daar hy zegt : Dat men by ons prullen leert. Dat is het programma het aanleeren der natuurlyke wetenschappen. Het handwerk gelyk zy die aanleeren enz.

Het feest voor mevrouw Van Ackere is reeds door de gazetten aangekondigd. Ik heb geen albumblad ontvangen. Op de inteeke-ninglyst is niet aangeduid aan wie men een albumblad moet vragen. Lieve Emile onderzoek eens tot wie ik my hierover moet wenden ? Het is haastig.

Lieve Antonia toen wy gisteren het bed uitpakten waar gy geslapen hebt, hebben wy uwe handschoenen gevonden. By de eerste gelegenheid krygt gy ze terug.

Ik hoop dat ons lief Emmatje voortdurend versterkt. Dat zy aan een stuk haring knaagd en hutsepot eet is zeer goed.

Ons Pipke zal het reeds gewend zyn zonder Mynheer de Koe-wachter zonder boulevard, zeg hem dat hy goed moet leeren en dat hy van tante Julia schoone boeken zal krygen. Ik doe myn best om de novelle die ik reeds begonnen was toen gy hier waart te voleinden, als 't my een beetje goed gaat zal zy de naaste week af zyn. Zal ze deugen ? Ik geloof ja.

De Seyn heeft nog geen proef gezonden voor het 2de deel myner werken. Ik denk dat de man met nesten zit¹. Ik zal op myne hoede zyn. Hy heeft my nog myn honorarium voor het 1° deel niet gegeven.

Met ons gaat het volgens gewoonte goed te Adeghem ook.

Fernand was het van den eersten dag in de Normalschool gewoon.

De hartelykste groetenissen van allen.

Wy omhelzen u allen, kus onze lieve kinderen voor ons.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

44 — 1. *met nesten zit* : gewoonlijk *in (de) nesten zitten* : in moeilijkheden, verlegenheid raken.

Maldeghem 5 9ber 1883.

Lieve Kinderen,

Ik denk dat Eugeen opperbest het kiesexaam heeft afgelegd ¹.

Mijnheer H. Ledeganck zend mij de hieringezonden kaart. Ik heb het geld op den post gestort, en ik vind het bultyntje der storting niet meer. Die Heeren moeten weten dat ik betaald heb.

Lieve Emile zoudt gy het borstbeeldje niet willen halen ? Willen zy het zonder kwijtschrift niet geven, dat zij het houden !

Krijgt gij het, dan brengt gij het by gelegenheid naar Maldeghem als gy met een koffer komt. Hoe bly zullen wij zijn als gy allen nog eens overwaaiet.

De Seyn begint reeds op zynen poot te spelen gelijk ik het voorzien had. Hij heeft als 2de deel *Livina* ² beginnen drukken, en mij 10 dagen zonder drukproef gelaten. Nu op 2de dezer schreef hy mij, om hem de 50 fr by de verschyning van elk deel totaal kwyt te schelden. Ik heb nog niets van hem ontvangen. Ik heb hem een brief geschreven waar peper en zout in is.

Hy schreef : Dat hy 300 inschryvers heeft, en voor welk getal liegt hy ? Al myne werken zullen ongetwyfeld aangenomen worden als prysboeken. 't Zyn groote boekdeelen voor weinig geld, die op alle andere Vlaamsche werken de voorkeur moeten hebben.

In zynen brief kon men (tusschen de regels) de bedreiging lezen, dat hy de uitgave niet zou voortzetten. In onze voorwaarden staat : Indien er door eene onvoorzienne omstandigheid genoodzaakt ware, de uitgave te staken enz. Die omstandigheid zou dus zijn : Te weinig inschryvers.

Ik schreef hem, dat de staking der uitgave voor my eene teleurstelling zou zijn, maar dat dit ook de roem zyner firma niet kon verhoogen....

Ik heb toegestaan, dat ik *voor de vier eerste deelen* my in plaats van fr. 50 met fr. 25 zou te vrede stellen, doch dat myne toegevingen niet verder zouden gaan.

't Is al slimheid van den man, hy wil de schryvers den laaste druppel bloed uitzuigen. Ik ben verzekerd dat hy de uitgave niet zal staken vermits hy 300 inschryvers *heeft zonder de kleintjes*. Als ik een werk voor eigen rekening uitgaf, bracht de verkoop van 300 boeken ruim de kosten op, en hy schryft dat zyne 300 inschryvingen slechts het derde deel zyner kosten bedragen. Nu zou ik willen weten of hy desnoods niet verplicht zou zijn, mij bij staking de lyst der inschryvers te overhandigen ? Wy zullen hem zien afkomen, doch mij betalen zal hy nooit.

Zeer dikwijls heeft hy naar Dixmude geweest om de gedichten van M^w Van Ackere te mogen drukken, doch ik zie dat zy by Van Cuyck te Dixmude verschynen ³. Zy heeft zich niet laten beet nemen.

Ik heb het Album ⁴ bladje voor M^w Van Ackere reeds verzonden.

Lieve Antonia, in de plaats van wat over u, en de lieve kinderen te schryven moet ik nu met al dat geknoei voor den dag komen. Myn grootste genoegen is te weten dat het u beide, de verstandige Pip en het zoete Emmatje, goed gaat. Met ons is alles wel volgens gewoonte.

De hartelyke groetenis van allen en 1000 kussen.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

46

Maldeghem 4 xber 1883.

Lieve Kinderen,

Het verheugd mij dat gij den 2^{den} xber hebt gevierd, dat is een teeken dat gij voortdurend gelukkig zyt en ik ben bly omdat onzen braven Pie en Ematje bevriend zyn met St.Niclaas. Een uur daags leeren is voor Toontje genoeg.

Als Emmatje soep aardappelen en een beetje vleesch wil eten en een weinig Sirop de Vannier zal zy haast op nieuw loopen. Ik zie dat zy levenslust heeft zij is dus niet ziek.

Marie heeft veel zenuwtandpyn, ik heb last van mynen adem, en het overige is goed.

Lieve Antonia nu moet ik u last aandoen.

Eugeen komt Zaterdag naar Brussel denkelyk voor een paar dagen. Kunt gy hem ergens te slapen leggen? Anders zou ik het aan George moeten vragen. Als gy my hierover niet schryft zal Eugeen Zaterdag namiddag by u aankomen: zyn kameraad H.

45 — 1. *Eugeen...*: zoon van Mathilde; *het kiesexaam heeft afgelegd*: ongetwijfeld het examen dat diende afgelegd te worden wanneer men als (bekwaamheids)kiezer voor gemeente en provincie wou toegelaten worden, zoals vermeld in aant. 2, br. nr. 37. — 2. *Livina*: in de *Verhalen en Novellen* door Vrouwe Courtmans-Berchmans, Ridder der Leopolds-orde, Roeselare, De Seyn-Verhougstraete (z.d.), II, verschenen: *Livina, Tante Sidonie, Vader Joos, In den Winter*. — 3. Mevr. Van Ackere-Doolaeghe heeft betrekkelijk weinig laten publiceren door Van Cuyck te Diksmuide. Haar *Vereenigde Dichtwerken* verschenen te 's-Gravenhage in 1876. Ze overleed op 7 april 1884. Posthuum werd door H. de Seyn, nog in 1884, haar *Jongste Dichtbundel gepubliceerd*. — 4. Over dit hulde-album, met tekeningen en handschriften van kunstenaars uit Noord en Zuid dat Mevr. Van Ackere zal aangeboden worden, naar aanleiding van haar tachtigste verjaardag op 25 oktober 1883, zie *De Zweep*, 7 oktober 1883.

Van Hecke is in october moeten optrekken als miliciaan, hy is muzikant by de Grenadiers te Brussel. Eugeen heeft gespaard om zynen vriend te kunnen bezoeken, en nu komt hy Zaterdag.

Lieve Antonia, gy weet dat ik U niet gaarne last veroorzaak maar zou zoo bly zyn indien Eugeen ten uwen huize sliep. Hy zou dan eens naar George kunnen gaan.

Het tweede deel myner werken is omtrent afgedrukt. Ik moet het er met den slimmen De Seyn zien door te knoeien.

Met het huldefeest van Mevrouw Van Ackere¹ schynt het niet breed te zullen zyn. 't Was ook moeielijk in den Winter, en het langer uitstellen was gevaarlyk. Ik had gedacht : Emile zal er heen gaan als reporter, over Brugge en dan komt hy eens naar huis maar 't ziet er niet uit alsof er reporters zullen noodig zyn. Een huiselyk feest zonder betoogingen op straat, ten einde de oude zieke vrouw aandoeningen te sparen. Het moet zyn dat zij erg zwak is.

De stad Dixmude noodigde de feestinrichters uit voor het Banket. Een groot getal Vlamingen lieten zich inschryven en nu is er geene zaal in Dixmude schryft men, die groot genoeg is voor het banket. Er zyn toch schoollokalen waar de stad kan over beschikken.

In alle geval zal haar Album merkwaardig zyn. Overal zoo wel in Holland als in Belgie heeft zy hare werken aan de byzonderste letterkundigen gezonden, (Het geluk van ryk te zyn) en dezen zullen haar thans herdenken.

Ja Emile Brozen Van Landschoot is dood. De dag eer wy het vernamen hadden wy er nog over gesproken, iets wat niet dikwyls gebeurde.

Geen byzonder nieuws te Maldeghem, in de school hebben wy juist zoo veel leerlingen als verleden jaar. Wallemacq heeft er minder. In de Vlaandersche gemeenten gaat het overal achteruit. Cools heeft maar één leerling en hy komt slechts een paar keeren in de week. Waar gaat het heen ?

Hier in het klooster zyn omtrent 400 leerlingen in de clerikale jongensschool zyn er byna 400. Zy doen eene omhaling by de bevolking om te kunnen by bouwen.

Ik ga het geharrewar der doctrinairen en der Progressisten² na. Ik denk dat zy het eindelyk te Brussel eens zullen worden. Hoe het zy, wy moeten ons onderwerpen vermits het niet te verhelpen is.

Wat zal ik gelukkig zyn als ik u wederzien

1000 groetenissen en 1000 kussen van ons allen.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

Maldeghem 4 februari 1884

Lieve Kinderen,

Hartelijk dank voor uwen gullen feestdagwensch. Ik wenschte dezen morgen dat Pie hier zou zijn, zij worden allen te groot om Vivat Jammama te roepen, en 'k en ete van mijn leven geen mastellen¹ niet meer!

Het verheugd mij dat het U allen goed gaat. Wat gy van de lieve Antonia zegt, is *Leer verstandig*.

Ik denk dat Emmatje nu gansch gered is, dat alles voortkomt van de tanden. Nu zij weer in haar stoeltje zit, speelt en smakelijk eet zal zy wanneer zij kan onder lucht gaan, wel spoedig beteren, mager zijn is niets, en die koorts zal tandenkoorts geweest zijn.

Dat zy soms eenen dikken buik heeft is natuurlyk, zy eet veel en heeft geene beweging. Emile zal zich herinneren dat George eenen buitengewoon dikken buik heeft gehad, die zoo hard was als steen. Hy had reeds *alleen geloopt* en wierd toen stijf. Hy zat meestal in zyn stoeltje, en die dikke buik kwam daar uit voort. Zoodra hy weer loopen kon, beterde het op korten tyd. Zoo zal het ook met Emmatje wezen.

Zeg tegen den geleerden Pie, dat hy veel moet sparen voor zyn half kaartje, en als hy met paaschen komt schuppen, zal hij mastellen krygen gelyk de andere op het feest van Grammama en als het eenigsinds mogelyk is komen Antonia en Emmatje ook mastellen eten.

De juffrouwen Frederik zijn hier in het begin der nieuwjaarmaand geweest *wenschen*. Leonie die gy te Brussel gezien hebt, heeft veel van Pie gesproken. Hy had by de tooneelverandering gezegd:

Hoe hebben zy die kamer zoo gauw anders kunnen maken? Zy zegde dat hy een zeer opmerkzamen geest bezit enz. enz. Hy gaat

46 — 1. *het huldefeest van Mevrouw Van Ackere: De Zweep*, 23 dec. 1883 schreef over de „Betooging ter eere van de tachtigjarige Dichteresse...”, die plaats vond op zondag 16 december 1883. Het feest werd er ingeschakeld in een reeks vieringen, die de Vlaamse vitaliteit moesten bewijzen: Conscience, Loveling, Courtmans, Van Ackere. — 2. *het gebarrewar der doctrinairen en der Progressisten*: een echo hiervan in *De Zweep*, zond. 4 nov. 1883 onder de titel: *Bij de Socialisten*: sommigen zien ongaarne dat „talentvolle mannen zooals: de HH. Janson, Picard en Féron voordrachten gaan geven, midden der socialistenkringen te Gent en te Luik. De doctrinaire slapers en bewarende gapers spuwen vuur en vlam tegen deze drie volksmannen, die moedig op de bres springen om de algemeene maatschappelijke belangen te bespreken”. Vgl. in dit verband ook: Edmond Picard, *Grelots Progressistes. Histoire du Suffrage Censitaire en Belgique depuis 1830*. Bruxelles, 1883.

dus in den tweeden boek leeren, daar ben ik bly mee. Van Alphen zei : Spelen is leeren, en leeren is spelen².

Het is nu een heele man, met zynen langen paltot en zynen parapluie.

Gij hebt dus vertrouwen in *onze* politiek ? Ik hoop dat uw voor-gevoel zal bewaarheid worden. Wy zyn ook progressisten maar niet in den geest van Picard³ die zynen molen naar alle winden draait, al waaide hy uit Rome 't zou hem weinig scheelen als men graan op zynen molen brengt.

Het geluk des lands hangt af van de voorzichtigheid des volks. Zachtjes vooruit ! Laat ons hopen dat de kiezers dit in Juni zullen begrypen.

Als er nieuws is, schryf het dan, ook politiek nieuws.

Lieve Antonia, zoowel ik als Julia zijn dankbaar voor de toezending van de figaro. Voor l'Echo bedank ik Emile niet, hy zal er een koppel paascheieren voor krygen.

Er is hier waarlyk geen nieuws, doch het zal u voldoende zyn te vernemen, dat het ons allen goed gaat. Ik heb verleden maand eene harde verkoudheid gehad, doch zy is vertrokken met kop en staart.

Met Marie gaat het thans byzonder goed. Wy denken dat zy gansch genezen is.

Te Adeghem is alles goed, ze zyn allen gezond, Pieter heeft werk, Anna doet goede vorderingen en de bulletijn van Fernand was met nieuwjaar uitmuntend.

Eugeen is weer by tante Barbara, den [.....] van al, het Comediespel is afgeloopen, Marietje doet met Paschen hare eerste Communie.

Nu weet ik niets meer, dat ik u alle vier lief heb moet ik u niet zeggen, gy weet het.

De hartelykste groetenissen van allen.

Omhelst elkander voor ons,

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

47 — 1. *mastellen* : mastel, klein plat rond broodje van tarwebloem met anijs, met een kuiltje in het midden (Vgl. b.v. Is. Teirlinck, *o.c.*, II, 238 i.v. mastelle).
-2. *Van Alphen* : H. Van Alphen, *Kleine Gedichten voor Kinderen* (1781-1782) in *Dichtwerken* volledig verzameld en met een levensberigt van den dichter verrijkt door Mr. J. J. D. Nepveu. Volksuitgave. Utrecht, 1871, blz. 264 :

Het Vrolijk Leeren :

Mijn spelen is leeren, mijn leeren is spelen ;

En waarom zou mij dan het leeren vervelen ?

Het lezen en schrijven verschaft mij vermaak

Mijn hoepel, mijn priktol vervuil ik voor boeken ;

Ik wil in mijn prenten mijn tijdverdrijf zoeken

't Is wijsheid, 't zijn deugden, naar welke ik haak.

- 3. *Picard* : deze progressist is, volgens *De Zweep*, zond. 21 mei 1882 : „den

48

Maldeghem 20 februari 1884

Lieve Kinderen,

Wij zijn allen zeer blij met de briefkaart, laat ons hopen dat ons lief Emmatje nu spoedig voort zal beteren.

Het voedsel dat zij neemt is voldoende om niet te verzwakken, en als zy voortdurend betert zal de eetlust komen. Laat ons hopen !

Lieve Antonia mijn hart is by u. Schrijf zoo haast er verandering is. Ik heb mij dezen nacht sterk bekommerd met ons Emmatje, ik kon niet slapen. Ik verwacht dus zoodra mogelyk eene goede tijding.

Pieter is vandaag te Caprijke op de uitvaart van Mr Vaere, den man van Melanie van Kerschaver, en Peetje Reichler de Huidevetter die ook Pieters eigen neef is, wordt van daag op hetzelfde uur begraven.

Met ons is alles wel volgens gewoonte.

Wij omhelzen u allen hartelijk

Uwe liefhebbende moeder

W^{ve} Courtmans

49

Maldeghem 22 maart 1884

Lieve Kinderen,

Myn goede Emile gy weet dat ik myn laaste druppel bloed zou willen geven om al myne kinderen gelukkig te maken ik heb by U aller opvoeding het aankweken der ware broederliefde in het oog gehouden. Ik kan noch gerust noch gelukkig zyn wanneer al mijne kinderen niet te zamen in vrede leven.

Dat is eene ideale toestand zult gy zeggen, dit zou bij allen zedelyke volmaaktheid vergen, en helaas dit is de waarheid. Dit wordt vooral moeielyk wanneer de kinderen getrouwd zyn. Ik zal George de zaak op het hart drukken. (mondelings) want geschrift blyft..... en als het noodig is myn lieve zoon zult gy van mij aannemen wat ik *U schenken kan*.

Ik ben diep bedroefd over dien toestand en de zusters ook.

meest gewaardeerden advokaat der Hoofdstad. Op vlaamsch gebied heeft hij zijne sporen verdiend door de zaak Schoep (...). Als redenaar en schrijver bekleedt hij eene eerste plaats...".

Ik kryg meer en meer hoop op de genezing van Emmatje. Alles wat gij over haren toestand schryft, geeft moed.

Het oudste kind van Amelie de Troyer heeft na eene zware ziekte ook aan gezwel der darmklieren geleden. Het kind was om zoo te zeggen stervend zy hebben watte op het buikje gelegd en nu is 't een kloeke jongen. Gy weet dat er watte op alle slag van klieren gelegd wordt.

Lieve Antonia ik denk gestadig aan U en betreur dat ik uwen moederlast niet kan deelen, blijf moedig !.....

Ja lieve Emile, doe uw best voor de recensie van het werk van onzen vriend Manten¹, hiermee zult gy uwe moeder veel plezier doen.

Kust Emmatje en Toontje voor allen lieve kinderen.

Wij omhelzen U allen hartelijk
Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans

50

Maldeghem 25 Maart 1884.

Lieve Kinderen,

Dus is de toestand van ons lief Emmatje niet merkelyk veranderd. Dat geeft moed. Laat ons hopen dat het zachtjes aan zal beteren.

Lieve Antonia, uwe taak is pijnlyk en lastig, doch wij allen ondervinden dat moedersmart en moedervreugd elkander opvolgen. Laat ons hopen, dat wy ons spoedig in de herstelling van ons liefelingje zullen mogen verheugen.

Dank voor uw artikel lieve Emile¹ het is uitmuntend ! Het is puik ! Het getuigt van geleerdheid en fijnheid van gevoel. D' De Vos zal er fier over zijn.

Door het schrijven van dit artikel hebt gij onzen vriend de tol der dankbaarheid betaald die ik hem verschuldigd ben voor het geen hij gedaan heeft tijdens het Courtmansfeest. Het artikel zal door alle letterkundigen bewondert worden en ik ben fier op mynen zoon die zulk een talent bezit.

Waar ga ik heen ? Ik verval in vleierij en ik ben uwe moeder. Lieve Antonia blijf moedig. Dag en nacht denk ik aan U....

49 — 1. *Manten* : Amand De Vos. Het betreft hier diens *In de Natuur : Dichtwerk*. Gent, Ad. Hoste, 1884.

Lieve Emile als ik iets voor *u doen kan schryf het.*
 De hartelijkste groetenis van de zusters en van Lie.
 Omhels Emmatje en Antoontje voor ons, wij omhelzen u allen.
 Tot wederziens
 Uwe liefhebbende moeder
 W^{we} Courtmans.

Myne hartelyke groetenis
 aan Mijnheer Van Leemputten.

51

Maldeghem 1 april 1884

Lieve Kinderen,

George had onzen moed opgebeurd. Emmatje zat in haar stoeltje enz. Hij had veel hoop. Helaas de brief van de lieve Antonia kwam die hoop verijdelen.

Marietje heeft Zondag hare eerste Communie gedaan, gy kunt wel denken dat de toestand van ons arm Emmatje een treurig vloers over de blydschap der eerste Communie plechtigheid had gespreidt. Zoo gaat het in de wereld !...

Zoodra ik George van het geld sprak, zegde hy dadelyk. Als ik te Brussel kom zal ik het dragen. Ik vertrouw dat gy het reeds ontvangen hebt. George is hier gisteren namiddag 6 uren vertrokken, maar ik was te vermoeid en verward om gisteren avond te kunnen schryven.

Ik verwacht tyding van Emmatje. Mocht zy gunstig zijn.
 Omhels onze lieve kinderen voor ons. Wy omhelzen u allen.
 Uwe liefhebbende moeder
 W^{we} Courtmans.

52

[kort na 6 april 1884]

Lieve Kinderen

Troost U lieve Kinderen, wy mogen het geluk van ons allerliefste Emmatje niet benyden, zy juicht nu voor eeuwig in den Hemel. Ja zy ligt [in] de arme van onze onvergetelyke Emma¹ die wy zoo lang hebben beweend. Emmatje is by hare broeders...²

Wy weenen met U gelyk wij met U geleden hebben zoo lang het engeltje lydend was.... Wy hebben allen geweend, de Meter en grootmoeder het overvloedigste. Maria was zoo bedroefd dat het pynlyk was om zien.

O ik ken en deel uwe droefheid.

Lieve Antonia Lieve Emile troost U, het is zoo zoet te hopen dat wy naar het aardsche lyden elkander zullen weerzien en nooit meer zullen scheiden... Troost U troost U !

Binnen eenige dagen zult gy kunnen redeneeren, dan zult gy gelyk ik het dikwyls heb moeten doen kunnen denken : Gelukkig zyn ze die van het aardsche lyden verlost zyn.

Het engeltje is zacht zonder doodstryd in geslapen dat hebben wy gestadig aan God gevraagd en God heeft ons gebed verhoord. Ik zeg wel troost U maar ik kan ook myne droefheid niet bedwingen...

Emmatje blyft in ons hart leven....

Houd moed !

Wy omhelzen U hartelyk

tot spoedig wederzien

uwe bedroefde moeder

W^{we} Courtmans.

Ik heb het engeltje gezegend, als het hier weg ging zegent en kus het nog eens voor zyne oude grootmoeder, voor de Meter voor de Tanten voor allen. Kus Pip en dank God die hem gespaart heeft.

53

Maldeghem 28 april 1884

Lieve Kinderen,

Lieve Emile, Janmouille heeft gevraagd om nog eene vertaling te mogen doen en nu heb ik u noodig om mijn geheugen te verlevendigen. Hoe heet de novelle die gy vertaald hebt ? Ik zou die *bij vergissing* kunnen aanbevelen. Schryft my dit s.v.p.

Het exemplaar van het werkje dat bij Gillon verscheen heb ik voor u ter zyde gelegd. Zult gy het komen halen ?

52 — Ongedateerde brief. De datum, kort na 6 april, berust op het feit dat Emma op 6 april 1884 overleed (vgl. het huwelijksboekje van Emile Courtmans-A. Van Leemputten). — 1. *onvergetelyke Emma* : dochter van Vrouwe Courtmans, geboren te Gent op 18 juni 1840, overleden te Maldegem op 2 febr. 1869 (vgl. J. Pée, *Notis*). — 2. *by hare broeders* : Antoine (1876-1878); Eugeen-Robbrecht (1879-1881), kinderen van Emile en Antonia, zo jong overleden (blijkens het gemelde huwelijksboekje).

Ik hoop dat het U allen wel gaat, met ons is alles wel volgens gewoonte.

Anna en Fernand keeren vandaag terug naar Brugge. Zy gaan weer moedig aan het werk.

Het is nu stellig dat Pierre Coelis ¹ met Augusta Cabui, zeer in 't kort trouwt.

Wat dunkt U van de Volksbode? Zou Cabui weten wat hy drukt? Hy wordt revolutionnair.

Wij lezen met veel genoegen, niet alleen l'Echo maar ook de Figaro. Voor alles dank.

Lieve Antonia als gy een oogenblik tijd hebt, schryf dan eens hoe het u gaat, en vertel my dan wat, van onzen lieven Pip.

De groetenis van allen, de groetenis aan vader.

Wy omhelzen u allen,
uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

54

Maldeghem 21 Mei 1884.

Lieve Kinderen,

Ik dank mijne lieve Antonia en mijnen lieven Emile voor hunnen vriendelyken brief. Antonia schildert mij den toestand van haar huisgezin en spreekt van ons duurbaar Antoontje, en Emile tracht mij gerust te stellen over den politieken toestand. De goede indruk van uwen brief is mij tot nu toe bijgebleven doch gerust kan ik niet wezen. Ik heb de verslagen der meetingen gelezen...

Gij Emile die de dryfveeren kent, zijt misschien gerust.

Indien al de uittredende leden der Kamer door de associatie aangenomen worden, is het samenstellen van eene volledige lyst voor de Picardisten onmogelyk te weten, eene lyst die aannemelyk is. Wy mogen eenigsinds rekenen op het gezond verstand van het brusselsch kiezerskorps.

Moesten wij door toedoen der progressisten in de handen der clericale vallen, wat zou er van ons geworden, hoe dikwijls hebben die mannen: Scailquin, Dansaert, Demeur, Janson ¹, Arnould, Robert en Féron tegen het Ministerie en zelfs met de clericale gestemd!

Ik neem aan dat het beruchte art. 47 ² moet verdwijnen om het door een ander te vervangen dat beter aan onzen tijd past, maar

53 — 1. *Pierre Coelis*: wordt in 1890 uitgever van *De Volksbode* (vgl. Dr. J. Pée, *Mevrouw Courtmans*, blz. 120).

hoe voorzichtig moet men er mee te werk gaan, om het land niet voor altoos in de handen der clericalen te leveren.

Dat het de cynskiezers, (de boeren zyn) die het gouvernement maken, kan of mag niet blyven duren³, zie eens Antwerpen en Gent. In Antwerpen hebben de clericalen geene of weinig kans voor den provincialen raad, terwyl de liberalen geene kans hebben voor de Kamers. In Gent durven de clericalen voor den Provincie-raad niet stryden en voor de Kamers !... Neen zoo kan het niet duren.

Mathilde is nog angstiger als Julia en dat is te begrypen en wat mij betreft ik slaap niet meer, als ik insluimer is 't om van de kiezing te droomen en dat moet nu nog 20 dagen duren, als gy iets weet lieve Emile *goed* of *slecht* schryft het dan. Ik heb liever alles te weten.

Te Eecloo is het grappig.

Neelemans is door het *Vaderlanderke* zonder de andere leden van den Katholieken Kring te kennen, uit de deur gesmeten. Nu zyn er 4 clericale leden voor 3 plaatsen. Al de liberale zullen voor Nelemans stemmen.

Onzen Eugêen is stemopnemer, met Sis Kerschaver⁴ Emile Tydgat en Perqui⁵.

Over Zondag acht dagen is Joseph thuis geweest. Hy is van Luik recht naar Aalst gereden en seffens aan 't werk gegaan. Hy zegde dat hy hoopte te Brussel te kunnen afstappen op de terugreis en u en George te bezoeken.

Mr Van den Bosch van Middelburg is berecht en door die omstandigheid zyn zyne kinderen uit de gemeenteschool getrokken. Hier te Maldeghem is 't ellendig met de scholen. Meer dan de helft der kinderen der bewaarschool zyn weggebleven en veel andere, sinds gy hier geweest zyt. Te Bassevelde is het ook zeer slecht alsook in al de gemeenten van Vlaanderen. Waar gaat het heen ?

Neen zoo kan het niet blyven duren.

Met ons is alles wel volgens gewoonte. Ik ben moedig en hoop den stryd te kunnen doorstaan.

Tot wederziens lieve kinderen alle drie. Wees intusschen gelukkig !

De hartelykste groetenis van allen, de groetenis aan vader.

Wy omhelzen u allen hartelyk.

Uwe liefhebbende moeder,

W^{ve} Courtmans.

54 — 1. *Janson* : Paul Janson (1840-1913), advokaat te Brussel, genoot grote faam als redenaar. Hij was een leidende figuur naast en met de hier gemelde personen — de zeven — in de progressistische fractie. Reeds in 1881 had hij ge-

Maldeghem 26 [Mei ?] 1884.

Lieve Kinderen,

Weest niet ongerust over de gezondheid van onzen lieven Pip. Hy speelt goed maar eet weinig. Nooit heeft hy veel gegeten, dat hebben wij opgemerkt.

Onrustigen slaap komt bij kinderen meest altyd voort, door overlast van wormen

Lieve Antonia dit moet gij onderzoeken. Blauwe randen onder de oog en jeukte aan den neus zyn daar kenteekens van.

Ik denk niet dat hy suikergoed eet, dit is altoos slecht voor de maag. De gewone keukenkost is best voor alle kinderen. Indien hy niet wezentlyk ziek is, moet gy geen Dokter raadplegen, zy geven dan medecyn en dan zou onzen lieveling nog min eten. Weest gerust !

Nu over den toestand.

Uw brief had my gansch gerust gesteld. Mag ik het nog zyn ? Ons lot is in de handen der Brusselsche kiezers.

Onze nederlaag van gisteren is verpletterend. Te St. Joos-ten-Noode... En Philipville ! Te Antwerpen 700 stemmen minderheid. Dan te Namen en te Dinant allemaal weg ! Waar gaat dat heen ? Doch ik wil niet jammeren voor den tyd.

poogd „om de Kamer te doen besluiten tot een wijziging van de kieswet op grondslag der bekwaamheid (beroep en onderwijs)... het beginsel hiervan (werd) in 1883 voor de gemeente en provincie aangenomen". Vgl. A. Simon in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* onder redactie van Prof. Dr. J. A. van Houtte, Prof. Dr. H. van Werveke e.a., X, blz. 158. Deze „Zeven" hadden volgens een statistiek in *L'Echo du Parlement*, mercredi 28 mai 1884, die aan *La Flandre Libérale* was ontleend, in 1882-83 over de grote wetten veel meer met de clericalen gestemd dan met de liberalen : Scailquin stemde 24 maal met de „minorité clérical" en 16 maal met de liberale meerderheid ; de cijfers van de anderen in dezelfde volgorde : Dansaert 25 en 12 ; Demeur 26 en 15 ; Janson 29 en 11 ; Arnould 29 en 7 ; Robert 32 en 6 ; Féron 34 en 2. — 2. *art. 47* : het luidt als volgt : „La Chambre des Représentants se compose des députés élus directement par les citoyens payant le cens déterminé par la loi électorale, lequel ne peut excéder 100 florins d'impôt direct, ni être inférieur à 20 florins", vgl. Léon du Bus de Warnaffe, *Les Lois Electorales Belges depuis 1830*, Bruxelles, 1913, p. 5. — 3. ... *niet blijven duren* : vermoedelijk zocht Vrouwe Courtmans een oplossing, die in het voordeel ook van de stedelijke bevolking zou uitvallen, waarbij het bestaande cijnsstelsel niet helemaal zou uitgeschakeld worden, en bijkomende stemmen zouden toegekend worden voor ontwikkeling en beroep. — 4. *Sis Kerschaver* : Francies Van Kerschaver was secretaris-ontvanger van het Armbestuur van 1857 tot 1900. Hij zal vaak contact gehad hebben met Vrouwe Courtmans, daar zij in een huisje van het Armbestuur woonde (mededeling van G. De Lille). — 5. *Perqui* : Pieter Perqui, werd in 1885 schepene onder burgemeester Van Mullem (Vgl. G. De Lille, IV, blz. 28).

Uwe redeneering over Brussel is zeer juist, vermits de Progressisten zich aan de uitspraak der associatie onderwerpen komt er geene derde lijst. Piccart alleen, ja dat zou zyn gelyk gy het verondersteld hebt.

Te Elsene hadden de liberalen gisteren eene groote meerderheid en te Molebeek ook, de Independenten van St. Joos leveren dan minder belang op. Laat ons hopen !..... Gy kunt denken dat ik niet rustig ben.

Wy zyn allen gezond, maar zenuwachtig.

Lieve kinderen zorg toch goed voor ons Pipken en als gy het noodig acht, raadpleegt dan een Dokter.

Wij omhelzen u allen hartelyk
uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans

56

Maldegheem 8 Juni 1884

Lieve Kinderen,

Eindelijk is de politieke hemel opgeklaard, er is licht er is zekerheid. Die derde lijst¹ bracht ons als stembrekers in gevaar.

Thans dwingen die drie mannen ons bewondering af. Zij leggen hunnen trots af om den lande te redden.

Indien die uit alle kleuren saamgeraapte bende die zich Independenten² noemen, zegepraalde, zou men moeten zeggen dat het een mirakel is, doch dit zal niet gebeuren, de Brusselaars hebben sinds vyftig jaar te veel blyken van verstand en goeden wil gegeven om nu aan hun doorzicht te kunnen twyfelen. Wat was Brussel over vyftig jaar ? en wat is het thans ?

Moedig wacht ik op den uitslag van den kiesstryd. Het zal goed gaan. De Brusselaars zullen ons redden.

Ik heb ook met vreugd in de Zweep gezien dat de Vlamingen meevallen. De zaken staan dus opperbest.

George heeft my gisteren uit Antwerpen geschreven, daar ook hebben onze vrienden veel moed. Dit zegt men ook in Gent en in Eecloo, maar ! Maar wy mogen er niet op rekenen. Daar zegepralen zou ook een mirakel zyn.

Dank lieve Emile voor uwe goede tydingen. Zy hebben myn angstzweet gedroogd.

Ik verwacht uwe mededeelingen zoo haast mogelyk.

Lieve Antonia mijne gedachten staan thans slechts op de kiezingen. Wat kan ik u thans schryven? Niet anders dan dat ik u mynen Emile en ons Toontje hartelyk lief heb.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

57

Maldeghem 16 Juni 1884

Lieve Kinderen,

Ik dank u voor uwe geruststellende brief. Het is te hopen dat de Koning zich *ferm* zal houden ten einde eene omwenteling te vermyden. Dit ware zeker het grootste ongeluk dat ons kon overkomen. Al de beloften die de rechterzyde op alle wyzen aan hare kiezers gedaan heeft, kan zy niet verwezentlyken. De tyd zal leeren. Zou het waar zyn dat de hofdames den 11 juni roode tuiltjes droegen? dat zou zeer onvoorzichtig geweest zyn. De Republikeinen uitdagen !!!

Ik moet seffens aan Anna en aan Fernand schryven, die kinderen zitten ginds zeer ongerust en dit is te begrypen.

Tot nu toe blyft te Maldeghem alles rustig. Wat my betreft ik word zoo kwaad by het overdenken wat wy in de laatste vyf jaren geleden hebben, dat ik onze vyanden zou kunnen.... doch wat helpt te morren. Als ik maar gezond blyf dat is het byzonderste.

Nu van onzen lieven Pip. De jongen heeft den kinkhoest. Alle kinderen krygen die, maar kinkhoest in den zomer is niet gevaarlyk. Indien het eene zware kinkhoest word dan brengt gy het lieve Toontje naar Maldeghem in de open lucht, tot dat hy genezen [is], het is beter dat het kinkhoest is dan eene bronchite.

George schryft my dat hy een Jan-Baptist gekocht heeft. Proficiat! Dat is er nu al drie.

Lieve Antonia voor de kinkhoest zyn weinig hulpmiddelen, het moet zynen tyd duren. 6 weken klimmen en 6 weken dalen, maar zoo als ik zeg er is geen gevaar by.

Lieve kinderen nu zullen wy de onderwijzers in den buiten schandelyk kazak zien keeren. Mathilde heeft er Zaterdag ver-

56 — 1. *Die derde lijst*: volgens *L'Echo du Parlement*, 4 juni 1884 was dat de lijst van E. Picard (samen met C. De Paepe en Van Caubergh). — 2. *Independents*...: „De verkiezingen van juni 1884 waren de regering uitgesproken ongunstig. Dank zij de stemmen uitgebracht op de lijst der onafhankelijken, mannen van het centrum wie de overdreven secularisatiepolitiek der liberalen tegenstond, doch die het clericalisme der katholieken vreesden (...) verkreeg de katholieke oppositie een meerderheid van 34 zetels” (A. Simon in *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, X, blz. 164).

scheidene te Eecloo gezien, die naar de teekenles geweest waren en zy trokken reeds een gezicht!

En nu ga ik aan Anna schryven. Ik ontvang zoeven een brief van haar en ik zal seffens antwoorden om haar moed te geven.

De groetenissen en hartelyke kussen van ons allen.

Uwe liefhebbende moeder

W^we Courtmans

P.S.

Er was inderdaad verwisseling van datum wegens de wet op de hulp-gelden. Er stond op het mandaat : aloué par la loi du 9 mai 1882.

58

[Begin Juli 1884]

Lieve Kinderen,

Dezen morgen heeft onze Joseph ons laten weten : Dat zyne vrouw sedert 14 dagen erg ziek is en dat er geene hoop op genezing bestaat. Zyn briefke was als met tranen geschreven. Misschien is Anna reeds overleden ¹.

Netta ² zal naar Maldeghem moeten komen. Wy zullen het moederloos kind met liefde ontvangen.

Lieve Emile ik dacht u juist over den *toestand* te schryven als die droeve mare kwam. Ge kunt denken hoe angstig wy zyn. De Koning teekent alles wat men hem voorlegt. Hy zal ook het doodvonnis der onderwyzers teekenen....

Toen de clericalen de minderheid werden, slingerden zy den banbliksem op de onderwyzers en op allen die hen verkleefd waren, en nu komen de kiezers hunne goedkeuring hechten aan al de wandaden der geestelyken, die in het schoolonderzoek zyn aangeteekend ; de Gentenaars zullen er op 8sten dezer ook hunnen zegel aan hechten ; daar rekenen de clericalen op 1000 stemmen meerderheid en toch werken de gentsche liberalen uit al hunne macht.

Wat zal men te Brussel doen ? Door hunne senateurs weg te jagen hunne stemming van 10 juni bekrachtigen. Wie zal dan de *Woesten* ³ tegenhouden in hunne wraakneming op de *onschuldigen* ?

Lieve kinderen zegt toch tegen George dat hy zich dynsdag buiten alle gevaar moet houden. Te Gent zal *zeker* gevochten worden en dit zou ook te Brussel kunnen gebeuren. Zeg tegen George dat hy op vrouw en kinderen moet denken....

Waarschynlyk zullen de onderwyzers van het gansche land, een smeekschrift tot den Koning richten. Zy zouden met duizenden op 21sten Juli onderwyzers en onderwyzeressen voor het paleis defileeren en het smeekschrift overhandigen ⁴. Komt dit plan tot stand dan moogt ge Mathilde en Julia dien dag verwachten zy willen er by zyn.

Bekommert u niet te veel met onzen toestand lieve kinderen, wy zullen den Crisis trachten te doorstaan, misschien zal het beter gaan dan hetgeen wy ons door de daden van het nieuw Ministerie kunnen voorspellen.

Lieve Emile indien gy iets goeds van de Brusselsche kiezing verwacht schryf dan.

Lieve Antonia als gy George of Maria ziet zeg hun dan dat ik bevreesd ben dat George zich op den kiesdag in het gevaar zou begeven.

Omhels ons lief Antoontje voor zyne grootmoeder en voor allen.
 Wy omhelzen U hartelyk
 Uwe liefhebbende moeder
 W^{ve} Courtmans.

59

Maldeghem 16 Juli 1884

Lieve Kinderen,

Triumph ! Dank voor uw goede telegram. De 4 ontbrekende tabakstemmen die ons te Doornyk ¹ ontbreken zullen binnen twee jaar veelvoudig ingewonnen worden. Welke les voor de verpletteraars !

Welke les voor de Independenten ! Zy zullen er driemaal moeten op denken, indien zy over eene brandende quaestie moeten stemmen. Groot zal den invloed zijn die de dag van gisteren op den Koning uitoefend. Het ministerie zal ons niet meer kunnen verpletten !

Mathilde heeft te Adeghem veel geleden. Op 10 juni hebben de klokken tot byna middernacht triumf geluid. Vele huizen waren bevlagd.

Den 8sten Juli weer vlaggen, klokgeluid en ketelmuziek.

Voor de ketelmuzikanten had de Burgemeester maatregelen ge-

58 — Datum ontbreekt. In potlood werd Begin Juli 84 bijgevoegd. — 1. *Anna* : overleden op 8 juli 1884 (J. Pée, *Nota's*). — 2. *Netta* : Anne Marie Catherina Courtmans, geb. op 9 febr. 1877 (J. Pée, *Nota's*). — 3. *Woesten* : bedoeld worden Ch. Woeste en o.a. V. Jacobs, die een belangrijke rol vervulden bij het ontwerpen van de nieuwe schoolwet. — 4. *smeekschrift overhandigen* : zie br. 61, aant. 2.

nomen tegen gisteren. Nu dit is voorby. Te Maldeghem heeft men den 8 Juli, in de Noordstraat gevlagd.

En onze arme Joseph, hy heeft my een zeer droeve brief geschreven, doch ik weet niet, of gy of George op de begraafing geweest zyt. Ik weet niet of er iemand van de familie zyner vrouw by hem gebleven is. *Schryf my daar over.* Ach onze arme werkzame Joseph!

Het onweder heeft Zondag te Maldeghem veel schade veroorzaakt. Boerenwoningen, schuren en stallen zyn omgewaaid. Veel, zeer veel boomen afgescheurd en uitgevlogen.

In onze school en by Walmacq zyn 68 ruiten door den hagel verbryzeld. In het klooster meer dan 200, ook de kerk heeft veel geleden.

Lieve Antonia ik hoop dat wy voortaan brieven zullen kunnen wisselen als eertyds, iets wat ons door hachelyke omstandigheden sinds lang is onzegt.

Het gaat U, Emile en Antoontje immers voorspoedig?

Hier is alles wel volgens gewoonte en te Adeghem en met Anna en Fernand ook.

Anna vreest dat de Normale afdeelingen zullen ingetrokken worden, en dat zy haar laaste studiejaar in een ander gesticht zal moeten doen. Dit zou ik betreuren voornamentlijk voor juffrouw Sleeckx², die zoo goed is voor Anna.

Pierre Coelis is dynsdag met Augusta Cabuy getrouwd. Henri Lille trouwt de naaste week met Marie Cabuy W^{we} Camille Willems!

Weest zoo goed onze groetenissen aan Vader Van Leemputten over te brengen.

Wy omhelzen u, en ons lief Antoontje 1000 maal

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

59 — 1. ... *Doornyk*: in *L'Echo du Parlement*, Mercredi 16 juillet 1884 wordt er gezegd, dat de clericale kandidaat te Doornik „ne l'emporte que de quatre voix sur le candidat libéral" ...; *tabakstemmen*...: ongetwijfeld worden hier personen bedoeld, die ingevolge het betalen van belasting op de tabak het vereiste bedrag directe belastingen bereiken (zie br. 54, aant. 2) om kiesrecht te bekomen. Vgl. in dit verband: *Wet houdende vermeerdering van de belasting op den tabak* in *Verzameling*..., Jrg. 1883, Dl. LXX, Brussel, 1883, blz. 445 vlgg. (Bekend gemaakt door den *Moniteur* van 1 Augustus 1883, nr. 213). — 2. *juffrouw Sleeckx*: vermoedelijk de dochter van Domien Sleeckx, die in 1891 „regentes bij 's Rijks normaalschool voor onderwijzeressen was" (te Luik), vgl. F. Van Veerdeghem *Levensbericht van J. L. D. Sleeckx*. Overgedrukt uit de *Levensberichten van de Maatschappij der Nederlandsche Letterk. te Leiden*, 1901-1902, blz. 33. Volgens het reeds aangehaalde *Kon. Besluit inhoudende het algemeen reglement van 's Rijks lagere normaalscholen en normaalafdeelingen* in *Verzameling*..., Jrg. 1884, blz. 829 waren er achttien instellingen behouden, met o.a. ook de Normaalafdeling voor onderwijzeressen te Brugge. Publikatie in *Het Belgisch Staatsblad* van 22 sept. 1884, nr. 266.

Maldeghem 18 Juli 1884

Lieve Kinderen,

Lieve Emile, uw kiesbladje zal veel, zeer veel goed gedaan hebben.

Allard als tegenhanger van Bischoffsheim! ¹ uwe uitvinding verdient een Brevet. Ik dank u omdat gy Anna de laatste eer hebt helpen bewyzen en Jef hebt bygestaan. Anna was ook myn kind!

U lieve Antonia dank ik omdat gy Maria die tydens de afwezigheid van George ongesteld was, zoo liefderyk hebt verzorgd. George heeft my hierover geschreven.

Nu over den toestand.

Wat zullen de Ministers doen? zullen zy aan de Bisschoppen gehoorzamen, dan weten wy van nu af wat zy zullen verrichten.

De Pastoors hebben nooit zoo veel middelen gebruikt als thans om de leerlingen uit onze scholen te lokken. Wy verliezen allen leerlingen. Zy dwingen de beambten van het gouvernement. Te Caprycke heeft de gemeentemeisjes school sedert 10 juni 10 leerlingen verloren. Die van Bassevelde verloor er 12. Juffrouw Van Der Borgcht te Lembeke had er 7, nu is geen enkel meer. En zoo is 't in al de buitengemeenten van Vlaanderen! Daarby laten zy den banvloek liggen, zoo krygen zy in korten tyd al de officieele scholen ledig.

Wat zy willen is natuurlyk de wet verbreken, het artikel dat zegt: Het onderwys is wereldlyk, zal het eerste buitengesmeten worden. Het lager onderwys hebben zy in de Vlaamsche gewesten reeds in handen, doch het is hun niet genoeg het volk dom te houden. Het geld moet er by zyn!

Gehoorzaamt het Ministerie van zeven Weeën aan de bisschoppen en volgen de Kamers hunnen wenk, dan.... En langs de andere zyde hebben zy het volk, den wenk die de kiezers hun te Brussel hebben gegeven; zy zitten tusschen twee stoelen in d'assche ².

Gehoorzamen zy aan de Bisschoppen, dan hebben wy spoedig: Het begin van het einde.

Zeker kunnen zy veel doen langs bestuurlyken weg, doch ik denk niet dat zy de scholen die zy aan het leegplunderen zyn kunnen sluiten, ik meen dat zy de benoemingen die hunne voorzaten gedaan hebben moeten eerbiedigen; daarenboven kan de gemeente, volgens de gemeentewet hare ambtenaren niet in disponibiliteit stellen noch verplaatsen naar eene andere gemeente maar wel in eene andere school der zelfde gemeente.

Wel zegt de Grondwet : Het onderwijs is vry, maar volgens hetgeen Mr Rolin Jacquemyns in zyne Conferentien zegt³, is er iets bygeschreven dat den staat plichten oplegt. Willen zy nu den Staat buiten het onderwijs stellen, en alleen heerschen in zake van onderwijs, dat kan het land niet gedoogen.

Mathilde is even als honderde anderen ambtshalve benoemd. Een koninklijk besluit heeft hare jaarwedde bepaald, denkt gy dat het staatsbestuur het handteeken van den Koning zou laten protesteeren ? Dit waar weeral het begin van het einde. Misschien zouden die gemyterde liever de belgen als een Sint Nicolaasgeschenk aan Pruisen geven dan een verstandig gouvernement te gedoogen.

Walemacq zit benauwd dat men hem spoedig op pensioen zal stellen, de man is omtrent 65 jaar oud, ik denk ook dat men de bejaarde onderwyzers in massa op pensioen zal stellen om ze door hunne Creaturen te vervangen, maar als zy dat doen, zyn die meesters met God in den kerkban. Van Zondag acht dagen heeft men te Adegheem op den predikstoel uitgeroepen : Dat de officieele scholen nog altoos door de Bisschoppen *gedoemd* zyn, er byvoegende dat men binst de week eene omhaling voor de katholieke scholen zou doen. Maar er is dispensatie !!!

Denk niet dat ik al die vragen doe om op allen een antwoord uit te lokken, zeker niet. Het is maar razen ! Ik verlang alleen dat gy als vroeger my het belangrijke dat gij verneemt zoudt mededeelen.

Lieve Antonia hoe verlang ik u allen te omhelzen. Wanneer zal ons Toontje met de schup op de schouders naar Maldeghem komen om putten te delven ?

Onze hartelijke groetenis aan Vader Van Leemputten. Wy omhelzen u allen teederlijk.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

P.S. Ik begryp zeer goed dat Jef niet gaarne Netta mist. Hy zal daarover in zyne eerste droefheid geschreven hebben. Hy handele volgens goeddunken. Voor my is elke beslissing goed.

60 — 1. *Allard... Bischoffsheim* : volgens *L'Echo du Parlement*, Mercredi 16 juillet 1884, die de samenstelling van de lijsten geeft, waren beiden lijstaanvoerders. — 2. *den wenk die de kiezers hun te Brussel hebben gegeven* : dit heeft vermoedelijk betrekking op de kiezers die stemden voor de Independenten en waardoor de katholieken de meerderheid hadden behaald, zie br. 56, aant. 2. — *zitten tusschen twee stoelen in d'assche* : weten geen besluit te treffen. — 3. *volgens hetgeen Mr Rolin Jacquemyns in zyne Conferentien zegt* : bedoeld wordt diens werk : *Voor- drachten over de Grondwet*, Gent, W. Rogghé, 1871. Tweede verbeterde druk (Willemsfonds, nr. 68), I, blz. 35 vlgg. in de *Negende Voordracht* waar hij handelt over het onderwijs.

Maldeghem 25 Juli 1884

Lieve Kinderen,

Dezen nacht ben ik opgeschrikt uit den slaap wegens de nieuwe schoolwet¹.

Artikel 1 zegt : In elke gemeente moet er ten minste eene school zyn.

Verder zegt het zelfde artikel :

De Koning kan na de permanente Deputatie geraadpleegd te hebben, de gemeente ontslaan van eene school te stichten, en haar gemachtigen eene school af te schaffen.

Dien truc heeft voor doel : Het meisjesonderwys in de buitengemeenten van Vlaanderen aan de kloosters over te leveren.

In byna al de gemeenten zyn er kloosters, en overal zyn de gemeentebesturen clericaal. Geeft de Koning de volmacht. Men schaft de meisjesschool af, neemt de kloosterschool aan en de toer is gespeeld.

En waar zou men zelf in eene volkryke gemeente 20 huisvaders vinden die zich tegen de afschaffing der school durven verzetten ? Men zou ze treffen met eenen dubbelen banvloek. Men zou hunne broodwinning vernietigen enz.

Er zyn gemeenten waar eene bekwame onderwijzeres is, wier school men heeft ontvolkt. Wel ! dat men den banvloek opheffe, de vervolging stak en in alle gemeentescholen zullen er leerlingen zyn in overvloed ! Maar neen, dit willen de clerikale gemeentebesturen niet. De meisjes moeten onderwezen worden door het dom kloostergespuis. En wat zal er verder van het reeds verkwezelde Vlaanderen geworden ? 't Is gedaan voor altoos met het meisjesonderwys.

Dit alles hangt af van den Koning.

l'Echo du Parlement is het blad dat meest gelezen word door rechtzinnige liberalen, zoudt gy niet willen zorgen lieve Emile dat er by tyds een artikel in l'Echo verschynt, dat byzonder op het punt der vernietiging van het meisjesonderwys wyst, door de *afschaffing* der gemeentemeisjesscholen. Denk [aan] onze Mathilde en aan geheel het arm Vlaanderen.

Lieve Kinderen ik ben erg ontsteld, door die verandering der wet. Het is nog erger dan in 1879 wanneer het lyden slechts zedelyk was.

Wat zal de Koning doen ?

Zondag, overmorgen, heeft er eene Vergadering van Onderwyzers en onderwyzeressen op het Lakenmeters huis te Gent

plaats², om drie uren namiddag. Mathilde en Julia zullen er zyn.

Wat zal het petitionnement te weeg brengen.

Nog eens wat zal de Koning doen ?

Voor de plaats van Julia zie ik geen gevaar maar blyven de tirannen de leerlingen uit de gemeentescholen trekken dan zou de Gemeente de hulponderwyzeres in disponibiliteit kunnen stellen.

O ! Indien gy myn hart kondet voelen kloppen. Myn lyden is zoo bitter !

Lieve kinderen ik omhels u,

uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

62

Maldeghem 7 Augusti 1884

Lieve Kinderen,

Ik heb uwen brief goed begrepen lieve Emile. Het schijnt dat er Zondag twee dondervlagen tegen elkander zullen aandrijven¹, men rekent dat 8000 't Seeven naar Brussel zullen trekken.

Moest de Wet met de verandering die er in de middensectie heeft aangebracht, gestemt worden, dan zouden er in de Vlaamsche dorpen geene gemeentescholen meer bestaan, maar het zal zoo ver niet komen.

Maandag morgen ontving Walemacq een gedrukt briefje van wege den Brusselschen bond ('t was geteekend Van den Dungen) met eene petitie by om de vrienden te doen teekenen, men vroeg : De handhaving der verkregen rechten van de onderwijzers. Gy kent die petitie.

Na schooltijd om 11 uren ging Alfred² er m^êe naar den Burgemeester, de leden van het schoolcomiteit teekenden. Emile Tydgadt

61 — 1. *de nieuwe schoolwet* : werd op 23 juli 1884 ingediend en gestemd op 20 september 1884 ; was een reactie op de *Wet houdende herziening der wet van 23 September 1842 op het lager onderwijs*, zie tekst ervan in gemelde *Verzameling...*, Jrg. 1879, Dl. LXVI. Brussel, 1879, blz. 419-441. (Bekend gemaakt door den *Moniteur* van 10 Juli 1879, nr. 191). De nieuwe schoolwet is eigenlijk : *De Organieke Wet op het lager onderwijs*, in de *Verzameling...*, Jrg. 1884, Dl. LXXI, Brussel, 1884, blz. 791 vlgg. (Bekend gemaakt door den *Moniteur* van 22 September 1884). Over de twee ministeries, die voor beide wetten verantwoordelijk waren, resp. Frère-Van Humbeeck en Malou - Jacobs - Woeste, zie Prof. Dr. Theo Luykx, *Politieke Geschiedenis van België van 1789 tot 1964*, Brussel, Amsterdam, Elsevier, blz. 179 vlgg. — 2. *Vergadering van Onderwijzers en onderwyzeressen : De Zweep* van 27 juli 1884 handelde uitvoerig over „De Betoging der Onderwijzers”, de vergadering te Gent in het „Lakenmetershuis”. Uit de besluiten ervan blijkt o.a. dat te Brussel een grote betoging zal gehouden worden met een „adres” aan de Koning, waarin verbreking zal gevraagd worden van de „onwettige beslissingen van bepaalde gemeenteraden om onderwijskrachten af te stellen”.

was niet thuis. Sis Kerschaver weigerde en toen was 't onnoodig verder by gemeenteraadsleden te gaan.

'S middags had Alfred 21 handteekeningen. Jantje ging 's namiddags en het ging nogal goed, maar 's anderdags was er niets meer te bekomen. De zwarte bende had reeds haar werk gedaan.

Dezen morgen heb ik de petitie naar de Kamer verzonden met 81 handteekens.

Hier geeft de Pastoor de wet. Wij hebben even als Mathilde indien er geene gunstige verandering komt, het ergste te vreezen, doch uw brief geeft my moed. Veel moed !

Wat ! men zou 10.000 onderwyzers afstellen, hunne vrouwen en hunne kinderen zonder brood laten, het getal scholen verminderen, zoo dat er geen middel bestaat om elders geplaatst te worden, en het land zou dat gedoogen ?

Julia is hier sinds 22 jaar gemeenteonderwyzeres, zy stort 24 jaar in de pensioenkas. Wat zou er van ons geworden, indien zy behandeld werd gelijk de Burgemeester van Eecloo het aan zyn onderwyzend personeel beloofd heeft, hy zegde tegen de onderwyzeres der bewaarschool die hem ging spreken :

Ik zal niemand zonder brood op de straat zetten. Ik zal hem drie maanden wachtgeld geven en het geld terug dat gy in de pensioenkas hebt gestort....

Dat willen *zij* en *Hy*³ die ginder op den oever der zee reeds de Ministerieele besluiten zit te verbreken die hy vroeger ondertee-kende zou men gerust 's lands millioenen laten inslikken.... 't Was beter in Alva's tyd als nu, toen vond men op den brandstapel het einde van alle smart.

Ik herlees nog eens uw brief en hy beurt my op...

Ik heb eene briefkaart van Jef ontvangen. Morgen brengt de Tante kleine Netta naar Maldeghem. Ze zyn nu reeds te Evergem, de tante brengt Netta en keert dan terug naar Evergem. Hare zuster moet in het kinderbed komen. Zy zal daar blyven tot alles voorby is en dan komt zy Netta halen. Wy zullen goed voor het kind zorgen.

Hoe zal het met onze Anna gaan ? Er stond gisteren in *De Stad Gent* dat de Normale sectie voor meisjes te Brugge zal afgeschaft worden⁴.

Fernand is nog niet in vacance gekomen. Wy verwachten hem.

Lieve Antonia hoe verheugd het ons allen dat Antoontje gansch hersteld is en dat het u allen goed gaat. Bekommer u niet te sterk over ons. Het middel om ons allen te redden is in ons bereik.

Wachten en hopen !

Wy omhelzen u allen hartelijk

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

[Tussen 7 en 22 aug. 1884 ?]

Lieve Kinderen,

Lieve Emile zoo als gy zegt : Het project is zoo verontrustend niet als wy eerst dachten. En toch kunnen de liberalen niet nalaten van op de bres te springen voor de onderwyzers er zyn te veel *stemmen* aan !

De Bisschoppen zullen ook ontevreden zyn. Er moest per hoofd betaald worden.....

Wat zullen de gemeenten doen ?

Zal Adeghem by voorbeeld, eene gemeente van iets min dan 4000 inwoners hare scholen kunnen sluiten ? Zy weten immers dat *streng* Heeren niet lang *besturen*. Als de liberalen weer aan 't bestuur zyn, zouden zy op nieuw de scholen moeten inrichten.....

In Vlaanderen zyn er geene Vaders van familie die het behoudt of de inrichting eener gemeenteschool zouden vragen.

Ook de Koning weet hoe groot de schrik der bevolking voor de geestelyken is. De Gemeenten kunnen dus handelen naar willekeur.

Zoo wel voor Mathilde als voor Julia en Adèle zal er toch een gering jaargeld zyn waar wy kunnen mée voortsukkelen tot aan de groote Verandering.

En wat zullen de XVI¹ doen ?

De wet van 1879 zegde :

Het onderwys is wereldlyk.

Zullen de Progressisten gedoogen, dat de scholen van Broederkens en Nonnen, aangenomen worden ? Zullen zy het verdragen, dat de verwereldlyking van het onderwys eene spotternij wordt ?

62 — 1. Op 10 augustus 1884 trokken twee betogingen, één van de katholieken, de andere van de liberalen, door Brussel, elk ongeveer 6000 man sterk, met vrij kalm verloop, vgl. Dr. K. Van Isacker S.J., *Werkelyk en Wettelyk Land*, 1955, blz. 280. — 2. *Alfred* : Alfred Wallemacq (1859-1895), zoon van de hoofdonderwijzer Xavier, behoorde tot de afgestelde gemeenteonderwyzers (G. De Lille, IV, blz. 60). — 3. *Hy...* Leopold II verbleef veel te Oostende (Vgl. Comte Woeste, *Mémoires*, Bruxelles, 1927, p. 240, p. 242, p. 258. — 4. *dat de Normale sectie voor meisjes te Brugge zal afgeschaft worden* : de ministers Woeste en Jacobs wilden een aantal officiële Normaalscholen afschaffen. Volgens een door hem ontworpen reglement, behield Jacobs van de 27 toenmalige Normaalscholen en Normaal-schoolafdelingen er nog 18. (Vgl. brief 59, aant. 2). Bewuste sectie te Brugge werd echter niet afgeschaft. Onder zijn opvolger, minister Thonissen, bleven er nog 16 over. Bij K.B. van 29 aug. 1886, art. 1 (Vgl. *Het Belgisch Staatsblad* van die datum) werd „het getal Normaalscholen en Normale afdelingen, te beginnen van 1 September 1886 *voorloopig* bepaald (...) op 16". De Normaalscholen van Hoboken en Leuven waren afgeschaft.

Lieve Emile zoodra gy iets byzonder weet zult gy het schryven, he !

Lieve Antonia kust Antoontje voor ons.

Wy omhelzen U allen hartelijk,

Uwe liefhebbende moeder,
W^{we} Courtmans.

In haast. Ach wat is het leven een bittere stryd !

64

Maldeghem 22 Augusti 1884

Lieve Kinderen,

Uw brief heeft ons opgebeurd, nu mogen wy gerust de gebeurtenissen afwachten. Dank ! Dank !

Gisteren waren wy allen wanhopig. Ik ben overtuigd dat gy wel ingelicht zyt. Ook voor Mathilde is er nog redding mogelyk !

Welke voldoening te zien dat Jacobs om niet van de overigen te spreken, reeds den grond onder zyne voeten voelt waggheleⁿ ?¹ Ik had reeds verondersteld, dat die mannen niet meer op hun gemak waren. Het artikel in de Journal de Rome overgenomen door de Courier². De Koning moet zich *onderwerpen of er van door trekken* ! was my een teeken dat zy op den Koning niet mochten steunen, vandaar die bedreiging.

Zeker heb ik uw artikel in de Zweep³ gelezen, had ik niet geweten dat gy iets voor de Veldbloem aan het schryven waart dan had ik toch seffens gezien dat gy de schryver waart. Niet alleen zou ik uw styl maar uwe wyze van voordragen herkend hebben, het artikel was ook gansch anders dan andere protestatien opgesteld. Het droeg den stempel van volledige kennis van den toestand op stoffelyk gebied. Het heeft veel goed gesticht.

Naar myn inzien zal Jacobs weten aan wat prys hy eene wet heeft voorgedragen die het gansche land in opschudding heeft gebracht.

O wat ben ik moedig !

Voortaan zal ik my niet meer stooren aan gazetten praat en hetgeen men in de Kamer praat zal my niet meer ontroeren.

63 — Deze brief, zonder datum, zit op deze plaats in de verzameling ingeschakeld. De benaderende datum berust op de vergelyking van de globale inhoud ervan met die van de voorafgaande en van de volgende brief. — 1. *de XVI* : dit zijn vermoedelyk de Independenten, zie br. 56, aant. 2.

Julia zal na schooltyd met uwen brief naar Adeghem gaan. Ook daar zal hy troost en moed brengen. Dezen nacht zullen wy allen gerust kunnen slapen. 't Was ook zoo lang geleden.....

Bezorg my het Verbond⁴. Ge weet dat ik zulke dingen gaarne lees, en schryf zoodra gy iets nieuws weet.

Lieve Antonia ik hoop dat het niet lang meer zal aanloopen eer ik U allen wederzie.

George heeft my gezegd dat ons Pipken, zeer sterk is. Mager en taai.

Dus tot wederziens. Ik kus u allen hartelijk

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

65

Maldeghem 12 7ber 1884.

Lieve Kinderen,

Sinds een drietal dagen ben ik neergedrukt door een akelig voorgevoel, en gy deelt myne vrees, wy moeten ons aan het ergste verwachten. Julia is moedig, Mathilde zoo moedig mogelyk. Als er myne gezondheid niet te veel door lydt zal men zich trachten te schikken naar de omstandigheden.

Ja de liberalen hebben hun plicht volbracht en nog geven zy den stryd niet op. Gy lieve Emile hebt veel geschreven en alles wat gy geschreven hebt was doeltreffend. Wy zullen ons verweeren tot den laasten stond.

64 — 1. *den grond onder zyne voeten voelt waggelen* : wegens de nieuwe, nog te stemmen schoolwet is er tegen hem, alsook tegen Woeste, veel en krachtig verzet gerezen (vgl. b.v. ook br. 65, aant. 1). — 2. In de *Courrier de Bruxelles*, Mercredi 20 et Jeudi 21 Août 1884 (24e Année, N° 233-234), eerste blad, kwam dit bericht voor : „Un journal de cette ville nous accuse d'avoir reproduit d'après une feuille étrangère la phrase suivante : Nous voudrions voir, quand on aura fait connaître au Roi le programme catholique, *s'il oserait encore conseiller la prudence*. On serait, en cas d'hésitation, en droit de signifier à ceux qui seront chargés de l'exécution des vœux de la nation catholique, *de se soumettre ou de se démettre*. Commentant cette citation, la feuille libérale ajoute : Et le *Courrier de Bruxelles* a l'imprudence ou l'impudence d'insérer ces lignes dans ses colonnes, comme si pareille menace était la plus naturelle du monde. Vous voilà donc devenu républicain, terrible *Courrier*...” Maar de *Courrier* ontkent stellig dergelijke tekst te hebben opgenomen en dreigt met rechtsvervolging wegens laster... — 3. *uw artikel in de Zweep* : in *De Zweep* van zondag 10 aug. 1884, nr. 32, komt een scherp protest voor, met kennis van zaken geschreven, tegen de wet op het lager onderwijs. Dit protest is in de vorm van een brief (niet ondertekend), uitgaande op 8 aug. 1884 van „De Volksmaatschappij de Veldbloem”, gericht tot „de Heeren Voorzitter en Leden der Kamer van Volksvertegenwoordigers”. — 4. *Bezorg my het Verbond* : het *Verbond van Aalst*? (Vgl. br. dd. 27 nov. '84). Volgens Fr. De Potter, *Vlaamsche Bibliographie*, blz. 748 : *Het Verbond van Aalst en van het arrondissement* (zaterdag) C. Vrancken, 1847-1890.

Teekent de Koning dan zet hy de koningkroon op den kalen schedel van den Bisschop van Mechelen¹, dan is hy slechts de nederige dienaar der Bisschoppen die hem de gemakkelyke taak opleggen van alles te teekenen, wat zy hem voorleggen. Moet het land dan nog de Civiele lyst betalen ? Helaas waar gaan wy heen met een vorst die het land in het verderf stort, met een koning zonder waardigheid en eene Koningin die haren gemaal tot speelbal maakt der Bisschoppen. Rampzalig België !

Wanneer ik myn verstand raadpleeg dan denk ik nog : dat de Koning die Wet die het gansche land in opschudding heeft gebracht niet zal durven teekenen, doch hoe het zy het gansche land is met volledigen ondergang bedreigd. Het is niet slechts de vernietiging van het onderwys de ellende der onderwyzers dat men beoogd, handel en nyverheid moet door het toedoen der Ministers, getroffen worden. Men koopt by geene Brusselaars by geene liberalen meer, de verdelging moet volledig zyn.

Naar hetgeen ik hoor zeggen zou de gemeente Maldeghem tot nu toe niet besloten hebben hare gemeentescholen af te schaffen, maar laat de Koning geteekend hebben ! Dan eerst zal de Pastoor spreken, en alles is gezegd..... Wy zyn weg !

Het is hier en wellicht in alle gemeenten een treurige vacantietyd. Sinds 1sten 7ber is de schooldeur gesloten. Op andere jaren liepen er metsers en timmerlieden heen en weer, er werd gewit en geverwd en nu komt er geen mensch op het hof, de burgemeester hebben wy in geen jaar gezien.

Mr Wallenacq maakt zyne papieren gereed om zyn pensioen te vragen. De man is radeloos. Cools was hier gisteren, wat was hy neerslachtig !

Gy kunt denken lieve kinderen hoe vurig wy naar uw bezoek wenschen, dan zullen wy over alles in 't lang en in 't breed kunnen spreken.

Wat wy thans wenschen is : Dat weldra door het gansche land de kreet opgaat : Weg met de verdrukkers !!!

Wat waren wy bly als wy den brief van George ontvingen, het antwoord op onzen telegram. Onze onrust was ten hoogste geklommen, wy wisten wel dat hy zich niet zou stil houden, voor u lieve Emile waren wy niet ongerust, en toch hebt gy meegedaan, en de lieve Antonia en ons Pipken hebben gefloten ! Gefloten !

Waren mijne beenen zoo oud niet geweest ik had maandag morgend toen ik vernam wat er zondag te Brussel gebeurd was², gedanst van blydschap. Zulke wraakneming is zoet !

De schoonzuster van Jef die nog altyd te Evergem was, is Maandag Netta komen halen, ik denk dat zy reeds te Luik zyn. Zy zullen zoo spoedig mogelyk trouwen.

Tot wederziens lieve kinderen alle drie. De hartelykste groetenissen van allen en 1000 kussen,

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

P.S. Ik ben bly dat uwe zusters naar Brussel niet moeten gaan om te manifesteren. Zy hadden reeds aan Mr Wiemer geschreven om hunne bijtreding bekend te maken. Ik was bang Mathilde en Julia niet. Er mocht van komen dat het wilde. Nu zy mogen thuis blyven.

66

18 7 ber. [1884]

Lieve Kinderen,

Alles is volbracht !

De kiezers hebben ons den 10 juni¹ in beulen handen geleverd. Wy wisten het van gisteren avond² en alhoewel uw laatste brief ons geene hoop liet, is de slag toch vreeselyk geweest.

Tracht George tegen te houden als er eene betooging plaats heeft.

Het is aanstaande Zondag Maldeghem kermis, eene droeve kermis voor allen. Uwe tegenwoordigheid te Maldeghem zou ons troosten.

Lieve Antonia wy verwachten u alle drie met open armen
Omhels elkander voor ons.

uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

P.S.

Ik heb in de gazet gelezen dat er een blad gaat verschynen : *Republique Belge*³. Koop een nummer om my te zenden.

65 — 1. *Bisschop van Mechelen* : P. L. Goossens (1827-1906). Werd in 1884 aartsbisschop van Mechelen en in 1889 kardinaal. — 2. *zondag te Brussel gebeurd was* : op 7 september 1884 werd de optocht der katholieken te Brussel door de tegenpartij gestoord. Vgl. Comte Woeste, *Mémoires*, Bruxelles, 1927, p. 252, voornamelijk p. 256 ; ook Dr. K. Van Isacker S.J., *o.c.*, blz. 281-282 ; Fr. Van Kalken, *l.c.*, p. 88, die de gehele manifestatie „une bagarre de style homérique” noemt, die „ne peut certes être inscrite au livre d'or de la tolérance”.

66 — Datum onvolledig. '84 in potlood bijgevoegd. — 1. *10 juni 1884* : overwinning van de katholieken. — 2. *Wy wisten het van gisteren avond* : ongetwijfeld betreft het de nieuwe schoolwet, die zou gestemd worden... echter op 20 sept. 1884. — 3. *een blad gaat verschynen : Republique Belge* : vgl. in dit verband vooral Jules Destrée & Emile Vandervelde, *Le Socialisme en Belgique*, Paris, 1903, (Bibliothèque Socialiste Internationale publiée sous la direction de Alfred Bonnet IV), p. 107 „Les groupes wallons, qu'inspirait De Fuisseaux, s'étaient séparés du

[± 26 oktober 1884 ?]

Lieve Kinderen.

Er waren er 499 afgetrokken de 500ste was een triumscheut, uw telegram was daar! Verbeeld U onze blijdschap. Julia liep naar Adeghem en daar waren ze zinneloos van blydschap. Mathilde had gisteren namiddag van het gemeentebestuur de aanschrijving gekregen dat zy op 31 8ber de school moest sluiten en met nieuwjaardag verhuizen. Verbeeld u het geluk dat de nieuwe hoop hun schenkt. Terwyl ik u schryf dringen er blyde tranen in myn oog. Dank! Dank!

O kon het voorgesteld programma uitgevoerd worden! Dan blyft Mathilde ook. Wy waren zeker weg, vermits het ordewoord der Bisschoppen is: Alle meisjesscholen weg.

Nu roepen wy uit ganscher hart:

Leve de Koning!¹

Er zal ontbinding komen², en de zege is aan ons.

Zondag zal de Burgemeester balloteren met Gust De Vos of liever met den Pastor, er worden meetingen gehouden in het klooster en in de kerken. 't Zal er spannen. Nog eens hartelyk dank.

Lieve Antonia ik hoop dat er meer vreugd en genoeg zal zyn als ge naar Maldeghem komt als de laatste maal.

O Wat zyn we gelukkig!

Wy omhelzen u allen 1000 maal.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

Parti ouvrier et avaient fondé le parti républicain socialiste. Ils publiaient au Borinage un journal hebdomadaire: *La République belge*, qui prodiguait au Peuple d'amères critiques" en Comte Woeste, *Mémoires*, Bruxelles, 1927, pp. 272-276; ook *Le National Belge*, 1884, 1885, pass.

67 — Zonder datum. In potlood werd er bijgevoegd: waarsch. 20 Oct. 1884. Vermoedelijk ± 26 oktober 1884, dag waarop het kabinet Malou - Jacobs - Woeste aftreedt. — 1. *Leve de Koning*: zoals gezegd, had Leopold II de ministers Jacobs en Woeste verzocht ontslag te nemen. — 2. De sfeer van deze brief en van de brieven 68 en 69 vindt een verklaring in een vaststelling als deze van D. Lamalle, *La Guerre Scolaire d'Autrefois*, Liège, (s.d.), p. 198: „Les élections communales d'octobre 1884 marquent un recul des catholiques dans les grandes villes, et la presse libérale réclame le départ du ministère". Bovendien is het verzet tegen de nieuwe schoolwet zo krachtig geweest, dat het ministerie Malou - Woeste - Jacobs op 26 oktober 1884 aftreedt. Daarna komt het grote katholieke ministerie van Aug. Beernaert, dat trouwens tot in 1894 aan het bewind blijft. Vgl. Prof. Dr. Theo Luykx, *Politieke Geschiedenis van België van 1789 tot 1964*, blz. 188 vlgg.

68

Maldeghem 22 8ber 1884

Lieve Kinderen,

Ik had uw telegram goed begrepen. Wy waren bly en zegden :
Niets zeggen tegen niemand maar het zal er spoedig van komen.
Morgen of overmorgen is 't toch zoo !

Zwijgen ! De Chef had het in zyne blydschap voortgezegd aan
den Brigadier, en op 10 minuten was het rond het dorp.

Zeker zal er voor het einde der week verandering zyn.

Zal de Koning de reeds gebeurde afschaffingen durven bekrach-
tigen ? Dan zou hy alleen er de verantwoordelykheid van dragen.

Waarom spreek ik nog van afschaffingen ? Onze zegepraal is
naby !

Reeds Zondag morgend sprak de Burgemeester van Adeghem
Pieter aan 't was nog geen negen uren. Goed getapeerd zegde hy,
't is subliem ! Hy was er verrukt over.

De burgemeester en zyne twee zonen hadden vroeg en laat ge-
lopen om zyne candidatuur te bevoordeelingen. De Dokter had niet
gelopen en hij is er uitgeborsteld, met vier stemmen minderheid,
de Burgemeester is met zeer kleine meerderheid gekozen. De
Geestelyken liepen dag en nacht.

Te Maldeghem moet de Burgemeester balloteeren tegen Gust
Vos, buiten de Vos is de gansche lyst van den Pastoor gekozen.

Nu myn goede Emile verwacht ik spoedig gunstige tyding. Wy
waren verzekerd dat Julia en Adèle ook weg waren. Nu zyn wy
gerust, en Mathilde zal niet spoedig opkramen.

In afwachting van goed nieuws omhelzen wy u allen teederlyk

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

P.S.

Is Pip het te Brussel al gewend ?

69

Maldeghem 30 8ber 1884

Lieve Kinderen,

Ja wij zijn in afwachting van alles, zeker ligt de clericale partij
plat geslagen, en in alle geval naderen wij de ontbinding, doch
die partij heeft er duizenden ongeneesbare wonden geslagen in
korten tyd. Ik denk ook dat er veranderingen zullen komen aan

de schoolwet, doch het zal weinig baten in het rampzalig Vlaanderen waar de geestelyken meester zijn. Mathilde en Verstraete moeten morgen hunne school sluiten. Te Maldeghem weten wy nog van niets, de gemeenteraad is tegen dijnstag opgeroepen, misschien is 't voor de scholen.

L. Van Ootegem is verleden Zaterdag te Waarschoot aan de deur gezet, men heeft de meisjesschool behouden. 't Was om de krachtdadige man kwijt te zijn.

In afwachting op de dingen die komen zullen, zyn wy moedig. Komen zullen zy ! Alhoewel het ministerie geene rekening houdt van den volkswil, die zich overal heeft veropenbaard.

De vrouw van Henri Berchmans heeft reeds hare school in eene clericale gemeente, dicht by Waremmen verlaten, zou de Bestendige Deputatie van Luik die afschaffing reeds goedgekeurd hebben ?

Nog eens wy verliezen den moed niet in de hoop dat het niet lang zal duren.

De kiezing heeft nog eens bewezen, wat Maldeghem is. Ellendig Maldeghem !

Nu van de Bust.

Ik ben verzekerd dat niemand te Maldeghem die in Depot zou willen, omdat zy zeker zouden zyn er geen enkel van te verkoopen. Maldeghem is ons thans vyandig. De bevolking bezit geen kunstzin en een groot getal burgers hebben hunne portretten niet laten encadreeren. Zelf onze zoo gezegde vrienden niet.

De Heer Robyn zou de verzendings kosten toedragen.

Wees zoo goed ook eene bust te koopen voor Mathilde. Als de intekeningslyst uitkwam, [heeft zy] het geld willen op zenden, ik heb het haar afgeraden uit hoofde der verzendingskosten, denkende : Dat het te zaam met het myn zou kunnen verzonden worden. Zorg er voor lieve kinderen. Mathilde mag de eenige niet zyn die geene bust bezit.

Als gy Oscar¹ Berchmans ziet raad hem aan van er een aan zynen vader te schenken, als Nonkel Q. een bezit zullen de andere leden der familie waarschylyk ook een koopen.

Het spyt my dat de kunstenaar er geene goede zaak mee kon doen, omdat de man in geene weelde leeft. 't Is spytig !

Omhelst alle bêi ons lief Antootje voor ons.

Wy omhelzen u allen

Uwe liefhebbende moeder

W^{ve} Courtmans.

Maldeghem 27 9ber 1884.

Lieve Kinderen,

Joseph is getrouwd ! Laat ons hopen dat de kwezelary van Netta, geen onheil zal stichten, Joseph is een goede jongen, wanneer zij kleine Netta in de gemeenteschool laat, zal hij zich in het overige wel schikken.

Gisteren was het zitting¹ voor de afschaffing der scholen. 't Is weer uitgesteld. Er was eene vergadering in de pastorie den vorigen dag, doch al de leden waren er niet tegenwoordig.

Gisteren by het openen der schoolbespreking in den gemeenteraad, deed Emile Tydgadt verslag over het getal leerlingen in de scholen, de vrije scholen inbegrepen. Men had de lijsten gevraagd.

Er is te Maldeghem zoo veel lawyt gemaakt, dat niemand het voorstel van de scholen af te schaffen durfde doen.

Louis Van Poucke² nam het woord, zeggende : Ik zal niets stemmen dat de gemeente lasten verzwaaard. Emile Tydgadt sprak in den zelfden zin. Zy bezaten geen geld voor de scholen aan te nemen en wilden de lasten niet verhoogen.

Van Mullem, het orgaan des Pastoors zei :

Voor het onderwys moet er altyd geld zyn dat was te zeggen, geld voor de aangenomen scholen.

Toen nam Cis Van Kerschaver het woord. Dat is geene zaak om roekeloos te behandelen verklaarde hy, en hy begon te rekenen : Het wachtgeld, dat zoo hoog zou loopen, het bedrag der aan te nemen scholen enz. Ten slotte zegde hij dat hy meende dat het best zou zyn al de scholen te behouden. De gemeente zou anders te groote opofferin[gen] moeten doen.

Emile Tydgadt zei : Wij moeten de belangen der personen die ons gekozen hebben waarnemen en wij zyn zelf Contribuabelen. Zelf Cuelenare³ die op de vergadering in de pastorie geweest was, gaf hem gelijk. Noch Van Mullem noch Parqui⁴ de afgevaardigde der geestelyken spraken een woord.

Daar het budjet van 1885 nog niet ingezonden is, moest het toch geregeld worden, men stelde de afschaffing uit, en het Collegie van Burgemeester en Schepenen nam op zich, van de som voor het onderwys te bepalen, de stemming hierover zou later gebeuren.

Het grootste getal raadsleden heeft zich dus niet slaafs aan den wil des pastoors onderworpen. Wat zal het later zyn ?

Wij hebben gisteren eenen angstigen dag beleefd en wij zyn nog even ver.

Van Ootegem heeft bekend, dat Waarschoot voortaan f 9000 's jaars meer voor zijn onderwys zal moeten betalen, het heeft in de nieuwsbladen gestaan. Het Klooster van Bassevelde wilt geen aangenomen school worden. Zoo gebeurd er van alles, die twee gevallen heeft Mr Van Kerschaver gisteren in den gemeenteraad aangehaald.

Uw artikel *Connaissez vous Maenhout* ⁵, is doeltreffend geweest. Adegheem heeft over een paar dagen bericht gekregen, dat het behoud van de school op den Cruipuit niet goedgekeurd is, er moet eene nieuwe stemming gebeuren, die ten gunste van Mr Verstraete moet uitvallen. Verstraete weet dat hy dit aan u te danken heeft.

Onze arme Mathilde heeft slechts hoop op de intrekking der schoolwet.

De Heeren Frere en Bara ⁶, hebben het Ministerie goed ingevet. Wanneer komt men met de reservewet voor den dag? Van haar verwachten wij onze verlossing.

De *Reforme* ⁷ speelt een leelyke rol, die oneenigheden in de Brusselsche Liberale Associatie ⁸ zyn noodlottig.

Lieve Antonia, zoo schryf ik bijna geheel myn papiertje vol zonder u aan te spreken, zonder u te zeggen dat wij veel van u spreken en ook van ons lief Antoontje dat wij veel veranderd hebben gevonden in zijn voordeel.

Het verheugt mij te mogen denken dat gy allen gelukkig en gezond zyt. Ik ben wel wat sukkelachtig, en ik beef altyd inwendig door de onrust, voor het overig ben ik goed, en al de andere zyn gezond.

Mathilde is nog altijd moedig.

Ik meen u reeds geschreven te hebben dat de familie Fredericq, van Aeltre naar Gent is gaan wonen. Gisteren heeft Juffer Leonie ⁹ mij geschreven, dat zy er een goed bestaan hopen te krijgen. Zy heeft reeds verscheiden byzondere lessen, onder andere by Mr Verdeyen ¹⁰. Zy leert de Vlaamsche taal aan zijne kinderen.

Lieve Emile uwe medewerking aan den Koophandel ¹¹, is eene aanwinst voor hem. Als hy u maar wat beter behandelt dan het Verbond van Aalst.

Nu weet ik niets meer, als dat wij u allen zeer liefhebben en u hartelijk omhelzen.

Uwe liefhebbende moeder W^{we} Courtmans

70 — 1. *zitting* : vergadering van de gemeenteraad van Maldegem. — 2. *Louis Van Poucke* : Charles-Louis Van Poucke, die schepene werd gedurende het tweede burgemeesterschap van D. Van Mullem (G. De Lille, IV, blz. 28). — 3. *Ceulenaere* : vermoedelijk H. Ceulenaere, landbouwer en grondeigenaar, die in jan. 1890 D. Van Mullem als burgemeester opvolgde (Vgl. G. De Lille, IV, blz. 64). — 4. *Parqui* : ongetwijfeld Pieter Perqui, die in 1885 schepene werd onder D. Van

Maldeghem 25 Xber 1884

Lieve Kinderen,

De hier-in gesloten brief was naar Brussel gezonden op een verkeerd adres en van daar naar Maldeghem.

Ik hoop dat gy den brief zult beantwoorden naar vermogen, omdat gy weet dat ik in voordeelige betrekking met Mr Revers¹ ben.

Hy meent waarschyglyk, dat gy Redacteur zyt aan den office de publicite om dat het adres was : Mr Courtmans Rue de la Madeleine n° 42.

Hier is alles wel volgens gewoonte.

Ik begryp de politiek omtrent gelyk gy. Gelukkiglyk dat er geene ontydige *Ontbinding* geschied is, anders lagen wy nog dieper in den put.

Laat ons hopen !

Wy hebben dus dit jaar geen Kersdag bezoek, het is voor later

Mulle. — 5. *Uw artikel Connaissez vous Maenhout ?* : hebben we niet kunnen terugvinden in de bladen, die door haar gewoonlyk worden aangehaald. — 6. *De Heeren Frère en Bara...* : Hubert J.-W. Frère-Orban, (1812-1896) advokaat, staatsminister, nam verschillende ministeriële functies waar, schreef talrijke werken op juridisch en politiek gebied (*Bibliographie Nationale*, Bruxelles, 1892, II, pp. 72-74 ; J. Garsov, Frère-Orban, Bruxelles, 1945). — Jules M.-L. Bara (1835-1900), advokaat, was minister van justitie, publiceerde o.a. een aggregaatsthesis, die bij zijn parlementaire activiteit aansloot (*Bibliographie Nationale*, Bruxelles, 1886, I, pp. 59-60). Het „invetten” (= flink de waarheid zeggen) betreft hier hun interpellaties aangaande de modaliteiten volgens dewelke de nieuwe regering tot stand kwam na het ontslag van de ministers Jacobs en Woeste (*Annales du Parlement*, séance du 26 nov. 1884, pp. 86-88 ; ook *La Flandre Libérale*, Mercredi 19 nov. 1884). — 7. *De Reforme speelt een leelyke rol* : het betreft : *La Réforme grand journal quotidien*. Organe de la Démocratie libérale belge (18, rue des Sables, Bruxelles) was progressistisch gericht ; de politieke directeur ervan was de vooruitstrevende E. Féron. — 8. *de oneenigheid in de Brusselsche Liberale Associatie* : over ontslag in de *Association libérale de Bruxelles*, de strijd tussen progressisten en doctrinaireren, en over de Independenten, zie *La Flandre Libérale*, Mardi 16 Décembre 1884. — 9. *Leonie Fredericq* : was te Aalter op wachtgeld gesteld (zie hier verder). *L'Echo du Parlement*, 24 novembre 1884, geeft onder de titel : *Commune d'Aelre* dit bericht : „Suppression de l'école de filles et mise en disponibilité des deux institutrices. — (Cette école comptait en moyenne 50 élèves, elle était dirigée par Mlle Frédéricq, une institutrice des plus capables...)”. — 10. *by Mr Verdeyen* : de schoolopziener, die in deze brieven nog voorkomt (b.v. br. dd. 9 mei 1885). — 11. *uwe medewerking aan den Koophandel* : *De koophandel van Antwerpen*, publiceerde geregeld niet ondertekende „Correspondencie” uit Brussel, naar b.v. de anticlericale tint te oordelen, niet onwaarschyglyk van Emile.

lieve kinderen. Zoo naderen wy nieuwjaar. Mocht het U en ons allen geluk aanbrengen.

Dag Emile Tonia en Toontje.

De groetenis van allen en 1000 kussen

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

72

Maldeghem 28 xber 1884.

Lieve Kinderen,

Is ons lief Antoontje m^ê in het akkoord wegens het verdubbelen van den nieuwjaar binnen een jaar ? Zoo niet laat het dan seffens weten en Meetje-Moeie zal er by tyds voor zorgen.

Het kind mag er geen spyt van hebben. Ge weet dat Mathilde ruim zoo veel plezier had van den Nieuwjaarboek te zenden als haar Petekind van hem te ontvangen. *Schryf dus spoedig als Antoontje er zou door lyden.*

Niettegenstaande hare liefde voor het kind is Mathilde, en zyn wy allen u dankbaar voor uw edelmoedige opvatting gy kent onzen toestand....

De Burgemeester van Adeghem heeft zyn spyt uitgedrukt, omdat hy Mathildes wachgeld met nieuwjaar niet kan betalen ¹. Hy verwacht order van het gouvernement. Met eersten november heeft men haar de octobermaand betaald en nu is het wachten, Wachten !

De kinderen Anna en Fernand zyn in Kersdag vacantie en hebben beide uitmuntende studien gedaan, zoo als ik u reeds geschreven heb. Anna zal in de maand Augusti haar uitgangsexzaam doen, en Fernand moet binnen een jaar loten. Er kan dus geen schyn zyn van hunne studien te staken, gelukkiglyk dat ik hen voor het oogenblik nog kan helpen. Ik hoop dat later alles zal ten goede komen.

Gij hebt even als wy begrepen lieve kinderen dat wy voor het oogenblik geene dan uiterst noodzakelyke uitgaven mogen doen en wy zyn er U zeer dankbaar voor.

Ik had gevreesd dat Anna die even als hare school gezellinnen ontmoedigd moest zyn, hare moeder nog neerslachtiger zou maken. Het tegenovergestelde is geschied. Anna heeft hare ouders en hare zusters opgebeurd. Zy kan zeer goed alle handwerk, en zy maakt

71 — 1. *Mr Revers* : J. P. Revers was te Dordrecht uitgever van werken van haar voor Nederland.

plannen voor de toekomst, in de vrees dat zy geene plaats bekomt. Voor eene plaats te bekomen, is er weinig hoop. De Normalisten (Jongens) die dit jaar hun diploma te Brugge hebben bekomen, zyn nog allen zonder bediening, slechts een enkele is hulponderwijzer benoemd op zyne geboorteplaats te Neuf Eglise. Twee Normalisten uit West Vlaanderen die dit jaar hun diploma bekwamen, hebben een engagement genomen, om naar den Transvaal te gaan.

Kiezers, Kiezers ! Wat hebt hy den 10 Juni gedaan ? Gy hebt de zonen van uw Vaderland in beulen handen geleverd, en het onderwijs vernietigd. Gy hebt de bron van Vooruitgang en beschaving uitgedroogd.

Geloof mij lieve kinderen, dat indien de wachtgelden niet in het kort uitbetaald worden, dat er van stonden aan Onderwijzers zullen zyn, die met vrouw en kinderen honger lijden.

Van de gelden die de liefdadigheid aanbied, zullen alleen degenen die slechts voorloopig benoemd waren, en geen wachtgeld krygen durven gebruik maken, en ook de anderen lyden !

Julia stort elke maand een frank 50 ct. en Adèle een frank in de kas van het hulpcomiteit, dat is voor zoo lang zy in dienst blyven. En wat zal het nieuwjaar ons mēebrenge ? Wij hopen dat het goed zal gaan. Volgens het algemeen gevoelen, zullen het alleen, Cools en de bewaarschool onderwyzeres zyn, die in disponibiliteit gesteld worden, dus hopen en wachten !

Lieve Antonia, schryf gy my nu een paar regelen, over het nieuwjaar geschenk. Eene moeder wet toch best wat haar kind verlangt.

Pieter Mathilde en de kinderen groeten U hartelyk en wy allen omhelzen U.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

P.S.

Dank voor uwe bereidwilligheid voor Mr Revers, de man heeft my reeds veel geld laten verdienen. Als honorarium voor myn nieuw werk, kryg ik 150 exemplaren, en die verkoop ik aan Vuylsteke.

72 — 1. *wachtgeld... niet kan betalen* : zoals bekend, viel het wachtgeld ten laste van de gemeente ; in A. Bellemans, *Victor Jacobs*, Bruxelles, 1913, p. 614-15 leest men dat de last van de wachtgelden ongeveer 400,000 fr. bedroeg ; dat er tussenkost voorzien was van het verhoogde „fonds communal” maar... dat de verdeling van de subsidies ongelijk was gebeurd : Brabant ontving zoveel als de vier Vlaamse provincies samen en Wallonië bijna dubbel zoveel als de Vlaamse provincies.

Maldeghem 15 Jan rij 1885

Lieve Kinderen,

Nog niets beslist !

Gisteren is er zitting geweest, ik wachtte hiernaar om u te antwoorden.

Dank ! Dank voor het Artikel ¹. De Gazette van Gent heeft het opgenomen, er by voegende :

Wy bedoelen Maldeghem, waar de dochters van M^w Courtmans gemeenteonderwyzeressen zijn en doen opmerken : Dat men de school niet kan afschaffen wanneer 20 huisvaders ² haar behoud vragen. De Flandre libérale nam het ook op.

De dagbladen hebben hun uitwerksel gehad. Zondag hoorde men niet anders in de herbergen als van de afschaffing der meisjesschool, het volk was er tegen ! 't Was onrechtvaardig enz.

Nu eerst komen wij tot de overtuiging van hetgene de Pastor en Van Mullem zouden willen. Doch zy stooten tegen eene onmogelykheid.

Zy willen : In het dorp de Jongensschool behouden, Wallemacq pensionneeren, de Catholieke meester in zyne plaats benoemen en Alfred zou ondermeester zyn. Al de leerlingen der 't Seevenschool zouden dan overkomen in de gemeenteschool en de meisjesschool zou afgeschafft worden, doch die twee mannen rekenen er niet op dat het eene Mixte school moet zijn.

Het schijnt dat Emile Tydgadt het heeft doen opmerken zeggende : Gy hebt nooit eene school willen bouwen en nu zult gy moeten bouwen als gij het zoo aanlegt want er moeten klassen voor de meisjes zyn enz. Van daar dat men gisteren alwêer tot geene beslissing is gekomen. Pastor en Burgemeester zyn niet gemakkelyk, zy wilden : Al de Jongens in de gemeenteschool en al de meisjes naar het klooster, de kloosterschool zal in alle geval aangenomen worden, maar wij zullen 20 huisvaders vragen. Julia zal krachtdadig doorwerken. Ik meen dat ik U reeds geschreven heb : Dat er geene enkele Non gediplomeerd is ³ en dat slecht eene non gevraagd heeft om een exaam te doen. Eene Walin die geen Vlaamsch kent. Het spreekt van zelf dat het Gouvernement het klooster tyd zal verleenen, voor die examens, maar langs den anderen kant zitten de Inspecteurs hun toch in den weg. Deze week was Mr Van der Borght hier. Ik sprak hem over de aanneming van het klooster en zei hem alles.

Zy, de gemeente kan het aannemen, maar dan ben ik er nog zegde hy. Ik moet het verslag doen, over diplomas enz. Hy vroeg

my: of het klooster voor 1879 aangenomen was? Ik zei neen, alleen de bewaarschool. Des te beter zegde hy.

Het is op die wijs dat de aangebleven Inspecteurs hun in den weg zitten.

Zoodra ik iets weet, wat aanleiding kan geven tot een dagblad-artikel zal ik het U schrijven. Nu weet ik niets.

Neen de onderwijzers der buitengemeenten die tegen den wil van Burgemeester en Pastor hunne plaats behouden zyn niet gelukkiger dan degene die wachtgeld zullen krijgen. Zij moeten zich wapenen tegen eenen hardnekkigen stryd.

De zaak met Verstraete is te Adeghem nog niet geregeld. Mathilde blyft voorloopig wonen.

Lieve Antonia, maak u niet ongerust omdat Antoontje weinig eet. Hy spreekt veel en is dus niet ziek. Emile is ook mager geweest als hy klein was. Adèle en Marie zyn gezond. Wat my betreft, ik ben by het eerste vernemen dat wy weg zouden zyn, leelyk getroffen geweest, maar zoodra ik kon redeneeren werd het beter. Zoo als gy denken kunt, verergerd myne moeilyker ademhaling naarmate ik zenuwachtiger ben, maar ik ben niet ziek. Anders zou ik het schrijven.

Emile Tydgadt trouwt de naaste week met de dochter van Octavie Halewyck, van Hooglede. Misschien zal hy in de toekomende zitting van den Gemeenteraad niet tegenwoordig zyn, maar zyne bemerkingen van gisteren, zullen toch in het proces verbaal der zitting van gisteren opgeteekend zyn. Neen geen moed verloren!

Lieve Emile, Antonia en Antoontje wy omhelzen u allen uit de verte. Weest getroost, wy zullen de rampen die ons bedreigen trachten af te weeren.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

73 — 1. *Dank voor het Artikel*: In de *Gazette van Gent*, Zaterdag 10 Januari 1885 hierover: „Men leest in den *Koophandel* van Antwerpen: „Uit Gent wordt ons verzekerd dat de gemeenteraad van een der aanzienlijkste gemeenten van Oost-Vlaanderen besloten heeft de eenige goedbevolkte meisjesschool af te schaffen... Wij kunnen er bijvoegen dat de gemeente Maldegem hier bedoeld wordt en de hoofdonderwijzeres en de onderwijzeres der gemeenteschool de dochters zijn van Mevrouw Courtmans, de uitstekende vlaamsche schrijfster”. — 2. Zie br. 83, aant. 2. — 3. Volgens de *Organieke wet op het lager onderwijs* van 20 sept. 1884, hierboven reeds aangehaald, art. 9, 2°) moesten „De leden van het onderwijzend personeel (...) ten minste voor de helft gediplomeerd zijn” of het examen hebben afgelegd „voor eene jury, aan te stellen door het Staatsbestuur”.

Maldeghem 19 Janrij 1885

Lieve Kinderen,

Wij weten nog niet wanneer de gemeenteraad zal vergaderen. Ik ben zoo ongerust niet als vroeger omdat ik beseft dat men Julia niet zal kunnen afstellen. Het onderwys van het handwerk staat in de wet en Julia heeft thans 50 leerlingen in de schooljaren.

Ik zend u hierneven een brief van P. Denys ¹, gy zult zien dat de man wanhopig is. Hy klopt op alle deuren om voorspraak te verkrijgen tot het bekomen van eene plaats in het middelbaar onderwijs, indien gy iets voor hem kunt doen. Doe het.

De man neemt de zaak te zwaar op, het besluit der gemeente kan niet goedgekeurd worden. Men kan hem geen minimum betalen met eene bygevoegde som die in de lucht hangt.

Hy mag zich gelukkig achten dat zyne school behouden is. Later zal hy dit begrypen.

Ik meen dat het niet goed voor hem is dat de gemeente Komen, nopens hem in de dagbladen aangevalen wordt. Zy zouden eene reden kunnen zoeken om hem af te stellen, doch hierover kunt gy beter oordeelen dan ik.

De onderwyzers wiens school behouden word, zijn ook razend, hun inkomen is te veel verminderd en toch zyn zy ver uit de beste, indien men de school uwer zusters wil behouden zullen zy met alles te vrede zyn in afwachting dat er redding komt.

Redding ! Van waar zal die komen ? Men laat de onderwijzers aan hun lot over. Arme, arme slachtoffers !

Wat wordt er nu van het Verbond der gemeenten ? Het Gentsch Bestuur heeft het aan flarden gescheurd, en toch krygt Gent fr. 200.000 minder subsidie voor het onderwys ². Het wachtgeld der ongelukkigen word nog niet betaald. De afgestelde onderwyzers hebben geen crediet meer. In de buitengemeenten kunnen zy geen brood krygen zonder geld. De honger staat voor de deur.

Mathilde is moedig. De Burgemeester dwingt haar niet te verhuizen.

Eugeen komt ons alle dagen vragen of zynen Peet-oom, geen briefje voor hem in onzen brief gesteken heeft. Hy vreest dat gy niet te vrede zyt over hem, als gy nog eens schrijft, steek er dan eenige woorden in voor hem. De jongen gedraagt zich opperbest.

Terwijl ik aan het schryven ben, verneem ik dat het woensdag openbare zitting van den gemeenteraad is. Het dagorde luidt : Verslag over het afgelopen jaar, het is dus niet over de scholen.

Emile Tydgadt trouwt Zaterdag. Van Mullem zal over de scholen willen beslissen, terwyl hy op speelreis is.

Ik herhaal dat wij minder ongerust zyn dan vroeger.

Nog dagelyks hooren wij, dat de burgery tegen het afschaffen der scholen is. Het Artikel in de gazetten heeft veel goed gedaan.

Ik hoop dat het U lieve Emile, lieve Antonia en ons duurbaar Antoontje goed gaat.

De groetenis van allen,

Wy omhelzen U allen hartelyk,
uwe liefhebbende moeder
W^we Courtmans

75

Maldeghem 28 Jan rij 1885

Lieve Kinderen,

De Nieuwjaar brief van Eugeen aan den lieven Peetoom is op 31 December voor 4 uren in den namiddag in den post besteld. Waar kan hy gebleven zyn ? Ik begryp het niet ! De jongen kwam alle dagen zien of gy nog niet geschreven had. Nu is die zaak opgeklaard.

Morgen donderdag, zal de raad in de afwezigheid van Mr Tydgadt beslissen. Veel hebben wij vernomen sinds ik U laast schreef.

Vooreerst werd het ons duidelyk dat de party Van Mullem *wilt* dat al de Jongens in de gemeenteschool komen, de Jongens der Catholieke school inbegrepen en dat al de meisjes naar het klooster gaan.

Zaterdag namiddag kwam Louis V. D. Borgcht hier, de man *had ze binnen*¹. Hy kwam uit vriendschap en zat by ons in de keuken. Ik zegde hem onder andere : Dat Van Mullem het hier boven vermelde plan had. Hy antwoorde : Dat is ook myn goeste². Al de jongens hier en al de meisjes in het klooster, doch ik weet van niets !

Hy had ze in zoo ver binnen dat hy onbekwaam was naar onze bemerkingen te luisteren. Hy zegde tegen Julia : Gy zult met die nonnekens goed overeen komen. Ik heb een dikke dossier over U,

74 — 1. *een brief van P. Denys* : bewuste brief, gedagtekend : Komen, 17 Januari 1885, van deze hoofdonderwijzer te Komen is in het bezit van Emiel Courtmans. — 2. *minder subside voor het onderwijs* : er was een omzendbrief van minister Thonissen betreffende „la diminution des subsides de l'Etat pour l'enseignement primaire“, gericht aan de provinciegeoverneurs. (Vgl. *La Flandre Libérale*, Mardi le 16 Décembre 1884).

gy zijt een oude versleten kwezel. Gy hebt hier goed gewerkt en zult ginder nog beter werken. Is 't u niet gelyk of er een nonneken of een Inspecteur bij u komt ?

Julia werd beurtelings bleek en rood en groen, 't was pynelyk haar te zien. Ik zegde :

Zy kan ginds toch geen hulponderwyzeres zyn. Hy antwoordde :

Hoofdonderwyzeres zal ze zyn en hare zuster hulponderwyzeres, ten waar er een nonneken waar dat ouder is dan zy. Wat zou het haar kunnen schelen, dat het nonneken haar de schoolboeken bezorgt en voor de prijsdeeling de zaken schikt. En ten slotte herhaalde hy nog eens : Ik weet van niets.

Hij zegde ook, er is zulke combinatie voor myne dochter te Lembeke. Ik zou het willen, maar zy zegt rechtuit : *Papa ik wil niet.*

Van Mullem had reeds tegen iemand die het wachtgeld van Leonie Roets beknibbelde gezegd :

Om haar wachtgeld te verdienen, zal zy les geven in de meisjesschool. Dit was weer een teeken dat die combinatie bestond. Van Mullem had verleden week gezegd : Dat hy den Hoofdinspecteur op de volgende vergadering, als raadgever zou verzoeken. Ik zei dit tegen V. D. Borgcht, en hy zegde : Verdeyen zal mij delegeeren, hy zit voor drie maanden te Brussel voor de schoolzaken.

Den toestand van den man verergerde. Hy miste den trein van 4.28, bezocht nog verscheidene herbergen en men heeft hem met tweeën onder de armen naar den laasten spoortrein gebracht, nadat hy tweemaal op de straat was gevallen.

Tusschen al dien praat, hoorde ik, dat de man door en door liberaal is. Gy zult u herinneren dat *Liesken* u alle dagen een Onze Vader deed bidden : opdat Coben zyn plaats mag houden. Dat is ook hier het geval. De man lijdt veel.

Als hy weg was heeft Julia bitter geweend. Geen van ons heeft tusschen den Zaterdag en den Zondag geslapen. Julia was ziek en ontroostbaar. Ik stond vroeg op en schreef aan V.D.B. en verzocht hem zeer beleefd opdat hy by den gemeenteraad voor het behoud der meisjesschool zou pleiten. Verder zegde ik : Dat ik het myne plicht rekende, ten einde zyne bemoeiingen te vergemakkelyken, hem met de gevoelens mijner dochters bekend te maken. Zy zegden :

Dat de school die behouden wordt een gemengde school moet zijn, en dat men de onderwyzeressen niet kan afstellen zonder wettige reden, omdat het handwerk in de wet staat.

En verder : Nooit zullen zy eenen voet in de aangenomen school zetten, ten zy, zy er toe gedwongen worden *met de wet in de hand.*

Het moest eerst heden woensdag vergadering zyn om over de scholen te beslissen, doch zondag werd de gemeenteraad bij hoog-

dringendheid hierover by een geroepen omdat men een byzondere Commissaris tegen heden of morgen verwachtte, om het budjet op te maken. Nu maandag waren buiten Mr Tydgadt afwezig: M^{rr} Van Kerschaver en Ceulenare, doch de acht daar tegenwoordige leden hebben niet willen stemmen, omdat zy de verantwoordelykheid niet op zich wilden laden. Hoop van behouden te worden hebben wy niet meer.

Uw artikel heeft nogthans oneindig veel invloed gehad, vooral heeft het, het Verdedigingscommiteit wakker geschud. Laat ons nu de eindbeslissing afwachten vooraleer iets in de gazetten te schryven doch dan moet de bom geweldig losspringen.

Iedereen is van gevoelen dat men Julia niet zal kunnen verwyderen. Er zyn heden 53 leerlingen in de schooljaren aanwezig en 39 in de reeds afgeschafte bewaarschool. Ik hoop dat Julia zich zal opbeuren. Zy vreesde dat ik onder den slag zou bezwyken, en thans moet ik de krachtigste zijn.

Terwyl ik schryf ontvang ik verdere inlichtingen over de dronkenschap van V.D.B. Als de man over de deur van Lotte Loen gevallen was, hebben de dochters van Lotte hem opgeraapt, hy bloedde. Cools hoorde het zeggen en hy ging hem zoeken, hy en Frederik Wallyn. Zy luisterden aan de herbergen en vonden hem by Honoré Imschoot. Daar zegde hy dwaze dingen tegen Honoré, waarschyglyk heeft hy bedreigingen uitgesproken, van eenen revolver sprekende. *Hy had geen revolver by zich.* Als de man op den trein zat, ging Cools terug by Honoré en dezen sprak van een proces te maken. Cools wist hem te overhalen doch zoo even verneem ik dat Honoré aan V.D.B. geschreven heeft, zeggende: Dat hy de zaak moest komen effenen, of dat hy zou vervolgt worden. Gisteren is Mme Van Der B. by Honoré geweest en hy heeft haar gezegd, dat hy geene zaken met haar had, dat Mynheer zelf moest komen. Zy heeft schoon gesproken en geweend, doch niets kon baten.

Gisteren is Van Mullem naar Mr Verdeyen geweest. Was 't voor de scholen? Of was het voor de zaak V.D.B.? niemand weet het.

Vrydag is mynheer Jan De Smet hier geweest nieuwjaar wenschen, en wy hebben van ons huis gesproken³.

Zaterdag was er vergadering voor de leden der Hospicie. De pastoor was er ook. M^r De Smet bracht de zaak van ons huis te berde. Hy vroeg: Aan wien het verpacht was. Kerschaver antwoorde dat het zonder voorwaarde verpacht was, om bewoond te worden door Mme Courtmans en kinderen, en dat men het niet kon opzeggen zoo lang zy het bewoonden. Dat zy echter vry was te verhuizen als zy iets voordeeliger vond.

Hierop hebben de leden verklaard, dat wy wat er ook moest voorvallen mochten blyven. Dat is eene groote geruststelling.

Als wy eenigsinds gerust zyn voor ons eigen lot zal ik breedvoerig schryven aan P. P. Denys. Zoodra mogelyk zult gy verneemen wat er beslist is. Julia zal haar rekwesst aan den Koning in het Vlaamsch opstellen en onze goede Emile zal het overbrengen in puik fransk.

Wees gelukkig lieve kinderen alle drie

Tot later. Wy omhelzen U, alle drie hartelyk

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

76

Maldeghem 26 febrj 1885

Lieve Kinderen,

Ik begryp dat gy ongerust zyt. Wy moeten ons aan het ergste verwachten. Wy berusten er reeds in. Er is niets aan te doen. Men heeft ons sinds gy hier geweest zyt nog geen schriftelyk bericht gegeven en toch is er alle weken zitting geweest. Het zou ook weinig baten indien M^r De Vigne¹ over ons in de Kamer sprak. Zie op de schandelyke gevallen die men in de laaste Kamerzittingen heeft aangehaald².

Verleden donderdag is Emile Tydgadt 't huis gekomen en 's anderdags is hy naar de zitting geweest. Alhoewel hy verklaarde tot de politiek van het gemeentebestuur te behooren kwam hy in verzet tegen wat in zyne afwezigheid met de scholen gebeurd was. Meer dan een kwart uurs heeft hy over Julia gesproken. Hy noemde het eene schande voor Maldeghem van uwe zusters op wachtgeld te stellen. Hy sprak van het feest, van den roem die hierdoor op Maldeghem was afgestraald. Hij zegde verder: In welken toestand bevond zich ons meisjesonderwys als de familie Courtmans hier aankwam en hy gaf uitleggingen en sloeg op de tafel. Ten slotte zegde hij: Als de meisjesschool afgeschaft blyft zal ik mijn ontslag geven en ik zal de eenige niet zyn. Van Mullem aanhoorde dit alles glimlachend en eindigde met eene spotterny.

75 — 1. *had ze binnen*: eigenlijk: ze of *het binnenhen*: dronken zijn (Vgl. Is. Teirlinck, o.c., I, blz. 170 i.v. binnenhen). — 2. *myn goeste*: gedachte, opvatting. — 3. *Jan De Smet*: oud-burgemeester van Maldegem, die Vrouwe C. nuttige diensten heeft bewezen (zie de inleiding). Als voorzitter van het Armbestuur wist hij te bewerken, dat zij mocht blyven wonen in het huis dat afhing van het Armbestuur (vgl. G. De Lille, IV, blz. 30).

Ge weet dat de Notaris by de verkooping van onroerende goederen voor aleer hy de koop toewyst zegt :

Ander werf, laaste werf, Proficiat. En by het sluiten der zitting zei Van Mullem : Vrydag zal het zitting zyn, en dan :

Ander werf laaste werf ! Welke spotterny. Ge moet weten dat alles wat er reeds gestemd is gebeurde met 6 stemmen tegen 5 niettegenstaande gansch den gemeenteraad clerikaal is.

Gy hebt eens geschreven lieve Emile : Misschien zyn degene die op wachtgeld gesteld worden beter dan degene die blyven. Dat denken wy thans ook. Men zal alles uitzoeken om de blyvers te kunnen afstellen zonder wachtgeld, men heeft het reeds beproefd met Alfred, 't was op eene valsche beschuldiging gesteund. Men zegde dat hy op Vaecke gevochten had. Van Mullem zond er een veldwachter heen, er was niets gebeurd. Van Mullem betrouwde waarschnelyk den veldwachter niet. Hy ging zelf en vernam niets maar 't kwam toch voor den Raad. Gelukkiglyk, sloeg er een der 6 leden naar de 5 over anders was Alfred weg.

Ja, lieve kinderen Julia en Adèle zouden liefst op wachtgeld zyn, om gerust betere dagen af te wachten.

In de zitting van verleden Vrydag is er besloten : van de meisjes-school 28 dezer dus overmorgen te sluiten en vacantie te geven by Wallemacq om de lokalen te kunnen gereed maken voor de nieuwe meesters.

Lieve Emile, schryf *niets* in de gazetten vooraleer ik u den uitslag der zitting van morgen kan schryven. Wy moeten eerst zeker zyn van den uitslag : Zoodra ik iets weet schryf ik seffens.

George zal ook ongerust zyn, weest zoo goed hem te zeggen hoe het staat, ik zal hem ook den uitslag schryven.

Van Mullem heeft nog iets uitgestoken hy heeft het brood in alle winkels doen wegen, en nu heeft hy de Bakkers op den hals. Men overvalt hem overal en 't is meest over de scholen. Waarom moeten Courtmans weg ? vroeg Jantje Bollé hem in het stadhuis, Omdat zy eerlyk zyn enz. En zoo is 't in alle herbergen.

En dan is er nog iets onaangenaams voor ons. De Seyn kan de uitgave myner werken niet voortzetten. De meeste inteekenaars waren onderwyzers die kunnen thans geene boeken meer betalen. Waarschnelyk zal men slechts catholieke boeken op de prijsdeelingen mogen geven. Enfin de Brusselaars hebben ons op 10de Juni plat gelegd^a.

Lieve Antonia, wat zullen wy bly zyn als gy ons allen met paaschen komt bezoeken.

De hartelykste groetenis van allen. Wy omhelzen u 1000 maal.

Uwe liefhebbende moeder,

W^{ve} Courtmans.

P.S.

Mathilde heeft te Maldeghem een huis gehuurd. 't Is waar Kip vroeger woonde, nevens het oude postbureel. Nu woont er Henri Lille en Maria Cabuy. Zy heeft het voor fr 150 's jaars en het heeft een goed voorkomen.

77

Maldeghem 8 Maart 1885.

Lieve Kinderen,

Er is nog niets over onze school beslist, alle weken is er zitting van de gemeenteraad en men komt tot geen besluit. Sedert gy hier geweest zyt lieve Emile heeft men ons nog niets bericht.

De zusters doen nog al moedig voort, maar het is treurig. Wanhopig zyn wy niet.

Walemacq jammert geweldig over zyn bloemenhof.

Wie had op 10ⁿ juni kunnen denken dat zulke verwoesting mogelyk was.

De liberale Volksvertegenwoordigers volbrengen krachtdadig hunnen plicht jegens de onderwyzers, want verplichtingen jegens de ongelukkigen hebben zij, doch wanneer zal het kwaad hersteld zyn? Hoevelen ongelukkigen zullen er in den schoot der aarde rusten eer het kwaad uitgeroeid is?

Lieve Antonia, 't is een geluk dat Emile in 1879 geene plaats van schoolopziener aanvaard heeft¹, anders zoudt gy nu ook in benauwdheid zyn.

Terwyl ik schryf komt men my zeggen dat het woensdag zitting van den raad is en dat dan alles zal beslist zyn.

Ik kan nu niet verder schryven, dus tot later.

Lieve kinderen, wy omhelzen u alle drie hartelyk, in afwachting van u allen te zien.

Dag Emile, dag Antonia en Antoontje

Uwe liefhebbende moeder

W^{ve} Courtmans.

76 — 1. *M^r De Vigne*: J. O. De Vigne, advokaat en volksvertegenwoordiger, auteur van juridische werken en o.a. van *De Zuidnederlandsche schryvers van het tijdstip der Fransche Overheersching*, Antwerpen, 1873; was lid van het „Inrichtings-comiteit” van het „Vrouwe Courtmans' Jubelfeest” zie br. 22. — 2. *heeft aangehaald*: niet alleen had De Vigne twijfel geworpen op de degelijkheid van het vrij onderwijs (vgl. *Annales du Parlement*, session du 24 Février 1885, p. 608) maar in de zitting van 25 febr. 1885 werden voorbeelden aangehaald van gemeentescholen die gesloten werden, ofschoon soms meer dan twintig personen aanvraag tot behoud ervan hadden ondertekend (zie *ibid.*, p. 598-599), dit volgens Houzeau de Lehaie; volgens dezelfde spreker (*ibid.*, p. 600) waren toen 203 onderwyzers ter beschikking gesteld zonder wachtgeld. Volksvertegenwoordiger Wagener uit Gent had het over gelijkaardige feiten (zitting van 24 febr. 1885, p. 583, p. 605). — 3. door voor de Independenten te stemmen.

Maldegheem 18 Maart 1885

Lieve Kinderen,

Neen nergens zien wij een lichtstraal en de schoolwet wordt op eene afgrypselyke wyze uitgevoerd. De uitvoering is slechter dan de Wet.

In de laatste zitting heeft onze gemeenteraad alweer niets uitgevoerd. Wij denken dat zy geene uitspraak zullen doen zoo lang het pensioen van Wallemacq niet [in] de Moniteur staat, eerst dan kunnen zy een nieuwe hoofdonderwijzer benoemen. Onder-tusschen blyven wy op de pijnbank.

De Pastor en Van Mullem tergen ons tot het uiterste. Nu men weet dat de gemeenteschool gemengd moet zyn, heeft Van Mullem in de laatste zitting voorgesteld van Julia af te schaffen en Adèle te behouden. Van Poucke die thans schepene is, heeft het tegen Pieter gezegd om ons te waarschuwen. Die maatregel is natuurlyk genomen om de meisjesschool in korten tyd leeg te zetten.

Dus gewaarschuwd zynde, schreef ik een brief aan Emile Tydgadt om hem onze zaak aan te bevelen. Hij was er over geleid. Van de afschaffing der school wil hy niet hooren, hy zou liever zyn ontslag geven. Hy zegde uit eigen beweging: Dat hij al de raadsleden by tyds zou spreken, en des noods by mij zou komen.... Pieter heeft ook tegen Kerschaver, Ceulenaar, Louis De Rycke die even als Van Poucke zich tegen de afschaffing verklaarden, gesproken. Nu ontbreekt de zesde stem. Fernand Verstrynge is verleden Zondag met Pieter naar Cleyt geweest om het raadslid van Cleyt te spreken, zy hebben meer dan een uur tegen den jongen die bekwaamheids kiezer is gesproken, en hy heeft stellig beloofd dan tegen de afschaffing te zyn.

Wij durven echter niet hopen dat de school zal behouden worden, op het laatste oogenblik zou de Pastoor of Van Mullem den Cleytenaar kunnen overhalen.

Zoodra wy wisten dat men Adèle wilde behouden heeft Julia aan Van Der Borgcht geschreven. Zaterdag heeft zy hem op de Conferencie gesproken, en hy heeft haar gezegd: Dat zy indien Adèle behouden wordt, seffens aan den Koning en aan den Minister *breedvoerig* moet schryven. Als het zoo ver komt, zullen

77 — 1. In dit verband kan men b.v. denken aan de letterkundige Domien Sleenckx, die op 29 augustus 1879 tot „hoofdopziener van het lager onderwijs voor het schoolgebied Leuven-Nijvel” was benoemd, en op 5 mei 1885 op pensioen werd gesteld. Vgl. F. Van Veerdeghem, *l.c.*, blz. 33.

wy de petitie in het Vlaamsch opstellen en U dan zenden voor de vertaling.

Wat De Seyn betreft die man die reeds by iedereen zyn goede naam als uitgever verloren heeft, mag my geen hoegenaamde voorwaarden stellen. Hy zal dat reeds bemerkt hebben in de brief die ik hem geschreven heb. Wordt de uitgave nu gestaakt, later zal er wel iemand gevonden worden, die ze voortzet. Ik heb iets in het Morgenblad gelezen dat waarschyntlyk van u kwam. 't Was over boeken die het volk verkwezelen. Het had betrekking op Aug. Snieders¹. Nu De Seyn moet gy ook op bedekte wyze afranselen², met Paasschen spreken wy daarover.

Als voor onze school alles verloren is zullen de gazetten hoop ik hun werk doen. Verleden Zaterdag namiddag was het vergadering van den Onderwyzersbond. Julia is er geweest, Onderwyzers en onderwyzeressen die op wachtgeld waren, waren moedig degene die behouden waren treurig.

Er wierd ook aan den Bond bekend gemaakt: dat er negen onderwyzers en onderwyzeressen afgesteld zonder wachtgeld zyn in het kanton Eecloo, waarvan sommige zich reeds in de diepste ellende bevinden. Al de andere zullen alle maanden ieder een frank voor die ongelukkige storten, als eene almoes. Ik denk niet dat er in Vlaanderen iemand is, die reeds wachtgeld ontvangen heeft. Mathilde is zoo ver in de vyfde maand op wachtgeld gesteld en zy heeft nog geen Centien ontvangen, de anderen die wy kennen ook niet.

En toch lieve kinderen: zyn wy niet wanhopig. Emile uw brief is pekzwart.

Julia heeft Zaterdag tegen Louis Van Ooteghem gesproken, hy woont nu te Gent. Hy zegde doe de groetenis aan uwe moeder en zeg haar, dat ik door de Federatie gelast ben met de kiezerslysten van eenen wijk te herzien, en dat het er te Gent voor de aanstaande kiezing in 1886 goed uit ziet. Dat wij zullen zegepralen. Kon dit waar zyn. Wat zullen wy te praten hebben als gy met paasschen komt.

Lieve Antonia ik verwacht u alle drie. Ik denk dat George ook zal komen.

Gy zult ons allen vermagerd vinden, maar veel moediger dan ge denkt.

De groetenis van allen, wij omhelzen u allen hartelyk

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

78 - 1. In *Het Morgenblad* hebben we niets aangetroffen zoals hier door Vr. C. bedoeld. Aug. Snieders (1825-1904), vooraanstaand journalist en auteur o.a. van historische romans en van realistische, populaire romans, verdient deze beoordeling,

79

Maldeghem 1 april 1885

Lieve Kinderen,

Zondag is het Paasschen. Ik verwacht u *alle drie*. George verwacht ik ook met zyne vrouw en zijne kinderen. Tot nu toe heeft hy het nog niet gemeld, maar ik verwacht hem toch.

De gemeenteraad heeft nog geene uitspraak gedaan.

Zondag zullen wy over alles spreken.

De Seyn is hier deze week geweest. De werken zullen voort verschynen. Gy hebt het geraden lieve Emile, 't was een slimme trek, maar de man was nog niet slim genoeg, om my te foppen.

Anna en Fernand zijn dezen morgen in vacantie gekomen. Alles betrekkelijk wel !

Dus tot weldra.

Wij omhelzen u allen hartelijk

Uwe liefhebbende moeder,

W^{we} Courtmans

80

Maldeghem 21 april 1885.

Lieve Kinderen,

Ik moet u het schoolnieuws melden ! De maandag van verleden week opende Julia de school. De woensdag kwam Van Mullem met Parqui, en Julia stond hem goed te woord. Zij zegden onder anderen : Men had my gezegd dat gy hulponderwyzeres zoudt willen benoemd zijn, met 1200 fr. jaarwedde.

Julia antwoordde : Die dit gezeid hebben, hebben gelogen. Ik wil dienst doen tegen het volle geld, dat myn wachtgeld zal bedragen.

Gy zyt op wachtgeld gesteld en dit zult gy bekomen.

Tot nu toe ben ik op geen wachtgeld, gy hebt my een briefken geschreven zeggende : De meisjesschool is afgeschafft. Ik heb dat briefken gezonden, waar het wezen moest en men heeft my geantwoord :

Dat briefje zegt niets !

Wy leven in eenen tyd dat men alles zwart op wit moet hebben.

die van een beperkte horizon getuigt, zeker niet. Over hem : Prof. Dr. J. Persijn, *August Snieters en zijn Tijd*, Antwerpen, 1925-1926 (3 delen); Dr. R. Sterkens, *De letterkunde in de Antwerpsche Kempen van 1830 tot 1900*, Turnhout, 1935. — 2. Tegenover De Seyn getuigt ze eveneens van weinig begrip, vgl. ook br. 26, aant. 1.

Welnu aan mijnheer Cools en aan juffrouw Roets, hebt gij geschreven : Gij zijt op wachtgeld gesteld, en op dien dag moet gij de school sluiten. Schryf my dat ik op wachtgeld ben en ik zal er mij in gedragen.

Twee dagen later kregen zy alle twee een briefken, er stond : Dat zy verzocht waren geene lessen meer te geven, tot nader order.

Dus zyn ze nog alle twee in bediening. Op Julia's brief stond ook :

Dat zy ophielden hare woning te betalen met 1ste Mei aanstaande.

Nu pachten wy van het Hospitie. Mynheer De Smet is ons komen zeggen dat wy pachters waren.

Julia heeft seffens by het ontvangen der aanschryving hare leerlingen naar huis gezonden ¹.

De bevolking laakt Van Mullem !!!

Daar het pensioen van Wallemacq nog niet is toegekomen, heeft Wallemacq maandag (gisteren) zyne klas begonnen met Alfred en Jan De Coster als hulponderwijzers. Tusschen de klas van Wallemacq en die van Adèle heeft men een stuk uit het schutsel genomen, van daar komt men in de klas van Julia, Jan De Coster staat nu in Julia's klas. Zy gebruiken ze, langs den kant van Wallemacq.

Julia heeft kennis gegeven aan de Inspecteur, als hare school gesloten was. Met wederkeerende post moest zy antwoorden hoe het nu stond. Wy verwachten morgen of overmorgen een Inspecteur.

Wy zyn allen moedig ! Schryf niets in de Dagbladen, voor al eer er eene eindbeslissing is.

Gy zult in den Volksbode gelezen hebben dat de vrouw van den statieoverste van Balgerhoek in de vaart verdronken is. Dat is Augusta Willems. 't Is een ongelukkig geval. Vader Willems is schier zinneloos van smart.

Lieve Antonia, Julia verwacht uw katoen voor uwe spreij. Zy heeft twee schoone nieuwe dessins gevonden. 't Is voor crochet, maar schoon !

Ik hoop dat het U, lieve Emile en Antonia, en ons lief Antoontje goed gaat.

Wy omhelzen u allen hartelyk

Uwe liefhebbende moeder,
W^{we} Courtmans

80 — 1. Over gelijkaardige toestanden handelt A. Tirelire, *Achterbroek opstandig dorp*. Uitgave „De Spycker”, Essen (1964), *Geuzen en Jappen 1879-1885*, blz. 229 vlgg. op boeiende wijze. Op blz. 257 een merkwaardige brief van een afgezet onderwijzer.

Maldeghem 24 april 1885

Lieve Kinderen,

Lieve Emile, al uwe bemerkingen zijn ongelukkiglijk waar. Het onderwijs is vernietigd, 't is uit met de verheerlyking van 't vaderland. De Belgen zyn laffaards geworden ! Na 19 october hebben zy de laaste kans verkeken.

Het is gelyk ik u vroeger geschreven heb : Het nageslacht zal de Congobeschaver¹ vervloeken ! Hy heeft het licht der beschaving uitgedoofd, op den grond waar hy geboren is. Leve de Paus !² Leve de volksverdrukkers, de zuivere papen !

Gy moest de Cretinskens³ zien die op de speelplaats van Wallemacq loopen. Hoeveel zyn er, waar komen zy van daan ?

Alfred heeft er nu omtrent honderd, Wallemacq 56, Jan De Coster 73. Nu is er Alfons Vermeersch by gekomen, die heeft er 65. De klas van D.C. is de n° 2. van de laagste klas. By Vermeersch leert men : A. i. By De Coster gaat men : Tot br.... Het gansche schoolgebouw is nu bezet. Wallemacq zei my gisteren :

Ik ben de *euverste* van de *veerkens* en zoo is 't.

Hoe het zy, wy zullen zorgen dat men uwe zusters geen centiem kan onttrekken. Van Mullem bekend zelf : Dat hy het aanlegt om de meisjesschool te niet te doen. Van daar dat hy de school gesloten heeft. Gy zegt : dat de bevolking die ons getrouw is gebleven binnen 3 weken alles zal vergeten zyn. Dat zal waar zyn, doch zoodra de school heropend is zullen er een zeker getal leerlingen zyn, en zy zullen gestadig aangroeien. Dat wy tegen de macht der papen niet kunnen stryden weten wij.

Het schynt dat zy deze week Julia hulponderwyzeres benoemd hebben met fr 1000 of fr 1200 ; die som zou afgerekend worden van haar wachtgeld. Zoodra Julia daar schriftelyk bewys van ontvangt, zal zy naar het Comiteit gaan, om zich te bevragen. Hoe zou op die wyze rekening gehouden worden voor haar pensioen ?

Weest gerust wy zullen in alles voorzichtig zyn.

In het voorlaaste nummer van de Volksbode stond het ongeval van Augusta Willems, zonder uitlegging.

Augusta was over drie jaar met de Chef van Balgerhoeke getrouwd. Blondine joeg over een jaar Hortense weg. Augusta nam haar in. Augusta was zoo het schynt, jaloers van Hortense. Gy kent Hortense. Augusta is eer ze trouwde tweemaal in een klooster geweest en zy heeft telkens de kap over de haag geworpen. Sedert Hortense daar was is zy zesmaal weggelopen. Zy is vyf dagen

met haar kind dat twee jaar oud is, in het klooster te St. Laureyns geweest. 2 dagen in het klooster te Adeghem, zonder kind, zy is ook by familie van haren man te Yperen geweest enz. enz. Als zy naar Maldeghem kwam joeg hare moeder haar terug naar huis, en zy had gelyk. De Chef deed goed zynen dienst, maar 's avonds was hy dikwyls zat, en dan hadden er tooneelen plaats. Op den 2^{den} Paaschdag was er paardenloop te Balgerhoeke. Augusta was tot den 10 1/2 uren by de vrouw van den sluismeester geweest, de Chef was nog niet te huis. Wat er tusschen de twee zusters voorgevallen is weet niemand. Om 11 uren heeft Augusta haren trouwring afgetrokken en hem in een glas op de tafel gelegd en daar neven haar geldbeugeltje, zy is weggegaan, en Hortense heeft haar niet gevolgd. 's anderdags word zy vermist, en den vrydag is haar lyk opgetrokken. Zy is te Adeghem plechtig begraven.

Arme Willems ! Zy hebben al het mogelyke gedaan om Hortense thuis te krygen maar zy wilt niet. Ze zegt dat zy meerderjarig is en zy blyft by den Chef.

Lieve Antonia, het katoen is toegekomen. Julia is volop aan het werk.

Nu ons lief Antoontje in de week eene broek draagt zullen wy hem geen Pip meer noemen, maar altoos Antoontje zeggen.

George heeft over Jantje geschreven. Hy zegt dat hy zwak is.

Met onze finantien is het nog altijd goed. Anna en Fernand moesten ieder fr 140 meedragen, uit oorzaak van het gemis der beurzen sinds october, dat is nu voorby, en als wy binnen drie maanden iets te kort komen, zal ik u schryven. Dank ! Duizendmaal dank, voor uw liefderyk aanbod !

Lieve Emile en lieve Antonia, wy zyn allen gezond en moedig. Onze moed is inderdaad eene blyk van zedelyke grootheid, in zulke omstandigheden. Zoodra er nieuws is zal ik schryven. Weest intusschen gezond en gelukkig !

Hartelyk omhelzen wy u allen,

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans

81 — 1. *Congobeschaver* : Leopold II. — 2. *Leve de Paus !...* ironisch tegen de ultramontanen, die vooral de opperheerschappij van Rome in het politieke leven en daardoor het politieke katholicisme verdedigen. — 3. *Cretinskens* : het woord „crétin” behoorde gedurende de schoolstrijd tot de geringschattende taal, die tegen de leerlingen van het katholiek onderwijs werd aangewend. Volgens *La Nation*, Mercredi 3 février 1886, was het woord in die betekenis afkomstig van een katholieke voorman zelf, de gewezen minister De Decker.

Maldeghem 9 Mei 1885

Lieve Kinderen,

Dank lieve Emile voor de waarschuwing, niettegenstaande dat wij weten, dat gij zeer gelukkig zyt, zou ons toch eene zekere onrust aangegrepen hebben. O die ongelukkige ! Ik begrijp uwe ontsteltenis.

Nu zien wy duidelyk waarom Van Mullem op het onverwacht, de meisjes met de onderwyzeressen uit hunne school dreef, en de klassen opvulde met jongens. Tot hier toe hebben wy geen bewijs dat men eene gemengde school wil maken. Op 17 April werden de meisjes op de straat gezet ongetwijfelt in het vooruitzicht, de ouders te dwingen hunne kinderen naar het klooster te zenden, die kunstgreep is reeds gedeeltelyk gelukt. Byna al de kosteloze leerlingen zyn reeds in het klooster, gelyk gy het voorzegd hebt, doch de meer beschaafde bevolking is geduldiger. Voor hoe lang nog ?

Denk niet lieve kinderen, dat wy meer verdriet maken dan vroeger. Er is immers niets aan te doen !

Het onderwijs is in de buitengemeenten vernietigd. In de gemeentescholen voor jongens kan men hetgeen men daar doet, geen onderwijs noemen, sinds de leerlingen der clericale scholen er by gekomen zyn. En de Meisjesscholen !

Julia en Adèle die nog geen bericht hebben gekregen dat zij op wachtgeld gesteld zyn, moesten verleden week de Conferentie te Assenede bywonen, zy waren er met 12 onderwyzeressen waarvan er in het kort nog eenige weg moeten. De Nonnen der aangename scholen waren er niet. *Wy weten dat de Bisschop het hun verboden heeft zeggende : Dat zy moesten wachten tot alles georganiseerd is.* Dat is tot dat zij niet meer in aanraking zullen moeten komen, met de voormalige geuzenmeesteressen.

En zy organiseren ! Te Assenede waar de meisjesschool behouden is waren er verleden jaar meer dan 200 leerlingen, nu zyn er nog 74. Te Oost Eecloo waar men de meisjesschool met de beide onderwyzeressen behouden heeft er er reeds een afgeschafft, zoodanig waren de leerlingen verminderd, zy wierden er uitgehaald om het klooster te vullen, dat *aangenomen* is. De onderwyzeres verwacht dat zy eerlang zal weggezonden worden, by gebrek aan leerlingen.

Te Eecloo waren er verleden jaar veel meer dan 200 leerlingen in de meisjesschool, nu zyn er nauwelyks 100.

Te Waarschoot is de onderwyzer afgesteld en de onderwyzeres behouden, maar hoe? Zy hebben het onderwys onzijdig gemaakt, dus is de ban gebleven. Het klooster is aangenomen en de aangenomen jongens heeft men in het gemeentelokaal genesteld. De onderwyzeres heeft alleen de woning en eene enkele klas voor 71 leerlingen, jongens en meisjes van 6 tot 14 jaar, de sloor moet het handwerk na schooltyd aanleeren. Het is onuithoudbaar.

Gy begrypt dus dat uwe zusters gelukkiger zyn, buiten dienst, als in dienst. Zy hebben vertrouwen in het wachtgeld.

De beide Inspecteurs, waren op de Conferentie. Mr Verdeyen was veel vermagerd en zeer bleek, zy waren alle twee treurig, en hoe kan het anders, zy zien de ongelukswet nog alle dagen verkrachten om ze te verslechteren. De gemeenten spotten er mee, te Maldeghem eene gemeente van 9000 inwoners, zyn er nu drie kloosters als aangenomen scholen voor de meisjes, en in de gansche gemeente geen gemeentelyk meisjes onderwys, noch in het dorp, noch te Kleyt noch te Donck. In het Gemeente lokaal te Donck zyn de jongens der aangenomen school, en in het lokaal der vroegere Vrije school zyn sinds dynsdag Marollen¹ van Maldeghem.

Volgens de Wet moest er ten minste eene gemengde school zyn, en volgens een omzendbrief van Thonissen² moesten er voldoende klassen en een bekwaam personeel zyn voor de meisjes.

Uwe zusters verlangen echter niet van terug in dienst geroepen te worden. Mathilde woont hier reeds te Maldeghem, en is te vreden.

Anna en Fernand zyn terug naar Brugge. Fernand is op tyd kunnen vertrekken, Anna is nog maar sinds acht dagen weg, zy is ziek geweest, doch ik heb het u niet geschreven, uit vrees van u te verontrusten, nu is zy weer frisch en gezond.

Ik heb u nog niet gezegd wie te Donck aangenomen onderwyzer en koster is: De zoon van Peetjen Herpelinck!

Lieve Antonia, Julia werkt goed door, aan uwe spreij, zy zal de naaste week gereed zyn en ze zal ze dan seffens zenden.

Als het nu goed gaat met U allen, dat Antoontje levenslustig is, en dat Janneken van George betert, is alles wel.

Amand De Vos is hier deze week geweest, hy was zeer teleurgesteld, gelyk ge denken kunt.

Lieve kinderen, hebt gy myn boek: Roza van den Boschkant³, ontvangen? Ik hoop ja.

De Seyn heeft reeds koppij gevraagd voor het 7de deel te drukken. De man is nu overdreven vriendelyk.

Nog eens lieve kinderen, denkt niet dat wy veel verdriet maken,

het gaat beter dan gij denkt en met Mathilde is het ook zoo goed mogelyk.

Hartelyk omhelzen wy u allen
uwe liefhebbende moeder
W^we Courtmans

83

Maldeghem 3 Juni 1885.

Lieve Kinderen,

De school blijft gesloten ¹, en ik denk niet dat uwe zusters nog in dienst zullen geroepen worden.

Te Maldeghem verkracht men de Wet en de Inspecteurs moeten het gedoogen. Geen meisjesonderwijs dan in de kloosters, dat is de leus.

Over veertien dagen is de gemeenteraad voor de 26ste maal vergaderd geweest om over het onderwys der meisjes te beraadslagen. De burgemeester heeft den kantonalen Inspecteur ontboden, en hy is er mee in het lokaal der Katholieke school geweest, en daarop werd het gerucht verspreid dat de meisjesschool den eersten Juni in de Noordstraat zou beginnen, maar op het einde der vorige week hebben wy hooren zeggen: Dat de Pastoor en Frederik het lokaal aan de gemeente niet wilden verhuren, en nu wordt er van geene meisjesschool meer gesproken.

De huisvaders morren er over in de herbergen, maar daarby blijft het ². Ze zyn nogthans standvastiger dan wy konden verhoppen. Het is ons pynelyk van tegen de ouders die komen vragen:

Wanneer denkt gy dat het school zal zyn? te moeten zeggen: wy weten het niet.

Indien wij in de plaats der ouders waren, wy zouden ook ongeduldig zyn, de kinderen kunnen niet zonder onderwys blyven. Alles moet naar het klooster! Zoo willen het onze Meesters!

Indien men Julia naar de Noordstraat had gezonden zy zou het aanvaard hebben om haar wachtgeld te behouden, doch het ware eene nieuwe vernedering geweest. Zy zou in alle geval de hulp-onderwyzeres moeten zyn, van een onbekwame onderwyzer. Wij gedragen ons zoo moedig mogelyk in ons lot, alhoewel wy nergens een voortteeken van redding ontwaren. ...

82 — 1. *Marollen*: Maricolen (Eerw. Zusters), vgl. G. De Lille, IV, blz. 19.
— 2. *Thonissen*: J. Thonissen (uit Hasselt), minister van Binnenlandse Zaken en Openbaar Onderwijs, opvolger van V. Jacobs. — 3. *Rosa van den Boschkant*, Gent, 1885.

Hoe is 't mogelyk dat op het einde der 19de eeuw, een koning eene wet teekent die ons onderwijs vernietigd, en terzelfder tyd de Negers wil beschaven. 't is Wraakroepend.

Arm Vlaanderen ! Wat zal er van u geworden ?

Lieve Antonia, Julia heeft heden de spreij verzonden, zy heeft er van 's morgens vroeg tot 's avonds laat aan gewerkt. Alleen als zy werkt is zij gerust.

Zy doet my zeggen : Dat er een half pond katoen van de eerste spreij over was, dit katoen is aan de tweede spreij verwerkt, die grooter was.

Hoe gaat het ons lief Antontje ? Goed hoop ik.

Anna die gansch hersteld is, is Zondag thuis geweest, hare verachterde studien zyn reeds ingehaald. Zy was zeer moedig, en bereid zich voor haar eindexaam.

Fernand heeft dezen morgen aan zyne ouders geschreven hy is ook moedig en studeert goed.

Anna heeft ons gezegd dat al de leerlingen na de Paaschvacantie in de Normaalschool zyn teruggekeerd, men had gevreesd dat die van het eerste studiejaar gedeeltelyk zouden weggebleven zyn. Maar neen, de menschen hopen nog op eene verandering in de tydsomstandigheden.

Morgen is het te Eecloo vergadering van den onderwyzers Bond. Uwe zusters zullen de vergadering bywonen. Zy willen zich zoo moedig toonen als de moedigsten.

Mynheer Verstraeten is ook op wachtgeld gesteld. De tusschenkomst van het Verdedigings Commiteit heeft niet geholpen. Overal wordt de wet verkracht.

Hy heeft tegen 1ste Juli een huis te Eecloo gehuurd. Helaas ! Er is niets aan te doen, wy moeten ons onderwerpen.

Binnen een paar maanden, lieve kinderen hebt gy vacantie, en dan zullen wij nog eens allen te zamen zyn. Weest intusschen gezond en gelukkig !

Wy allen Pieter, Mathilde en de kinderen omhelzen U, hartelijk.

Uwe liefhebbende moeder,

W^{we} Courtmans.

Hoe heeft myn boek, Roza van den Boschkant U bevallen ?

83 — 1. *blijft gesloten* : Julia en Adèle C. waren volgens beslissing van de gemeenteraad, op 21 april 1885 op wachtgeld gesteld (zie de inleiding). — 2. Twintig huisvaders konden een verzoekschrift samenstellen om het behoud van een school te vragen. Vgl. A. Tirelire, *o.c.*, blz. 259-260 waar 27 huisvaders een rekwesht ondertekenden en „hun ijverig onderwijzer” niet in de steek lieten ! Zonder gunstig gevolg trouwens.

Maldeghem 25 Juni 1885

Lieve Kinderen,

Ik meen U te mogen verzekeren : Dat Antoontje gansch genezen is. Nog nooit is hy zoo vroolyk geweest en hy eet dat het een plezier is om zien. Ongeloofelyk veel bifstek enz. enz. enz. zyne ziekte was verval van krachten en die komen goed by. Nu met de warmte hoest [hy] meer dan na gewoonte. Het zusterken zegt : 't Is van de hitte. 't zyn de zenuwen. Hy is dus genezen.

Wees dus volkomen gerust. Wy geven hem nog altoos zyne medecynen. Hy was bly met den brief van Papa. Met Brussel Kermis verlangt hy :

Het pepelnet, een top en eene doos.

Denk toch aan dat hoesten niet ! Er is geen het *minste* gevaar by, en de jongen is hier O ! zoo gelukkig. Wy geven hem voortdurend zyne medecynen en 's avonds wordt hy weer geschilderd alhoewel het waarschynlyk niet meer noodig [is].

Doet onze groetenis aan George en aan Maria en zegt dat wy George verwachten, zoodra hij eenigsinds kan. Zegt dat wy allen zeer bly zijn om dat Janneken zoo veel verbeterd is. 't Zal allemaal goed komen !

Met ons is alles volgens gewoonte.

Adeghem wil de wachtgelden niet betalen. Het verdedigings Comiteit heeft de verleden maandag een deurwaarder gezonden, voor Mr Verstraete en voor Mathilde. Wy denken dat zy in de toekomende week voor den Vrederechter zullen moeten verschynen. Zy zullen toch moeten betalen.

Thonissen draagt een wetsontwerp voor om de wet van 1884 te volledigen betrekkellyk de in disponibiliteit gestelde onderwyzers ¹. Waar wil hy heen ? zoo leven wy in gestadige onrust.

De balloteering van Brussel heeft ons de oogen geopend. Janson heeft het land in de handen der Jezuieten geleverd. Binnen drie jaar zullen de Brusselaars voor de Radicalen stemmen, dan zal artikel 47 uit de Grondwet verdwynen, en men zal het land voor vele jaren, aan de Clericalen overleveren ².

Brussel heeft ons verleden jaar het strop om den hals geslagen en binnen drie jaar zullen de Brusselaars het toesnoeren. Arm Belgie !

Nog eens lieve kinderen, weest gerust over Antoontje groet Mynheer Van Leemputten voor ons.

Wy omhelzen U allen hartelyk
Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans.

Maldeghem 9 Juli 1885.

Lieve Kinderen

Toontje is nooit zoo gezond geweest als thans, de kleine man was niet te vrede over de beeldekens der twee laaste zondagen. Tegen zondag zou hy er gaarne hebben uit de galerie.

Voor kleeding heeft hy alles volop.

Buiten het Pepelnet en den top, zou hy gaarne eene doos hebben. Mamaken weet het wel zegt hy, en als er iets nieuws in den Bazar is, zoudt gy dat ook kunnen koopen, en dan meebrengen.

Ik verwacht u, beiden, wy zullen verheugt zyn u te zien. Toontje zal Mama om 6 uren aan den spoorweg afhaken, en 's anderdags, gaan zy samen om Papa.

Ik hoop dat Jef voorzichtig zal zyn in zyne onderneming.

Moguez heeft leelyk den Franschman uitgehangen. Hoe elendig!

Het bedroefd mij dat George van de klaver naar de bieten verhuist, en dan nog met dat arm Janneken.

Verleden maandag kreeg Wallemacq een briefken van het stadhuis waarin men hem zegde dat hy, met onbepaald verlof in disponibiteit was. 's anderdags was het Conferentie te Maldeghem, Wallemacq mocht in de klas niet meer gaan. Jan de Coster had zyne plaats ingenomen, dus, eenige weken of dagen eer hy zyn pensioen kreeg, had men de gedecoreerde onderwyzer zyne galons afgetrokken, en zyne oud Collega's mochten zyne vernedering bestatigen.

Gisteren avond dus twee dagen later vertelde Van Mullem in de herbergen dat men hem uit Brussel liet weten: Dat Wallemacq door Koninklyk besluit op pensioen was gesteld. zyn pensioen liep van den 6^{den} dezer, dus van den zelfden dag, dat men hem bij maatregel van orde aan de deur had gezet.

Wat zal er nog gebeuren? Wie weet het?

Nu tot wederziens lieve kinderen,

Wy omhelzen U allen hartelyk
uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

84 — 1. een wetsontwerp om de wet van 1884 te volledigen: „un projet de loi complétant les dispositions de l'article 3 de la loi du 31 mars 1884 concernant la mise en disponibilité pour cause de maladie ou dans l'intérêt du service des professeurs et instituteurs communaux" (*Annales du Parlement*, Bruxelles, 1884, p. 1360). — 2. Toen in 1894 nog twaalf liberale volksvertegenwoordigers overbleven, waren dat radicalen of progressisten, geestesverwanten van G. Lorand, directeur van de *Réforme* (Vgl. Fr. Van Kalken, *l.c.*, pp. 83-91).

Maldeghem 5 7ber 85

Lieve Kinderen,

Uw brief aan Mathilde gezonden ontvingen wy om 2 1/2 uren namiddag, verbeeld u myne verslagenheid als wij 's morgens het Morgenblad¹ ontvingen, Emile ook een slachtoffer der politiek riep ik.....

Van daar den telegram van Mathilde. Uw brief stelde my gansch gerust. De doctrinaires konden toch niet meer stryden met versleten wapens.....

Ik meende te begrypen dat de verdwyning van l'Echo toe te schryven was aan eene overeenkomst der liberalen, en ik juichte by dit gedacht.

Uw brief die ik dezen morgen ontving getuigt van zekere mismoedigheid en ook myn moed valt. De Echo viel wegens de geldquaestie!². Dat is erg, en toch hoop ik dat de liberalen met vereenigde kracht zullen poogen, het onderwys en de onderwijzers te redden.

Moed lieve Emile ! Moed lieve Antonia !

Ja, Emile gy krygt nieuwe Meesters, maar wees hierover niet bevreesd. Gy hebt u naar den zin van Mr L. Hymans kunnen plooiën die zeker wel de lastigste der Meesters was. De nieuwe Meesters zullen uw talent erkennen, en het bewys uwer verkleefdheid aan den Echo bewonderen. Niemand is zoo lang aan de redactie gebleven als gij³.

Ik bemerk dat gy reeds hunne politiek begrypt en die politiek is natuurlyk ook de uwe. Uwe taak is dus te gemakkelyker.

Gy zult reeds veel geleden hebben eer gy geweten hebt, tot welk besluit de nieuwe meesters zouden komen. Nu gy *blyft* en dat is het byzonderste. Het overige zult gy wel klaar spelen. Brigaud blyft ook. Zy behouden er dus maar twee !...

l'Actualité⁴ zal dus een klein blad zijn. Dat is niets als het maar goed doet. Dat Bara de Echo niet overgenomen heeft doet my veronderstellen, dat hy ook vooruit wil, dat hy het Doctrinaire juk afschud. Laat ons wachten en hopen.

Steun op uw talent lieve Emile en vrees niets.

Van waar die vertraging in den post van Brussel naar Maldeghem ? Uw brief aan Mathilde was den avond te voren om 7 uren te Brussel gestempeld, en uw brief die wy dezen morgen ontvingen was gisteren te Brussel om 2 uren gestempeld.

Nog eens, Goeden moed !

Met Antoontje gaat het opperbest, hy is vroolyk en gezond.

Wy zyn nog een beetje verslagen door het nieuws over l'Echo, doch wy zyn de ontroeringen gewend.... En wy wachten moedig de gebeurtenissen af.

Wy allen omhelzen u harteyk

uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

87

Maldeghem 9 7ber 1885.

Lieve Kinderen,

Lieve Antonia ik heb het pakje met het katoen, satinet en de fr. 15 1/2 wel ontvangen. Lieve Emile niettegenstaande dat ik niet twyfel of gy zult aan de Redactie van de nieuwe Gazet blyven, kan ik myne onrust niet beteugelen. Ik denk altyd : Emile heeft my slechts de schoonste zyde der zaak getoond om my te sparen. Schryf my nog eens. Ik moet alles weten. Zelf het ergste.....

Ik lees dezen morgen in het Morgenblad¹ dat het nieuwe blad, De Nationale zal heeten. Ik schiet 's nachts wakker van onrust en dan denk ik : Emile en Antonia liggen nu misschien in hun bed te weenen.... Schrijf alles.

Bij ons is alles wel volgens gewoonte. Met Antoontje is alles wel hy is vroolyk en gezond.

Hartelijk dank voor het toezenden van het pakje.

Wy omhelzen u allen

uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

86 — 1. *Morgenblad* : het *Morgenblad*, Vrijdag, 4 September 1885 schreef dat „de gematigde liberale partij een erge vuurproef onderging. De *Echo du Parlement* en zijn kleinere, oudere broeder, de *Echo de Bruxelles* zijn gevallen. De laatste September zullen ze ophouden.” — 2. *Echo viel wegens de geldquaestie* : in *l'Echo du Parlement* 5 septembre 1885 (28e année) verscheen een kort artikel, *Intérieur*, waaruit men kon afleiden, dat de financiële toestand van de maatschappij die het blad uitgaf, niet rooskleurig was. Het nummer van *jeudi 1er octobre 1885* bevatte een hoofdartikel *A nos lecteurs* waarin meegedeeld werd dat dit het laatste nummer was, en dat ook de maatschappij, die het uitgaf, ontbonden werd. Louis Hymans was voor *l'Echo* de „Meester” van Emile geweest. L. Hymans (1829-1884) was publicist, oud-volksvertegenwoordiger, vertaalde ook werk van Vrouwe Courtmans (*Bibliographie Nationale*, Bruxelles, 1892, II, pp. 284-287). — 3. *zoo lang aan de redactie gebleven als gij* : Emile was er redacteur gedurende 12 jaar (vgl. br. dd. 11 sept. '85). — 4. *l'Actualité* : over *l'Actualité* werd in het *Morgenblad* van 5 sept. 1885 gezegd, dat dit blad van 1 oktober 1885 zou verschijnen met een gematigd programma. De voornaamste redacteurs van *l'Echo* zouden aan *l'Actualité* blijven meewerken. Dit blad wou een herziening van art. 47 van de grondwet goedkeuren (met name inschrijving van de bekwaamheidskiezers op de algemene kiezerslijsten) als al de liberale groepen die hervorming werkelijk wensten door te drijven.

Maldeghem 11 7ber 1885

Lieve Kinderen,

Lieve Emile nu gy my de toestand duidelyk hebt afgeteekend, ben ik volkomen gerust. Uw talent en uwe eerlykheid waarborgen uwe toekomst. Gy zyt 12 jaar werkzaam aan : l'Echo gebleven, hebt mede Redacteurs van *soorten* gehad en zyt rustig op uwen stoel kunnen blijven en dit beteekend veel, daarby staan uwe oogen wijd open, in 't zeil. Neen ik ben niet ongerust meer. Dank voor uwe laaste duidelyke brief.

Lieve Antonia, Julia zal zorgen dat de spreij voor Antoontjes bed groot genoeg is. en de dessin nemen die gy verlangd.

Wees gerust in Pipken.

Voor zyn terugkeer naar Brussel denk ik dat wy gerust by onze eerste schikking kunnen blyven : In het begin van October dan of later valt de mist in en dat zou den lieven jongen nadeelig kunnen zyn. Hy is gezond en vroolijk, maar wy weten allen dat hy teêr is, dat wy ten uiterste bezorgd voor hem moeten zyn.

In alle geval moogt gy hem in de eerste dagen niet terughalen, den 20ten dezer is het Maldeghem kermis en daar rekent hy op, om vier dagen zyn beste pak aan te doen, en alle dagen vyf centimen van Grammama en vyf centimen daags van Meetje-Moeie te krygen, en dan nog wat van de andere. Dezen morgen by het opstaan waren zyn eerste woorden :

Overmorgen en acht dagen is 't Kermis.

Gy schikt het dus op zyn best. Als het regent speelt hy met Marietje binnen huis en als de regen ophoudt vliegen zy naar buiten. Gy kunt denken hoe verlangend wy zyn om u te zien, niettegenstaande dat gy onlangs te Maldeghem zyt geweest. Ik begryp nogthans dat Emile uit voorzichtigheid op zynen post moet blyven.

Lieve Emile de krachtdadigheid die in uwen brief doorstraalt, maakt my fier en gelukkig. Dat Antonia krachtdadig is heb ik altyd begrepen. Nog eens ik ben thans over u gerust.

Met ons is er geene verandering, wy moeten geduldig op betere

87 — 1. *Morgenblad* : in het *Morgenblad*, 9 September 1885 onder *Nieuws van den Dag* het bericht : „De titel van het nieuw dagblad dat geroepen is om de *Echo du Parlement* en *Echo de Bruxelles* te vervangen is definitief aangenomen — volgens de Etoile — en sedert Zaterdag gedeponeerd. Dit nieuw liberaal dagblad zal *La Nation* voor titel voeren”.

tyden wachten, en toch, hoe is 't mogelyk zoo veel tegenspoed in eens te ontmoeten ? Wy blyven nogthans moedig.

Wy omhelzen u allen hartelyk.

Uwe liefhebbende moeder

W^{wc} Courtmans.

89

Maldeghem 12 8ber 1885

Lieve Kinderen,

Antonia en Toontje zyn dus goed thuis gekomen. Ik begryp zeer goed dat men Antoontje veel veranderd heeft gevonden. Het is naar wensch uitgevallen. God dank !

Gy hebt die Annonce van Anna in den Volksbode gezien. Ziehier tot welk besluit wy zyn gekomen :

Niet alleen wil Anna byzondere lessen geven maar van den 15de dezer gaat zy school houden in hun huis, zy hebben een viertal kleine lessenaars laten maken.

Zooals gy weet heb ik gehoopt dat Julia met 1ste 8ber in dienst zou geroepen worden. Bittere teleurstelling ! Hadden wy dit geweten dan had Anna de opening harer school in de vacantie aangekondigd, en wat is er nu gebeurd.

Louis Hoorebeke, De Deurwaarder, Cabui, Eduard de Bruycker en Wallemacq hebben verleden week hunne kinderen naar de kloosterschool gezonden. Denk aan ons verdriet ! Zoo gansch verpletterd zyn. De kinderen van : D^{te} De Meyer, van Eduard De Vildere en van Mme Louis de Vildere zyn nog thuis.

Moet Anna nu met een viertal leerlingen beginnen, zy zal het volhouden en de kinderen goed leeren. Ongetwyfeld zal zy met de Paaschvacantie veel leerlingen krygen. Want de *roep* is er, dat men in het klooster niets leert.

Er moest toch iets beproefd worden. Zaterdag aanstaande zal het 29 jaar geleden zyn dat wij te Maldeghem zyn aangekomen. 't Zag er dan ook zwart uit.

Dag Toontje, wy spreken gestadig van u, en Grammama en al de tanten, en Meetje-moeie, en Marietje en Leken en Clara en Anna en Lie zenden u een schoone kus.

Lieve Emile, lieve Antonia, wij omhelzen u allen hartelyk.

Uwe liefhebbende moeder

W^{wc} Courtmans.

Maldeghem 24 8ber 1885

Lieve Kinderen.

De brief van de lieve Antonia heeft my gerustgesteld, vooreerst : over de positie van Emile, de Nation stelt het goed aan, zyne politiek bevalt my. Hy zal vooruit gaan en dan zyt gy gansch gered.

Wist gy welken angst ik hierover geleden heb ! 't Is alweer voorby :

Over George ben ik ook zeer ongerust geweest, George is hier gisteren geweest. Hy heeft my het kontrakt getoond tusschen Hem en zynen nieuwen Patroon. Ik ben hierover ook gerust. George is moedig, hy zal het er wel doorhalen.

Ons Antoontje heeft de Windpokken gehad, dat zal hem geen kwaad doen, wy spreken veel van onzen Tonen, wy hebben er veel vriendschap van genoten. Hy was in den laasten tyd O ! zoo vriendelyk.

Ik denk ook dat het best is dat hy zoo gauw mogelyk naar de school gaat, gy zult moeite hebben om hem weg te krygen maar als hy er is, zal hy er zeer tevreden zyn en goed leeren. Verder zien wy hoe het gaat en waar het best voor hem is te Brussel of te Maldeghem.

George zegt dat zyne kinderen dansende naar de school gaan, zy zyn er liever dan 't huis.

Wat die liberale vrye school te Aalst betreft, daar zou Anna thans niet meer aan probeeren, den 15^{den} 8ber is zy eene school begonnen in hun huis. Zy is begonnen met 5 leerlingen en Marietje is 6. Den tweeden 9ber begint zy eene avondschool. Ik heb u geschreven dat de dochter van Louis Hoorebeke, van den deurwaarder enz. reeds in 't klooster zyn. Zullen zy ze er uittrekken ? Ik denk het niet. Zy maken lawyd in de herbergen zy zeggen : waarom heeft zy dit niet aangekondigd voor 1ste 8ber, en daar hebben zy gelyk in, maar Anna mocht dat niet doen, om dat wy nog hoopten : Dat de school van Julia met 8ber zou geopend worden, had Anna vroeger hare school geopend, dan zou het Gemeentebestuur daar op gesteund hebben, om nooit een Mixteschool te maken. Anna zal slechts eenige Centimen daags met schoolhouden, verdienen en toch zal zy het volhouden. Misschien zal men haar, eens dat de liberale boven zyn, rekening houden van hare pooging en van hare opofferingen.

Hoe het ons is, hoef ik nauwelyks te zeggen, Uwe zusters hebben steeds goeden moed, maar ik ben moedeloos, doch dit komt voort uit myne lichaamsgesteltenis, hoe zenuachtiger ik ben, hoe

meer is ook myne ademhaling belemmerd, gy begrypt dus dat ik in de laaste dagen zeer ongesteld was, uit oorzaak der onrust over U, over George, over Jef en over allen.

Bekommer u niet over ons, wy zullen al het mogelyke doen om Fernand te Brugge te laten, en op beter tyd hopen.

De lezing van La Nation beurt my zoo veel mogelyk op, en alles wat my opbeurt verlengt myne levensdagen.

Weest moedig lieve Emile en Antonia geeft elkander moed. Spreek veel van ons tegen onzen lieven Tonen, en als gy nog eens schryft, zeg dan of hy goed eet en kust hem voor ons allen ook voor Pieter, Mathilde en kinderen.

Wy omhelzen U allen hartelyk
Uwe liefhebbende moeder,
W^{we} Courtmans

91

Maldeghem 4 9ber 1885

Lieve Kinderen,

Wy zullen Toontje met veel liefde ontvangen en er goed voor zorgen, ik hoop dat hy geene verkoudheid zal krygen omdat het hier kouder is, aan onze zorg zal het niet ontbreken. Wy verwachten het lieve kind.

Anna heeft maandag vyf leerlingen by gekregen voor de dagschool, en gisteren avond had zy er acht voor de avondschool, dus negen met Clara. Er is een van Beerke de Clerq by die twee jaar in 't klooster in het pensionnaat is geweest, men leert er niets.

Anna is zeer gelukkig in hare school.

De hartelyksche groetenis van allen,

Wy omhelzen u allen vriendelyk

Uwe liefhebbende moeder,
W^{we} Courtmans

P.S.

Lieve Antonia brengt de remedie voor de Exterooogen mée.

92

Maldeghem 15 November 1885.

Lieve Kinderen,

Wanneer komt Antoontje ? Ik wacht uw brief.

Lieve Emile kom toch niet in polemiek met Flandria¹, het is duidelyk dat de schrijver u in den haat poogt te steken van den

Directeur, anders had hy u zoo niet aangeduid. Wasch hem de bolle tusschen vier oogen. Ik begryp nogthans niet waarom men u kwaad wil, en dat herhaald : Hoe lang zal het duren ?

Neem u in acht voor flaminganten die misbruik van uwe woorden zouden durven maken. Wie weet ?

Ik dacht eerst Flandria terug te zenden doch ik zal het niet doen. 't Zou Olie in het vuur zyn.

Die mannen moeten toch wel weten dat er geene quaestie kon zyn dat gy Bestuurder van : La Nation zoudt wezen. 't is louter boosheid van zoo iets aan te duiden. Als uwen Directeur u hier over spreekt hoeft gy u niet te verontschuldigen vermits gy niets misdaan hebt.

Ik ben niet ongerust over u, maar die verandering van George en van Joseph, maken my zoo ongerust dat ik er onzen eigen toestand door vergeet. Ik wil nogthans het beste verhoppen : Als de nood ten hoogste is, is de redding naby.

Lieve kinderen indien gy zaagt hoe moedig Anna haar schooltje doet, gy zoudt er veel genoeg in hebben.

Joseph zegde : Dat gy voornemens waart Antoontje nog veertien dagen thuis te houden, die 14 dagen zyn omtrent voorby, handelt naar uw goedvinden, voor ons is 't altoos wel. Wy zullen het lieve kind met open armen ontvangen.

Lieve Antonia, als Emile geen tyd heeft schryft gy dan eenige woorden over het artikel in Flandria. Ik zou gaarne Emile's gedachte daarover kennen.

Lieve Emile, ik denk niet dat La Nation van al de pensioenen die er in de Moniteur verschynen gewag maakt, en het Morgenblad doet het nog minder. Wallemacq zal in de eerste dagen zijn pensioen krygen en wy zouden gaarne weten hoeveel het bedraagt.

De hartelykste groetenissen van allen,

Wy omhelzen u allen en tot wederziens.

Uwe liefhebbende moeder

W^we Courtmans.

P.s. Het 7de deel myner volledige werken is verschenen, ik wist er niets van, De Seyn had geene proeven gezonden.

Als Antonia Toontje brengt zal ik Uw exemplaar meegeven en ook een voor George en voor Joseph. 't Is nog drie kluiten ² gespaard.

92 — 1. *polemiek met Flandria* : in *Flandria*, 15 nov. 1885, blz. 4 lezen we over Emile Courtmans : „*La Nation* is jaloersch van de lauweren, welke de *Chronique* en de *Gazette* plukken als de franschdolste couranten van Belgie. *La Nation* geeft ook van tijd tot tijd een venijnig steekje aan het goede Vlaamsche Volk. Hoe lang zal het duren ? Zoals het dagblad eerst opgevat was, stond het onder het bestuur van een onzer knapste mannen, de zoon van eene onzer beroemdste schrijfsters. Deze was te Flamingant. Het bestuur werd dus toevertrouwd aan een 'Gazettelman'. Hoe lang zal het duren ?” — 2. *drie kluiten* : een kluite : „koperen stuk geld van vijf centimen, fr. *sou*” (L.-L. De Bo-J. Samyn, o.c. blz. 472 i.v.).

93

Maldeghem 23 9ber 1885.

Lieve Kinderen,

Antoontje is dezen morgen naar de school gegaan en nu 's namiddags is hy er weer. Hy zit by Alfred¹ om dat hy hem kent. Hy *gaat geeren*, het ergste is dus voorby.

Toontje wil met ons eten, maar dan eet hy schier niets, en dat zou gevaarlyk zyn, wy hebben weer het oud regime ingevoerd anders zou hy te zeer verflauwen. Hy eet nu weer vet op zyne boterhammen, en hy is zeer braaf.

Dezen morgen viel my de 2de annonce van La Nation in 't oog. en zoodra ik die zag werd ik bleek van schrik er stond :

Voyageur Exper. enz. desir repr.

Ecrire int. F.G.5.

Dat was George dacht ik F Rue Fonsny, G. zyn naam, 5 zyn n^o en dan Bureau-Rest midi.

Tot nu toe ben ik erg ongesteld over die annonce, alhoewel het my na verdere redeneering onwaarschynlyk voor komt dat het George zou zyn, blyft de schrik my by.

Indien er verandering is met George schryft. Het is beter dat ik de waarheid weet.

Lieve Emile daar gy veel werk hebt, zou Antonia kunnen schryven.

Verder alles wel.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

In haast.

94

Maldeghem 6 Xber 1885

Lieve Kinderen,

Groote blijdschap als de groote doos openging en er de menigvuldige doozen uitkwamen. Dan werd de brief van S^t. Niclaas gelezen, en de oogen van den slimmen jongen lachten. Hy was zeer bly met de verfdooos en van de doos met het ezelken sprak hy niet meer.

't Was juist in speeltijd, als de S^t. Nicolaas van Brussel kwam, wy dachten : Nu zal hy niet gaarne naar de school gaan, maar zoodra hy de leerlingen zag binnen gaan¹ zegde hy :

93 — 1. *Alfred* : Alfred Wallemacq.

Laat hier alles op de tafel tot dat ik terug kom. Later werd alles met groote vreugd bewonderd. Wy zegden hem : Dat heeft Papa en Mama allemaal voor u gekocht. Ja dat wist hy wel, en 't was zoo schoon en 't was zoo veel ! enz. enz.

De koeken heeft hy laten verdeelen.

Marietje was uittermate bly met het schoon doosje met naaigerief, hoe prachtig ! Zy zal het in eere houden.

Ik heb gewacht u te schryven tot dat de S^t. Niclaas uit den Hemel gekomen was. Gisteren namiddag had Toontje rust noch duur, met de wortelen en rapen, voor het paard van den heiligen man, hy moest ze afwassen er mocht geen vuil aan zyn. Hy droeg een telloor met een groote wortel en eene raap naar Mathilde, en 's avonds ging hy volgens gewoonte een uur naar Meetje-Moeie, als Anna en Clara hem om 7 uren naar huis brachten, was S^t. Niclaas met zynen knecht en daar eenige jongens achter in de straat. Toon die op Anna's arm zat was niet benauwd van den H. vent, hy had nothans zyn hooge mijter op en een witte mantel om. Toontje zei als de bende verder de straat op was :

't Zyn precies gemaskeerde.

Dezen morgen om zes uren sprong hy uit zyn bed en gy moest hem zien juichen hebben, als hy al die lekkerny zag. Appelcienen, taartjes, een pak chocolade, suiker goed, speculatie, boterkoeken enz. enz. en dan nog een beurs met 106 nieuwe blinkende knikkeren ! By Meetje-Moeie had Klaas ruim zooveel gebracht als hier. 't Was onbegrypelyk.

Als George hier geweest is had Toontje eene groote raap tegen de schouw gelegd om den heiligen man te probeeren en er lagen een zestal stukjes lekkerny. Pip Jongen zei George, me dunkt dat het maar weinig is, voor zulke groote raap. 't Is toch iets zei Pip, en hy was bly, nu zal hy zeker gedacht hebben dat hy maar weinig zou gekregen hebben, voor zyne raap en zynen wortel. Van daar zyne verbaasdheid. Hy toont zich niet gierig hy wil medeelen.

Marietje bedankt voor het naaigerief en hare moeder bedankt u ook.

Mathilde was nog het meeste ingenomen met den brief van S^t. Niclaas. Zy heeft het meesterstuk van eenvoudige letterkunde by hare archieven gelegd, uit vrees dat toontje het zou vuil maken.

Ik ben bly met de Brusselsche worst, Pip heeft afwisseling van eten noodig, hy moet veel eten. Hy is goed gezond, speelt voor en na de school, hy bloost en speelt nog alleen met zyne schoolkameraden. Dus alles opperbest.

Gisteren namiddag kreeg ik een brief van George, hy is den 1ste dezer in bediening getreden, dat was een zwaar pak van myn hart. Nu heb ik weer moed, veel moed ! Alles zal nog ten beste

keeren, hier staan wy geduldig onzen *post* af. Met u lieve Emile en lieve Antonia is alles wel. George acht ik gered, en ik hoop dat het ook met Jef ten beste zal keeren, Jef en zyne vrouw zyn werkzaam en zy kennen zich voor niets te goed.

Ik hoop dat het goed gaat met Leonie. Jef heeft verleden week ook geschreven.

De hartelykste groetenis van allen
Wy omhelzen u allen 1000 maal
Uwe liefhebbende moeder
W^we Courtmans.

P.S.

als Toontje dezen morgen alles gezien had, en dat er geen briefje by was zegde hy : Klaas zwygt.

95

Maldeghem 15 Januari 1886.

Lieve Kinderen,

Het verheugd mij dat het u goed gaat, met Antoontje gaat het opperbest, hij is gezond, moedig en braaf, doch sinds hy naar de school gaat, is hy wat kwajongensachtig geworden, maar dit is niet erg. Emile zal dit zoo liefst hebben.

Ik heb hem gevraagd, wat Mama hem moest medebrengen en hy antwoordde :

Niets als mijnen *regel*, ik heb het tegen Papa gezegd. Hy verlangt naar uwe komst. Voor zyne kleeding : Breng het blauw pak m^êe en ook den overschot van de laatste weekbroek die gy hem gemaakt hebt, de zoomen zyn versleten.

Ik heb geene nieuwjaar kaartjes meer. Ik dacht er geene te laten maken, maar de zusters zeggen : Dat ik er moet hebben, dat ik nog meer dan een nieuw jaar zal beleven enz. enz. Laat het ons hopen.

Gaat het waarlyk goed met Jef en met George ? Ik ben altyd bevreesd voor hun, voor u zoo veel niet, de Nation zal wel blyven bestaan, en met het talent van Emile kan men altoos eene plaats krygen. Voor George ben ik bevreesd geweest zoo haast ik wist dat de oude Heer Van Son overleden was. George heeft daar veel geld gewonnen.

Jef zal zich met zyn werk moeten behelpen. Voor de winkel zie ik weinig kans, ook hier over moeten wy het beste verhoppen.

94 — 1. zag *binnen gaan* : Vrouwe Courtmans woonde in het huisje naast de school.

Ja lieve Antonia, als gy komt zullen wy weer veel te praten hebben 't zyn genoegelyke oogenblikken die wy te zamen doorbrengen.

Anna heeft nu 14 leerlingen in de dagschool en 12 in de avondschool, overal zegt men : Dat Anna uitmuntend onderwys geeft, hadden de liberale die schoone leden van het oud schoolcomiteit niet tegengevallen Anna's school waar reeds te klein, doch het zal misschien best zyn, dat zy op eigen krachten steunt.

Ik sluit hier een van myne nieuwjaar kaarten in. Zorg er voor. Ik zal trachten te leven tot dat ze verbruikt zyn, of nog langer.

Lieve Emile kon er maar politiek nieuws komen dat de moeite waard is om het uwe moeder mee te deelen. Ik voel dat gy hard werkt, en ben verzekerd dat gy er eens het loon zult voor ontvangen.

De groetenis van uwe zusters van Pieter, van hunne kinderen en van Lie.

Met ons is alles wel volgens gewoonte.

Wy omhelzen U allen hartelyk,
uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans.

96

Maldeghem 3 feby 1886.

Lieve Kinderen,

Dank voor uwen goeden feestdagwensch en voor de lekkere taart.

't Was gisteren Leve Jammama !

Voor aan den stoet kwam Antoon met de taart dan Marietje met de pakken chocolat en dan Netta met het Corintebrood, en later werd er gefeest. Alles is goed afgelopen.

Hartelyk wensch ik u geluk lieve Emile met de onderscheiding die u te beurt is gevallen, het doet my het grootste genoegen uwen naam vooruitgezet te zien als secretaris van den Bond der pers¹. Dat het kereltje van Gent gepruimd heeft is te begrypen.

Toontje en Netta komen goed overeen 't zyn goede vrienden. Tonen speelt een beetje den baas, maar 't gaat niet te verre, wy hebben er minder last van dan ge denkt. Dus alles wel. Tot nu toe is Netje zeer braaf en ze leert goed.

Ik heb aan Van Driessche een hartelyk briefje geschreven wegens de Garde civique van Jef, ik denk dat hy er zal voor zorgen.

Die zaak van de Nation en de Réforme ziet er goed uit. Hoe het zy, 't is overal te stryden om te zien van waar de wind komt.

Ik zal van daag aan Jef schryven om hem te zeggen dat Netje braaf is, dat hij er gerust mag over zyn.

Jef heeft my donderdag, na dat hy by u geweest was geschreven, hy zal voor de schortjes enz zorgen.

Kon de arme jongen nu maar werk krygen. Hy vroeg in zynen brief : of ik aan Nonkel Q wilde vragen om hem te Brussel te recommanderen, aan eenen grooten meester, ik schreef hierover aan George en die zegt : Dat Nonkel te Brussel niemand meer kent, en hoegenaamd geen invloed bezit. In de laaste maand zal George zyne klanten in Brussel moeten bezoeken, en dan zal hy in staat zyn Jef werk te bezorgen. Ondertusschen moeten wy geduld hebben zoodra Jef werkt zal de andere hare vlag moeten strijken.

Lieve Antonia als er by ons of by Mathilde iets ontbreekt, zullen wij wel weten *waar gy woont*. Dank !

Toontje gaat goed naar de school, hy is gezond als eenen blik in 't water, wat willen wy meer !

By ons en by Mathilde is alles wel volgens gewoonte.

Nog eens hartelyk dank voor uwe liefdeblijken.

Wy omhelzen u allen teederlyk.

uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

97

Maldeghem 17 februari 1886

Lieve Kinderen,

Antoontje is gezond blozend en gelukkig, hy spreekt meer van U als vroeger, hy eet speelt dat het een plezier is om zien. Weest dus gerust in hem. Hy gaat liever naar de school als vroeger en hy leert goed.

Netta en Antoon zyn goede vrienden, Netta leert ook goed zegt dit by gelegenheid tegen Joseph.

Wy zyn gelukkig dat Fernand Normalist is. De goede jongen heeft er zich ingelot. Hy heeft nummer 5 getrokken. De reserve was 48 en hy trok 53.

Ik ben zoo ongesteld geweest dat ik het U niet vroeger kon schryven. Fernand is vry indien er geen oorlog komt, en moest hy eenige dagen in de bureelen van het leger zyn, dan zou hy Gust vry maken.

96 — 1. *secretaris...*, zie de inleiding in *Handelingen der Kon. Zuidnederl. Mij.*, 1964, blz. 132.

Jan Reniers is er ook *in*, maar zy hebben gestort. Jan Wallemacq is er *uit*.

Mr Van Driessche heeft my een zeer lief briefje geschreven : Joseph is vrygesteld voor een jaar en Mr Van Driessche bied zynen dienst aan voor het volgend jaar.

Nonkel Fernand heeft verleden week eene bloedspuwing gekregen, het is reeds zoo ver beter dat hy morgen beneden komt, maar het is zeer erg geweest.

Wy hebben onzen Fernand beloofd dat hy zal mogen studeeren voor het middelbaar onderwys, en om hem te troosten gezegd dat onkel Emile en Tante Tonia zullen helpen als 't noodig is. Hy is moedig vertrokken, hy hoest nog wat, maar Notebaert zegt : Dat hy genezen is. Hy heeft reeds les gegeven in de oefenschool. Hy moet geen gymnase doen, en moet geen verre wandelingen doen.

Lieve Antonia gy zoudt my plezier doen met eens in de Nation te zoeken of gy het nummer niet vindt, waar er op het laaste blad een besluit in staat van de Rechtbank waar de echtscheiding in staat van Charles May¹, dat is de zoon van Madame May, Charles May is in Indiën. Madame May is by ons geweest en zy sprak er van. Ik zocht naar la Nation en vond het blad niet. Zy sprak schoon om het haar te zenden. Zy zou het seffens terug zenden. Weest gerust over ons, en vooral gerust over Antoontje.

Het 8ste deel myner werken is my geworden. Als Joseph komt zal ik uw exemplaar meegeven.

Weest gerust en gelukkig lieve kinderen

Wy omhelzen u allen hartelyk

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

P.S.

Ik denk dat het in de Nation van 23 of van 30 Januari is dat de zaak Charles May staat.

Maldeghem 19 Mei 1886.

Lieve Kinderen,

Dank voor uw telegram. Vivat Brussel !

De star der hoop is verschenen, en zelfs als al de eerst komende kiezingen slecht uitvallen, zal zij ons blijven voorlichten.

97 — 1. *Charles May* : vgl. br. 35, aant. 4. Het „besluit” betreffende de echtscheiding hebben we in *La Nation*, zoals Vr. C. bedoelt, nergens aangetroffen.

Lieve Emile wij hebben u aan het werk gezien. Gij hebt krachtdadig geholpen om den zegepraal te bewerken. Dank !

Met Hemelvaartdag brengt gij ons Antoontje terug, wij zullen allen blijde zijn ! Bij die gelegenheid spreken wij breedvoerig over de zegepraal van 18 Mei.

Lieve Antonia hebt gij reeds aan Maria gevraagd om kleine George te laten meêkomen ? Zij zouden na schooltijd met elkander spelen onder de open lucht.

Ik schrijf nu niet veel lieve kinderen, ik wil niet langer wachten U mijne vreugd uit te drukken. En nu ga ik de Nation lezen.

Hier is alles wel, en bij Mathilde ook.

Wij omhelzen u allen hartelijk

Uwe liefhebbende moeder,

W^{we} Courtmans.

Dag Antoontje !

Maldeghem 13 Juni 1886

Lieve Kinderen,

Het gaat opperbest met Antoontje. Hy leert nu goed. Als Emile vertrokken was is hy by Leonie gegaan, hy zei : Ik heb moeten beloven, aan Papa en aan Mamaken, dat ik in de klas van Joseph zal gaan, en hy beefde.

Ik heb Alfred hier doen komen om maatregelen te nemen, en dan hebben wy beslist dat Alfred hem zou nemen, dat Toontje al de lessen zou volgen die hy volgen kan, dat Alfred bijzonder zou zorgen dat hy goed leert schryven, en dat hy thuis tweemaal daags leesles zou krygen.

Op die wys doet hy zeer goeden voortgang. Als het op les nemen aankwam zei hy tegen Julia : Laat my by tante Adèle les nemen, die heeft altyd de kleine klas gedaan. Adèle geeft hem nu tweemaal daags les zonder ooit over te schrikkelen¹. Het geen hy over tien dagen nog moest spellen leest hy nu. Hy denkt : dat gy meent dat hy in de klas van Joseph zit, en dat gy zult verbaasd zyn als ge komt, omdat hy zoo geleerd is, en toch by Alfred zit. Ik herhaal het, het gaat buiten verwachten goed.

Wy zyn allen bly om dat de kinderen van George omtrent hersteld zyn. Maria heeft er veel last meê gehad. Eerst de oogen van Emmatje en dan die mazelen !

Met ons is alles goed volgens gewoonte.

Lieve Emile, ik heb volgens onze afspraak eene quitantie aan De Seyn gezonden, en de man heeft betaald !!!

Ik heb aan uw artikel in den Koophandel² bemerkt: Dat gy tegenwoordig geweest zyt in de vergadering der onderwyzers, gy zult u op de hoogte der zaak houden niet waar? en ons schryven als het noodzakelyk is dat uwe zusters handelen. Misschien zou het kunnen gaan met schriftelyk *by te treden*. Houdt ons op de hoogte.

Lieve Antonia, zendt die oude broeken meê, wy hebben er plaatsing voor. Antootje zegt: dat hy beeldekens heeft die Maria hem gegeven heeft, om huizekens meê te plakken of te maken, ik begryp hem niet. Wees zoo goed van die meê te zenden.

Nog eens alles is opperbest.

Ik bemerk in de Nation, dat er heden geen gevaar voor Brussel bestaat. Veel geschreeuw en letter³ wolle zei de duivel en hij zat op een zwyn.

De hartelyke groetenis van allen.

Wy omhelzen u allen en Toontje ook.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

100

Maldeghem 22 juni 1886.

Lieve Kinderen,

Nu heeft Emile een lange brief geschreven, dank!

Het gaat goed met Antootje, hy begrypt reeds dat hy ferm moet leeren. Hy had Adèle gekozen om hem les te geven, maar nu wil hy ook les by Julia nemen. Zondag heeft hy uit eigen beweging eene gansche kolonne van den feuilleton in de Volksbode gelezen en 't ging goed.

Wat kan ik van de tydsomstandigheden zeggen? Het gaat slecht, zeer slecht! Ik begryp, dat er zonder omwenteling geene uitkomst is voor de onderwyzers en de onderwyzeressen, en toch wat zou de omwenteling ons aanbrengen? Ik beef terwyl ik dit neerschryf. Wy houden echter ons beetje moed met twee handen vast. Wanhoop dient voor niets.

99 — 6. *over te schrikkel*: over te slaan. — 2. *aan uw artikel in den Koophandel* bemerkt: in *De Koophandel*, 6 en 7 juni 1886 was er alweer een niet ondertekende correspondentie, waarin gehandeld werd over de Onderwijzersbond, die zich verdedigde en het uitblijven van de betaling der wachtgelden aan de kaak stelde. — 3. *letter*: (luttel) weinig. Vgl. Dr. F. A. Stoett, *Nederlandsche Spreekwoorden, Spreekwijzen, Uitdrukkingen en Gezegden*. Zutphen, 1923⁴, I, blz. 261 waar het gezegde in zijn geheel niet in deze vorm voorkomt.

Ja Emile te Gent is het vergaan zoo als gy het voorzegt had. Waremmen heeft ons ook een leelyken slag toegebracht, zonder van de overige te spreken, de kiezers willen niet alleen: de vernietiging van het onderwijs, zy doemen daarenboven de onderwyzers tot den marteldood. Helaas hoeveel zyn er reeds bezweken! Lieve Emile gy hebt zeer zeer wel gedaan van alleen Mathilde en Adèle op te geven voor den bond der disponibelen. Julia moet zich nog vast houden aan hare benoeming voor de gemengde school. Die benoeming komt voor in het procesverbaal der zitting van den gemeenteraad alhoewel de Inspecteur zegt dat er hem geen kennis is van gegeven. Julia zou er toch kunnen op steunen indien men het wachtgeld wilde afschaffen.

Het wachtgeld staat voor het jaar 1886 in 's lands begrooting, dus staat het vast tot nieuwjaar, en intusschentyd? Wie weet wat er zal voorvallen....

Zeker is 't dat men in de katholieke gemeenten sedert de Gensche kiezing jubelt omdat zy denken dat ze van het wachtgeld gaan ontslagen worden. Wat de onderwyzers lijden, dat kan hun weinig schelen.

Nu over Fernand. In de pynelyke omstandigheden waarin wy leven, moeten wy voorzichtig zyn, ik denk dat wy alle mogelyke middelen moeten gebruiken om hem benoemd te krygen in het lager onderwijs. In Vlaanderen is dit niet mogelyk, maar zou dit niet mogelyk zyn by voorbeeld in een der voorsteden van Brussel, zou Van Driessche of Hoste ons daarin niet kunnen helpen? denk daar eens over.... Zoodra hy zijn diploma heeft, of nog vroeger, zou ik middelen inspannen. Fernand wil alles wat wy willen.

Lieve Emile, lieve Antonia, denk toch niet dat wy in wanhoop vervallen zyn om dat wy zoo over Fernand denken. Kon hy ergens eene benoeming krygen, dan ware hij *vrij van de milicie*¹ en hy zou zynen kost verdienen....

Denk daar over na lieve Emile, en schryf my later uw gedacht.

Lieve Antonia, Julia zal de kousen voor Antoontje breien volgens uw verzoek.

Tot wederziens lieve kinderen.

100 kussen van ons allen, en 100 van Antoon. Hiernevens Toontjes brief

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

100 — 1. In verband met dergelyke vrijstelling, zie de omzendbrief van minister J. Thonissen (dd. 12 januari 1885) in *l'Echo du Parlement*, Mercredi 14 janvier 1885.

Maldeghem 1 augusti 1886.

Lieve Kinderen,

Mijn toestand is verbeterd. Ik heb nu meer eetlust. Met Antoon-tje is het goed, de jongen is zoo braaf als hy kan zyn... en hy leert goed.

Ik wil niet wachten u te schryven tot dat Toontjes brief geschreven is, uit vrees dat gy ongerust zoudt zyn. Hy zal schrijven, en wy zullen de brief de naaste keer meê zenden.

Het verheugd my dat het goed gaat met Joseph en wy zullen allen bly zyn als wy hem zien.

Op den brief die Mr Cools, uwe zusters en Leonie Roets aan den Gouverneur geschreven hebben is dezen morgen antwoord gekomen, zy zullen in het kort hun wachtgeld, van het Gouvernement krijgen.

Lieve Antonia, Mathilde dankt hartelyk voor den *patroon*, zy zal uwe inlichtingen volgen.

Anna en Leonie zyn gisteren te Brugge by Fernand geweest ; de goede jongen had reeds zyn mondelings exaam afgelegd, en het was even als het overige goed afgeloopen, wat het bekomen eener plaats aangaat, dit zal moeielyk gaan, doch wy zullen geduld hebben, laat ons hopen dat er toch eenmaal een einde zal komen aan onze ellende.

Lieve Emile, ik denk ook dat Theophile De Rantere gedivorceerd is. Hy was met zyne nicht getrouwd, en de ouders van zyne vrouw hadden veertig duizend frank als borgtocht gestort als hy trouwde. Hy was toen 2de luitenant.

Hoe is 't mogelyk dat Lisa Van Ackere besluit van naar Zuid-Amerika te gaan. Ernest Bergmann kan hier blyven, Eliza zou dus hare hoogbejaarde ouders verlaten, en ook hare eigene dochter die reeds kinderen heeft ; 't is onbegrypelyk ! Kunnen hare millioen haar geen geluk schenken in haar vaderland ?

Als gy Joseph of George ziet doe ze ons complimenten.

By Mathilde is ook alles wel volgens gewoonte.

De groetenis van ons allen byzonder van Antootje,

Wy omhelzen u allen

Uwe liefhebbende moeder

W^{ve} Courtmans.

P.S.

Als gy naar Maldeghem komt breng dan s.v.p. eene doos postpapier en enveloppen mēe gelyk die waar Antonia op schryft.

Maldeghem 9 Augusti 1886.

Lieve Kinderen,

Fernand is gisteren avond thuis gekomen met zyn *Diploma!* ofschoon er geen vrees was voor mislukken zyn wy allen zeer bly.

Dezen morgen is hy naar Gent vertrokken hy moest ten 10 uren by de Generaal Major zyn om zich te laten inlyven by het leger. Als hy nu binnen de twee jaren ergens eene benoeming krygt is dat slechts eene formaliteit.

Het is de schuld van Toontje dat ik zoo lang gewacht heb te schryven, de jongen leert goed zyne les by julia, en Alfred zegt dat zyn schrift betert, maar wy kunnen hem niet aan het briefschryven krygen, telkens het er op aan komt speet hy weg¹. Gy moogt hem dus geen beeldekens boek zenden eer hy geschreven heeft. Hy is nu gezond en kloek wat kunnen wy meer verlangen!

Nog eens dank ik voor de schoone druiven er waren er veel, als het maar niet te veel geld gekost heeft, nog eens hartelyk dank.

Lieve Antonia wees gerust in Toontje hy is speelziek, en dat is beter als te zitten mymeren, hy is niet stouter als andere kinderen, ik zie er natuurlyk geen gebreken in en hy is de liefpling van allen.

Wat myne gezondheid betreft dat is noch erger noch beter, als ik het zoo nog wat kan uithouden is 't my wel.

Wy zullen nu ons best doen om eene plaats voor Fernand te bekomen, en ondertusschen zal hy thuis studeren, gy ziet dus dat wy moedig blyven, zelf als alles tegenvalt.

Leonie is verleden week nog al erg ongesteld geweest, nu is 't voorby, 't was van vermoeyenis zy had te veel gewerkt en te weinig gegeten. Voor het overig is alles wel volgens gewoonte.

De hartelykste groetenis van allen, en een hartelyke kus van
uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

Maldeghem 18 Augusti 1886.

Lieve Kinderen,

Nadat Julia uw brief aan Anton had voorgelezen, heeft hy zich dadelyk aan de schryftafel gezet. Hij verstond dat het gemeend

was. Hy beefde een beetje, gy kent zyne zenuwen. In de school schryft hy beter. Hierneven zyn brief.

Wy denken ook dat het niet noodig is dat uwe zusters naar den bond gaan, zy zullen later zien hoe het gaat.

Het gemeentebestuur heeft nog geene subsiede ontvangen, maar men heeft gisteren in 't Gouvernement, te Gent tegen den secretaris van Maldeghem gezegd : Dat zy ze alle dagen konden verwachten. Wy zullen nog eenige dagen geduld hebben. Volledig zand pompen doe ik nog niet, ik zal het by tyds laten weten. Weest intusschen gerust, lieve kinderen.

Mynheer Cools, die tot nu toe moedig is geweest, is thans zoo neerslachtig als wij, al de wachters worden wanhopig.

Die ellendelingen, hebben erger met ons gehandeld als de mannen in de 16de eeuw. De ambtenaars die hun geloof hadden verzaakt en getrouwheid hadden gezworen aan den Prins van Oranje, zijn op hunne plaats mogen blyven als alles voorby was, zy moesten hunne biecht spreken aan den Penitentiar[is] ¹ en dan was alles voorby. Zy waren weer Roomsch en behielden hun ambt. En thans ? Ik mag er niet op denken...

Over de opmerking van Ferguut ² zullen wy spreken als gy komt. Wy zullen er een paar nieuwe mouwen zien aan te passen.

Fernand zal moeilijk eene plaats vinden te Maldeghem behoudt men den jongen Moniteur....

Alles valt op zijn slechts uit, maar zy die jong zyn zullen hoop ik nog betere dagen beleven.

Uwe zusters zyn moedig. By Mathilde laat men ook het hoofd niet hangen.

Het is dus goed by Jef, ten minste zoo goed mogelyk.

Lieve Antonia, ik ben bly dat gy hersteld zyt. Het is zoo als ik u schreef de meeste vrouwen krygen dit en daarna zyn zy zeer gezond.

Toontje leest nu in zyn 4de boek, Julia is er streng op, nooit laat zy hem eene les overslaan ; 't is nu een kloeke jonge ; en goed leeren zal hy als hy gedwongen wordt.

Vele groetenissen van allen.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

103 — 1. *Penitentiaris* : hoofd van de penitentiarie, het hoogste kerkelyk gerechtshof, dat in gewetenszaken uitspraak doet. — 2. *Ferguut* : Jan Ferguut ps. van Jan Van Droogenbroeck, zie br. nr. 112, 2.

104

Maldeghem 22 Augusti 1886

Lieve Kinderen,

Lieve Emile er zyn te Leuven drie plaatsen van hulponderwyzer open, aan 1500 frank. Fernand zal zich aanbieden. Kent gy niemand te Leuven aan wien ik ten gunste van Fernand kan schrijven. Kent gy niemand die u hierover kan inlichten ? Neem die zaak ter harte mijn Emile....

Nu iets anders.

Lieve Antonia George komt van daag met zyne familie naar Maldeghem en ik zit gansch zonder geld, en dit mag Maria niet gewaar worden.

Ik verzoek u vriendelijk my fr 100 te zenden. Zoodra uwe zusters hun mandaat ontvangen zend ik het geld terug. Ik weet dat gy my gaarne helpt. Zend s.v.p. het geld aan Mathilde. Maria mag niets vermoeden.

Anton was bly met zyn prentenboek, hy zei gisteren avond : Nu zult ge zien dat ik braver kan zyn dan Georgeke.

In haast
Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

105

Maldeghem 24 Augusti 1886.

Lieve Kinderen,

Dank hartelijk dank. Pieter is het geld naar het postkantoor gaan halen.

Ik zal uwe wenken volgen, voor Leuven. Morgen zal ik mij aan het schryven zetten.

Lieve Emile wat moet gy het lastig hebben met uw *veel* werk. De lucht is zoo bang, men kan nauwelyks ademhalen.

Anton heeft woord gehouden *hy is den braven van al*. Zoo braaf dat hy mag thuis blijven om met de andere te spelen. Als hy zyne lessen by Julia gezegd heeft, heeft hy zyne taak volbracht.

Uwe zusters danken U benevens

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

P.S.

Julia heeft gisteren aan den Minister geschreven voor het wachtgeld. Wachten en hopen !

Maldeghem 7 7tember 1886

Lieve Kinderen,

Ik hoop dat het u voorspoedig en wel gaat, met Anton en met ons gaat alles goed volgens gewoonte. Mathilde is ziek geweest maar zy is hersteld.

Lieve Emile ik heb uw raad gevolgd. Ik heb aan de heeren Van Hoeck en Torfs¹ een goed overlegden brief geschreven.

Van Hoeck heeft my met keerenden post een zeer vriendelyk antwoord gegeven. Hy beloofde al het mogelyke te [doen] voor den kleinzoon van zynen oud Leeraar en oud collega, voor den kleinzoon van Vlaanderens dichteres, doch hy deed ook de moeilykheden uitschynen. Er zyn kandidaten uit Leuven en uit den omtrek enz...

Torfs aan wien ik onze omstandigheden duidelyk en vertrouwe-lyk te kennen gaf, heeft my nog niet geantwoord. Doch ik beschouw dit als een goed voorteeken. Ik denk dat hy werkt...

Gisteren heeft het verdedigings Comiteit een deurwaarder uit Gent naar onzen burgemeester gezonden, om de onderwyzer en de onderwyzeressen te betalen. Het gaat er door, het kon zoo niet blyven duren. Wij blyven moedig!

Nu het vacantie is speelt Anton gansche dagen met Marietje, hy zegt tweemaal daags zyne les by Julia.

Dezen morgen heeft men hem in het Morgenblad² laten lezen: dat het gisteren de 75 verjaardag zynen grootmoeder was. 75 jaar!

Het Courtmans-Comiteit had my een telegram van gelukwensching gezonden.

Ik was myn brief aan het schryven als mynheer Cools ons kwam zeggen: dat de deurwaarder gisteren by Van Mullem was geweest. Ik was er eenigsinds van aangedaan.

George is met zyne familie te vreden van hier vertrokken, die ongelukkige meent zonder reden dat wy de *zynen* verstooten, en dat is niet waar.

Ik ben zeer ongerust geweest wegens die moord te Brussel. De naam Laurent heeft my doen opschrikken, en daar de Nation van Zondag my gisteren niet is geworden werd ik meer en meer ongerust.

Dezen morgen kreeg ik een brief van George waar ik geen onrust in bespeur, ik hoop dat ik my zonder reden ongerust heb gemaakt, ge weet dat ik de familie Laurent niet ken.

Lieve Antonia wat zullen wy weer veel te praten hebben als gij naar Maldeghem komt.

Weest intusschen gelukkig lieve kinderen.

De groetenis van allen en 1000 kussen

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans

107

Maldeghem 18 7ber 1886.

Lieve Kinderen,

Wy hebben het pakje ontvangen. Antoon was gelukkig met het kermisgeld, hy heeft het wel tienmaal geteld.

Gy vraagt of Toontje braaf is, hy kan toch niet alle dagen braaf zijn, weest gerust.

't Zal te Leuven weer mis zyn voor Fernand. Patientie ! Torfs heeft myn brief niet beantwoord.

Uwe zusters hebben gisteren 4 maanden Wachtgeld ontvangen. Ik houd uwe fr 100, die gy my geleend hebt gereed tegen dat gy komt. Hoe bly zullen wy allen zyn als wy u beiden weerzien !

Lieve Antonia 't is zoo als gy schryft. Wy zullen veel klein nieuws te vertellen hebben. Ik hoop dat het ook goed gaat met Joseph en George.

Mathilde wint alle dagen krachten, zoo even is zy hier geweest en ik vond ze verbeterd, veel verbeterd !

Mr Wallemacq is over 15 dagen in vacantie gegaan. Waarheen ? De menschen spreken er zonderling over, zyne goederen hebben duizende franken te weinig opgebracht om zyne schulden te betalen, en zyne vrouw wil die schulden niet herkennen. Wat hebben die menschen met hun geld gedaan ? Zy hebben er honger by geleden.

Zoo is 't overal in de war, weinige menschen zyn wezentlyk gelukkig ; laat ons te vrede zyn met ons lot !

106 — 1. *Van Hoeck* : B. Van Hoeck wordt onder het personeel van de Rijksnormaalschool te Lier vermeld als leraar opvoedkunde en methodiek na 1854, Frans en Grondwettelijk Recht in 1854 ; van de Oefenschool als pedagogisch leider in 1873. Zie Gaston Moorkens, *o.c.*, blz. 78-79. — *Torfs* : J.-A. Torfs, geboren te Langdorp in 1840, eveneens oud-leerling van J.-B. Courtmans te Lier, werd o.a. lesgever in de Nederlandse taal aan het stadscollege te Leuven, werd beschouwd als een volksopvoeder en volksschrijver, blijkens Gaston Moorkens, *o.c.*, blz. 250. — 2. *het Morgenblad... de 75 verjaardag... een telegram van gelukwensching* : *Morgenblad*, Dinsdag, 7 September 1886, onder *Kunst en Letternieuws* : „Zondag was het de 75e verjaardag der geboorte van de uitmuntende vlaamsche schrijfster Mev. Courtmans. Bij deze gelegenheid werd aan de begaafde vrouw, uit Gent, een telegram gestuurd namens het Courtmans-comité”.

Doctor Amand de Vos en zyne vrouw zyn my deze week komen bezoeken. De dokter was zeer te vreden over myne gezondheid, hy zegde : Dat ik mij geen moeite moest geven, om meer te kunnen eten, maar voldoen aan mynen eetlust. Ik was gezonder als over vier jaar zegde hy ; en daar ik zag, dat hy het zoo meende, heeft zyne bewering my moed gegeven.

Weest ook moedig lieve kinderen, die verandering die er by u te weeg is mag u niet verontrusten, gij zult zoo gelukkig wezen als gy met uw Toontje alleen zijt.

Morgen is 't Maldeghem kermis, Anton is zeer gelukkig met het krenten- en koekenbrood en met de hesp, maar vooral met zyn kermisgeld.

Veel hartelyke kussen van ons allen ook van Mathilde's huisgenoten, en van Antoontje,

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans.

108

Maldeghem 29 7ber 1886

Lieve Kinderen,

Ik begrijp de droefheid van de lieve Antonia wegens het ongelukkig huwelijk. Wat zal er na dien misstap, van den ouden man geworden ? Doch vermits er geene zalf aan te strijken is, moet gy Gods water over Gods akker laten vloeien.

Met Anton is alles goed.

Mathilde krygt hare krachten terug, allen angst is voorby. Met al de overigen gaat het goed.

Ik wil benevens u hopen dat er verandering in den toestand komt, wat moet er van jonge onderwyzers die de staatsnormaalscholen verlaten hebben geworden ? Zy die nog hunne ouders hebben zyn ook te beklagen, maar zy zyn toch de gelukkigste. Door aanhoudend zoeken hopen wij toch eens iets te vinden voor Fernand, daar spreken wij verder over als gy overkomt.

't Zou goed zijn indien gy voor Anton een paar nieuwe bottinnen meêbracht voor de reis, zyne laaste passen nog zeer goed en Antonia heeft zyn nummer onthouden.

De maat van den band van strooehoed vindt gy hier in gesloten.

Anton gaat overmorgen terug naar de school, leert hy er niet veel hy raapt toch iets op.

Fernand heeft zich reeds veel moeite gegeven om [hem] te leeren rekenen maar hy wil niet. Fernand die hem al spelende wil

leeren zegt : dat hy de tafel van vermenigvuldiging kent, hy kent ook de waarde van de cyfers, maar als men hem eene optelling wil doen maken loopt hy weg. Wy zullen al het mogelyke doen om hem tegen Allerheiligen wat te bekwamen.

Lieve Antonia gy zult er meer gezag op hebben dan wij, by u zal hy willen cyferen, hy kan nu goed lezen en dat doet hy gewillig.

Deze vacantie heeft hy met geene stoute jongens gespeeld, hij speelde met Marietje in gezelschap van kleiner kinderen. Hy heeft zulke leelyke spreekwyzen niet meer als vroeger, en als hy eens stout geweest is, heeft hy er seffens spyt over.

Hy meent dat hy Meesterman is maar voor het overig is hy zeer goedaardig. Het byzonderste is : dat hy gezond en sterk is.

Ik hoop lieve Antonia, dat de beslommering van uw verhuizen u niet zal beletten van Emile naar Maldeghem te vergezellen, wy zyn allen bly als gy eens overkomt en wy spreken dagelyks meer dan eens van U allen.

Weest moedig lieve kinderen, nu Mathilde voelt dat hare krachten terugkomen is zy ook moedig.

De hartelykste groetenis van allen, van al myne kinderen en kleinkinderen en van Lie.

Honderd kussen !

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

Maldeghem 11 8 1886.

Lieve Kinderen,

Het is spytig voor den *ouden man* ik vrees dat hy die dwaasheid vreeselyk zal moeten boeten, maak geen verdriet in, gy hebt al het mogelyke willen doen om hem het leven aangenaam te maken maar 't was iets anders dat hy begeerde.

Ik hoop dat Toontje u dit familieleed zal doen vergeten, de jongen is veel in zyn voordeel veranderd. Het is meer dan drie weken geleden dat hy stout is geweest. In de school leest hy benevens de andere leerlingen, en sedert dat Fernand hem de waarde der cyfers heeft leeren kennen, komt hy ons van de samentellingen spreken die op het bord staan. Alles getuigd by hem van nieuwen leerlust. Over eenige dagen zegde hy : als ik te Brussel ben zal ik seffens fransch kennen.

Nog eens hy is veel veranderd in zyn voordeel. Gy brengt dus meê : schoenen, hoed en zyn beste costuum als gy het goedvindt.

Lieve Antonia het zou my plezier doen indien gy my nog eene doos postpapier en enveloppen meebracht, gelyk de uwe.

Mathilde is om zoo te zeggen genezen.

Nu van Fernand.

Al de raadsleden hebben beloofd van voor Fernand te stemmen.

Fernand is by al de raadsleden geweest, Peeter is by de byzonderste geweest onkel Fernand en Charles Moffaert hebben ook verscheiden leden aangesproken. De valsheid zou te groot zyn indien Fernand niet benoemd werd.

Al de wachters, Cools, Veireman, Verstraete, en andere moeten op bevel der Inspecteurs hunne vraag doen, maar indien de Raadsleden rechtzinnig zyn, zal Fernand benoemd worden.

Over zes weken zyn *de goederen* van Wallemacq verkocht, voor 20.000 frank en er was 5000 te kort voor zyne schulden te betalen. Madameken is gescheiden van goederen getrouwd, en zy wilt zich niet verantwoordelyk stellen voor de schulden van haren man. Als de goederen twee dagen verkocht waren is de man naar Henegouwen gevlucht en hy wilt niet terug komen. Van Mullem wilde zyn *acte de Vie* niet teekenen of hy moest hem zien, hy kwam om acht uren 's avond thuis, de Burgmeester teekende seffens, en 's anderendags 's morgen vertrok de vent om 4 uren te voet naar Eecloo. Ge kunt denken hoe er over gepraat wordt.

Het is zeker dat Wallemacq en zyne vrouw alles te zamen gekonklefoesd hebben om de schulden niet te moeten betalen.

Nog eens : goeden moed lieve kinderen wy hebben ook moed.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

Maldeghem 28 8ber 1886.

Lieve Kinderen,

Dat gy in den laasten tijd veel verdriet gehad hebt begryp ik, doch het is voorby, nu gaat gij een rustig gelukkig leven te gemoet. Allen met uwen lieven Anton die thans gezond en sterk is !

De handelwijze van Mr Van Leemputten moet u pynelyk getroffen hebben, lieve Antonia, en wat uwe broeders¹ betreft, aan hunne handelwijs is geen naam te geven. Later zullen zy u zelf te gemoet komen, en hier te Maldeghem is uwe familie uw te huis.

Met de kleederen van Toontje zullen wy doen volgens uw verlangens, veel is er zoo versleten dat het niet alleen te Brussel maar ook hier niet meer zou kunnen gedragen worden. Zyn zondags

costuum heeft hy sedert zondag in de week moeten dragen, doch het is niet bevuild zyn pardesus is sedert zyne aankomst niet veranderd hy is nog zeer frisch.

Wy zullen het bijzonderste aan Emile medegeven en het overige later opsturen.

Toontje komt gaarne naar Brussel bij Papa en Mama, hy weet nu dat hy in de Rue Ribaucourt ² gaat wonen enz.

Fernand gaat met 1ste November in bediening, ge kunt denken hoe bly wy allen zijn, hy is nu bevrijd van den soldaten dienst en mag by zyne ouders blyven.

De Leden van den Snellaertskring hebben my verleden Zondag het Diploma van verdienste gebracht ter gelegenheid van myn 75ste verjaardag ³. O die verjaardagen !

Mathilde is veel beter, en zy is thans zeer moedig, de benoeming van Fernand heeft haar veel deugd gedaan.

Ik gevoel dat het winter word, myne beenen zyn strammer als voor eenige dagen, maar ik mag niet klagen, het gaat goed. Al de overigen zyn gezond.

Zondag zullen wy over alles spreken lieve Emile, en later komt gy niet waar lieve Antonia ?

Wy omhelzen u allen hartelijk
Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

111

Maldegem 4 9ber 1886.

Lieve Kinderen,

Anton is dus goed te Brussel aangekomen, nu zyt gy gelukkig door het bezit van uw kind. Hy zal het nu wel uithouden want hy is gansch hersteld.

110 — 1. *uwe broeders* : zie br. 19, aant. 1. — 2. eveneens in St.-Jans-Molenbeek. — 3. Zelfs in Nederland was deze gebeurtenis niet onopgemerkt gebleven : In *De Portefeuille, Kunst- en Letterbode*, Amsterdam, 1886 (VIII^{ste} jrg.), blz. 491 verscheen dit berichtje : „Hulde aan Mevr. Courtmans-Berchmans : Den 29en Oct. — te oordelen naar de datering van de brief (28 okt. 1886) moet dit vóór 29 okt. geweest zijn ! — begaf zich eene talrijke afvaardiging van de te Gent gevestigde letterkundige vereeniging de *Snellaertskring* naar Maldegem, om aan de Vlaamsche romanschrijfster, mevr. Courtmans-Berchmans, bij gelegenheid van haar 75en verjaardag het diploma van lid van verdienste te overhandigen. In treffende woorden herinnerde de voorzitter, de heer E. Fabri, hoe verdienstelijk de geachte vrouw zich jegens het Vlaamsche volk heeft gemaakt. Ten slotte verklaarde hij uit naam van den *Snellaertskring*, die in '83 zulk een ruim aandeel had in het haar gebrachte huldebetoon, dat hij hoopte, zoo niet haar honderdsten verjaardag, dan toch het verschijnen van haar honderdste boekdeel eenmaal te kunnen medevieren. Zeer ontroerd, dankte de geachte schrijfster op echt gemoedelijke wijze voor de haar bewezen eer”.

Ik moet u niet zeggen hoe gij hem moet behandelen lieve Antonia, niemand ondervindt dit zoo goed als de moeder, daarby hij eet nu byna alles en als er iets is dat hy niet lust zal hy het zeggen.

Ik denk dat hij gaarne naar de school zal gaan, hier heeft hy nooit gevraagd om thuis te blyven. Ik ben overtuigd dat hy goed zal leeren als hy ten volle begrypt dat hy leeren moet. Wy zyn aan zyne afwezigheid nog niet gewoon, wy missen hem nog. *De stoute jongen!*

Ik heb gisteren de mand verzonden, zyn groote beeldenboek kon er niet in, zyn hoed en zyne soldatenpet ook niet die neemt gy dan meê als gy komt. Verder meen ik dat er alles in is wat nog bruikbaar was, wij hebben al het overige ter zyde gelegd tegen dat gy komt. Gy kunt het dan naarzien.

De zusters waren zeer bly met den schoonen boa, en Pieter was zeer verheugd over de gouden speld. En wat moet ik zeggen van den lekkeren haas? er was eten aan voor 25 man.

Voor alles hartelyk dank.

Lieve Antonia, ik had het gaarne aan u gevraagd om de fr. 100 die gy my geleend had voor Fernand te mogen gebruiken, en daar Emile zegde dat ik gerust het geld voor kleederen voor Fernand kon gebruiken heb ik het gedaan. Van de teruggave spreken wij later. De goede jongen had alles te kort, nu zal hy gansch in orde zyn.

Die katten historie heeft ons allen pijnelyk getroffen, laat er ons een kruisken over maken. De oude man zal genoeg voor zyne harteloosheid moeten boeten!

Weest nu gelukkig met uw Toontje lieve kinderen, geeft hem een kus voor ons allen en zeg hem dat grammama bij gelegenheid een brief van hem verwacht.

Mathilde betert zachtjes aan.

Hartelyk omhelzen wij u allen

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans

Maldeghem 12 November 1886

Lieve Kinderen,

Anton gaat dus sedert maandag naar de school 't zal beter gaan dan wy vroeger gemeend hebben. Als hy wilt opletten zal hy spoedig alles ingewonnen hebben wat hy verachterd is. Hoe gelukkig

zyt ge nu met geen ander huisgenoten dan uwen kloeken jongen, 't is een ander leven ! Toontje die nu alles kan eten, zal nog meer verkloeken als hy op tyd eet, als hy genoeg eet dat is het byzonderste. Het is goed dat gy hem by het naar de school gaan vergezeld, als hy het gewoon is zal hy zelf vragen om alleen te gaan.

Vader heeft dus zelf het pakje gebracht, en de man was aangedaan als hy heen ging, dat is te begrypen, hy heeft zyne kinderen lief, maar... Verhoopt er het beste van.

Mathilde is waarlyk veel beter als op Allerheiligen dag als Emile haar gezien heeft, zy is hier verleden Zondag geweest, haar ooggen stonden zoo flauw niet als vroeger, zy neemt veel voedsel, en zy zit reeds moedig te naaien. Onze bezorgdheid duurt voort maar onzen angst is verdwenen.

Fernand is de gelukkigste jongen van Maldeghem. Niet moeten leegloopen en van top tot teen in 't nieuw gekleed zyn ! Hy heeft reeds 93 leerlingen, die reeds kunnen stil zitten. Het gaat goed.

Lieve Emile, ik heb u goed verstaan voor de *denarissen*¹. Ik heb het elfde deel naar den Minister gezonden, en hy heeft nog niet geantwoord dat hy het ontvangen heeft. Ik houd de zaak goed in 't oog, door de welwillendheid van Delcroix en Van Droogenbroek² durf ik hopen dat het zal lukken.

Ge kunt nu denken, hoe wy de wakkere Anton missen, menigmaal daags spreken wy er van, de eerste dagen konden wy het niet gewoon worden, en by Mathilde was het ook zoo.

Doe by gelegenheid onze groetenis aan Joseph en aan George, wy allen omhelzen u hartelyk

Kus Antoontje voor ons.

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

P.S.

Hier nevens een brief voor Anton. Lieve Antonia help hem by het lezen.

112 — 1. voor de *denarissen* : (eig. dinarius), toelage ; Emile heeft haar gezegd, dat ze een subsidie aan de minister moest vragen voor de uitgave van haar werken, waarvan zij hem het elfde deel heeft gezonden. — 2. *Delcroix* : Désiré Delcroix (1823-1887), romancier en vooral toneelschrijver ; leverde ook essayistisch werk. Als literator-ambtenaar verbonden aan Binnenlandse Zaken (minister Van den Peereboom), speelde hij een belangrijke rol in ons cultuurleven (Vgl. Winkler Prins, 1949, VI, blz. 794 i.v.). — *Van Droogenbroek* : Jan Van Droogenbroeck (1835-1902). Was lange tijd onderwijzer, werd later o.a. ambtenaar bij Binnenlandse Zaken (Algemeen Bestuur van Letteren, Wetenschappen en Schone Kunsten) ; dichter van *Makamen en Ghazelen* (1866). (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos Van den Branden, o.c., blz. 216 i.v.). Bewonderde het werk van Vr. C. Zie onder „Varia” een brief van hem aan Vr. C. : nr. 37. Blijkens haar br. dd. 3 febr. '87 zal de bemiddeling van J. Van Droogenbroeck en D. Delcroix een gunstig gevolg hebben.

Maldeghem 6 December 1886.

Lieve Kinderen,

De brief van Emile heeft my en ons allen gerust gesteld wegens het wachtgeld. Dank lieve zoon ! Wy zullen nu geduldig de gebeurtenissen afwachten.

Ik verneem met blydschap dat onze lieve Anton braaf is, wy hadden het reeds bemerkt vier of vyf weken eer hy ons verliet dat hy eene gunstige plooi nam. Goed leeren zal hy wees daar zeker van. Tot heden zyn wy het niet gansch gewoon zonder onze jongen, er wordt om zoo te zeggen gestadig van gesproken, en het is alsof hy nog altyd in het groot bed ligt, als wy gaan slapen bevreemd het ons dat wy niet moeten gaan zien of hy warm gedeckt is enz. enz. Zeg hem dat wy allen zeer verlangen om hem te zien, en Tante Mathilde en al de andere ook.

Lieve Antonia, ik weet dat gij, hoe lief gy hem ook hebt, hem toch nooit zult bederven. Ik hoop dat hy niettegenstaande het ongunstig weer welvarend blyft.

Lieve Emile Madame Goutier¹ is dezen morgen te Evergem begraven, haar overlyden heeft my diep geschokt. Ik ben nu veruit de oudste der Vlaamsche letterkundigen...

Hoort gy soms van Joseph ? de zuinige jongen zal nu zonder werk zyn, zou zyn vorige baas hem reeds betaald hebben ? George is waarschynelyk nog in holland.

By Mathilde is alles goed, even als by ons, dat het ongunstig weer nadeelig is voor myne ademhaling kunt gy denken, maar als het weer betert, zal het ook beteren.

De hartelykste groetenis van allen ook van Pieter, van Mathilde en van al hun kinderen.

Hartelyk omhelzen wy u allen,
Uwe liefhebbende moede:
W^{we} Courtmans.

113 — 1. *Madame Goutier* : Maria Goutier, geboren De Smet (1810-1886), onderwijzeres, directrice van een Wezengesticht voor meisjes te Gent. Zij schreef gedichten, novellen en toneelstukken naast pedagogische werkjes (Vgl. J. G. Frederiks en F. Jos. Van den Branden, *o.c.*, blz. 291 i.v.). Emiel Courtmans is in het bezit van een brief van haar aan Vrouwe Courtmans dd. 18 okt. '83.

Maldeghem 3 februari 1887

Lieve Kinderen,

Hartelijk dank ik allen voor uwen liefderijken feestdagwensch. en voor de prachtige taart en Toontje dank ik in 't bijzonder voor zijnen gelukwensch (de lieve Antonia voor de taart.) als gy nog eens schrijft moet gij alles van Toontje zeggen: van zijn leeren en van zijn braaf zijn, ge weet hoe veel belang wij in hem stellen.

Joseph en George hebben ook een feestdagbrief geschreven. Ik ben gelukkig nog eens de Joannadag te mogen beleven.

Lieve Emile, ik verheug mij in het vooruitzicht van u met Carnaval weder te zien, hoe gaarne zag ik u alle drie! Het onmogelijke mag ik niet vergen.

En nu goed nieuws! Mr Van Droogenbroeck heeft, gelijk hy het aan Emile gezegd had, zijn uiterste best voor mij gedaan. Ik krijg een subsidie van fr. 600. Oordeelt over onze blijdschap, nu zal ik met vreugd uwe fr 100 terug geven die ik voor de kleeren van Fernand heb gebruikt. Ge kunt niet denken hoe blij wij zyn!

Eerst op nieuwjaar avond heeft Fernand zynen eed mogen doen. In Augustus is er een Ministerieelen omzendbrief aan de gemeenten gezonden om hen te verwittigen: dat zy voortaan Wachters moesten benoemen. De Gemeente riep Fernand den 1^{en} Xber in dienst. Later wierden zy door den Gouverneur uitgenoodigd om daar zy eenen Wachter hadden, (Cools) zich te verklaren over de benoeming van Fernand, en daar de Gemeente zich niet spoedde kwam Verdeyen er op af. Van Mullem heeft zich op het Recht der Gemeente gesteund en eindelyk zei Verdeyen: Wat gy gedaan hebt is wettig. Acht dagen later mocht Fernand zynen eed doen en Van der Borch was zoo bly dat hy in naam van zyne vrouw, Mathilde uitnoodigde om Fernand te vergezellen, zy werden er goed onthaald, op koffie krentenbrood wyn en lekkernij en de familie vergezeld hun tot aan den yzeren weg.

Van Vriesken¹ heb ik nog niets gehoord, daar zit waarschyndlyk iets loensch tusschen.

De familie Wallemacq is einde December naar St Amansberg gaan wonen. Alfred woont by Eduard De Bruycker. Jantje is met den ontvanger naar Nevele vertrokken, doch hoelang hy daar zal kunnen blyven weet ik niet

Emile wilde niet meegaan naar Gent, hy slaapt by Zutterken en gaat by Lauwereyns eten en doet er al het werk. Hy is reeds in De Post geweest schuren, by Leo Reichler en over al waar men hem wilt, hy heeft zich ook by Mme Van Nieuwenhuize gepresen-

teerd, en hy ryd voor Mietje Van Poucke en voor anderen naar den Briel om zand, Eduard De Bruycker wil hem naar Gent leiden maar hy wil niet gaan.

Van Wallemacq die vyf maanden weg geweest is, eerst in Henegouwen dan te Gent by Sidonie dat is te veel om te melden, als al zyne eigendommen verkocht waren bleef er nog meer dan fr 5000 schuld. Het goed zyner vrouw kon hy niet verkoopen maar Madameken, heeft toch twee stukken land verkocht uit eigen beweging, om de brandendste schulden te betalen.

Zoodat Wallemacq met zyne vrouw en zyne vyf meisjes nu alleen zyn. De twee jongste gaan naar het klooster naar de school (niet by Van Ooteghem) wy denken dat Wallemacq weer aan het kwezelen is.

Wat heeft die man met zyn geld gedaan ?

By Mathilde en by ons is alles wel, wy omhelzen u allen en gramama zend Toontje vier kussen.

Tot wederziens lieve kinderen,
uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans

115

Maldeghem 16 feby 1887

Lieve Kinderen,

Lieve Antonia, ik ben gevoelig getroffen geweest over den inhoud van uw laasten brief, indien gy uwe honderd frank nu niet terug verlangt blyf ik u die toch schuldig.

Lieve Emile wanneer komt gy ? is het met groote of met kleine Vastenavond ?

Met ons gaat het goed volgens gewoonte, Mathilde is hersteld, wat zou ik van my zelve zeggen ? De oude dag is een krankheid waaraan niets te verhelpen is.

Wy zyn allen bly omdat Antoontje zoo goed leert, wat zyn schrift betreft, dat zal beteren hy zal zoo zenuwachtig niet blyven. Meermaal daags spreken wy van den lieven jongen. Wy verlangen naar zyne komst.

Wat my erg bekommerd is de gesteltenis van Maria, de ziekte duurt te lang, 't is te hopen dat het spoedig zal beteren.

Nu van Lodewyk De Vriese

Eenige dagen voor de Gentsche kiezingen, had hy tegen eenen vriend gezegd :

Ik zie duidelyk dat het met ons (Met de liberalen) gedaan is, de volgende zondag moest hy op eene Meeting in 't Lakenmeters huis spreken, en er was zoo weinig volk opgekomen, dat hy niet wilde spreken, ofschoon de andere stukken van het programma uitgevoerd werden.

Men zegt in Eecloo : dat hy iets ondernomen heeft in Holland... Als gy naer Maldeghem komt lieve Emile, zullen wy er verder over spreken.

Ik hoop dat het u allen welgaat lieve kinderen en hoop uw allen spoedig te zien.

Lieve Antonia tot spoedig wederzien

Dag Antoontje

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans

116

Maldeghem 22 febry 1887

Lieve Kinderen,

Uwe zusters, Pieter en al de kinderen en Lie zyn gezond, en ik mag niet klagen weest over ons gerust.

Uw laaste brief lieve Emile had my eenigsinds gerust gesteld wegens Maria, moet het eene langdurige ziekte zyn patientie als zy maar geneest, maar die vier kleine kinderen, gy begrypt my.

Gisteren ontving ik een brief van George, het was duidelyk te zien, dat hy hem geschreven had om my eenigsinds gerust te stellen. Zyn schryven maakte een tegenovergestelden indruk, hy beschreef het gevaar dat er bestaan had.... Hy zegde hoe Maria er thans uit ziet, en hy meende inderdaad dat hy my gerust stelde, alhoewel hy beschreef welk vergif men had moeten gebruiken (uitwendig) om de ziekte af te weeren.

Gy weet goede Emile dat gy my eens geschreven hebt : dat de Advokaat Frans gestorven was, van de morphine die men gebruikt had om zyne oogen te genezen....

Emile myn lieve zoon nu eene bede : ga Maria bezoeken, ik weet dat gy veel werk hebt, doch gy hoeft er slechts eenige minuten te blijven, en Maria, de goede Maria zal dan *deze brief* beantwoorden. Ga toch lieve zoon.

Ik hoop dat met de paaschtyd als gy ons allen komt bezoeken ons leed zal voorby zyn.

Doe Toontje de groetenis van grammama en van ons allen. Zegt dat hy te Maldeghem hesp en gebakken spek zal eten en alles wat hy lust.

Lieve Antonia tracht toch Emile te bewegen om naar George te gaan, in deze droeve omstandigheid.

Deze week is mejuffer Leonie Fredericq, het lieve meisje dat ons zoovele blyken van genegenheid had geschonken¹, overleden, het goede kind dat acht jaren in een klooster had doorgebracht is burgerlyk begraven. De gemeente Aeltre zal bly zyn, zy is van haar wachtgeld ontslagen.

Lieve Kinderen ik omhels u allen hartelyk, en verwacht een brief van mijne lieve Antonia

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

117

Maldeghem 7 maart 1887

Lieve Kinderen,

Uwe opmerking wegens het gevaar dat er nog voor Maria bestaat is zeer juist, toen zy de eerste maal afgang gekregen had heb ik hun ernstig gewaarschuid. Die toestand is goed te begrypen, die overgroote flauwte : naarmate dat zy verbetert zal zy honger krygen ik zal er George van daag, of morgen als ik vandaag te vermoeid ben, nog eens over schryven.

Groot is myne dankbaarheid jegens u lieve kinderen omdat gy de kranke zoo dikwijls hebt bezocht. Voor ons was het onmogelyk, dezen winter, juist als het met Maria begonnen is ben ik sterk ongesteld geweest, eene zware verkoudheid, hetgeen de ademhaling veel moeilijker maakte, ik heb u dit niet geschreven om u niet te ontrusten, en George mocht het ook niet weten, hy had het druk

116 — 1. *zoovele blyken van genegenheid had geschonken* : één ervan : „een porseleinen koffiekopje op welks schoteltje staat geschreven en onuitwischaar gebakken :

Aan die lieve mevrouw Courtmans !
De edelste gedachten die vloeien uit uw geest,
De rijke deugden die stroomen uit uw ziel,
Hebben mijne bewondering voor u opgewekt.
Met dankbare vreugde vat ik de hand,
Die Gij mij zoo vriendelyk toereikt,
En ik bid u dit kleine geschenk,
Welk ik voor u vervaardigd heb,
Als een bewijs van nederige hulde aan te nemen.
Aeltre, 27 November 1882   *Leonie Fredericq.*”

(Aangehaald door Dr. J. Péé, *o.c.*, blz. 159-160, voctn. 1).

en pynelyk genoeg. Nu is 't voorby. Wees er gansch gerust over. De zusters hebben my zeer goed verzorgd. Een uur voor het slapen gaan hebben zy vuur op de slaapkamer gemaakt en myn bed verwarmd, zoo was dan de temperatuur omtrent gelyk die in de keuken. Door de goede verzorging is verkoudheid gebeterd en de koorts heeft maar twee nachten geduurd.

Met Mathilde gaat het ook goed, als Maria nu voorzichtig is, zal ik weer rustig de toekomst te gemoet zien.

Ik verheug my in het vooruitzicht dat ik U allen met den Paaschtijd zal terug zien. Hoe verlang ik naar U! En ons Toontje dat nu zoo braaf en verstandig geworden is, wat zal hy zich vermaken! Hoe bly zullen wy zyn als wy ons jongentje dat wy maanden lang als een vogeltje hebben moeten kweeken zullen weder zien, en gezond!

Hier is dus alles wel, terwyl er zoo veel ongelukkigen zyn. Helaas die mynramp!¹ 't is verschrikkelyk.

Dus, tot wederzien lieve kinderen, ik en wy allen omhelzen u alle drie hartelyk

Uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

118

Maldeghem 24 Maart 1887

Lieve Kinderen,

Ik zie dat het u allen goed gaat met ons is alles goed volgens gewoonte en by Mathilde nu ook. Nu toch hebben wy den winter achter den rug waar ik zoo naar getracht heb, de winter is een erg iets voor oude menschen. Hy is voorby!

Mathilde is nog tweemaal hervallen geweest doch nu is zy weer zeer goed. George is hier verleden week geweest hy kwam van Brugge hy was zeer verheugd omdat gy beiden Maria zoo dikwyls bezocht hebt, hy stelde ons ook gerust wegens Maria die weldra hoop ik gansch herstelt zal zyn. Hy vond Mathilde te bed en hy was er zeer door getroffen maar nu is 't gansch goed.

Lieve Antonia, lieve Emile ik dank u beiden voor uwe belangstelling in Maria. Joseph heeft haar ook bezocht. De jongen zag haar als zy ten zeerste lydend was, en Jef was uitermate bedroefd.

117 — 1. *Helaas die mynramp!*: het betreft de *Terrible catastrophe à Quaregnon. Explosion de Grisou. Cent Trente Victimes*, waarover in *La Nation*, Dimanche 6 mars 1887 (1° en 2° blad). Het was een nationale ramp, die verder nog besproken werd in hetzelfde blad op 7, 8, 9 maart 1887.

Lieve Emile gy zult ondervonden hebben dat uw brief over de Wachtgelden mij gerust had gesteld. Doch nu het er op aan komt, om het budjet van binnenlandsche zaken te stemmen, groeit onzen angst met elken dag, nu gaat het geharrewar in de Kamer beginnen. Ik zal poogen het wangedrocht in de oogen te kyken, want indien ik de dagbladen niet las zou ik nog veel ongeruster zyn. Lieve Emile indien gy iets verneemt of reeds iets weet dat eenig licht op den toestand werpt, schryf het my.

Ik ben angstig maar niet moedeloos.

O wat zullen wy allen bly zyn als wy u wederzien !

Dagelyks en vooral als wy 's avonds by elkaar zitten spreken wy veel over Toontje vooral over zyne slimme zetten en antwoorden en by Mathilde is 't ook zoo, daar verlangt men zeer van hem weder te zien, zy zeggen ook dat de lieve jongen in de school veel geleerd heeft, zyn schrift is reeds veel verbeterd.

Tot spoedig wederzien lieve kinderen de hartelykste groetenissen van allen en 1000 kussen

uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

Lieve Anton

Nog eenige dagen en dan komt gy naar Maldeghem, wy zyn zoo bly !

Gy zyt nog altyd braaf en wy zien u zoo geerne. Gy hebt in de school goed geleerd en uw schrift is veel verbeterd. By tante Mathilde zyn ze ook zeer bly dat gy komt.

Wy zenden u allen een klinkenden kus.

Uwe liefhebbende grootmoeder
W^{we} Courtmans

119

Maldeghem 20 april 1887

Lieve Kinderen,

Uw liefderyke brief heeft ons allen diep ontroerd en getroost. Dank, dank voor uwe liefde ! De uitvaart is even als de begravenis afgelopen, geheel het puik der bevolking was er tegenwoordig. Veel is gedurende de lykdiensgeweend. Mathilde, hare kinderen en de gansche familie weende. Vele vrienden weenden ook want de goede Pieter was algemeen bemind¹.

Mathilde heeft thans eene afleiding voor hare droeve gedachten. Zy gaat met 1ste mei verhuizen. Verhuizen uit dat ellendig huis waarin zy geen dag gezond is geweest. Zy gaat in het huis van Machare wonen waar vroeger de Gendarmerie was, en dat

gansch hersteld is geworden, laast was het bewoond door den ryksontvanger. Zy heeft het gehuurd voor fr. 250 's jaars, de ontvanger betaalde er fr. 370, hierover spreken wy verder als wy gelyk ons Antontje schryft elkander met Sinxen weerzien.

Ge komt dus met Sinxen alle drie, hoe bly zyn wy allen door dit vooruitzicht ! Lieve Antonia hoe gelukkig zal ik, zullen wy allen zyn als wy u aan ons liefhebbend hart mogen drukken, onder-tusschen gaan wy moedig voort, en doen ons best onze Mathilde te troosten en op te beuren.

Mathilde's kinderen vatten moed. Eugene die nogthans veel werk heeft gaat driemaal daags naar zyne moeder en 's avonds blyft hy er lang. Fernand overlaad haar met liefkozingen en de meisjes ? Zy spreken haar moed in. Leonie en Clara zyn dezen namiddag de bovenkamers van het nieuwe huis gaan schuren, zy zullen waarlyk hun best doen, om deftig door de wereld te geraken.

Lieve Emile *tracht de visietkaartjes voor Mathilde te doen maken, voor de dankbetuigingen*. Alles is goed afgelopen. Het is de laaste plicht van welvoegelykheid die zy moet vervullen.

Ge begrypt dat ik veel geleden heb, doch ik hoop dat ik het lyden zal te boven komen. Ik zal myn best doen.

De hartelykste groetenissen van allen en 1000 kussen.

Uwe liefhebbende moeder

W^{we} Courtmans.

P.S.

Het schrift van Anton is weer veel verbeterd.

120

Maldeghem 29 april 1887

Lieve Kinderen,

Ik heb de kaartjes voor Mathilde wel ontvangen dank ! De blyken uwer broeder- en zusterliefde zyn my in deze omstandigheden de zoetste troost.

Ik heb uitgesteld te schryven tot dat ik u den uitslag wegens de voogdy kon melden. Mathilde moest met de familieraden by Mietjes voor den vrederechter verschynen. Die raadsleden waren voor de Verstrynges, Onkel Fernand onkel Ko en Eugene. Voor de Courtmans: Napoleon Nieuwenhuyse, Henri Lille en Gust Geirnaert. Mathilde had er schrik van, meenende dat zy hare toe-

119 — 1. *algemeen bemind* : Pieter Verstrynges, de man van Mathilde, was op 17 april 1887 overleden.

stand zou moeten blootleggen voor die vreemde. 't Was verre van daar, de vrederechter en zynen Greffier hebben haar met onderscheiding ontvangen, Mathilde is natuurlijk voogdes en Eugene is bystaande voogd.

De vrederechter vroeg Mathilde of zy onroerende goederen bezat, en toen zy neen zegde, sprak hy :

Ik stel voor van de moeder alles in bezit te laten. *Zonder waarborg* en toen vroeg hy aan de familieraden of zy daar mee te vrede waren, en alles was gedaan.

Dezen nacht hebben zy in het nieuw huis geslapen.

Hoe verlangen wy allen naar uwe komst en hoe bly zullen wy zyn als wy ons Antontje zien !

Gy kunt denken dat ik veel geleden heb door den schok die ik doorstaan heb, maar ik verbeter, ik ben kalmer geworden. Mathilde weent nog veel maar zonder geweld. Zoo is het best. Zy en hare kinderen spreken by elke gelegenheid van U. O ! hoe dankbaar zyn zy voor uwe belangstelling in hun lot !

Laat ons het beste verhoppen lieve kinderen, wy omhelzen u allen, kust Antontje voor ons.

Uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans

121

Maldegheem 20 Mei 1887

Lieve Kinderen,

Gij zijt God dank genezen lieve Antonia, laat ons hopen dat wij elkander met Sinxen in volle gezondheid zullen wederzien, de familie is in den laasten tijd sterk beproefd geweest, laat ons hopen op betere dagen.

Zegt tegen Antontje dat wij allen gelukkig zyn in het vooruitzicht van hem te zien, dat de hof byzonder schoon is enz. enz.

Ik weet dat Emile veel, zeer veel werk heeft, doch wij hopen allen dat gij alle drie zult komen wanneer het hem mogelijk is. Dus lieve Emile tot spoedig wederzien, schikt het zich niet met de sinxendagen, dan komt gij zoodra mogelijk.

Dat ons lijden veel verminderd kan ik niet zeggen. Mathilde tracht zich goed te houden doch het baat weinig, het zal verslyten. Zy is gezond en zy heeft veel voldoening van al hare kinderen, laat ons het beste verhoppen.

Lieve Emile, goede jongen Gy hebt voor nieuwjaarkaartjes voor uwe goede moeder gezorgd hartelyk dank ! Laat ons hopen, dat gy er nog zult moeten doen maken, als zy allen zullen verbruikt zyn.

Mijne gezondheid is tamelyk goed niettegenstaande de pynelijke schokken die ik doorstaan heb al de andere zyn gezond.

Lief Antontje wy zyn allen zeer bly dat gy komt, het krentenbrood zal gebakken zyn tegen dat gy komt er zal hesp zyn enz enz. ales wat gy verlangt zult gy krygen en gy zult met uwe kameraadjes mogen spelen.

Dus tot Sinxen lieve kinderen, wy allen Mathilde en hare kinderen uwe zusters en Lie, en uwe liefhebbende moeder omhelzen u hartelyk

Tot wederziens
uwe liefhebbende moeder
W^{ve} Courtmans.

122

[Einde juli of begin augustus 1887 ?]

Lieve Anton

Wij zijn allen blij dat het weldra vacantie is. Kom er op af Toontje, wij zullen goed voor u zorgen mijn brave jongen.

uwe liefhebbende grootmoeder
W^{ve} Courtmans

Lieve Kinderen

Wy verwachten u met Anton, gy weet dat wy hem goed zullen verzorgen en dat wij allen zeer bly zullen zyn van hem te zien. Schikt de reis naar uw genoegen, voor ons is alles wel. Dus tot spoedig wederzien.

Wij hebben een drietal onrustige dagen beleefd, gisteren zyn de onderwyzers en onderwyzeressen die men dacht hun wachtgeld te kunnen verminderen bij de Gouverneur moeten komen. Mathilde was er by, Julia en Adele nog niet. Mathilde heeft zich goed verantwoord. De inlichtingen over haar moeten kort na nieuwjaar gegeven zyn. Er stond opgeschreven : Pieter Emploé in eene huisvettery, Eugêen ook.

Mathilde zei : Ik ben sinds 3 1/2 maanden weduwe. Eugêen is by zijn oom van jongs af gekweekt, ik kan er nooit voordeel van

genieten. Dus was de zaak veranderd. Zy wierd ondervraagd over de nalatenschap van Pieter. Zy zegde : dat haar man niets nagelaten had noch voor haar noch voor hare kinderen.

Dan zegde men dat Fernand hulponderwyzer was. Zy antwoorde ja, met eene jaarwedde van fr 1000 frank.

Woont hy by U ?

Ja.

Nu was het gedaan, er waren veel heeren de Gouverneur was reeds vermoeid weg gegaan, en hy die Mathilde ondervroeg was zeer beleefd en scheen goedaardig.

Mathilde denkt dat men haar zal gerust laten, en wy denken het ook.

Schryf niets over die zaak in uwe Gazet, maar als gy iets verneemt schryft het ons.

Van Ooteghem en zyne vrouw, waren er ook, hoe zullen die het afgeven ? als zy onderwys blyven geven in de liberale school te St. Amandberg, zullen zy waarschyntlyk hunne rechten op pensioen verliezen. Nu wy moeten het afwachten.

Lieve Antonia wy verwachten u met ons lief Antoontje.

Wy allen omhelszen u hartelyk en tot spoedig wederzien
uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans

123

Lieve Emile en Antonia

Morgen is 't de verjaring van uw gelukkig trouwverbond. Proficiat lieve kinderen !

Dijnsdag legt Emile den eed af als gemeenteraadslid. Ook hierover wensch ik u geluk.

Met ons allen gaat het goed.

Wees gelukkig goede Antonia, wees gelukkig goede Emile.
uwe liefhebbende moeder
W^{we} Courtmans,
geboren Berchmans.

Maldeghem 1 December 1887

124

Maldeghem 2 Januari 1888

Lieve Kinderen

Dank voor uwe heilwenschen

Lieve Emile, Lieve Antonia, lieve Anton weest ook gelukkig.

Wij allen wenschen u allen een gelukkig nieuwjaar en omhelzen
u allen hartelijk.uwe liefhebbende moeder
W^we Courtmans
geboren Berchmans.

Lieve Anton,

Ik dank u voor uwen schoonen brief.

uwe liefhebbende grootmoeder
W^we Courtmans
geboren Berchmans.

VARIA

1 – *Aan Sophia Wouters.*

Gend den 2 8ber 1842

MeJufvrouw,

Daer ik niet weet of myn vriend de heer Van Duyse thans te Veurne is ; vind ik my gedwongen, hoe ongaerne ik ook van UE. welwillentheid zou misbruik maken UE. te schryven.

Het zyn de laetste dagen dat ik nog tyd hebbe om aen den uitgever van het letterkunddig Jaerboekje, een stukje te bezorgen, het hier bygevoegde is er voor geschikt, en nog door den Heer Van Duyse niet nagezien. Derhalve ben ik zoo vry MeJufvrouw te verzoeken, hem het zelve te overhandigen, of indien hy in Veurne niet is het zelve aen myn adres terug te zenden.

Dat ik niet weet waer myn vriend thans verblyft, is uit rede dat ik by zyn vertrek uit Gent was.

Ik bid MeJufvrouw myne vrypostigheid te verschoonen en my steeds te gelooven

Haer dienstbereide Dienares
Vrouwe Courtmans
geboren Berchmans

adres

Vrouw Courtmans-Berchmans
Letterkundige te Gent

{De brief is geadresseerd aan :} MeJufvrouw
MeJuffrouw Sophia Wouters
In het Hotel de wilde Roos
te Veurne.

{Poststempels :} Gand 2 Oct. 1842
Furnes 3 Oct. 1842

2 – *Aan Prudens Van Duyse.*

Het doet my hartewee u slechts met deze woorden myne erkentenis te kunnen betuigen over het gene gy aen het gedicht Maria Theresia hebt bygedragen. Gisteren ontving ik het my toegekende geschenk van zyne Majesteit den Keizer Van Oostenryk bestaende uit een zwaer gouden halssieraed versierd met steenen hetwelk half als Collier, en half als kitting kan beschouwd worden. Een zeer zwaren gouden armband met gesteente, en een paer ooringen met gesteente.

1. Autograaf in de briefwisseling Van Duyse, 40, A-D, Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent.

Mogt gy de betuiging van myn dank met zoo veel hartelykheid ontfangen dan zy u welmeenend en hartelyk is toegestuurd,

D. Berchmans

Gent 17 January 1843.

Zeg toch aen Courtmans nog aen niemand dat ik u schreef.

[Geadresseerd aan :] Mynheer Van Duyse

[Geen poststempels.]

[Het postscriptum : „Zeg toch, enz.” staat links in de rand geschreven.]

3 – *Aan de directeur van de Berg van Barmhartigheid te Lier.*

Lier, den 5 8^{ber} 1855

.....
Ued. zal zulks ongetwijfeld (?) dat ik over eenigen tijd bij Ued. een garnituur bestaande uit gouden collier, armband en oorbellen heb verpand voor de som van fr. 120. Daer den bureau juist gesloten was hadt Ued. de goedheid mij het geld te overhandigen en het briefken van den pand bij u te houden.

Nu Mijnheer de Directeur bied ik

.....
het zou mij groot plaisir doen indien dit konde geschieden met elken trimester

.....
Hierdoor zoudt gij mij grootelijks verplichten

Ued. Dienaeresse
Vrouwe Courtmans
geboren Berchmans

Adres :

J. B. Courtmans

Professor bij de Normaalschool

Lier

4 – *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, den 25 Juli 1859.

Mijnheer en Letterbroeder,

Ik verhaast mij U door dezen hartelyk te danken voor de lieve dichtregelen, die gij mij door den Eecloonaar hebt laten bezorgen.

2. Autograaf in de briefwisseling Van Duyse, 40, A-D, Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde te Gent.

3. Naar de tekst, die door Emiel Courtmans werd gepubliceerd in *Handelingen van den Kon. Kring voor Oudheidkunde, Letteren en Kunst van Mechelen*, XLIX, 1945, blz. 122-124.

Het doet mij een innig genoegen in U alweder een vriend meer in den uitgestreken Vlaamschen letterkring te mogen tellen, want van de vriendschappelijke verbroedering der strijders hangt de zegepraal der Vlaamsche zaak af.

Bij nadere gelegenheid behoud ik mij voor, U ook eenige dichtregelen over te sturen, ten wederkeerigen blijk mijner kunstzusterlijke genegenheid.

Aanvaard ondertusschen de verzekering mijner oprechte hoogachting.
 Vrouwe Courtmans,
 geboren Berchmans.

5 – *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, den 6ⁿ Jan. 1860.

Mijnheer en Kunstvriend,

Hartelijk dank ik U voor uwe g[oede] Nieuwjaarswenschen en mochte de Hemel de bede aanhooren, die ik voor u tot Hem stuur, dan zou het jaar 1860 u al den zegen brengen, dien gij door uwe werkzaamheid verdient.

Wat het gedicht in kwestie aangaat, zal ik het aan mijnheer Van Acker laten geworden, maar geloof mij dat ik met den besten wil der wereld nog den tijd niet gehad heb om het over te schrijven. Ook had ik gedacht het gedicht slechts een weinig later te laten drukken. Ziehier om welke reden. Het zal misschien niet lang aanloopen eer er een plaatsje voor u te solliciteeren zal vallen, bij voorbeeld aan den Eeclouschen ijzeren weg. Nu iets dergelijks te weeg zynde zullen uwe vrienden met hoofd en voeten moeten werken om u te doen gelukken en in zulk een oogenblik zou het gedicht van goed effect zijn. Nu bedenk u daar eens over en wanneer gij eens naar Maldegem komt spreken wij daar verder over. Doe mijne hartelijke nieuwjaarswenschen aan de vrienden Van Acker en Van Hoorebeke en geloof mij

Uwe onderdanige kunstzuster
 W^{ve} Courtmans.

6 – *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, 6 Januari 1861.

Mijnheer en Kunstbroeder,

Ik heb uwe *Bloemen in het wilde gegroeid* gelezen. Het hierbij gevoegde gedichtje zal u genoegzaam zeggen hoe ze mij bevallen hebben. Overigens kent ge mijn gedacht over uwe voortbrengselen. Wat mij echter in uwe

4. Naar een kopie van Dr. J. Pée in zijn *Nota's*.

5. Naar een kopie van Dr. J. Pée in zijn *Nota's*.

gezangen getroffen heeft, is niet alleen uwe uitstekende vaderlandsliefde maar ook uwe liefde voor uwe weldoener en uwe zoete genegenheid voor uwe vrienden. Liefde en dankbaarheid zijn voorzeker twee der grootste kenmerken der dichterlijke ziel.

Mijn gedichtje kunt gij, wanneer gij het verlangt, in den Eecloonaar laten drukken. Wanneer gij eens naar Maldegem komt, spreken wij nader over uw gewrochten.

Ik ook heb dezen winter veel gewerkt. Mijne gedichten voor eenen nieuwen bundel zijn reeds in orde gebracht. Mijn lang ontworpen roman : *De Vlaamsche Burgemeester van 1819* is af en overgeschreven. Ook twee mijner tooneelstukken zou ik aanstonds kunnen ter pers leggen. Of ik echter de verschijning dezer werken zal beleven, daaraan twijfel ik sterk. Sedert meer dan eene maand ben ik om zoo te zeggen zieleziek. Mijne lichamelijke krachten vervallen zonder dat ik weet waaraan zulks toe te schrijven is en nochtans kan ik dit alles op de rekening der jaren nog niet zetten. Nu alles gelijk het God belieft.

Aanvaard met de gelukwensching over uwen eersten dichtbundel ook den gansch zusterlijken nieuwjaarswensch van

Uwe kunstvriendin
Vrouwe Courtmans.

7 - *W. Rogghé aan Vrouwe Courtmans.*

Gent, 6 Juny 1865.

Mevrouw Courtmans,

Ik ben gelukkig U eene der blijdeste tijdingen te kunnen aanbrengen, die U stellig in uwen levensloop zijn toegekomen.

De vijfjaarlijksche prijs van fr. 5000 ..... is aan Uw *Geschenk van den Jager* met zes stemmen tegen eéne toegewezen. Professor Heremans heeft mij gemachtigd U zulks vertrouwelijk te melden, en hij verzoekt U er nog niet van te spreken.

Aangenaam ware het mij indien Gij mij zoo spoedig mogelyk kondet komen spreken, over eene nieuwe uitgave van dit werk te bezorgen. Hoe eerder men den druk zou kunnen beginnen, hoe beter. Mag ik U morgen of overmorgen verwachten? Donderdag [...] heb ik het bezoek van Dr Heye, den beroemden hollandschen volksdichter; ik denk dat hij gelukkig zou zijn onze bekroonde schrijfster te groeten.

Met een gullen gelukwensch

Uw toegenegene
W. Rogghé

Vergeet de boeken van mijn leescabinet niet; ik heb ze zoo noodig.

6. Naar een kopie van Dr. J. Pée in zijn *Nota's*.

7. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

8 – J. Nolet de Brauwere van Steeland aan Vrouwe Courtmans.

Waarde Mevrouw,

Met het meeste genoegen las ik uwe Genoveva. aan den loop des verhaals heb ik natuurlijk niets veranderd, maar alleen mij veroorloofd ettelijke veranderingen toe te brengen waar de stijl zulks vorderde. Zoo dunde ik werkelijk den al te rijken voorraad van hulpwerkwoorden, en zijn derhalve vele „hebben gehad, waren geweest” enz. verdwenen. ik hoop dat die correcties uwe goedkeuring mogen wegdragen.

andere kleinigheden heb ik om beterville veranderd : b.v. het was Autbertus, bisschop van Luik (en niet van Doornijk) die het huwelijk inzegende. ook niet Hidalphus maar Egelbrecht, die aartsbisschop van Trier was. – de *zeventien provinciën* waren alstoen onbekend – de oversten der abdij van Heeren heetten niet Abdis maar Meesteresse (magistrae) – middernacht kon niet *slaan*, want er waren nog geene of bijkans geene klokken – middernacht werd geroepen of geblazen. enz., enz.. dit nu zijn kleinigheden die ik op het handschrift gemakkelijk verholpen heb.

maar twee punten zijn er die ik u ter behandeling overlaat en te zeerst aanbeveel, zij kunnen haast dramatisch worden, althans het tweede punt in het IXe hoofdstuk zou ik Genoveva doen beraadslagen of zij het kind doopen zal of niet ? door leeken geschiedt zulks slechts bij levensgevaar des kinds, en dan nog liever door mannen dan door vrouwen, door vreemden dan door bloedverwanten, door de moeder het allerlaatst. te dien tyde gaf het privaat doopsel geestelijk vermaagschap even als het solenneel doopsel. deze beraadslaging van Genoveva kan zeer schoon zijn : eenszijds de zaligheid des kinds, kwam het te sterven, enz., anderzijds mag zij het doen ? bij dien twijfel onthoudt zij zich en smeekt dat God haar den zuigeling niet ontneme.

in het XIIe hoofdstuk, vóór de bijl den beulen ontvalt, kon Genoveva de beulen smeeken het kind te doopen vooraleer het om te brengen. de eene zou het dan doopen, de andere het heffen als peter. waarna geen van beiden den moed zoude hebben, moeder of kind te dooden, zijnde geestelijk met elkander vermaagschapt. dit kan zeer dramatisch en roerend worden.

hebt gij nu, waarde Mevrouw, copij bewaard van het stuk, dan zal het u gemakkelijk vallen beide episodën afzonderlijk te bewerken en mij dan ter inlassching over te zenden. Zoo niet waar ik verpligt u het eerste heft terug te zenden.

denkelijk hebt gij die copij. gelief mij dan, na afwerking der beide brokken, die over te sturen, ik zal ze dan, waar ze hooren, inlasschen.

daarna zal ik u schrijven over den druk des werks, of, later nog, u verzoeken daarvoor tot hier te komen, om u over de voorwaarden met belanghebbenden te verstaan.

in afwachting duizend groeten van

Uwen ond. dienaar en vriend,
Dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland.

Brussel, 7 Maart 1866.

8. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

9 – J. Nolet de Brauwere van Steeland aan Vrouwe Courtmans.

Waarde Mevrouw en Kunstvriendin,

Ik liet de kiezingen eerst voorbijgaan en toen begaf ik mij naar Gent alwaar ik, om uwentwille, den Bisschop een bezoek bragt. Ik legde dezen de geheele zaak bloot ; de uitkomst van het gesprek is het volgende : de nonnekens komen inderdaad te Maldeghem, alwaar zij de kinderen der kantschool zullen onderwijzen (kosteloos onderrigt) en mede voor betalende. Deze zaak is te ver gevorderd om niet te worden doorgezet. Nogthans verkreeg ik van M^{sr} dat hij, *thans beter ingelicht*, den Pastoor van Maldeghem eenen wenk zal geven, waardoor deze u en de school uwer dochters niet zal tegenwerken, dat heet, de concurrentie vrij laten, maar b.v. noch van den preekstoel, noch anderszins, aan de eenen de voorkeur geven boven de anderen ; binnen een dag of acht moet gij den pastoor eens eene visite maken. hij zal u *wel* ontvangen ; gij moogt echter houden alsof er niets gebeurd was, namelijk niet zinspelen op den hem gegeven wenk van hoogerhand ; maar alléén hem verzoeken u niet tegen te werken, als kwam dit verzoek geheel van u tot hem. mogt hij vermoeden dat gij wist dat hij *par ordre* handelt, dan ware zijne eigenliefde ligt geraakt. in dien zin althans sprak de Bisschop, die ik in goede stemming voor u verlaten heb.

Eerstdaags zal ik eens informeren hoe 't met de uitgave van Genoveva staat ; tevens ontvangt gij binnen kort een klein gedichtje van mij met de post.

Mijne vrouw en kinderen bieden u de hartelijkste groeten alsmede uwen gansch genegen

JNolet de Brauwere van Steeland.

Brussel, 14 Junij 1866.

10 – J. Nolet de Brauwere van Steeland aan Vrouwe Courtmans.

Waarde Mevrouw,

Ik heb het genoeg u te kunnen melden dat ik heden het eerste proefblad van Genoveva (16 bladz.) heb nagezien. er is derhalve aanvang gemaakt en ik hoop dat men spoed zal maken. het proefverbeteren neem ik gaarne op mij.

Ik hoop dat uw gemoed eenigszins moge tot bedaren zijn gekomen, en alles zich ten beste schikken zal. het komt mij toch voor dat in eene gemeente van zoo wat achtduizend zielen, twee scholen niet te veel zijn, indien, wel te verstaan, de kinderen de school bezoeken. in allen geval zal het onderwijs, te uwent gegeven, grondiger zijn dan dat der Zusters, en zulks zal voor vele ouders eene afdoende rede zijn.

Geloof mij inmiddels van harte uwen dienstwilligen kunstvriend,

J. Nolet de Brauwere van Steeland.

Brussel, 27 Junij, 1866.

9. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

10. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

11 - *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, 10 Nov. 1867.

Hooggeachte Kunstbroeder,

Ik wensch u duizendmaal geluk met de geboorte van eenen zoon. Moge hij later schoone verzen maken als zijn vader en een zachtaardig karakter bezitten als zijne moeder dat is mede mijn innigste wensch.

Gaarne had ik aan uwe uitnoodiging reeds heden voldaan, maar ik ben weer ziek en niet ziek en toch ziek, althans te zeer ongesteld om de reis te wagen. Zoodra het eenigszins mogelijk is, kom ik naar uwen jongen kijken.

Veel gelukwenschen aan uwe vrouw en mijne groetenis aan Mr Van Hoorebeke.

Uwe verkleefde zuster
W^{we} Courtmans,
geb. Berchmans.

12 - *Aan J. Micheels*

Den Heere J. Micheels, professor aan het Athenaeum te Bergen

Zeergeleerde Heer,

Van uit de diepte waarin gij mij geplaatst hebt, durf ik opzien tot het hooge standpunt waarop gij zetelt, om u mijne erkentelijkheid uit te drukken over de ongevraagde taal- en stijllessen, die gij mij in de *Toekomst* (aflevering van Augustus) geliefte te geven. Ik acht het echter niet ongepast, die erkentelijkheid uit te breiden op meer stoffelijken grond, door u, ten loon van uwen arbeid, wederkeerig eene les te geven; eene les op het gebied der welvoeglijkheid.

Nadat gij de namen van een twintigtal geleerde vrouwen uit vreemde gewesten, voor wier talent ik eerbiedig het hoofd buig, hadt bijeengebracht, alleenlijk om te kunnen zeggen dat ik zeer ver beneden deze sta, meen ik dat gij, terwijl ge toch den talentmeter bij der hand hadt, ook wel eens onder de maat haddet kunnen gaan, om ons te zeggen hoe ver gij zelf *boven* of *beneden* de in- en uitheemsche schrijvers komt. Gij kondet u bijvoorbeeld vergelijken met Lord Byron, Thackeray, Bulwer, Schiller, Goethe, Lamartine, Dumas, Bilderdijk, Tollens, Cats en Van Lennep. Dan ten minste zouden de lezers der *Toekomst* u niet eenen blaam van al te ver gedrevene onhoffelijkheid kunnen aanwrijven.

Gij zegt op bladzijde 390 over de opgesomde geleerde vrouwen sprekende: „Ofschoon de afstand tusschen Mev. Courtmans en deze schrijfsters zeker groot is, zoude zij niettemin, indien zij zich de moeite wilde

geven eene zuivere taal te schrijven, onzer letterkunde tot eer kunnen verstrekken."

Wie wilt gij nu vernederen, Zeergeleerde Heer? Onze letterkunde of mij? Hoe zou toch eene vrouw, die gij op zulken afstand plaatst van alle andre vrouwen die met eenig goed gevolg de pen hebben gehanteerd, onze letterkunde tot eer kunnen verstrekken? Staat dan onze gansche literatuur zoo verre beneden de voortbrengselen der geringste schrijfsters uit de vele opgesomde namen, dat ik haar eenigen luister zou kunnen bijzetten?

Men heeft mij wel eens gezegd, dat er in ons vaderland mannen huizen, die zich onder den Vlaamschen taalstandaard schuil houden om Vlaanderen taal te beter te kunnen onderdrukken. Thans zou ik geneigd zijn geloof te hechten aan hetgeen ik zoolang als onmogelijk heb beschouwd. Waarom vernedert gij onze herboren letterkunde en met haar al de schrijvende mannen en vrouwen onder welke er zich eenigen door talent en anderen door volharding en moed, zelfs in de landen wier vrouwelijke beroemdheden gij opnoemt, eenen naam hebben verworven?

Wat was uwe bedoeling, Zeergeleerde Heer, toen gij uwe vernederende vergelijking maakt? Wildet gij alle Vlaamsche schrijvers toeroepen: „Scheidt uit, uwe letterkunde is een kind, dat nooit tot een man zal opgroeien"; of ben ik het, die gij ontmoedigen wilt? In beide gevallen hebt gij uw doel gemist. Mijne taal- en letterbroeders begrijpen, dat ook reuzen kinderen zijn geweest; en wat mij betreft, tevergeefs verwijt gij mij mijne nietigheid. Zoolang mijne vingers eene veder kunnen bewegen, zoolang mijne stem eenig geluid voortbrengt, zal ik beide naar vermogen gebruiken ter verheerlijking onzer moedertaal, ter verlichting en beschaving van het mij zoo duurbaar Vlaamsche volk.

V^o Courtmans, geb. Berchmans.

Maldeghem, 15 Sept. 1868.

13 – *Aan een onbekende.*

Maldeghem 28 Juli 1869.

Hooggeachte Heer

De uitnoodiging tot het leveren eener bijdrage voor het aanstaande Taal- en Letterkundig Congres, is mij zoo vereerend als aangenaam. Ik zal trachten dat mijne dichtregelen UEd. bij tijds geworden.

Aanvaard intusschen de verzekering mijner ware hoogachting en kunstzusterlijke verkleefdheid.

Uwe dienstwillige dienaar
W^{we} Courtmans
geboren Berchmans

12. Tekst van de ingezonden brief van Vrouwe Courtmans aan de redactie van *De Toekomst*, 1868, blz. 478-479 (rubriek: *Briefwisseling*).

13. Autograaf, in het bezit van AMVC, sign.: C384B/I.1054.

14 – *Aan Frans Rens.*

Maldeghem 12 November 1869.

Beste Kunstvriend.

Ik heb uwen brief wel ontvangen, en zende U hiernevens *Begga* in de bladen van St[uiver] Magazijn, alsook eene kleine Novelle uit *Europa* Een tijdschrift, dat geen enkele geabonneerde in Belgie heeft. Mocht *De Zoon van den Mosselman* u niet te uitgestrekt voorkomen, dan zoudt gij er misschien liever gebruik van maken dan van *de Voerman en zijn peerd*. Ik zal u niet *Nauwgezet* noemen wegens de opmerking over dit stukje. Ik was ze te verwachten. Het is geene eigentlijke novelle, meer eene schets uit het hedendaegsche leven. Men richt maatschappijen op en schrijft pryskampen ter bescherming der dieren uit, terwijl men onder het oogpunt van broederlijke liefdadigheid wel eens in gebreke blijft.

Ik ben bijna tot het einde genaderd van eenen nog al ingewikkelden roman, die ik over eenige maanden uit oorzaak van huiselijk verdriet had moeten ter zijde leggen, en by de hervatting heb ik hem niet alleen moeten herlezen, maar ook elke gebeurtenis, elk tafereel, alle beschrijvingen in mijn geheugen moeten printen, en moest ik hem nu wegleggen om een ander onderwerp te studeeren, ik geloof dat ik de lust niet meer zou hebben, het begonnen handschrift later te voltooien.

Kunt gij u met het ingezonden niet behelpen, geef mij dan svp. een twaalfstal dagen tijd, dan zal mijn werk afgemaakt zijn, en ik stel mijne pen dan ter uwer beschikking voor zoo lang ge wilt.

De Zoon van den Mosselman verlang ik niet terug, maar kon ik de bladen van het St[uiver] Magazijn terug bekomen, dit zou mij aangenaam zyn. Zij schenden den Jaargang.

Met veel hartelijke groetenissen van mijne kinderen, uw immer Verkleefde

W^{we} Courtmans
geboren Berchmans

15 – *Aan Frans De Cort.*

Maldeghem 1st Augusti 1870.

Hooggeachte Letterbroeder.

Het zal u gewis verwonderen eenen brief van mij te ontvangen. Mynen zoon Emile die thans in hongarie verblijft heeft mij uwe vriendschappelijke welwillendheid zoo hoog geroemd, dat ik de vrijheid durf nemen u eenen dienst te verzoeken.

Zoo ik het wel heb is UEd. werkzaam in een van 's lands Ministeries, en ik heb eenen zoon de jongste mijner acht kinderen die gaarne schrijver zou worden in een der bureelen. Ik had hem gaarne zien onderwijzer

14. Naar een fotocopie van autograaf in het bezit van Juffr. O. Rens.

worden, doch hij heeft er geen lust toe, de jongen is 17 1/2 jaren oud.

Van u te vernemen waarop de jongeling zich moet toelagen om zijnen en mijnen wensch vervuld te zien en wat er verder te doen staat om aanvaard te worden zie daar waardoor UEd. mij zeer zou verplichten.

Mijnen zoon is het kind van eenen waren Vlaming die als Professor ter Normaalschool van den staat, te Lier, groote diensten heeft bewezen. Misschien zou mijn kind hierdoor wel eenige sympathie kunnen verwekken.

Duizendmaal verschooning vragende over mijne vrijpostigheid, noem ik mij met oprechte hoogachting en kunstzusterlijke verkleefdheid,

uwe dienstwillige Dienaresse
W^{we} Courtmans
geboren Berchmans

16 – Maldeghem, den 19^{en} Dec. 1871.

Aan Lodewyk De Vriese.

Waarde Letterbroeder,

Ik heb uw welgelykend portret ontvangen en ben er u zeer dankbaar voor ; het zal eene goede plaats in mijn album innemen bij de beeltenissen van hooggeachte kunstbroeders. Neen, zoo kan het in het arrondissement Eecloo niet blijven duren. August Van Acker legt het nog erger aan dan Rijffranck. 't Is schande voor iemand, die aanspraak maakt op verstand. Ik lees het *Volksbelang* en het heeft my wezenlyk verheugd, dat gy den man zoo hebt afgeranseld.

Nu, hoe erger zy het aangesteld hebben, hoe gunstiger het is, om een nieuw weekblad in Eecloo te stichten. Ik bewonder uwen moed en uwe ondernemingskracht. Wat ik voorzien heb by de lezing van uw eerste letterkundig voortbrengsel, wordt verwezenlykt. *Gy zult er komen*. Wat myne medewerking in het weekblad betreft, ik zou bij voorbeeld van tijd tot tijd een artikel kunnen schryven over de belangen der streek en ook over meer algemeen belang en daarby gezonde feuilletons bezorgen, iets waar men in Eecloo zoowel als in den buiten veel van houdt, maar uit hoofde van mynen gevorderden ouderdom en steeds afnemende krachten zou ik my met geen vast werk durven belasten, uit vrees van *u in den steek te laten*, niettegenstaande myn goeden wil. Wil heb ik genoeg, maar kracht ? Er gaan dagen voorby, waarop ik geen lust heb de pen op te vatten, soms weken, waarop ik niets doen kan.

O, ware ik slechts vyf jaar jonger, ik zou zeggen : „De Vriese, jongen, wy gaan er te zamen op los !” En wy zouden die mannen in den grond delven, zoo diep, zoo diep, dat ze nimmer den kop zouden boven steken.

Gematigd liberaal, ja, dat is de bijzonderste eigenschap die uw weekblad zou moeten bezitten. Zoet als honig moet het er indringen. Daaren boven mag het geen kenmerk dragen van slaafsche verkleefdheid aan gelijk welke

politieke party; ook de beste vrienden moet men soms op welvoegelyke wyze de les opspellen. Als gy Zondag komt zal het my aangenaam zyn te zamen over dit alles breedvoerig te spreken.

Als feuilleton kan ik u dadelyk iets ter hand stellen. Er is weer eene kleine novelle in Holland verschenen (Tegen wil en dank), die geschikt is voor een blad als uw weekblad.

Gelyk gy ziet is er tegenwoordig gebrek aan oorspronkelyke letterkundige schriften. De oude stryders verzwakken en de jonge zyn lui of missen talent. Het is ook zoo gemakkelyk niet, he?

Zuster *Juliand* van *Sleeckx* is wel vier keeren opgenomen, nu laatst in het *Volksbelang*, dat Zondag laatst de *Vooroordeelen* van *Sleeckx* opnam. Zeker degelyke lectuur, maar te dikwyls opgestoofd by gebrek van nieuwe voortbrengselen.

In Januari komt er in de *Bibliotheek van fraaie letteren* een nieuwe roman van my uit. Zyt gy in betrekkingen met den heer De Cort voor uwen boekhandel?

Van boekhandel sprekende, myne werken zyn omtrent alle uitverkocht. Vóór omtrent een jaar verkocht ik myn overschot aan mynheer Rogghé, en nu wacht ik op eene gunstige gelegenheid om myne volledige werken uit te geven. Het kan echter nog lang duren eer ik daartoe besluit. De kosten loopen te hoog.

Als gy Karel Bogaerd ziet, groet hem van mynentwege.

In afwachting van u te zien,

Uwe verkleefde,
W^{ve} Courtmans.

17 - *Vrouwe Van Ackere aan Vrouwe Courtmans.*

Diksmuide 23 febr 1875

Mevrouw en waarde vriendin,

By na gansch den zomer ben ik met eene erge maag ziekte te huis gehouden geweest. Ik had in 9 maanden niet meer ter kerk geweest, toen ik vóór 14 dagen eerst uitging en dan betrapte ik eene zware verkoudheid, die my nog op nieuw op mijnen kamer houdt. Ik had zoo dikwerf beschikt u eens te schrijven en altoos werd ik in myn voornemen gedwarsboomd door het een of het ander. Nu lest moest ik uEd schrijven wegens den dood van onzen betreurden vriend Rens en u een afdruk zenden van mijne *Elegie* op den brave. UEd; geliefde vriendin, zal dat met dezen brief ontvangen. Zyn overlyden heeft mij veel pyn gedaan. Zoo gaan onze goede trouwe vrienden één voor één ons vóór naar de eeuwige reis!

Ik moet u eerst en vooral geluk wenschen met het huwelyk van M^r uw zoon. Dat is de eerste stap tot vermeerdering der familie. Alzoo zult gy in uwe kinds kinderen herleven en uwe frissche jeugd zien herbloeien. Dan begint er voor het moederlyk hart een nieuw tydstep. God schenke het u in zegen en genoegen!

16. Naar een kopie van Dr. J. Pée in zijn *Nota's*.

Uwe pen, even als de mijne wil nog niet rusten. Doch, uwe loop baan is nog zoo ver niet afgedaan. Ik heb altyd even grooten moed. Maar de ziekten komen plagen, en nemen my zoo veel schoonen tyd af. Ik heb uEd zoo dikwerf gezegd dat gy zoudt mij op ieder uwer nieuwe werken bij den drukker zoude doen inschrijven en dat doet gy niet, vriendin. Gy zoudt my nogthans plaisier doen.

En wat zegt gij nu van de nieuwe *novellen-maaksters*, die schaarsch het hoofd in de wereld steken en men doet ze langs zuid en noord west en oost ophemelen? *Walter Scott, Dijckens Van Lennep M^o Bosboom, Conscience Mevrouw Courtmans Sleekxs* enz enz moeten het vaandel stryken. De trompetters blazen langs alle kanten die fakkellichten dood !... en zetten de Lovelings op den troon.

Wat ziet gy daar in, Mevrouw? Zeg my eens vertrouwelyk en rechtzinnig uw gedacht. Ik heb twee dier Novellen gelezen, eerst de Verdwaalden en vind daar in eene heele onnoozele vertelling waarin er noch zout noch smout steekt en waarin geen enkel tafereel ontroert of treft. Is het dan zoo kunstig een dronkaart en eene vuile bazin af te schilderen? Het kind van den hovenier is een vreesachtig verkwezeld kind, dat de wereld nog niet gezien heeft en men doet den broeder van den dronkaart op die kwezel verlieven zonder dat zy er de minste hoedanigheden voor bezit het zy onder welke betrekking. De portretten zelve van den ouden baron en het baroneske weet men niet belang ryk te maken door het minste verhaal. En wat den zedelyken kant aangaat daar is niets in die u beweegt. De kinders van den dronkaart en de vuile bazin waren al ongelukkig genoeg door hunne zorgeloze ouders, om ze niet nog een oom te ontrooven, die met een kwezel gaat trouwen waar van men geene byzondere hoedanigheden kent en die niets anders weet dan van spookery en bygeloof.

Meester Huyghe noem ik, *een schoolverhaal*. Daar zyne geene treffende gebeurtenissen in; het is eene alledaagsche geschiedenis. Ik geloof dat de naam: Meester Huyghe er wel 60 keeren in voorkomt in 8 bladzijden.

Wat dunk gy, dat nu de beweegredens zijn om zulken lof te doen steken? Is het om anderen te verscheuren? Is het om aan zekere uitgaven eene recomandatje te doen en den spoorslag te geven? De andere heb ik nog niet gelezen. Zeg my ook, onder ons, uw vrij gedacht, waarde vriendin, en ontvang mijne zusterlyke groetenis en bewys van hoogachting en vriendschap,

UEds onderdanige
Vrouwe Vanackere

18 - J. Nolet de Brauwere van Steeland aan Vrouwe Courtmans.

Brussel, 19 September, 1877.

Waarde Mevrouw, beste, oude Vriendin,

Uw schrijven was mij te aangener, daar ik sedert geruimen tijd niets meer van U mogt vernemen. De bundel „Poëzij en Proza”, zesde deel van

17. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

de gezamenlijke werken, zal wel het laatste deel zijn dat het licht zal zien. Wel zegt gij op 't laatste van uwen brief „Wat laten de jaren toch leelijke sporen na”; maar dank daarbij de hemel dat gij nog kunt „denken en schrijven”. Ik kan, helaas, niet even zoo veel zeggen van mijn persoon, dien gij steeds als „jeugdigen denker en schrijver” blijft groeten. Sinds vele maanden was ik geplaagd met duizelingen in 't hoofd; dat kwaad heeft van lieverlee toegenomen en nu heeft de doctor mij alle geest-inspannende bezigheid verboden, althans voor zekeren tijd. van dichten is geen spraak; aanstrengende lectuur is mij ontzegd, zelfs het schrijven; maar voor U maak ik eene uitzondering en overtreed ik met voorliefde het gebod der faculteit.

Ik moet mij zooveel mogelijk in stilte afzonderen; om mij nu aan niet te veel verzoeking bloot te stellen, verlaat ik Brussel dezen winter, schoon ik in de buurt blijf, waar ik met 10ⁿ October aanstaande te Vilvoorden – dus zoo goed als in de buitenlucht – mijn intrek neem (Nieuwstraat, N^r 7). Ik hoop dat luchtverandering, maar bovenal stilte, rust, mijn gestel wat zal opknappen en ik mijn duizelingen daar zal kwijt raken.

Ik hoop dat het U bij voortduring moge welgaan. Het schrijven van Romans of novellen – iets waarin gij waarlijk uitmunt – hebt gij toch niet opgegeven? Gij moest, met den tijd, het voorbeeld van Sleecx volgen, en alles wat gij tot hiertoe hebt geschreven, in eene eenvoudige uitgave doen drukken: desnoods meerdere kleine novellen in 't zelfde deel, formaat en letter van Sleecx' nieuwe uitgave zijn zeer geschikt.

Vrouw en kinderen stellen 't goed en laten mij de zorg U van hunnetwege de beste groeten te schrijven. Ik voeg er de mijne bij voor u en uwe lieve omgeving terwijl ik steeds mij teeken uwen u van ouds verkleefden kunstvriend.

Dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland.

19 – *J. Nolet de Brauwere van Steeland aan Vrouwe Courtmans.*

Vilvoorden, den 27 Maart, 1878.

Waarde en veelgeachte Kunstzuster,

Met een dubbel genoegen vat ik thans ten uwentwille de pen op: eerstens, omdat het mij, na langdurige ziekte, veroorloofd is als uitspanning te lezen en met vrienden in briefwisseling te treden; schoon meer aanstrengend werk, zooals geestinspannend dichten of te zeer doordachte kritiek, mij nog voor het oogenblik verboden blijft: tweedens, dewijl uw sierlijk boekgeschenk mij aanleiding geeft het geschreven woord te rigten tot Haar, aan wie ik zoo veel achting en belangstelling toedraag.

Uw „Karel Klepperman”, waarvan ik onlangs een afdruk bij onze vriend Delacroix ter tafel zag en thans een exemplaar van uw hand ontvang, heb ik, als 't ware in éénen adem uitgelezen; dat heet, in éénen dag. Het is een los-weg en boeiend geschreven verhaal, aan den kleinen

18. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

burgerstand ontleend. De verschillende karaktertypen zijn allen naar waarheid geschetst en, de trotsche Bertha met hare moeder uitgezonderd, alle personaadjen vertoonen de edelste en reinste gevoelens. Zij spreken op natuurlijke, ongekunstelde wijze en er ligt in die novelle, zoo eenvoudig voorgestelde, nogtans een goede les opgesloten; namelijk, hoe een brave levenswandel en volharding in het eens opgevatte, naast onvermoeiden ijver en hardnekkige studie, van diepe armoede tot meer dan welgesteldheid kan leiden. Ik kan U, Waarde Kunstvriendin, slechts geluk wenschen met dezen nieuwling van uwen letterarbeid.

Mag ik nu op enkele, *zeer ligte* vlekjes wijzen! Op woorden die den vlamingen niet zullen opvallen, maar in Noord-Nederland althans zonderling klinken: Het zijn geen fouten, want die uitdrukkingen behooren tot het *algemeen* vlaamsch en niet tot *beperkte* streekspraak, die af te keuren ware: Zoo, bij voorbeeld, *stoof* voor haard of kagchel; waar men in Holland (dàár toch is het werk uitgegeven) door *stoof*, meer bepaaldelijk voetstoof beduidt. Zoo mede *geblonken* schoenen, voor gepoetste schoenen. Blinken is onzijdig ww en geen bedrijvend, terwijl het zelfst. naamw. *Blink* (schoensmeer) in Holland niet bestaat. Daar komen meer zulke woorden voor, en ik ben ver van ze te gispnen; zij geven welligt aan uw schrijven zekere eigenaardigheid en kunnen, als in Vlaamsch-België algemeen verstaanbaar, blijven bestaan. Het gebruik van de synoniemen ware misschien wenschelijker ter verstaanbaarheid door geheel Nederland. Maar als (bladz. 156) Trien den Heer Boterdaal in de *beste Kamer* leidt (gij weet wat *beste Kamer* in Holland beteekent?), ware die uitdrukking niet beter te vervangen door *zaal*?

Hier en daar stuit men op kleine onoplettendheden, denkelijk drukfeilen; *omdat* voor *opdat*, enz. Het woordje *dat* komt wel wat dikwijls voor, en enkele malen wordt hetzelfde woord te kort op elkander herhaald. B.v. bladz. 189: „Huis werk heeft de oude vrouw enz”. Daar toch komt het ww. *verigten*, op drie regels, driemaal voor.

Dit alles nu, waarde vriendin, zijn louter kleinigheden, welke aan de meeste lezers zullen ontsnappen en, ik haast mij het te bekennen, die niets aan de waarlijk treffende schoonheden van het geheel te kort doen.

Wanneer eenmaal ('t geen mij zóó wenschelijk toeschijnt) gij, op 't voorbeeld van vriend Sleecx, uwe talrijke en schoone novellen en Romans, tot een gelijkvormige uitgave zult versmelten, dan houd ik mij aanbevolen om, *met u*, de proefbladen nauwkeurig na te lezen. Welligt zou J. P. Revers of Thieme, te 's Hage, daartoe besluiten. De eerste vooral is zeer ondernemend en kon er ligt toe overgaan om uwe volledige werken, in 't formaat en de letter der Guldenseditie of 't formaat van Sleecx, in het licht te geven.

Gij moet, waarde vriendin, daar eens over nadenken. Vrouw en kinderen doen u hartelijk groeten; ik voeg mij bij hen om u de betuiging mijner beste gevoelens van achting en onverouderde vriendschap af te leggen.

Dr. J. Nolet de Brauwere van Steeland.

20 - *Aan een onbekende.*

Maldeghem 21 Augusti 1879.

Hooggeachte Heer en uitmuntende Vriend.

Gansch onverwacht, ontving ik heden, een brief van wege den Heer Minister van Binnenlandsche zaken, dat er mij voor de nieuwe uitgave van *De Gemeente-Onderwyzer* een toelage van vijfhonderd franken, word verleend. Wie heb ik die gunst te danken? Nogmaals aan u. Wees er duizendmaal voor gedankt.

De *Gemeente-onderwyzer* heeft zyn weg gemaakt. Twee uitgaven in Belgie, een in Holland en eene fransche vertaling door Professor Bartet, die reeds uitgeput moet zyn.

Ik hoop dat onze jonge letterbroeders, de taak zullen voortzetten, die wij hebben opgevat. Gy beste vriend, zijt nog jong, en kunt nog veel voortbrengen. Ik ben oud, maar mijn geest is nog helder. Ik leg de pen nog niet neêr.

Aanvaard met mijne herhaalde dankbetuiging de verzekering der innige verkleefdheid, van uwe dienseresse en vriendin,

W^{we} Courtmans
geboren Berchmans.

21 - *Aan Karel Bogaerd.*

Maldeghem 4 December 1879

Waarde Kunstvriend.

Ik wensch u, uwe goede vrouw en lieve kinderen duizendmaal geluk, met uwe benoeming, die u zeker geluk zal aanbrengen, daar ben ik van overtuigd.

Gemakkelijk werk en geene dwingelandy! Hoe het met ons is kunt gij denken. Wij worden vervolgt op alle wijzen en ik ben er zoo gevoelig aan, dat ik er mijne gezondheid door krenk. Er is toch niets aan te doen.

Als gy komt zullen wij er over spreken beste vriend. Gij van uw gelukkig vooruitzicht. Wij van ons verdriet. Dus als het eenigsinds zijn kan verwacht ik u.

Indien het u onmogelijk is te komen, schrijf ik u later een langen brief.

Myne groetenis aan onzen kunstvriend Th. Coopman en mijn gelukwensch aan uwe echtgenote

Uwe verkleefde vriendin
W^{we} Courtmans
geboren Berchmans

20. Autograaf, in het bezit van AMVC, sign.: C384B/33852.

21. Autograaf, in het bezit van AMVC, sign.: C384B/10238/1.

22 - *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, 15 April 1881.

Allerbeste vriend,

De groote blijk uwer vriendschap heeft mij diep getroffen. Wees gerust over de geheimhouding. Ook Emile zal niet weten op welke wijze of door wien ik het geheim heb ontdekt.

Julia heeft gisteren avond aan Emile geschreven ; wij vernemen uit goede bron enz...

Emile, die in betrekking is met mijnheer Hymans, had mij reeds van over lang gezegd, *dat het zeker was*. Nog verleden Zaterdag zegde hij : Als de eene het verkrijgt, verkrijgt het de andere...

Emile zal dus naar mijnheer Hymans gaan en Julia heeft ook dadelijk naar mijnheer De Vigne geschreven, met wien wij op goeden voet staan. Zij heeft hem nog eens herinnerd, dat ik de eenige vrouw ben die den vijfjarigen prijs van Vlaamsche letterkunde heb bekomen enz.

Indien de zaak nog ten rechte komt, zal ik het aan u te danken hebben, doch hier ligt de knoop. Is het waarlijk uit vergetelheid gebeurd ? Of zit er zekere coterie tusschen, die mij sinds 16 jaren in den weg staat ? Is het vergetelheid, dan twijfel ik niet aan den goeden uitval. In het ander geval is er niets meer van te verhoppen. Ik jon Mevrouw Van Ackere uit ganscher hart de onderscheiding, zij is altoos krachtdadig op de bres gesprongen voor de goede zaak, doch dit belet niet dat ik met haar gelijken tred had willen houden.

Eerzuchtig ben ik niet, dat weet gij, en toch moet ik bekennen dat het mij gegriefd heeft, achteruitgestooten te zijn. Kan het anders ?

Ik heb voor de zaak nog geene pen op het papier gezet. Bedelen ! En dan op den duur weggezonden worden gelijk een onbeschaamde schooier, dat ware te veel voor een gevoelig hart. Dank ! Duizendmaal dank voor uwe grenzenlooze vriendschap.

Hoe verlangen wij allen naar uw bezoek ! Als gij komt zullen wij seffens den teeketel op het vuur zetten en het overige zal volgen. Het verheugt mij dat het u, uwe goede vrouw en lieve kinderen voortdurend welgaat. Ik zit hier nog altijd gelijk gij mij verleden winter hebt gezien, doch mijn geest is zoo verward niet meer. Met de anderen gaat het goed. Ook met Marie.

Julia en allen groeten u hartelijk. Wees zoo goed ons aller groetenis over te brengen aan uwe echtgenooten.

Uwe dankbare en verkleefde
Kunzuster,
W^{ve} Courtmans.

23 – *Aan Karel Bogaerd.*

Maldeghem 3 October 1881.

Duurbare Vriend,

Dank ! Duizendmaal dank, voor uw schoon gedicht, voor de kracht-dadigheid, waarmêe gij op de bres zijt gesprongen voor uwe kunstzusters.

Ik ben getroffen geweest toen ik las :

En vrouwen ! – Vast staan, onbezweken,

Waar mannen zelf den strijd ontweken.

Ja zelf de grootste ontweek niet alleen den strijd, maar hij verliet het vaandel dat hij geestdriftig had opgestoken...

Groot is hij, grooter als alle andere. Waarom schreef hij alleen voor de kunst, terwijl zoo velen na hem, gearbeid hebben tot ontslaving des geestes, door aan hunne werken eene bepaalde strekking te geven.

Verheugen wij ons in den zegepraal van den doorluchtigsten onzer kunstbroeders, vooral omdat de glans der schitterende ster die zijne borst tooit afstraalt, op de graven der onsterfelijke dichters, Ledeganck, Van Duyse en zoo vele andere die onze geest hebben verlicht en onze harten veredeld. Ook zij deelen in de eer die den Grooten Conscience te beurt valt.

Rijkelijk zijn de schoone kunsten, by het vieren onzer vijftigjarige onafhankelijkheid herdacht geweest. De letterkunde is omtrent geheel vergeten. En wie is 't die het volk beschaafd?... Wij zijn in de schaduw der bevoorrechte gedreven, doch ook van daar kan onze stem tot het volk spreken. De schoonste belooning is de overtuiging dat wij het goede hebben betracht. Voor mij is al het overige niets !

Wees zoo goed mijne hartelijke groetnis over te brengen aan uwe lieve echtgenote en aan uwe lieve kinderen.

Met herhaalde dankbetuiging

Uwe verkleefde kunstzuster

W^{ve} Courtmans

geboren Berchmans.

P.S.

Ik heb uw adres
verloren en ben dus
genoodzaakt mijnen brief
naar uw bureel te sturen.

24 – *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, den 9 Dec. 1881.

Hooggeachte Kunstbroeder,

De vereerende betoogingen, die U wegens de bekroning uwer Cantate zijn te beurt gevallen, hebben mij innig verheugd.

23. Autograaf, in het bezit van AMVC, sign. : C384B/10238/2.

Grootsch, heerlijk is uw Scheppingslied. Gij zijt in den geest bij de schepping tegenwoordig geweest, terwijl gij uwen dichtergloed hebt uitgestort. Gij hebt de schepping begrepen.

Ik zou hierover meer uitgebreid willen schrijven, maar mijne winterkwaal heeft mij zoo sterk aangegrepen, dat ik alle geestesinspanning vermijden moet.

Ga voort, en de schoonste toekomst verbeid u !

De zaak der eerekruisen is nu afgewezen en het oordeel des ministers is mij ongunstig geweest. Het zij zoo ! Doch uw gedicht aan mijne gedecoreerde kunstzuster en aan mij heeft de Vlamingen opgewekt. Zij zijn voor mij op de bres gesprongen, gij begrijpt dat dit mij veel genoegen doet. Het Vlaamsche volk vergeet niet wat een minister vergeten moet.

Hoe het zij, de zegepraal mijner letterkundige vijanden is er door verduisterd.

Ik heb Mevrouw Van Ackere geluk gewenscht en zij heeft mij een zeer lief antwoord gegeven. Ik ben overtuigd dat zij het anders had gewild.

Gij kent mij genoeg om te begrijpen dat ik daar geen verdriet in maak. Ik heb maar een spijt, en dat is, dat ik niet rijk genoeg ben om een groot getal mijner werken te doen herdrukken, vooral diegene, die heilzame strekkingen hebben. Ja, dat spijt mij, maar er gaat veel spijt in eenen zak eer hij vol is.

Ik hoop dat het u, uwe goede echtgenooten en lieve kinderen voorspoedig en wel gaat, dat gij allen gezond zijt.

De hartelijkste groetenis van al mijne kinderen en tot wederziens.

Geloof mij intusschen met ware hoogachting en vriendschap,

Uwe verkleefde kunstzuster,

W^{we} Courtmans.

25 - *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, den 13° Dec. 1881.

Waarde Kunstbroeder,

Neen, ik heb het kruis niet gevraagd. Nooit heb ik daar aan gedacht.

Nu gij mij den toestand aldus afschildert, begrijp ik dat ik het moet vragen, vooreerst om u, die zooveel voor mij hebt gedaan, dankbaar te zijn, alsook aan al de Vlamingen, die het voor mij hebben aangetrokken. Als er nog iets van komt, denk ik dat het een overvloedige kruisjesregen zal zijn, op het gebied der Vlaamsche letteren, dat zou onze zaak vooruitzetten. Wat willen wij ? De zegepraal der Nederduitsche letterkunde, de zegepraal onzer grondbeginselen !

Nog deze week zal ik den heer Minister schrijven, misschien reeds morgen als ik mij een beetje goed bevind. Sinds de maand September 1879 heeft mij die angstige gejaagdheid nog niet verlaten. Telkens dat ik iets

van belang moet schrijven, begin ik te beven. Mijn hoofd is nochtans helder.

Ik meen dat ik u reeds gezegd heb, dat ik in mijn ziekelijken toestand nog een werk geschreven heb. Het ligt thans in Holland ter pers. Gij ziet dat ik altoos voortwil.

Laat ons het beste verhoppen, bied uwe lieve echtgenoot ons aller vriendelijke groetenis aan en geloof mij

Uwe dankbare en verkleefde
kunstzuster,
W^{we} Courtmans.

26 - Karel Bogaerd aan Vrouwe Courtmans.

Laken, 8 Maart 1882.

Dierbare Kunstzuster,

Sedert het ontvangen van uw prachtig boek, *De Hoogmoedige* heb ik geen letter meer op papier gezet buiten het noodzakelijk dagelijks werk. Dat boek heeft mij geboeid en overmeesterd tot dat ik het gansch had uitgelezen; thans leg ik het neder met den uitroep: hoe schoon, hoe waar, hoe prachtig, hoe diep gevoeld, hoe meesterlyk en tevens hoe diep eenvoudig en roerend geschreven! Dát is de ware en echte indruk die uw boek op mij heeft nagelaten; voor mij overtreft dat werk al uwe vorige, en zulks is, geloof ik, niet weinig gezegd. Wat ik hier schrijf heb ik, op veel krachtiger wijze gezegd aan de talrijke vrienden aan wie ik met onbedwongen geestdrift over uw prachtig werk gesproken heb. — Men gevoelt dat uwe personen geleefd hebben, dat gij ze gekend en natuurlijk en naar het leven hebt afgeschilderd. Wat vooral een meesterstuk van treffende waarheid is, dat is de beschrijving waar *Ida* den vierden dag na de huwelijksreis tehuis komt met haren ouden, gierigerd en menschen-schuwen gemaal, in de armoedige, doodsche, verlatene boerenkeuken, waar zij, de aan pracht en weelde droomende Juffer onthaald wordt door de oude *Cola* op eieren over eenig rijshout, in een armoedig zwart theeketeltje gezoden, in een vervallen boerenhaard; waar zij droog brood bij het haar voorgezette ei verkiest, om dat zij walgt van de ransige boter waaraan haren rijken en gierigen echtgenoot gewoon is! Welk een contrast! Dat tafreel zal ik nooit vergeten, ik heb het gezien en bijgewoond toen ik het in uw boek las. Er komen in uw boek geen van die zoutelooze, fletsche en gezochte uitdrukkingen die ons medelijden doen hebben met hem die ze schrijft, neen, alles wat in uw boek gezegd en gehandeld wordt is waar en natuurlijk. — Ik zal niet trachten u te vleijen, daartoe hebben wij beide te lang geleefd: ik schrijf u wat ik bij het lezen van uw boek gevoeld heb, en durf daar nog bijvoegen dat mij rechtzinnig en uit vol gemoed de uitroep ontsnapt is: „hoe spijtig dat wij *Mevrouw Courtmans* niet op nieuw dertig jaar kunnen doen worden!”

25. Naar een kopie van Dr. J. Pée in zijn *Not's*.

Gij hebt u op waardige en ridderlijke manier gewroken op de miskenning, die, ik hoop het, niet lang meer duren zal.

Ontvang, geliefde kunstzuster, met mijnen hartelijken dank voor uw prachtig boek, de betuiging mijner innige vriendschap.

Uw verkleefde vriend

K. Bogaerd-Ledeganck

Terwijl ik u dat schrijf zit mijne vrouw in de lezing van uw boek verdiept; het is 11,15 's avonds, en zij spreekt van geen uitscheiden; ik onderbreek haar, om te zeggen dat ik aan u schrijf, en zij verzoekt mij om U hare beste groetenis te melden en U geluk te wenschen met *de Hoogmoedige*.

Wat nog vooral uitmunt in uw boek, zijn de schoone, krachtige zedelijke strekkingen. Met vol gemoed herhaal ik: Gij hebt een meesterwerk geschreven en tevens een goed en edel werk verricht! —

Mag ik U aanraden een geschenkexemplaar te zenden aan M. en Mevr. Rolin-Jacquem[yne] met *een opdracht van uwe hand*, ook aan M. H. Goossens, Provinciaal Raadslid, Trezianenstraat te *Gent*, *Em. Hiel*, en *Th. Vernieuwen*, Secretaris van den Minister van Binnenlandsche Zaken, *Vandewijerstraat* 89 te *Schaarbeek*? Dat alles voor het doel dat ik beoogten goeden einde te brengen. — Onze beste groetenissen aan Julia en hare zusters, ook aan dikke Nathalie.

27 — *Aan Karel Bogaerd.*

Maldeghem 10 maart 1882.

Waarde Kunstbroeder.

Uw brief heeft mij verblyd. Ik ben er u dank[baar] voor. Het is zoet gewaardeerd te worden.

Ik heb de Hoogmoedige in ziekelijken toestand geschreven, in een toestand waarin ik op mijn zelve niet durfde vertrouwen, ik deed mijn handschrift eerst van Julia en dan van Mathilde lezen. Eerst na hunne goedkeuring durfde ik besluiten, tot de uitgaaf. Gij zwaait mij te veel lof toe, doch ik weet dat gij rechtzinnig zijt. Wij kennen elkander.

Het verheugd mij dat gij de beschrijving van Ida's tehuiskomst na de speelreis hebt opgemerkt, dit was ook het geval bij Mathilde en Julia. Er is nog iets waar ik naar mijn inzien in gelukt ben. Natuurlijk moest alles op rekening der Hoogmoedige gebracht worden. De beschrijving van een menschuwen gierigaard, die eigenlijk geen gierigaard mocht wezen, want dan viel de schuld op hem, behoefde nog al studie. Ik heb er een man van gemaakt die ten gevolge van eene verkeerde opvoeding, verkeerde denkbeelden had gekregen alhoewel hij ook vatbaar was voor het goede. Naar uw oordeel heb ik mij goed uit den slag getrokken, maar mijne

26. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

letterkundige vijanden, zullen het anders opnemen en mij duchtig afranselen gelijk zij het gedaan hebben voor *Karel Klepperman*. Gelukkig heeft hunne beoordeeling den Uitgever in Holland geene schade veroorzaakt. Het werk is omtrent uitgeput.

Nu de quaestie van het kruis : heb ik het verdiend, of heb ik het niet verdiend ?...

Toen mijne bejaarde kunstzuster het ontving was ik er maar weinig door teleurgesteld, maar later kwam het spyt op. Ik meende toch dat men ons op gelijke lijn moest stellen. Ik moest mij afvragen : of hare werken meer goed hadden gesticht dan mijne ? Of zij meer gedaan had voor het onderwijs, voor de beschaving, voor de veredeling des volks dan ik ? Zonder die vragen te beantwoorden, kon ik toch zeggen : Ik heb veel gewerkt. Ik heb gedaan wat ik kon !

Later toen de dagbladschrijvers zich de zaak aantrokken was ik verheugd over hunne deelneming, maar eens toch werd er mij een blad gezonden, dat mij heeft doen weenen. Met de beste meening der wereld had men een artikel geschreven waarin men zegde : Dat het staatsbestuur mij niet allen het *Kruis* maar een pensioen schuldig was. Dat men mij, die zoo veel voor het volk gedaan had, een gerusten ouden dag moest bezorgen. En verder : Zij weten wel dat zij het niet breed heeft, men zegt zelf... Waarom dat raadsel ? Moeten de lezers van dit blad niet denken, dat ik van de openbare liefdadigheid leef, of door vreemden moet ondersteunt worden : Ja dit artikel heeft mij tranen gekost, wat kon ik anders uitroepen dan : Voor anderen de eer, voor mij eene vernedering voor het gansche land.

In het eerste oogenblik meende ik het artikel te beantwoorden, doch ik heb het niet gedaan, maar er gaat geen dag voorby zonder dat ik er op denk.

Aan anderen zou ik dat niet willen zeggen, verre van het te schrijven.

Alhoewel ik niet gaarne zelf aan den wagen stoot, zal ik toch uwen raad volgen voor de presentemplaren van de Hoogmoedige.

Tot wederziens beste vriend, al mijne kinderen en dikke Lie groeten u, uwe goede echtgenoot en lieve kinderen hartelijk, benevens

Uwe verkleefde vriendin,
W^{we} Courtmans
geboren Berchmans.

28 - Aan den Heer Emmanuel Hiel,
te Brussel.

Hooggeachte Heer !

Eerbiedig dank ik u voor uw schoon gedicht getiteld : Mevrouw Courtmans.

De oogslag die gij op mijn leven hebt geworpen, is juist.

Ik heb geleden, gezwegen, gestreden ! Ik heb geschreven als vrije vrouw en indien de uitdrukking mijner gedachte geene gezonde vruchten heeft afgeworpen, dan heeft het mij ontbroken aan talent maar niet aan goeden wil.

Aanvaard bid ik u, mijnheer, de verzekering mijner gansch bijzondere hoogachting en de uiting mijner erkentelijkheid voor de hulde die gij mij hebt gebracht.

Uwe verkleefde kunstzuster en
 onderdanige dienaresse,
 W^{we} Courtmans
 geboren Berchmans.

Maldeghem 13 December 1882.

28bis

Mevrouw Courtmans

•

Gij hebt de schoonste taak voldongen,
 Die aan de vrouw beschoren werd :
 Gij hebt voor 't Vlaamsche Volk gezongen
 Met milden geest en moedig hert.
 En wat uw leven mocht bekommeren,
 De felste smert verborgt ge stil...
 Gij liet uw doel niet overlomeren,
 Maar streedt met kracht en kloeken wil.

Mevrouw Courtmans,
 Gij, gij mint Vlaandrens glans !
 Daar, waar de mans vertwijflend droomden
 En schroomden,
 Daar klonk uw stem tot heil des vaderlands !

• •

Geen huisje licht hier tusschen weiden
 Of 't luistert naar uw rein verhaal !
 Waar scholen lievend licht verspreiden,
 Daar hoort het kind uw vrije taal.
 De Vlaamsche dochters, Vlaamsche zonen,
 Door uwe lessen zoet bekoord,
 Het hert met hoop vervuld, belonen
 Door hunne liefde uw edel woord.

Mevrouw Courtmans,
 Gij, gij mint Vlaandrens glans !
 Daar, waar de mans vertwijflend droomden
 En schroomden,
 Daar klonk uw stem, tot heil des vaderlands.

• • •

Hebt gij, helaas, te jong verloren
 Uw man ! een strijder ! welke ramp
 Voor 't land !.. was 't wreed voor u... verloren
 Gaaft gij toch niet den heldenkamp.
 Welk fonds van liefde, zelfbetrouwen
 Bezat uw dichterlijk gemoed...
 Gegroet, gij toonbeeld Vlaamscher vrouwen,
 Gegroet, door 't Vlaamsche Volk, gegroet !

Mevrouw Courtmans,
 Gij, gij mint Vlaandrens glans !
 Daar, waar de mans vertwijflend droomden
 En schroomden,
 Daar klonk uw stem tot heil des vaderlands.

• • • •

Heil, brave moeder, goede moeder,
 Uw volk hebt ge als uw kindren lief !
 Gij waart voor hun een baak, een hoeder,
 Voor hun verdroegt ge nood en grief.
 Gelijk uw kindren u beminnen
 Als 't hoogste goed dat God hun gaf,
 Zoo blijft uw naam in hert en zinnen
 Van 't Vlaamsche Volk tot in zijn graf.

Mevrouw Courtmans,
 Gij, gij mint Vlaandrens glans !
 Daar, waar de mans vertwijflend droomden
 En schroomden,
 Daar klonk uw stem tot heil des vaderlands !

29 - *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, den 28ⁿ Feb. 1883.

Duurbare kunstvriend,

Hartelijk dank voor uwen brief. Wees zoo goed onze taalbroeders der *Distel* bij gelegenheid voor mij te danken voor hunne goede inzichten voor *de oude vrouw*. Hoe verheugd zal ik zijn als ik u wederzie.

De uitgave mijner werken onder de titel *volledige* werken is inderdaad onmogelijk. Doch dit is minder uit oorzaak van aangegane verbintenissen dan uit eigen oordeel.

28bis. Het gedicht *Mevrouw Courtmans* van Em. Hiel, de Cantate, werd „Ge-
 toondicht door Fl. Van Duyse” en sierlijk gedrukt te Gent (C. Annoot-Braeckman).
 Gedrukte tekst evenals het handschrift ervan zijn in het bezit van Emiel Courtmans.
 Hier wordt de tekst volgens het oorspronkelijk hs. weergegeven.

Toen ik mijne eerste prozawerkjes schreef, tastte ik nog rond in het donker. Die werken verlang ik niet te laten herdrukken. Ik denk dat zij de uitgave zouden ontsieren, alhoewel zij destijds de goedkeuring van het publiek wegdroegen. Met sommige mijner gedichten is dit ook het geval.

De heruitgave zou dus kunnen geschieden onder den titel: Werken van enz.

Groot zijn de verdere belemmeringen niet. Mijnheer J. Vuylsteke heeft een paar werken heruitgegeven, die slechts na verloop van zekeren tijd mogen herdrukt worden, doch die zullen weldra uitverkocht zijn, denk ik.

Verder zou ik mij nog moeten in regel stellen met een uitgever in Holland, doch ik denk niet dat dit bezwaar zal opleveren.

Hoe gelukkig zou ik zijn, indien mijne werken in het bereik van alle Vlamingen konden gesteld worden.

Gij weet met welke liefde ik geschreven heb voor het Vlaamsche volk. Gij herinnert u onze gesprekken, toen ik bijna wekelijks van Maldegem naar Balgerhoeke kwam om met u te praten. Waar is de tijd! Doch gelukkiglijk is hij noch voor u, noch voor mij verloren gegaan. Hij heeft vruchten afgeworpen.

De heer De Seyn-Verhougstraete heeft mij voor eenige dagen een voorstel gedaan voor het uitgeven van mijner werken, maar uit den aard van zijn voorstel blijkt, dat hij slechts op een gering aantal inschrijvers durfde rekenen. Indien ik zijn voorstel aannam, zou hij alleen de vruchten kunnen plukken van mijnen arbeid.

Ik heb tot nu toe zijn voorstel niet aanvaard. Al mijne kinderen en Natalie groeten u vriendelijk. Onze hoenders leggen goed. Wees dus gerust voor uw ei, en de koffiemolen is gescherpt.

Groet uwe geliefde vrouw en uwe zoete kinderen voor ons allen en bijzonderlijk voor

Uwe verkleefde vriendin
W^{ve} Courtmans.

30 – Aan de Heeren Voorzitters en Leden van de
Inrichtingscommissie van het Courtmansfeest.

Mijne Heeren,

Hartelijk dank ik U voor het feestmaal mij door UEd. aangeboden op 24 dezer. Mijne kinderen danken U voor de eer aan hunne moeder bewezen en voor Uwe uitnodiging aan het banket.

Tot mijn laatste levensuur zal de indruk mij bijblijven van hetgeen ik dien dag heb gevoeld en genoten.

Omringd door een groot getal kunstbroeders en kunstzusters voelde ik mij aan den feestdich onuitsprekelijk gelukkig.

Op het rijtoertje binnen en in den omtrek der stad mocht ik nog eenmaal de schoonheden van het mij zoo duurzaam Gent aanschouwen

waar ik mijne schoonste levensjaren sleet. Dank aan U mocht ik nog eens alles weerzien waar ik in den geest vaarwel aan had gezegd.

Op 24 juni heb ik mij verjongd gevoeld. In waarheid mag ik zeggen : Die dag was een lentedag in mijn wintertijd in den wintertijd mijns levens. Dank eeuwig dank !

Aanvaard geliefde Kunstbroeders, de verzekering der eerbiedige hoogachting en erkentelijkheid van

Uwe verkleefde en onderdanige Taalzuster,
Vrouwe Courtmans
geboren Berchmans

Maldeghem 29 Juni 1883.

31 – *Aan Lodewijk De Vriese.*

Maldeghem 12 Juli 1883.

Hooggeachte Kunstbroeder,
onvergetelijke vriend !

Wees bid ik U, zoo goed den hierneven gaanden brief aan de Heeren Voorzitters en Leden der Inrichtings Commissie van het Courtmansfeest te overhandigen. Hij bevat mijne dankbetuiging.

En, hoe kan ik U, genoegzaam danken ? U, de inrichter van de grootsche betooging van 14 mei. Geene pen kan het gevoel uitdrukken dat mijn hart bevat.

Wees gelukkig duurzame Vriend ! Ziedaar de innigste wensch van mijn hart, van dat hart dat U eeuwig zal dankbaar zijn.

Wees ook zoo goed mevrouw uwe lieve echtgenootte voor mij te danken, voor haar vriendelijk onthaal bij mijn bezoek ten uwen huize. Ook mijne kinderen danken haar.

Ik zal mij gelukkig gevoelen als ik U nog eens te Maldeghem mag ontmoeten, en dubbel gelukkig wanneer gij vergezeld zijt van de vriendelijke Mevrouw De Vriese.

Aanvaard intusschen de verzekering der gansch bijzondere hoogachting van

uwe verkleefde Kunstzuster
W^{ve} Courtmans
geboren Berchmans

30. Autograaf, in het bezit van AMVC, sign. : C384B/10950⁴.

31. Autograaf, in het bezit van AMVC, sign. : C384B/10950³.

32 – Aan de Heeren Voorzitters en Leden der Inrichtings-
commissie van het Courtmansfeest te Gent.

Mijne Heeren,

Gevoelig getroffen door de menigvuldige blijken uwer broederlijke edelmoedigheid heb ik de eer UEd hierover mijnen innigen dank te betuigen. Neen, ik heb niet te vergeefs gearbeid. De Vlaamsche letterkunde heeft mij hare schoonste vrucht geschonken, uwe liefde, de liefde van het Vlaamsche volk.

De heer Dr Amand De Vos heeft mij in naam der Inrichtingscommissie eene som van tweeduizend franken als feestgeschenk overhandigd ; een geschenk dat my voor kommer zal bewaren in den avond mijns levens.

De woorden dankbaarheid en erkentelijkheid kunnen het gevoel niet wedergeven dat mijn hart voor U bevat. Dankbare tranen wellen in mijne oogen bij het aanvaarden van uw heerlijk geschenk en mijne ziel juichte.

Dank geliefde Taal- en Kunstbroeders, eindeloze dank ! Gij hebt uwe oude kunstzuster opgebeurd in hare neerslachtigheid. Gij hebt haar eene nieuwe jeugd geschonken. Nog hoopt zij te kunnen arbeiden om zich uwe liefde waardig te maken.

Aanvaardt mijne Heeren en waarde kunstbroeders, de verzekering der eerbiedige hoogachting van

uwe dankbare en onderdanige dienaar
Vrouwe Courtmans
geboren Berchmans

Maldeghem 12 Juli 1883.

33 – Aan Lodewijk De Vriese.

Maldeghem 17 Juli 1883.

Waarde Vriend,

Dank voor uwen vriendelijken brief. Wees bid ik U, zoo goed de portretten met bijgevoegde lijst aan mijn adres te verzenden, ik zal ze door een vertrouwde persoon doen uitdeelen, *zonder vergelding*.

Gij belooft mij een bezoek te Maldeghem, zal de lieve Mevrouw De Vriese meêkomen ? Dat zou mij veel genoegen doen.

Ja, het feest is gelukt ! Het heeft niet alleen mij, maar alle goede Vlamingen gelukkig gemaakt. Gij spreekt van vermoeyenis. Vermoeyenis ! Er is geen inkt genoeg in de wereld om al de zalige gewaarwordingen te beschrijven die de feestvierende mij hebben bezorgd. Gewaarwordingen die mij tot den laatsten levensstond zullen bijblijven.

Ja beste vriend, zorg voor die terechtwijzing in de Meetjeslander. Niet alleen ik, maar ook mijne kinderen, hebben er veel door geleden. Voornamelijk mijne dochter Mathilde, gemeenteonderwijzeres te Adeghem.

Wanneer Mijnheer Cabuy met de intekeningslysten rondging kwam hij eens te mijnen huize en zei : Storme wilde maar voor 4 franken inteekenen. Hij zei : Neen voor geen vijf frank ! Ik wil haar portret in huis niet. Zij heeft de artikelen in den Meetjeslander geschreven. Hij bedoelde ongetwyfeld meest het artikel dat op het einde van September of in de eerste dagen van October 1882 moet verschenen zijn. Sis (Sis Storme) was daar in vernoemd. Doch al de artikelen worden aan mij toegeschreven.

Denk hoe ik te moede was toen Mr. Cabuy dit zegde, en ik moest zwijgen uit oorzaak van het aanstaande feest. Ik mocht hen niet zeggen : Uw schoonzoon heeft het geschreven en gij en uwe familie hebt hem geholpen en toegeluicht.

Doch alles komt op zijn tijd niet waar ? Gij zult er voor zorgen.

Wanneer het artikel der terechtwijzing in de Meetjeslander verschijnt wees dan zoo goed een zeker getal exemplaren te verzenden, aan het adres : Pieter Verstrynge-Courtman te Adeghem. Het blad moet zooveel mogelijk verspreid worden.

Wees zoo goed mijne hartelijkste groetenis en die mijner gansche familie aan Mevrouw uwe duurzame echtgenoot over te brengen en geloof mij,

uwe beste vriendin
W^{ve} Courtmans
geboren Berchmans

34 - *Aan Karel Bogaerd.*

Maldegem, 12 Januari 1886.

Waarde kunstvriend,

Eindelijk geef ik eens teeken van leven. Dikwijls spreek ik van u en van uwe lieve echtgenoot met mijne kinderen van ons vroeger weder-varen enz. Nu schrijf ik u op verzoek van mijne vriendin Leonie Fredericq, die vroeger gemeenteonderwijzeres te Aalter was. Zij was eene vriendin van Mevrouw David-Van Peene. Onze diep betreunde vriendin heeft vroeger een gedichtje geschreven, getiteld : *Aan mijne lieve vriendin Leonie Fredericq*. Het is een zeer lief gedichtje, schrijft mejuffer Fredericq, doch zij vraagt mij u te verzoeken, dat, indien het stukje opgenomen wordt in de *Nagelaten Gedichten* van Mevrouw, haar naam er buiten blijve. Gij zult den titel veranderen, niet waar ?

Het onderwerp was : Juffrouw Alida David plaagde juffer Fredericq met een jongeling, die daar soms kwam, en deze gaf ten antwoord : „Ik heb den jongeling lief als eenen broeder.” Gij zult zorgen, niet waar, beste vriend, dat bij de opneming van het stuk de naam verzwegen wordt, *zelfs de naamletters*.

Toen mijn Emiel hier met Kerstdag geweest is, heeft hij mij gezegd dat het u en met gansch uwe lieve familie goed gaat. Wat ons betreft, dat

gaat stillekens. Wij hebben, zooals gij weet, in het verleden jaar veel geleden door de verandering der schoolwet, doch dat is te veel om te melden. Als gij ons komt bezoeken zullen wij daarover spreken in 't lang en in 't breed.

Al mijne kinderen zijn gezond en wat uwe oude kunstzuster betreft, die mag niet klagen zoo lang haar geest helder en haar geheugen frisch is.

Ik lijd nog altijd aan moeilijke ademhaling en mijn gang is veel verslecht, doch, ik herhaal het, ik mag niet klagen.

Wees verzekerd, dat wij allen verlangen u weder te zien. Breng, bid ik u, mijne groetenis en die mijner kinderen aan uwe goede echtgenoot over en geloof mij voor altoos

uwe verkleefde vriendin
W^{we} Courtmans.

P.S. Gelief mij in te teekenen voor een exemplaar der nagelaten gedichten van Mevrouw David.

35 - *Aan Karel Bogaerd*

Maldegem, 15 Mei 1886.

Beste kunstvriend,

Beschuldig mij niet van onverschilligheid omdat ik U nog niet gedankt heb voor het schoon boekgeschenk : de nagelaten gedichten van onze geliefde kunstzuster die ons in nog jeugdigen ouderdom is ontvallen. Wij moeten allen denzelfden weg op.

Ik ben ziek geweest, beste vriend, eene langdurige verkoudheid en keelontsteking, daarbij alle dagen zware koorts, zoodat ik onmogelijk kon schrijven, iets waar ik veel door leed. Nu is 't weer voorbij ; buiten de hoestpoozen ben ik gansch hersteld, voor zooveel men in mijnen ouderdom zich nog herstellen kan.

Dank dus, waarde kunstbroeder, hartelijk dank, in afwachting dat ik mijne dankbetuiging mondeling kan vernieuwen bij uw bezoek te Maldegem.

Wat zullen wij veel te vertellen hebben ! Ik vooral heb veel beleefd, sinds wij elkander hebben gezien. Men zou er een boek kunnen over schrijven !

Mevrouw David is moedig en hoopvol de eeuwigheid ingegaan. Niet aan allen is dit geluk beschoren !

Tot het laatste oogenblik heeft zij hare gewaarwordingen in rijm en maat op het papier gebracht. Gelukkig zijn zij, die zoo met hun volle verstand van het leven kunnen scheiden. Hare verzen op hare doodkaart doen mij bij elke herlezing tranen storten. Dat zij in vrede ruste !

Wanneer zie ik u weer, duurzame vriend ? Hoe welkom was mij verleden jaar het bezoek van juffrouw Valentine, met wie ik over u allen kon

spreken. Wanneer komt uwe goede echtgenoot en uwe lieve kinderen ? Bij die gelegenheid hoop ik ze te zien. Over onzen toestand kan ik niet anders zeggen, dan dat al mijne kinderen gezond zijn. Waarom zou ik van hun vervolgen geluk, van hunne verbrijzelde toekomst spreken ? Hun lot is het lot van duizenden. Arm onderwijs !

Tot wederziens, beste vriend. Groet uwe waarde vrouw en kinderen voor mij en onze vrienden bij gelegenheid.

Uwe verkleefde vriendin
W^{we} Courtmans.

36 - D^r Am. De Vos aan Vrouwe Courtmans.

Gent, 7.10.'86.

Mevrouw,

Ik zend u, tot uw genoegen, afschrift eener alinea uit het pas verschenen nr 10 van het katholiek tijdschrift *Het Belfort*.

De uitgaaf der *Werken* van Vrouwe COURTMAANS, over twee jaren door den Heer De Seyn-Verhougstraete, te Roeselare, bezonnen, gaat geregeld voort, en is thans gevorderd tot het X^e deel. Die uitgave is goed en aan kleinen prijs. Elk verhaal heeft eene bijzondere pagineering, zoodat men het volledige werk kan verdeelen naar beliefte. Wat de verhalen en novellen zelve betreft, deze zijn voor den Vlaamschen lezer genoegzaam bekend, zoodat het onnoodig is er hier in 't breede van te spreken. Vrouwe Courtmans schrijft voor het volk, dat is voor iedereen, voor jongen en ouden, voor werklieden en burgers, en zij houdt de wet der zedelijkheid streng in acht. Er zijn dan ook zeker weinig volksbibliotheken, waar hare schriften niet zijn aangenomen, gelijk de vlaamschlezende huisgezinnen er genoegen, lessen van levenswijsheid, liefde voor de voorouderlijke deugd en zeden plegen uit te putten. Het moge voor de stokoude vrouw een troost zijn, op den avond haars nuttigen levens, te zien, dat hare pogingen ten beste harer taalgenooten hoog gewaardeerd worden. G.

Uwe dienstw.
D^r Am. De Vos.

35. Naar een kopie van Dr. J. Pée in zijn *Notis*.

36. Autograaf, in het bezit van Emiel Courtmans.

37 – J. Van Droogenbroeck aan Vrouwe Courtmans.

Brussel, den 14ⁿ Maart 1888.

Ministerie
van
Landbouw, Nijverheid
en
Openbare Werken
— — —

Achtbare Vrouwe !

Ik heb met waar genoegen uwen brief van gisteren ontvangen, en bedank u voor uw vriendelyk en door my hooggeschat aanbod.

Indien ik voor UEd eene diepe genegenheid gevoel is zulks alleenlyk te wijten aan de lezing van uwe werken, waaruit mij een geur van wijsheid en moederlyke liefde toewasemt, dien ik met onzeglyk genoegen in mijn hart opvang. Uwe schriften, Achtbare Vrouwe, zijn voor ons Vlaamsche Volk van groote waarde en uw naam mag nevens dien van Mr Conscience geplaatst worden. Ik tref, naast de andere schoone hoedanigheden welke uwe werken kenschetsen, er twee eigenschappen in aan, die, naar myn oordeel het echte kenmerk zijn van den waren schrijver : *waarheid* in edele vormen uitgedrukt, *liefde* met kieschheid afgeschilderd – beide *zuiver*, zooals het hart van den schrijver zelf.

Uit hetgene voorgaat, Achtbare Vrouwe, zult Gy opmaken, dat ik uwe gewrochten reeds bezit en ze met belangstelling gelezen heb.

Om UEd. moeite en onkosten te sparen kom ik UEd verzoeken, zoo het niet te laat is, mij de verzameling uwer werken niet te sturen, maar wel indien het kan geschieden, mij uw portret in photographie te schenken met eenige woorden van uw hand. Uw groot portret hangt sedert het feest uwer benoeming tot ridder der Leopoldsorde naast dat van M Conscience in mijne voorzaal.

Hiernevens bied ik UEd tot teeken van dankbaarheid een exemplaar aan van myne Makamen. Gelief het te aanvaarden en tevens in het er bijgevoegde portret den man te zien, die u zeer hooge acht en hartelyk verkleefd is :

J van Droogenbroeck